

Зачух вилу у дубраву ће њјесан њоје

ЗБОРНИК РАДОВА О ПАШТРОВСКОЈ
И БУДВАНСКОЈ МУЗИЧКОЈ ТРАДИЦИЈИ
И СРОДНИМ ТЕМАМА

ЗАЧУХ ВИЛУ У ДУБРАВУ ЋЕ ПЈЕСАН ПОЈЕ

*Зборник радова о њашћировској и будванској
музичкој традицији и сродним темама*

Друго кориговано и допуњено издање

Библиотека
КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ ПАШТРОВИЋА

Уредник библиотеке
Душан Медин, МА

Рецензент библиотеке
Бојан Суђић

Издавачи
Секретаријат за друштвене дјелатности Општине Будва
Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“
Друштво за културни развој „Бауо“, Петровац на Мору

За издаваче
Ђорђе Прибиловић
Др Павле Р. Анђус
Мила Медин

Уредница издања
Мр Ана М. Зечевић

Рецензенти
Акад. Петар Влаховић
Др Аника Вукчевић Сковран
Мр Добрила Поповић

ЦРНА ГОРА
МИНИСТАРСТВО КУЛТУРЕ

Друго издање зборника објављено уз подршку Министарства културе Црне Горе у оквиру Програма заштите и очувања културних добара Црне Горе за 2017. годину

Прво издање зборника објавили су Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ и Друштво за културни развој „Бауо“ 2016. године

ЗАЧУХ ВИЛУ У ДУБРАВУ ЂЕ ПЈЕСАН ПОЈЕ

*Зборник радова о њашићевској и будванској
музичкој традицији и сродним темама*

Друго кориговано и допуњено издање

Уредили
Др Злата Марјановић
Душан Медин, МА

Будва – Београд – Петровац на Мору
2017.

САДРЖАЈ

<i>Др Злајка Марјановић, Душан Медин, МА</i> ПРЕДГОВОР ДРУТОМ ИЗДАЊУ	9
---	---

<i>Др Злајка Марјановић, Душан Медин, МА</i> МУЗИЧКА ШКРИЊА ПАШТРОВИЋА И БУДВЕ: УВОДНО СЛОВО	11
---	----

Пројјевајће шанка ірла:
култура и музика

<i>Ivan S. Vukčević, МА</i> KULTURA I MUZIKA BUDVE I PAŠTROVIĆA: FRAGMENTI	15
---	----

<i>Stanka Janković Pivljanin, МА</i> KARNEVALSKA POEZIJA ANTUNA KOJOVIĆA	22
---	----

<i>Др Злајка Марјановић</i> МУЗИЧКА ТРАДИЦИЈА ПАШТРОВИЋА КРОЗ НОТНЕ И ТОНСКЕ ЗАПИСЕ (XIX–XX ВЕК)	37
--	----

<i>Dr Slobodan Jerkov</i> PAŠTROVIĆI U OKVIRU CRNOGORSKIH PJEVAČKIH PODRUČJA	74
--	----

<i>Dr Mila Medigović Stefanović</i> MUZIČKA KULTURA PAŠTROVIĆA	76
---	----

<i>Др Мирослав Лукевић</i> О КУЛТУРНОМ И МУЗИЧКОМ ЖИВОТУ БУДВЕ 1918–1941.	81
---	----

Фатјајће се б'јеле руке:
музика и игра

<i>Мила Медин</i> ТРАДИЦИОНАЛНЕ ИГРЕ У ПАШТРОВИЋИМА (ПИСАНИ ИЗВОРИ)	91
---	----

Давор Седларевић

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ТРАДИЦИОНАЛНИХ ПЛЕСОВА У ПАШТРОВИЋИМА: ТРАГАЊА – РЕКОГНИЦИЈА ТЕРЕНА	103
--	-----

Darinka Ljubiša

О НАРОДНОЈ НОШЊИ, МУЗИЦИ И ИГРИ ИЗ ПАШТРОВИЋА И МОГУЋНОСТИМА ОБРАДЕ ЗА ПОТРЕБЕ КОРЕОГРАФИЈЕ	115
--	-----

Лјеи ли су сјенки хоризонтиа:

сагледавање музичке баштине и стваралаштва

Каћа Зеновић Шћекић, МА

ПРИМЈЕНА ПАШТРОВСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ У МУЗИЧКОМ ОБРАЗОВАЊУ	136
---	-----

Dorđe V. Gregović

ПАШТРОВСКА МУЗИЧКА ТРАДИЦИЈА И АМЕРИЧКИ БЛУЗ: МОГУЋЕ ПАРАЛЕЛЕ	138
--	-----

Bojan Sudić

МУЗИКА И ПАШТРОВИЋИ – КУДА ДАЛЈЕ...?	146
--	-----

И ѿјевам іраду свом ѿјесму граіу:

музичке институције и организације

Ninoslava Zlatković, Branka Medin Stanić, Nikola Vučković, МА

О ЈУ ШКОЛА ЗА ОСНОВНО МУЗИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ БУДВА И ПОДРУЧНОМ ОДЈЕЛЈЕЊУ У ПЕТРОВЦУ НА МОРУ	151
--	-----

Itana Lalović

МУЗИКА ЗА СВОЈ ГРАД: ЈЕДНА БУДВАНСКА ПРИЧА	157
--	-----

Мирјана Пајовић

О ЖЕНСКОЈ ВОКАЛНОЈ ГРУПИ „ХАРМОНИЈА“ ИЗ БУДВЕ	163
---	-----

Весел’мо се веселимо:

музичке манифестације

Željko Milović

БУДВАНСКЕ ГИТАРИЈАДЕ (1967–1973)	175
--	-----

Vinko Mihailović

МУЗИЧКИ ЖИВОТ ПЕТРОВЦА НА МОРУ И НВО УРБАНИ КУЛТ	188
---	-----

*Пјесме, ѿанзон, водмо хора:
музички пројекти*

<i>Mr Ana M. Zečević</i> OPERA PAŠTROVSKI VITEZ MIHOVILA LOGARA.....	199
<i>Mr Ana M. Zečević</i> ETNO-MJUŽIKL LJUBIŠINE PASTORALIJE.....	209
<i>Душан Мегин, МА, Данијела Мегиновић Куч</i> О ПРОЈЕКТУ „ПАШТРОВСКЕ МУЗИЧКЕ ТЕМЕ“	224
<i>Srđa Zlopaša</i> SUSRET POEZIJE I MUZIKE U STAROM BUDVANSKOM GRADU.....	232

*Свако ѿа зрно ѿо дукаѿи ваља:
музичке композиције*

<i>Mr Ana M. Zečević</i> O ARANŽMANIMA TRADICIONALNIH PAŠTROVSKIH PESAMA BRANKA J. ZENOVIĆA	239
<i>Др Злаѿиа Марјановић, Мирјана Пајовић</i> ОБРАДЕ ТРАДИЦИОНАЛНИХ ПАШТРОВСКИХ И БУДВАНСКИХ ПЕСАМА У ИЗВОЂЕЊУ ЖВГ „ХАРМОНИЈА“ ИЗ БУДВЕ.....	256
<i>Vjera Nikolić</i> PAŠTROVSKA MUZIČKA TRADICIJA KAO NEPRESUŠNA INSPIRACIJA: SVADBENA PJESMA „MAGLICA SE POVRH BRDA VILA“	273
<i>Natalija Zenović</i> HORSKE KOMPOZICIJE KAĆE I IGORA ZENOVIĆA NA POEZIJU NATALIJE ZENOVIĆ	281
<i>Sonja Mićunović</i> PRIMORSKE ZAVIČAJNE PESME KNJIŽEVNIKA MITRA A. MITROVIĆA	294

*Звијезда ће ѿи свијеѿилиѿи:
музички портрети*

<i>Mr Marko Rogošić</i> O KOMPOZITORU I MUZIČKOM PEDAGOGU NIKOLI GREGOVIĆU	305
<i>Др Злаѿиа Марјановић</i> ПЕТРОВЦУ НА МОРУ И БУДВИ: ПОЈ ОД ЉУБАВИ МИЛОРАДА Ћ. ПЕРАЗИЋА.....	311

<i>Trivo Zolak</i>	
ZAGORKA RADULOVIĆ: MUZIKA JE MOJA LJUBAV	319
<i>Vojislav Pantić</i>	
NEŽNE BALADE MIMA MITROVIĆA (1941–2010)	325

Љубав је ѿјесма:

прикази књига и компакт-дискова

<i>Др Злаѿа Марјановић</i>	
МИОДРАГ МИЈО ЗЕНОВИЋ И ЗБИРКА ПЕСАМА	
ЂЕВОЈКА ЈЕ ГРКИ ПЕЛИН БРАЛА	331
<i>Александар Радовић</i>	
БРШЉАНИ И КУЋЕ МИЛЕ МЕДИГОВИЋ СТЕФАНОВИЋ	335
<i>Др Злаѿа Марјановић</i>	
КОМПАКТ-ДИСК ПАШТРОВСКЕ ПЈЕСМЕ: КЊИГА ПРВА	339
<i>Mr Ana M. Zečević</i>	
LJUBAV JE PJESMA – NOVI KOMPAKT-DISK ŽVG „HARMONIJA“	342

Прилози

<i>Милорад Т. Миловић</i>	
МУЗИКА У ПАШТРОВИЋИМА: ПРИЛОГ БИБЛИОГРАФИЈИ	349
ПЛАКАТИ И ФОТОГРАФИЈЕ СА ОКРУГЛИХ СТОЛОВА	
„ПАШТРОВСКЕ МУЗИЧКЕ ТЕМЕ“	375
<i>Акад. Пејшар Влаховић</i>	
ПРИЛОГ ОЧУВАЊУ ЗАВИЧАЈНОГ НАСЛЕЂА И КУЛТУРЕ	381
<i>Др Аника Вукчевић Сковран</i>	
ПАШТРОВСКЕ КАДЕНЦЕ	383
<i>Мр Добраила Појовић</i>	
МУЗИЧКЕ ТЕМЕ ИЗ ПАШТРОВСКЕ И БУДВАНСКЕ РИЗНИЦЕ	387
<i>Др Павле Р. Анђус</i>	
ПАШТРОВИЋИ И МУЗИКА: ПОГОВОР	389
РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА	391
РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ ОДРЕДНИЦА	403
БИОГРАФИЈЕ УРЕДНИКА	409

Др Златица Марјановић
Душан Медин, МА

ПРЕДГОВОР ДРУГОМ ИЗДАЊУ

Могућност да се објави друго издање стручне књиге ријетко се указује, те стога ову прилику доживљавамо као својеврсну привилегију и потврду о квалитету зборника. Штампана новог тиража од 300 примјерака свакако ће учинити да зборник дође до људи до којих претходно издање из 2016. године, објављено у 200 примјерака, није успјело. Локалне и државне установе културе, Музичка академија Црне Горе, Школа за основно музичко образовање Будва, Градска музика Будва, представници медија, КУД-ови, и сви остали заинтересовани, публиковањем овог зборника, добиће примјерак књиге с циљем очувања, афирмације и презентовања културе и музичке традиције паштровског и будванског краја.

Ова књига је објављена уз пуну подршку Министарства културе Црне Горе, у оквиру Програма заштите и очувања културних добара за 2017. годину, те захваљујући разумијевању Општине Будва, која је књигу кандидовала за Програм и финансијски подржала – постајући њен суиздавач. Уредници Министарству и Општини на овом мјесту свесрдно захваљују.

У односу на прву верзију, у овом, коригованом и допуњеном издању, исправљено је и дописано само оно што не задире у суштину садржаја радова обједињених у зборнику: урађене су још једна лектура и коректура текста, потписане илустрације које раније нијесу биле, затим, неколико наведених библиографских јединица, које су се приликом објављивања првог издања зборника налазиле у припреми/штампи, сада су допуњене пуним називима и бројевима страна, а израђени су и додати регистри личних имена и географских одредница, чиме је унеколико повећан број страна зборника. С обзиром на то да се књига сада објављује у Црној Гори, ијекавизиран је текст који потписују уредници – предговор првог издања, описи илустрација на слободним странама и биографије на крају.

*

Љета 2016. године са тугом смо примили вијест да нас је академик Петар Влаховић, цијењени етнолог, један од рецензена овог зборника, заувјек напустио. Својом благонаклоношћу и добром вољом да учествује у припреми овог зборника, као и дивном рецензијом, заслужио је нашу вјечну захвалност.

У Будви, 30. октобра 2017.

Др Златица Марјановић
Душан Медин, МА

МУЗИЧКА ШКРИЊА ПАШТРОВИЋА И БУДВЕ: УВОДНО СЛОВО

Зборник радова о музичкој традицији и сродним темама Паштровића и Будве *Зачух вилу у дубраву Ће њјесан њоје* резултат је рада два округла стола „Паштровске музичке теме“, одржана у Београду 1. марта и у Петровцу на Мору 17, 18. и 19. августа 2014. године у организацији Удружења Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“. На овим скуповима се лично или путем достављених саопштења представило тринаест излагача из Србије и Црне Горе који су разматрали музичку традицију Паштровића из више аспеката и на различите начине.

Поред достављених саопштења готово свих учесника округлих столова, у овом зборнику објављујемо и накнадно написане радове о паштровској и будванској музичкој традицији, свакако мање истраженој и познатој. Њима су придружени радови и о музици сродним темама – свеколиком стваралаштву чији је музика саставни дио, у већој или мањој мјери: обичаји (свадбени, посмртни, карневалски), народне игре и плесови, позориште, музичко-сценска дјела и поезија, а урађена је и обимна библиографија о музици у Паштровићима, чији је само мањи дио овдје приказан. У овој публикацији нашло је мјесто, такође, неколико раније објављених текстова који својим значајем доприносе ширем и бољем сагледавању теме. Креативном фузијом настала је збирка од укупно 35 текстова, међусобно различитих по категорији и квалитету теме коју обрађују, као и по обиму и методолошком приступу аутора. Оно, међутим, што је текстовима заједничко јесте жеља да се музици и култури, као нераскидивим сегментима наших живота, приступи стручно и са заслуженом пажњом, афирмишући их и подстичући њихов даљи развојни ток.

Радови су разврстани у девет поглавља, чији су називи, као и наслов зборника, „истргнути“ из девет традиционалних и ауторских пјесама Паштровића и Будве. Показало се да је овим музичко-поетским „сликама“ могуће примерено осликати теме заступљене у књизи. *Пройјевајће шанка њрла* је уводно поглавље које садржи радове о културно-историјским тековинама и музичким посебностима овог при-

морског краја, а на њега се надовезује цјелина *Фаџајџе се б'јеле руке*, која након више деценија сабира стручна знања о традиционалним играма у Паштровићима, по први пут им приступајући не само дескриптивно. У дијелу *Л'јеји ли су сјенки хоризонти* сагледавају се паштровска музичка баштина и стваралаштво у контексту разних савремених могућности и потреба. *И њјевам ѡраду свом ѡјесму грају* је историја о значајнијим музичким институцијама и организацијама Будве, међу којима и о Градској музици која ове године обиљежава вијек и деценију постојања, као најстарија институција културе у граду. Двије музичке манифестације приказане су у поглављу *Весел'мо се веселимо*, а различити музички пројекти у *Пјесме, ѡанзон, водмо хора*. Поглавље *Свако ѡа зрно ѡо дукаџи ваља* доноси композиције инспирисане приморским и паштровским мелосом, писане како од стране Паштровића тако и пријатеља извањаца. *Звијезда ће ѡи свијеџлиџи* пружа четири биографије приморских музичара, а у посљедњем дијелу књиге *Љубав је ѡјесма* приказана су важнија литерарна и музичка остварења.

Зборник радова *Зачух вилу у дубраву ће њјесан њоје*, иако обиман, није у потпуности исцрпио све аспекте и домете музичке традиције Паштровића и Будве, ова два блиска и међусобно испреплетена подручја, а истовремено довољно различита и особена. Идеја да културни простор Будве и њене музике обогати ову књигу потекла је од жеље приређивача да освијетли и представи њене музичке домете, чини се другачије од оних којима овај град данас стреми.

Зборнику треба приступити као својеврсном првијенцу, који има за циљ више да укаже на оне музичке особености које су ауторима у тренутку биле истраживачки привлачне, него да понуди коначан увид у изабране теме. Треба га разумјети и у контексту његовог настанка – времена и простора који примарно баштини углавном другачије културне и музичке изборе. Уредници су, стога, свјесни потенцијално ограничене употребе овог зборника и претпостављају да ће најрадије бити коришћен за будуће научне и умјетничке стваралачке подухвате. С друге стране, надају се и да ће овај зборник сваком заинтересованом читаоцу пружити макар неки од одговора за којима је трагао приликом узимања ове књиге у руке.

Посебна захвалност исказује се ауторима који су се љубазно одазвали позиву на сарадњу и допринијели да зборник буде богат и садржајем разноврстан. Велико хвала издавачима, друштвима „Дробни пијесак“ и „Бауо“, др Павлу Р. Анђусу, рецензентима академику Петру Влаховићу, проф. др Аники Вукчевић Скворан и мр Добрили Поповић, рецензенту библиотеке о културној баштини Паштровића, маестру Бојану Суђићу, уредници издања мр Ани М. Зечевић, стручним сарадницима Станки Јанковић Пивљанин, МА и Давору Седларевићу, техничкој уредници и дизајнерки Јасмини Живковић и лекторки и коректорки Катарини Пиштељић.

У Београду, 8. марта 2016.

Пройјевајџе ѿанка їрла:
култура и музика

*Хрвајски шамбурашки збор друштва „Слоја“, Будва, 1922.
(љубазношћу Лауре Шуљак)*

KULTURA I MUZIKA BUDVE I PAŠTROVIĆA: FRAGMENTI

Sistematsko proučavanje prošlosti pojedinih naroda ili njima pripadajućih geografskih cjelina, oslanja se prvenstveno na značajne zabilježene događaje koji su mijenjali tokove bogatih istorijskih procesa. Osnovni epistemološki principi naučnog saznanja – tačnost, preciznost, objektivnost, a nadasve nepristrasnost, trebalo bi da su odlika svakog istraživačkog rada, bez obzira na to da li su njihovi rezultati pozitivni ili negativni po ukupnu percepciju stručne javnosti. Uz to, komparativna kompleksnost naučnoistraživačkog rada svih naučnih radnika nalaže interdisciplinarnost i multidisciplinarnost kao ključ današnjeg znanja, ali i saznanjog procesa, što potvrđuje sve prisutnije organiziranje istoimenih (dodiplomskih i postdiplomskih) studijskih programa na univerzitetima u Evropi, koji u konačnici generišu nove pristupe starim problemima, a *per se* proizvode nove snage zahvaljujući kojima se javljaju nove inicijative i stvara solidna podloga za plodan istraživački rad. U našem, crnogorskom miljeu, to je veoma interesantna i dosad nedovoljno obrađena cjelina – područje Budve i Paštrovića.

Uprkos izuzetnom geografskom položaju današnjeg Petrovca, istorijski kontekst, te geopolitički položaj Paštrovića od XV do početka XX stoljeća (isključujući Budvu), nisu uslovili urbani razvoj ovih djelova, ali su demografsku i sociopolitičku sliku ovdašnjeg stanovništva ostavili van direktnog uticaja velikih sila koje su djelovale u neposrednom okruženju. Zahvaljujući tome Paštrovići su očuvali svoj kulturni identitet (običaje, vjeru, jezik, pismo) i izgradili prepoznatljivu vještinu vođenja politike i diplomatije, kroz epohe pod upravom velikih sila, poput mletačke, austrijske, ruske, francuske i austrougarske, tj. onih dominiona koji su ostavili neizbrisiv trag svojim viševjekovnim ili višedecenijskim prisustvom.

Tako je i folklorna tradicija paštrovskoga kraja upečatljiva, te Šefik Bešlagić u svom radu o stećcima na prostoru bivše Jugoslavije, prema tvrdnjama Kotoranina Luke Zore, navodi da su posmrtna, odnosno žalobna kola, utemeljena u slavenskom narodnom običaju oplakivanja mrtvih, prisutna i u Paštrovićima, te da se njihova preslika nalazi na nekim od stećaka crnogorskog i bosanskohercegovačkog kraja (Bešlagić 1982: 326).

Razdoblje mletačke uprave, prema arhivskim dokumentima, osim pravne i urbane organizacione strukture mjesnih uprava, donijelo je i prosvjetiteljsku djelatnost. Nalazimo dokument mletačke uprave u Budvi (upravitelja Zorzija Morosinija) iz 1672. godine o plati učitelja u Lastvi i Paštrovićima, što svjedoči da je školovanje bilo organizovano i da je finansirano iz tadašnjeg državnog budžeta, za razliku od manastirskih škola koje su bile privatnog karaktera (jer je nastava bila gotovo individualna) i, pretpostavljam, ograničenog programa (do pojave prvih škola u drugoj polovini XIX vijeka nemamo sistematski postavljene nastavne ciljeve ni programe).¹ Program škole u Paštrovićima nije poznat, mada se može naslutiti da se nije mnogo razlikovao od programa sličnih ustanova duž Dalmacije, sa naravno manjim brojem polaznika. To podrazumijeva da su se bazično opismenjivali, učili strane jezike, prije svega italijanski, govorne vještine i savladavali predmete po platonovskoj shemi: aritmetiku-matematiku, vjeronauku, te muziku. Kakav je mogao da bude plan muzičkog obrazovanja, pogotovo prilagođen deci ovog podneblja, teško se može naslutiti, ali s obzirom na to da je po imenu i prezimenu lako zaključiti da je učitelj s platnog spiska iz tog kraja, može se pretpostaviti da je višu školu završio u dalmatskom regionu i da je stečeno znanje barem dijelom prenio u ovaj kraj. Finansiranje i servisiranje škola nije bila specijalnost mletačke uprave. Iz svjedočenja katoličkog življa u Baru saznajemo da je Austrougarska i nakon pripajanja Bara Knjaževini Crnoj Gori 1878. godine finansirala tu i drugu decu, tj. ulagala je u edukaciju dece i sa podneblja koja nijesu bila pod njenom direktnom upravom. To nam može pomoći da shvatimo proces i model obrazovanja u kvazidržavnim školama na našem području i u XVI i XVII stoljeću, kao i da zaključimo da se osnovna pismenost u to vrijeme nije sticala samo u manastirskim lavrama ili drugim istočnim hrišćanskim bogomoljama.

Zahvaljujući prostranoj teritoriji, te ugledu koji je imala među ondašnjim stanovnicima evropskih, a posebno mediteranskih prostora, Venecija je davala šansu svim obrazovanim pojedincima sa ovog podneblja da se usavršavaju na vrhunskim učilištima i da svoje znanje prenose dalje. Daroviti pojedinci, ne zaboravljajući ime i porijeklo, ugrađivali su u svoje znanje neizbrisivi nacionalni kod, po kome su bili prepoznatljivi i koji je na neki način utkan u njihova ostvarenja.

Iako se ne može uporediti s onovremenim dubrovačkim i bokokotorskim sociokulturnim prostorom i njihovim nasljeđem, područje Paštrovića i Budve darovalo je nemalo značajnih imena iz oblasti kulture i muzike, čak i u evropskim okvirima.

Kanonik dr don Krsto Ivanović, Budvanin, učitelj, pjesnik, hroničar, libretista, član Filharmonijske akademije, Delfijske akademije i Akademije umjerenih u Veneciji,

¹ DACG – OB, Zbirka fotokopija.

Portret Krsta Ivanovića

*Grob don Krsta Ivanovića u crkvi
Svetog Mojsija u Veneciji
(kipar Marko Beltrame)*

djelovao je upravo u središtu evropske operске produkcije, đe je napisao svojih pet drama-libreta od 1663. do 1674. godine.

Manja Radulović je u svojoj knjizi zapisala da „Ivanović postiđe koncentraciju efekata i raznovrsnost ostvarujući tako znatnu ravnoteđu između barokne teatarske verbalnosti i ozbiljnosti književnog klasicizma“, koji je tih godina počeo da se razvija (Radulović Vulić 2011: 339). O Ivanovićevom visokom statusu u umjetničkim krugovima Italije svjedoči korespondencija sa istaknutim muzičarima, poput Pijetra Andree Cijanija, Frančeska Kavalija, Đovaniya Domenika Paternija i Đakoma Paljardija, koji su napisali muziku za libreta. Izvedbe njegovih drama-libreta, osim u Veneciji, biljeđe se i u Mantovi, Firenci, Beču, Padovi, Amsterdamu i Hanoveru. Ivanović je napisao sljedeća libreta, odnosno opere (*dramma per musica*): *Amor kao ratnik* (*Amor Guerriero*), *Kirka* (*La Circe*), *Koriolan* (*Il Coriolano*), *Trijumf vijernosti* (*La Costanza Triomfale*) i *Lizimah* (*Il Lisimaco*). On je bio hroničar svoje rodne Budve (*Budvanski anali*, *Budvanska*, odnosno *Budljarska pjesmarica*), teatra u Veneciji (*Pozorišne uspomene iz Venecije*), ali je pisao i druga dijela povijesnog karaktera, poput *Historije rata Svete Lige protiv Turaka* (Radulović Vulić 2011).

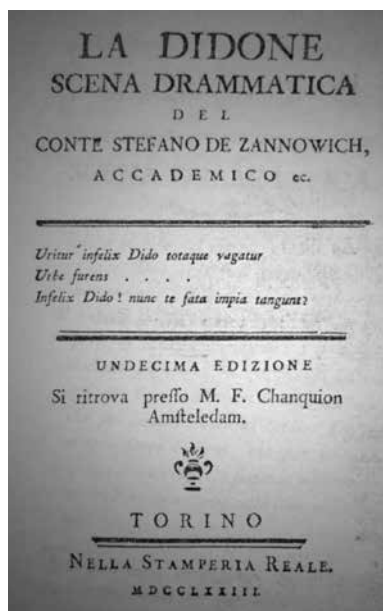
Druga znamenita ličnost sa ovih prostora je pripadnik tzv. paštrovskog „sazvjeđa evropskih pustolova“ (kao što je to jednom naveo Marko Sudić; Cyđiđ 2001: 206–212), Stjepan Zanović ili Stjepan Anibal Zanović, princ od Albanije. Proveo je godine na učilištima u Padovi i Veneciji, a budući da je često putovao izuzetno se kulturno ponašao i izražavao, to je rezultiralo njegovim članstvom u nekoliko evropskih akademija. Do izgnanstva iz Italije drugovao je s Tomom Medinijem i Kazanovom, a u Francuskoj sa Rusoom, D'Alamberom, Marmontelom, pa čak i Volterom. Postoji i njegova prepiska sa Glukom. U svakom predijelu u kojem je boravio, pisao je poeziju i prozu, te je 1773. godine izdao *Opere diverse* i

Poesie u kojima je sabrao svoja i tuđa ostvarenja. Drama *Pigmalion* nije njegova, već je prijevod Rusoovog istoimenog djela (Zanović je nerijetko tuđa ostvarenja predstavljao kao svoja, ali i svoja potpisivao uglednim imenima tadašnjih pjesnika, recimo Rusoa, što mu je donosilo visoke poene u stručnoj javnosti). *Pigmalion* je drama u jednom činu, tipično muzičko-scensko djelo italijanskoga naziva *dramma per musica*, čiji notni zapis nije sačuvan. Pretpostavlja se da je igrana na nekoj od karnevalskih svečanosti u Zadru krajem XVIII stoljeća, o čemu svjedoče isplaćeni honorari.

Kada je riječ o *Didoni* (*La Didone*), još jednom muzičko-scenskom ostvarenju Zanovića, takođe u jednom činu, ovoga puta nesumnjivog autorstva, zapisano je i ko je autor muzičkog teksta. Riječ je o Kvirinu Gaspariniju, dirigentu iz Torina. Po obimu, djelo nije dugačko, predstavlja samo odlomak iz čuvene legende o Didoni i Eneju (operu *Didona i Enej* Henrija Persela izvela je Muzička akademija sa Cetinja u Zetskom domu 2001. godine). U ovoj drami samo su dvije ličnosti i dva hora, sa dugačkim rečitativima i dijalogima, koji su ukomponovani tako da može da se izvede na karnevalu, a da dužinom ne dosadi puku, koji je dolazio da se zabavi. Ne može se posumnjati da su scenografija i kostimografija bile izuzetno bogate i da je za izvođenje bio zadužen dobar orkestar (nažalost, nemam u posjedu ni ove note).

Drama-tragedija *Skenderbeg*, koja nosi ime po albanskom nacionalnom junaku Đerđu Kastriotu Skenderbegu, još jedno je Stjepanovo literarno ostvarenje, pretpostavljam predviđeno u istoj formi kao i prethodno, s tim što ovo nije odštampano, već je ostalo u manuskriptu, samo kao siže. Međutim, u njemu su vidljive konture cjelina višeg reda, činovi, aktovi, veći broj lica, pa je moguće da ga je spremao za veće pozornice, a nesumnjivo je da bi za njega bila napisana i muzika. Skenderbeg je kao ličnost bio inspiracija za dvije opere iz XVIII vijeka, jedne Antonija Vivaldija i druge Fransoa Rebelia i Fransoa Frankera (što se podudara i sa Zanovićevom inspiracijom da načini ovo djelo), a prije toga Đerđa Kastriota je u Kotoru dramatizovao Tripo Smekja.

Od drugih djela, Ivanović piše i filozofska djela, kao filozofsku poemu *L'Anima* (*Duša*) ili *Riflessioni Filosofiche-Morali* (*Filozofsko-moralni ogledi*). U jednom od njegovih izdanja poezije – *Il Solitario* (*Usamljenost*), naznačene su muzičke upute, tj. određenje da se ovo djelo čita ili može čitati uz muzičku pratnju. Recimo, napisano je *Con la musica per il Flauto-traverso* (*Za muziku na traverzu – današnja blok-flauta*). Ili za pjesmu *Anacreontica*, đe piše *Con la Musica per la Viola d'Amore*. Naravno, za ovaj sadržaj nije pisan određen muzički tekst, već je riječ o improvizacijama ili pak o isječcima iz nekih onovremenih muzičkih ostvarenja, vjerovatno francuskih, jer je poezija pisana na italijanskom jeziku, ima jasne fraze, osmišljenu i preciznu kompoziciju, što je tipično za ono doba, ali je tematika francuska, što se vidi iz samog naslova *Il Solitario al real parco di Versaglies* (*Usamljenost u kraljevskome parku Versaja*). Ne može se za Zanovića reći da je plagijator, ali svakako nije ni najoriginalniji pisac, pjesnik i filozof svog vremena. Najpreciznije ga je opisao istraživač i ljubitelj ilirskog jezika Frančesko Apendini: „Stjepan, od odlične porodice Zanovića u ovo posljednje vrijeme održa i umnoži slavu Budve svojim znanjem i umom. Naročito se posveti pjesništvu, te se njim bavio s tolikim zanosom i

*Libreto opere Didona
Stjepana Zanočića*

s toliko nadarenošću, da je mogao improvizirati s velikim ukusom i elegancijom“ (Babić 1997: 323).

Drugi znameniti pustolovi paštrovskoga porijekla koje bih spomenuo jesu Tomo Medin, Primislav Marko Zanočić (brat Stjepanov), ali i Si-meon Narandžić Zorić i David Narandžić. Za Si-meona postoje podaci da je bio mecena muzičara i da je na svom dvoru često organizovao muzičke događaje, poput scensko-muzičkih djela, balova, koncerata itd. (Мартиновић 2001: 158–181).

O muzičkom životu Budve najprije saznaje-mo zahvaljujući *Budvanskim analima* Krsta Iva-novića, koji podrobno opisuje forme kulturnog života, koje su produkt dovoljno bezbjednog života unutar zidina grada, uprkos stalnim naježdama neprijatelja. Tako, možemo pratiti događaje koji se vezuju uz katedralu Sv. Ivana Krstitelja u Sta-rom gradu (katedralu Budvanske biskupije, koja je bila aktivna do 1828, kada potpada pod juris-dikciju Kotorske biskupije, pod kojom egzistira i

danas, ali kao titularna). Dakle, saznajemo da je katedrala Sv. Ivana imala svoje orgulje, orguljaše, a vidi se i način biranja orguljaša (biralu ih je Veliko vijeće). Drugih podataka o ovom instrumentu nema, osim da je građen u drugoj polovini XVII vijeka. Proslava zaštitnika grada bila je prilika da se građani okupe, te svečanom procesijom, pjesmom i sviranjem obilježe patrona. Žive su bile i ostale crkve u gradu, od kojih je svaka imala svoj blagdan, koji je praćen raznim sadržajima, kao npr. na dan Sv. Roka ili Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije. Pri budvanskoj katedrali osnivanje su bratovštine, poput pomorske, obučarke ili tobđzijske, sa svojim pravilnicima rada, slično kao i u mnogim dalmatinskim gradovima.

Još jedan kanonik je bio veliki hroničar Budve – don Antun Kojović, koji je u ruko-pisima ostavio svoje memoare i dnevnik, koji nijesu u cjelosti objavljeni. U hroničarsko-memoarskoj prozi, pisanoj na italijanskom jeziku, osim opisa tekućih događaja i opštih prilika, kao i opisa grada sa citadelom, trgovima, kapijama, utvrđenjima, katoličkim hramovima i pravoslavnim crkvama, procesijama i drugim religijskim svetkovinama, pišući i o odijevanju u gradu i okolini, o svadbi, sahranama, slavama koje slave i katolici i pravoslavci, kanonik Kojović dodiruje niz etnografskih elemenata, a prije svega iskazuje svoju privrženost muzici, možda i zato što je, kako je jednom uzgred naveo, svirao vio-linu. Kojović je pisao i pokladne drame koje se izvode u vrijeme karnevala na trgu ili u gradskom okruženju. Istovremeno je bio režiser uličnih zabava, brinuo je o kostimima, maskama, muzičkoj pratnji. Tako bilježi da je nakon povratka iz Italije stekao utisak da su bogoslužjenja u katedrali „malo svečana“, te da podsjećaju više na seosku nego

na gradsku sredinu. Stoga je osim što se „postarao za malo svečaniји izgled katedrale“ u bogoslužje unio „prijatne muzičke novine“ uz zvuk orgulja i drugih instrumenata. U najsvečanijim prilikama pjevana je himna *Te Deum*. Posebno je bila svečana procesija na Spasovdan u kojoj su učestvovali i neki pravoslavci, posebno žene. Nakon službe i pjevanja tokom glavne litanije krenulo bi se poljem uz pjesmu i igru. Slijedilo je penjanje na brdo kada nije bio običaj da se pjeva. Neki su se tada molili, a neki razgovarali. Pjesme su se pjevale prilikom spuštanja, uz neprekidno pucanje. Na mjestu *Vilino gumno* procesija se zaustavljala i igralo se kolo. Na mjestu *Sveti Marko* igrale su samo žene, dok su ljudi gađali metu koja je postavljena u more. Meta je obično bio kokot ili tikva. U svojim *Memoarima* Kojić se osvrće i na igre, pa kaže da ženski svijet više nije povučen, da se može vidjeti u šetnji, na skupovima, na gozbama, gdje zauzima prva mjesta, da odlazi na igranke i balove i da voli strane igre, posebno menuet i kontradancu, koje su „danas uveli Austrijanci“. Sve te igre izvode se uz pratnju instrumenata. Igra se i kolo, a igranje „svacki“ je igra u dvoje koja se uz pjevanje izvodi samo u narodu. Govoreći o Budvi pod ruskom upravom (1806–1807) pominje dobronamjerne oficire koji su „mnogo voljeli ples i njima su više zabavljali druge no sebe“. I francuska uprava u Budvi imala je razumijevanja za „oskudne finansijske prilike svojih domaćina“ i blagonaklono se odnosila prema stanovništvu. „S vremena na vrijeme pozivahu ugledne Budvane na večere i balove“ (Radulović Vulić 2011: 387).

U drugoj polovini XIX vijeka romantizam i težnje ka prosvjetiteljstvu doprinijele su da se svi slojevi društva uključe u javni i kulturni život i daju svoj doprinos. I prije čitaonica građani su imali prilike da pokažu svoja pjesnička ostvarenja ili muzičku nadarenost na sijelima, sjedjeljkama, slavama itd. Nema dostupne arhivske građe koja bi potkrijepila navode o radu i djelovanju čitaonice u Petrovcu (po ugledu na gradove u Knjaževini Crnoj Gori), ali je u Budvi ona počela da radi 1895. godine. Odmah nakon toga razvoj i djelovanje srodnih udruženja može se pratiti već koncem XIX stoljeća. Iako budvanska čitaonica nije bila organizovana kao privatno-javno partnerstvo, po uzoru na cetinjsku ili podgoričku, broj članova, program rada, pisani tragovi o organizovanju raznih svečanosti i muzičkih događaja svjedoče o neprekinutoj niti pregalačkog rada i stvaralačkog impulsa žitelja ovoga podneblja, koji su, iako ispresjecani raznim geopolitičkim potresima od XV do XX vijeka, ostali uvezani u jednu nit, koja se proteže i do danas.

Institucionalizacijom mnogih kulturnih i umjetničkih inicijativa koje se odnose na područje Paštrovića i Budve, XX vijek obilježava stabilna struktura djelovanja nekoliko srodnih društava koja u svom programu realizuju veoma značajne manifestacije i koja su djelovanjem u raznim periodima skretala pažnju na ovaj prostor i njegove stvaraoce. Među najpoznatije se svrstava Društvo prijatelja Budve i okoline koje je djelovalo prije Drugog svjetskog rata (1936–1941). Ono je na svečanostima na Kolarcu u Beogradu priređivalo izvedbe muzičkih numera s Crnogorskog primorja, te neke obrade narodnih pjesama. Slijede Dani muzike na Svetom Stefanu, Muzičke svečanosti, Pjesma Mediterana, te današnji Grad teatar Budva koji traje punih trideset godina. Nažalost, opšta komercijalizacija i nesređeno tržište muzike diktiraju savremenu dinamiku razvoja

kulturne svijesti, koja je decenijama kontaminirana posttranzicionom hiperprodukcijom kratkotrajnih sadržaja koji su se nekada ovom području preskupo prodavali.

Upravo ovako prikazan ambitus ne obećava velika dostignuća u ovoj oblasti, ali otvara mogućnost partikularnog i možda kvalitetnijeg rada koji pretpostavlja angažovanje svih kojima je valorizacija paštrovske i budvanske (kulturne) cjeline i ostavštine prioritet, kojima je zaista stalo do svojih korijena i koji kroz svoj rad neumorno traže tračak nade na putu kojim se kreće današnje društvo.

LITERATURA

- Babić, V. 1997. Kulturni život Boke Kotorske uoči preporoda. *Dani Hvarskoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, XXIII, 1. Zagreb.
- Bešlagić, Š. 1982. *Stećci: kultura i umjetnost*. Sarajevo: „Veselin Masleša“.
- Radulović Vulić, M. 2011. *Muzička kultura Crne Gore XIII–XVIII vijek*. Podgorica: CANU.
- Суђић, М. 2001. Паштровићи у сазвјежђу европских пустинова. У: Ивановић, Р. В. и Милутиновић Ј. (ур.). *Научни скуп Паштровићи: (историја, култура, природа): зборник радова*. Петровац на Мору – Свети Стефан: Одбор за сакупљање историјске грађе о Паштровићима, 206–212.
- Мартиниовић, Д. 2001. Прилог библиографији заслужних Паштровића. У: Ивановић, Р. В. и Милутиновић Ј. (ур.). *Научни скуп Паштровићи: (историја, култура, природа): зборник радова*. Петровац на Мору – Свети Стефан: Одбор за сакупљање историјске грађе о Паштровићима, 158–181.

KARNEVALSKA POEZIJA ANTUNA KOJOVIĆA

ŽIVOT I DJELO ANTUNA KOJOVIĆA

Kulturni život Budve krajem XVIII i početkom XIX vijeka umnogome je, svojim životom i djelom, obilježio don Antun Kojović – budvanski sveštenik, pjesnik, pisac, diplomata, scenograf, režiser, organizator svih značajnijih događaja u gradu – višestruko talentovana i svestrana ličnost. Rođen je u Budvi, 8. marta 1751, u staroj budvanskoj plemićkoj porodici. Osnovno obrazovanje dobio je u svom rodnom gradu, kod gradskog učitelja, a zatim je školovanje nastavio u Italiji, na Ilirskom kolegiju u Loretu, gdje je doktorirao prava i teologiju.

Veliki kulturološki jaz između Venecije i Italije i onog što je zatekao u rodnom kraju morao je uticati na mladog Kojovića. Iz njegovih spisa lako je zaključiti sa koliko entuzijazma se, po povratku u zavičaj, trudio da oživi duh grada, unese promjene i podstakne kulturni život. Njegovi napori ogledaju se u brojnim aktivnostima koje je organizovao i lično u njima učestvovao. Kao sveštenik, zalagao se za raskošniji izgled mjesne katedrale Sv. Ivana Krstitelja, a kako je „služba u katedrali bila kao u najneznatnijim crkvama [...] i podsjećala prije na selo nego na grad“ (Kojović 1996: 197–198), nastojao je da bogoslužjenja budu svečanija i da se obogati muzička pratnja.

Godine u kojima je živio i stvarao, kraj XVIII i početak XIX vijeka, bile su više nego burne. U Budvi su se za relativno kratko vrijeme smjenjivale različite strane uprave – mletačka, francuska, ruska, crnogorska, austrijska. Pored obaveza u crkvi, bio je izuzetno aktivan u svim segmentima gradskog života – organizovao je sahrane, proslave rođendana i crkvene procesije za vrijeme velikih praznika, prijeme uglednim ličnostima, pokladne svečanosti za narod, ali se nije libio ni da uzme oružje u ruke

kada je trebalo i rizikuje život. Učestvovao je u spasavanju žena i djece sa ostrva Katiča kod Kastel Lastve u vrijeme kada je Mahmut-paša Bušatlija napravio pokolj u Paštrovićima, branio je Kulu Boškovića u Buljarici, vršio nadzor nad artiljerijskim oružjem, jedno vrijeme bio starješina ratnih odjela i desna ruka komandanta Stjepana Bubića.

Pored svih zvaničnih obaveza i dužnosti koje je imao, nezaobilazno je bilo njegovo učešće u osmišljavanju i organizovanju različitih svetkovina. Više puta je pomenuo da su ga učenici nagovarali da sastavlja stihove i osmišljava karnevalske prizore koje su oni izvodili – recitovali ili pjevali. Tako je u *Memoarima* zabilježio da su u čast rođendana ruskog imperatora Aleksandra, 24. decembra 1806, njegovi „učenici predstavili jednu bitku zvanu moreška, a zatim je svaki od njih izrecitovao po jedan distih različitog sadržaja na ilirskom jeziku“ (Kojović 1996: 191); a u *Dnevniku* da su prilikom dolaska francuskog generala Marmona 13. juna 1808. u Budvu, „na nekoliko mjesta u gradu moji učenici igrali morešku da je divno bilo gledati“ (Kojović 1996: 306). Ostavio je bilješku i o načinima na koje su njegovi učenici izvodili različite pjesme: noćnopoju o stradanju vinograda pjevali su o karnevalu 1809. „na rusku melodiju“; o karnevalu 1802. godine njegova „Proročanstva njekejega učenika krnevalova na poklade“ izgovarao je učenik maskiran u astronoma i poput jeđupke gledao u dlan prisutnima. Pjesmu „Od vina buljanskoga“ ne samo što je napisao nego je i dao predlog kako da se izvede – da to uradi jedna muzička družina, predvođena kapelmajstorom (Kojović 1996: 25). S obzirom na to da su pjesme bile prigodne (za mnoge je zabilježio da su se pjevale) i da su se pisale za tačno određenu situaciju, Kojović je stihove prilagođavao njihovoj namjeni – karnevalske pjesme su pisane u deseteračkim distisima, osmerački katreni su najviše odgovarali „ruskoj melodiji“, testament ili Karnevalova čitanja prilagođavao je besjedi (Kojović 1996: 46).

Već smo pomenuli dvije moreške koje su izvedene o rođendanu Napoleona i Franja Prvog. Vrhunac Kojovićeve umještosti sigurno je bio veličanstven prizor koji je priredio svojim sugrađanima 14. februara 1819. u čast rođendana austrijskog cara – u blistavim kočijama predstavljen je Jupiter kako ubija Diskordiju, uz iluminaciju, igre i pjesmu na „ilirske“ stihove koje su sastavili on i Miroslav Zanočić. Lično je zapisao da je „to bio prvi put da su se vidjele u Budvi kočije takvog kvaliteta“, a o utisku koji je događaj ostavio na prisutne svjedoči službeni dopis budvanske opštine Carskom kraljevskom okružnom zapovjedništvu u Kotoru, u kojem se, između ostalog, navodi: „Velika predstava, ne samo zbog mitologije nego i zbog novine kočije. Bila je iluminacija i ljudi su po kućama plesali i pjevali cijelu noć“ (Kojović 1996: 24).

Brinuo je i o kostimima, scenografiji i režiji, sastavljao je i muziku. U njegovo vrijeme u Budvi je postojalo amatersko pozorište, koje je držala supruga mletačkog oficira Aleksandra Zorzija, Kjara. U njemu je učestvovao i Kojović, svirajući violinu.

Iz svega navedenog, jasno je da je polje Kojovićevih djelatnosti umnogome izlazilo iz okvira svešteničkog poziva. S tim u vezi stoji i činjenica da, iako svešteno lice, i uz to doktor teoloških nauka, za sobom, koliko znamo, nije ostavio religiozno-refleksivna djela ili filozofsko-duhovne traktate – njegova književna djela (i poezija i proza) u cjelosti su okrenuta svakodnevnom životu i narodu.

Po dvije sveske *Memoara* i *Dnevnika*, koje se čuvaju u Biskupskom arhivu u Kotoru, bilježe gotovo do detalja oslikan život jednog kraja i jednog naroda. Dvije pokladne drame, *Smiješni razgovor I* i *Smiješni razgovor II*, takođe su vezane za svakodnevni narodni život. U njima se u ambijentu gradske pijace ili puta ka selu humoristički predstavljaju odnosi u jednoj građanskoj porodici između jezičave žene, pijanog muža i džandrljive svekrve ili se prikazuju priglupi i naivni seljaci u gradu. Osim toga, cijeli Kojovićev opus čini još samo zbirka *Versi ali Rime slovinske po govorenju od Budve i njezine države u svakakve zgode od nadpopa Antuna Kojovića Buljanina složene*, sa tridesetak pjesama koje su većinom prigodne. Osim dva panegirika u slavu Napoleonovog rođendana, jedne pjesme pisane za dan rođenja Franje Drugog, poslanice Antunu Ćudinu, refleksivnog „Soneta“, religiozno-prigodne „O prilikom Djeve slavne“, religiozno-refleksivnog „Pozdrava“, tri prigodne na italijanskom („Anacreontica“, „Distici“ i sonet A. Antonioliju) i jedne ispovjedno-refleksivne „Vicende dolorose dell' autore“, sve ostale pjesme su pokladne (i njima bliske šaljivo-satirične) i one će biti predmet ovog rada.

Više puta isticana Kojovićeva okrenutost narodu, narodnim običajima i potrebama uslovlila je mnoge njegove aktivnosti koje smo pomenuli, ali umnogome i prirodu njegovog književnog djela. Zato ćemo se malo duže zadržati na njoj.

NARODNA KULTURA I TRADICIJA U KNJIŽEVNOM DJELU ANTUNA KOJOVIĆA

Svjedočeći u svojim *Memoarima* i *Dnevniku* o značajnim istorijskim i političkim zbivanjima, Kojović je u njih unosio i pojedinosti iz svakodnevnog narodnog života – od onih koje govore o vremenu i stanju na pijaci, rođenjima, ubistvima i smrti, do pojedinosti koje pružaju zanimljivu etnografsku sliku o životu i običajima jedne sredine, i to u vrijeme kada je i Vuk Karadžić (i njegovi saradnici) radio na sakupljanju i bilježenju narodnih umotvorina.

U Kojovićevim spisima su sačuvani dragocjeni podaci o budvanskim i paštrovskim običajima, proslavama i procesijama, sahranama i svadbama.

Uz konstataciju da se imućniji dio Budvana, „muškarci i žene u svemu drže mode“, opisuje razlike u oblačenju kod katoličkog plemstva i pravoslavnih žitelja (prvi se oblače „na italijanski način“, drugi pola na italijanski pola na narodni, dok ostali uglavnom na narodni), kod muškaraca i žena. Detaljno je opisao nošnju – kroj, materijal, vez... U pokladnoj farsii *Smiješni razgovor I* na jednom mjestu pominje i nekoliko načina veza: „vest na po krsta“, „vest na divit“, „vest na po jabuke, na krušku cijelu“, „na trave al’ na granu kukatu“.

Zapisao je i kuda su išle procesije, kako su izgledale (veliki baldahin nosila su četiri plemića), kako su proslavljani državni i crkveni praznici (uz iluminaciju, paljbu, poklike „živio“, pjesmu i sviranje), kakve su bile svadbe kod Budvana. Pri tome nije samo opisivao postupke i događaje, već je objašnjavao pojedine pojmove vezane za lokalne običaje – „poguzijelj“, „prviči“...

Posmatrajući i bilježeći narodne običaje, primijetio je da su se stari običaji najduže zadržali kod Paštrovića, a da su sve primjetnije i moderne struje koje polako prodiru u narod. Mladima su dugačke zdravice postajale dosadne i negodovali su ako bi neko od starijih „odužio“ (Kojoiviћ 1996: 210), naricanja i tuženja za pokojnikom takođe su se povlačila iz prakse, pogotovo kod plemstva (Kojoiviћ 1996: 221).

Zanimljiva je Kojovićeva bilješka da se „igra zvana kolo praktikuje samo u narodu“, da su gusle „u upotrebi još samo kod pojedinaca koji se nisu odrekli seoskih navika“ (Kojoiviћ 1996: 219), a da su popularne igre koje su uveli Austrijanci i koje se izvode u pratnji instrumenata – menuet i kontradans. Rečeno zapravo vrlo jasno svjedoči o tadašnjim promjenama koje su se dešavale u kulturi Budve i Paštrovića i kulturnim razlikama između ruralne sredine, koja je dugo čuvala tradiciju i običaje, i urbane, koja je brzo primala strane uticaje, kao „superiornije“ i „gospodskije“.

Posebnu pažnju posvetićemo Kojovićevoj bilješci o običaju proslavljanja Spasovdana u Budvi. Među njegovim pjesmama pronađenim u autografu zbirke *Rime ali vulgari...* nalazila se i jedna narodna pjesma, „Pala je magla u primorje“. Štampana je u prvoj Vukovoj zbirci srpskih narodnih pjesama iz 1841, uz kratak opis spasovskog običaja i Vukovu napomenu da ju je dobio pred samo štampanje zbirke. Dakle, nije je sam zapisao. Vuk Vrčević, njegov saradnik i prijatelj, ali i prijatelj samog Kojovića, prepisujući Kojovićev rukopis, naišao je na ovu pjesmu i poslao je Karadžiću. Vuk je dva puta boravio u Budvi, ali je nije čuo, a vjerovatno ni prisustvovao ovom običaju. Dvadesetak godina prije nego što je dobio ovu bilješku spasovski običaj u Budvi je nestao. Kojović je zapisao pjesmu gotovo trideset godina ranije, o Spasovdanu 1801, što znači da je zapravo on prvi načinio zapis jedne narodne lirske, spasovske pjesme. Posebnu vrijednost ovaj podatak dobija ako imamo u vidu da je riječ o sačuvanom opisu običaja koji više ne postoji.

Druženje s Vukom Vrčevićem i Vukom Popovićem, koji je djelovao u Boki, a možda i moguće poznanstvo s Vukom Karadžićem, koji je za Kojovićeva života dva puta boravio u Budvi, stalna zabavljenost narodom i narodnim svetkovinama, uslovili su brojne veze i uticaje narodne lirike na Kojovićevo stvaralaštvo.

U njegovim pjesmama često nailazimo na primjere upotrebe leksike, stihova i ustaljenih epiteta iz narodne lirike: *bijeli danak, mlada moma, kam od uboja, nenačeta voda*; narodnih motiva o djevojačkoj čežnji da se uda, o njenom razgovoru sa svojim jedom; upotrebu ustaljenih narodnih izreka koje je posebno koristio u svojim dramama: *trudi se teci, ne drži tuđe; kad nema srce s pameću mira – drug se ne bira*; kletvi – *argija t' ubila, subota te smela, srdobolja te izjela pogana*; i, posebno, narodnih poslovice, od kojih su i sačinjene dvije pjesme: „Sonet“ i „Mudroznanac na poklade“. Dok je druga u cjelini sastavljena od više parafraziranih poslovice, prva predstavlja parafraziranu poslovicu „kakav izvor – takva voda“. Pomenućemo i „Pjesan poskočicu“, koja je u cjelini prožeta duhom lirske narodne pjesme.

Osvrnuli smo se na Kojovićovo zanimanje za narodnu kulturu i tradiciju, i njihov uticaj na njegovo djelo. U svijetlu tih saznanja, otvara nam se put ka istraživanju Kojovićeve veze sa još jednim aspektom narodne kulture – narodnom smjehovnom kulturom i tradicijom i karnevalom kao njenom posebnom izrazu.

KARNEVAL KAO FORMA NARODNE SMIJEHOVNE KULTURE

Pojam karneval (karnevalizacija, karnevalska poezija) najprije asocira na jedan rableovski, bahanalni, groteskni svijet u kome erotsko, lascivno, tjelesno biva istaknuto u prvi plan i hiperbolisano do krajnjih granica. Sa tog aspekta, govoriti o karnevalskoj poeziji jednog sveštenog lica djeluje prilično intrigirajuće.

Međutim, iako navedene odlike jesu odlike karnevala, njihova iskonska značenja i načela na kojima karneval počiva mnogo su složenija nego što se to na prvi pogled čini ili, još prije, danas doživljava. Šta je zapravo karneval?¹ Podsjetićemo se, nakratko, uveliko poznate Bahtinove studije (Bahtin 1978) u kojoj on definiše karneval kao „obredno-predstavjačku formu narodne smehovne kulture“ (Bahtin 1978: 12), ističući da u „potonjem razvitku folkloristike i nauke o književnosti narod koji se smejao na ulici nije postao predmet bilo kakvog pažljivijeg i dubljeg kulturno-istorijskog, folklorističkog i književno-naučnog istraživanja“ (Bahtin 1978: 10). „Narod koji se smije po ulicama“, razuzdana i raskalašna atmosfera i neograničene slobode samo su spoljne manifestacije karnevalskih svetkovina. Njihova suština, međutim, u sebi čuva zaboravljene, a u kolektivnoj (pod)svijesti sačuvane mitske matrice o osnovnim principima funkcionisanja svijeta, života i univerzuma.

Po svojoj prirodi karneval je praznik, ne u današnjem smislu odmora od rada, već u suštinskom značenju koje praznik nosi sa sobom. Praznik, da bi bio praznik, mora imati, kao što navodi Bahtin, dublji smisaoni sadržaj vezan za pogled na svijet, mora imati nešto iz duhovno-ideološke sfere što će ga karakterisati.

Karneval, kako se pretpostavlja, vodi porijeklo od mnogobožackih agrarnih praznika, vezanih za plodnost zemlje, prirode i čovjeka (Dionizija, Luperkalija, Brumalija, Januarskih kalenda, ali prije svega rimskih Saturnalija, koje su slavile kraj jedne i početak nove agrarne godine, uz maske, igru, ples, brisanje hijerarhijskih granica, postavljanje i svrgavanje privremenog kralja). Simboli plodnosti sačuvani su u karnevalu do danas – u tipičnim karnevalskim slikama tijela, polnog života, hrane, pića... Isticanje tjelesnog u skladu je s plodnošću i rađanjem, obnovom i novim životom.

Pomenuti praznici slavili su se u vrijeme zimskog solsticija, na kraju jedne i pred početak nove agrarne godine, novog životnog ciklusa (tek kasnije, u srednjem vijeku proslave karnevala pomjerene su u vrijeme poklada, pred uskršnji post, kako se slave i danas). A da bi novi ciklus počeo sa neophodnom zalihom obnovljenih snaga i energija, kako ističe Mirča Elijade (Elijade 2000: 58), potrebno je do krajnjih granica iscrpsti i poništiti sve što mu je prethodilo. Otud haos i nered u karnevalima i drugim svečanostima koje stoje na kraju jednog i na početku drugog perioda, otud obrtanje svih hijerarhijskih vrijednosti i normi, pretjerivanja svake vrste, uspostavljanje potpunog nereda, kako bi

¹ Više o karnevalu vidjeti u naša dva rada: „Iz kulturne istorije Kotora – karneval“, zbornik sa međunarodne konferencije *Kulture u dijalogu*, Beograd, 2012; i „Promena paradigme: od obreda do spektakla – karneval“, zbornik sa međunarodne konferencije *Nauka i savremeni univerzitet II*, Niš, 2012.

novouspostavljeni red bio čvršći i sigurniji. U vrijeme rimskih Saturnalija i kasnije, u srednjem vijeku, miješanje staleža, zamjena društvenih uloga, kada je kralj postajao luda a luda kralj, bila je moguća samo u vrijeme ovog praznika.

S druge strane, karneval počiva na načelu smijeha, on je dio narodne smjehovne kulture, on je „drugi život naroda organizovan po principu smeha“ (Bahtin 1978: 15). Međutim, taj smijeh i taj pogled na svijet nemaju svoje uporište samo u pukoj zabavi. Oni su u osnovi sagledavanja samog života, njegove složenosti i dvostrukosti. Smijeh je oduvijek bio prisutan u svim „ozbiljnim“ praznicima i svetkovinama, koji su imali i svoj smjehovni i podrugljivački dio, kao analogiju s realnim životom. „U folkloru drevnih naroda, uporedo s ozbiljnim (po organizaciji i tonu) kultovima, postojali su i smehovni kultovi, koji su ismevali i sramotili božanstvo [‘ritualni smeh’]“ (Bahtin 1978: 12). Karnevalski smijeh je, kako ga Bahtin naziva, „preporučajući, obnavljajući“, jer ukazujući na mane i greške, ukazuje na ono što treba mijenjati, što koči napredak, razvoj, pun životni krug.

Razumijevanje osnovnih načela na kojima počiva karneval, kao i simbolike i značenja njegovih slika, neophodni su i za razumijevanje karnevalske poezije, koja, kao umjetnički izraz karnevalskog doživljaja svijeta, iz njega crpe svoj tematsko-motivski kompleks, slike i simbole, stilski izraz i osnovni ton. Šta je od svega toga Antun Kojović preuzeo kao tipsko, a u čemu je specifičnost njegove karnevalske poezije?

Nastala u sredini koja nije mogla ispratiti raskošne karnevalske svečanosti kakve su se organizovale po Italiji, i u kojoj nije postojala tradicija karnevalske poezije, pritom pisana iz pera jednog sveštenog lica, koje nije smjelo sebi dozvoliti velike slobode: erotske aluzije, lascivnosti i mnoge nepristojnosti kakvima inače obiluje ova poezija vrste, Kojovićeva karnevalska poezija sačuvala je neke od elemenata karakterističnih za tu poeziju, ali je umnogome određena i prirodom Kojovićevog položaja i njegovom brigom i interesovanjem za narodni život, običaje i kulturu. Stoga su u njoj elementi narodne poezije, ali i detalji iz svakodnevnog života Budve i Paštovića, kao i aktuelni društveno-politički događaji i te kako prisutni. Ona će stoga, kao što ćemo vidjeti, uz tipske elemente karnevalske poezije uopšte, predstavljati i autentičan izraz sredine u kojoj je nastala i specifičnog istorijskog trenutka.

KARNEVALSKA POEZIJA ANTUNA KOJOVIĆA

Iako je karneval kao društvena pojava veoma star i vuče korijene sve do antičkih Saturnalija, poezija pokladnih svečanosti, poezija maskerata, nastala je i dostigla svoj vrhunac u renesansnoj Italiji, u Firenci. Maskerate su, ističe Dragoljub Pavlović, „po svom obliku uvek bile ili monolozi pojedinih maskiranih lica ili neka vrsta horskih recitacija čitave grupe mladih ljudi“ (Павловић 1971: 118), koji su se „prolazeći glavnom ulicom grada kao članovi šarene i bučne karnevalske povorke, zaustavljali pred balkonima kuća na kojima su izvirivale radoznale žene ondašnjih imućnih građana i vlastele, pevali i recitovali pesme namenjene prvenstveno ženskoj publici“ (Павловић 1971: 118).

Dakle, pokladna, karnevalska poezija izvodila se u tačno određeno vrijeme – vrijeme poklada, na određenim mjestima – na gradskim trgovima i ulicama, imala je svoje izvođače – maskirane učesnike, i svoju publiku – uglavnom žene. S obzirom na to da je riječ o poeziji prevashodno namijenjenoj trgu i ulici – bilo da se tematizuje grupa mladića koja larma pod prozorima („Njekijema ženama“, „Pjesanca“), djevojke koje u bučnoj karnevalskoj noći ostaju u kući („Pjesanca“, „Osveta djevojačka“), karneval koji se obraća prisutnima („Testamenat krnevalov“, „Knjiga od krnevala“) ili pak njegov učenik koji proriče sudbinu gledajući u dlan („Proročanstva nekogjeg učenika krnevalova na poklade“) – svojevrsni „scenski dojam“, dakle, dramatičnost i retoričnost, njena su glavna obilježja.

Ona, takođe, sadrži niz tipskih momenata – figuru karnevala, čitanje karnevalovog testamenta, proricanje sudbine, motiv gozbe, vina, žena i erotike, ali, s obzirom na to da aktuelizuje i određeni društveno-istorijski kontekst (u pjesmama u kojima se tematizuje figura karnevala, njegova optužba, suđenje i spaljivanje) svaka sredina u kojoj je nastala daje svoj specifični, lokalni pečat. Tako je i sa Kojovićevom poezijom.

Kojović je, kao organizator karnevalskih svečanosti, autor stihova, drame, scenograf i režiser ne samo odlično poznavao duh i atmosferu pokladnog veselja nego je i sam učestvovao u njemu. Karnevalski duh prožima sve pjesme, posebno „Osvetu djevojačku“, u kojoj je, čini se, u liku „njeke sijede brade“, koja sa „smamljenim“ „ludijem stvorovima“ „graje i buči“ po gradu, opjevao i sebe.

*Čuješ, drugo, okol dvora
buku i riku ludijeh stvora,
rika stoji, buka i graja,
smamljeni su svi do kraja.
Grmi, buči, dažd nahodi,
Zla ih pamet kroz grad vodi.
Jer nemaju s kin igrati,
Ne puštaju narod spati.
Nak rikaju oko grada,
š njima je njeka stara brada.
Pjesme sлага, pjesme izveda
Mahnitaju svi š njim sreda.*

Specifična atmosfera trga i ulica dolazi do izražaja u noćnim abrumima, u kojima su maskirani mladići larmali ulicama grada, pjevajući i pozivajući narod, prije svega djevojke, na učešće u pokladnom veselju:

*Ustante žene, dignite pleći
Ako ste pošle po sreći leći.
(„Njekijema ženama“)*

U takvim noćima, najveći „grijež“, ali i „muka“, bilo je ostati u kući i ne uživati u slobodama i veselju koji se nude. Maskirani mladići, „sveteći“ se djevojkama koje su ostale u kućama, a ne znajući da ih je, kako navodi Kojović, „njeki pop n. n. odbio [...] od igre u nedjelju pred poklade i mladići misleći da je djevojačka prijevara pjevaše kako slijedi“:

*Kako kučka, drugo, lipšem,
Čujuć igru, doma uzdišem.
Eto poju, eto igraju
Za nas drugo, i ne haju...
... Lasno je majci, lasno tati
Na poklade poći spati.
Nijesu stvari, nijesu prave
Nas ostavit brez zabave.
(„Pjesanca“)*

Iako su mladalačka raspojasanost i strast evocirani u pjesmi, priroda Kojovićevog položaja nije dozvoljavala velike slobode, otvorenu erotiku, aluzije te vrste i lascivnost, koji su nezaobilazni u karnevalskoj poeziji. Zato on u svojim pjesmama samo nagovještava ljubavne vragolije i inate i tobožnje kletve iza kojih se u pozadini naslućuju ljubavni momenti – aluzije na tajanstvenu osvetu:

*Rašta nijesam pošla igrati
Neće lasno uzrok znati
Tebi ću ga sjutra reći
Dobra ti noć, odmo leći.
(„Osveta djevojačka“)*

ili na ljubavne jade:

*Naše srce jade sлага
Rad jednoga crna vraga.
Kun' ga, drugo, brez pristanka
Ne zaspа ga noćas sankа,
Kolko neće naše oči
Od poklada ove noći.
(„Pjesanca“)*

Muško-ženski odnosi i ljubav između muškarca i žene lišeni su karnevalske putenosti, ljubavna čežnja djevojke data je kroz folklorni motiv o djevojačkoj čežnji za udajom, s tim što se on nužno stapa s karnevalskim, i u prepoznatljivom maniru obrtanja provlači kroz komično-satiričnu prizmu. Leksika i formulativnost početnih stihova ukazuju na

narodnu poeziju i nagovještavaju motiv djevojačke tuge i čežnje. Taj se fon proteže do polovine pjesme:

Ljuto cmili luda moma
 [...]
 Ljuto cmili ne prestaje,
ali uzrok znat ne daje.
Nikom srce ne otvara,
Nak sa jadom razgovara.
 [...]
 Obnoć oku ne da sanku,
ne navidi bijela danku.

U drugom dijelu pjesme dolazi do preokreta – fon narodne lirike zamijenjuje karnevalski, humorističko-satirički, i umjesto stidljive i smjerne, molećive i roditeljima blagodarne mome, otkriva se obijesna djevojka, koja kune što se nije udala, pa će zimu provesti s *kašljivicom majkom* i uz *jauk babe*:

Cmili, plače luda moma
jer ne pođe ljetos doma,
Da će proći i ovo godište
kapljać tajku na ognjište,
da će zimske duge noći
kašljivicom majkom proći,
slušat jauk stare babe
 [...]
 Kuni, momo, brezamana
tajka ubila subitana!
Neće tad bit stvar skrovita
da si, momo, u svem mahnita.
 („Njekozi djevojčici“)

Iz folklornog komičnog registra, odakle teme i motive crpe i bliska joj *commedia dell' arte*, i karnevalska poezija preuzima humorističko prikazivanje porodičnih odnosa – muževi su skloni piću, odnosi snahe sa svekrom i svekrvom daleko su od harmoničnih, žene su ljubomorne, džandrljive i nezadovoljne muževima:

da je čemu, velite, ne bi moj bio
 [...]
 Vi nazivate svekrvu mati,
Jedva čekate da o dođu svati.

*A sveker starac obnoć kad rka,
Srce vi veli: „Do šutra crka!“
(„Njekijema ženama“)*

Čest motiv u Kojovićevoj poeziji je motiv vina – dionizijskog pića koje omogućava i podstiče karnevalsku atmosferu, opušta društvene stege i u karnevalskom duhu preokreće ustaljeni poredak – društveno nedozvoljeno ponašanje postaje poželjno, a žene se ponašaju kao muškarci, te su i one sklone piću:

*Bi li u vas bilo likca rumena
kad bi se pila voda studena.
(„Njekijema ženama“)*

Pored toga, vrlo lako zalažu stvari iz kuće kako bi došle do čaše vina:

*Što će mi stati suknje u škrinje?
Neka ih krčmar brani od grinje!
(„Njekojzi ženi pjanici“)*

*Smisli babe, za pit čašu
poslat tamo u krčmu rašu.
(„Njekoj babi“)*

Uz vino se zaboravljaju muževljeve batine:

*Ništa ne hajem, ništa za bate
Kad vina pijem dvije tri konate.
Kad se od vina dobro zažarim,
Za trista bata ništa ne marim.
(„Njekojzi ženi pjanici“)*

Pored vina, nezaobilazni motiv u pokladnoj poeziji jesu proricanje i gatanje, predskazivanje sudbine, pa su najpopularniji vid maskerata bile cingareske. Maskirani u ciganke ili mudroznance (astronome), karnevalski učesnici gledali su damama u dlan i proricali srećnu sudbinu (uglavnom ljubavnu sreću i strastvene trenutke). Duhovita i zanimljiva proročanstva imala su zadatak da nasmiju publiku i izazovu dobro raspoloženje.

Tako je karnevalov učenik u „Proročanstvima njekojega učenika karnevala na poklade“ dotičnom čeljadetu „prorekao“ da će se uskoro zažaljati škorance, da će mu mačka zadati velike brige, ali mu je dao i par „mudrih“ savjeta:

*Daj ženi piti cijeloga vina
Ako ćeš da ti rađe i po dva sina
... Tuđu barku al' vesla nigda ne kreći
Jer ćeš se okupat, strah me, ne kteći.*

Njih će obilato dijeliti „Mudroznanac na poklade učenik krnevaljev“. Kao što smo ranije pomenuli, cijela ova pjesma sačinjena je od prafraziranih narodnih poslovice:

*Blago ne čini svijet obraz i čelo
Nako ljuckota i dobro djelo...
... djeluj pošteno, nigda neharo
Izbij dijete, pokara, al' ne budi lud
Spomen se, tajko, bio si i ti lud.*

Milivoj Petković ističe da se u italijanskim pokladnim pjesmama uz gatanje gotovo i ne pominje čarobno bilje, dok su u našim maskeratama momenti bajanja i čaranja i te kako prisutni „kao odraz sredine i sujevjerja naših starih primoraca“ (Петковић 1950: 40). I Kojović se, kao čovjek Crkve, razračunava sa ovom vrstom narodnog vjerovanja, i to u karnevalskom maniru, sa komično-satirične strane:

*Od smijeha mi se bubreg odvaje
Čujuć lijekove koje žena daje.
(„Od žene ljekarice poruga“)*

U stilu narodnih bajanja „kam od uboja“, „nenačeta voda“, „tri garofana“, „tri crna uglja“ preporuka su žene ljekarice, a čovjeka oboljelog od groznice „mudrac“

*pročita... za ozdravit starca
poglav od Baalamovog magarca
Najposlije smota u malo krpice
Stučenu glavu od ribe skakvice.
(„Otvornici od knjige“)*

FIGURA KARNEVALA – ISTORIJSKO I LOKALNO U KARNEVALSKOJ POEZIJI

Poseban krug karnevalskih pjesama čine one u kojima se tematizuje sama figura karnevala i sve što je u vezi s njom – čitanje testamenta, suđenje...

Ona predstavlja simbolički izraz svega lošeg što se narodu dogodilo u protekloj godini, te stoga treba da se istakne, ismije i spali. Unošenjem stvarnih događaja i aluzija

na stvarne ličnosti razbija se konvencionalnost ove književne vrste i unose detalji iz realnog života. Iako humoristički efekat koji te aluzije izazivaju vremenom blijedi, te su za savremenog čitaoca uglavnom nerazumljive, u vrijeme kada su ove pjesme nastale, likovi Andrije, Muja ili Kandije sigurno su bili upečatljivi i svima poznati, te su ostavljali određeni utisak na slušaoce. Detalji o nabavljanju hrane iz zaleđa, o veseljenju seljaka koji dolaze u grad, o igrama Budvana, značajni su kao slika jednog vremena i života u datom vremenu.

Tako se anonimni „pribivalac od Budve“ žali na skupoću i nemaštinu – gotovo dvije godine nema „gornje ribe“ (ribe sa Bojane), ljetos nije vidio ni ukljeve, poskupjeli su sir i slanina, došle „zle poklade“:

*sve skupo, jedno, nemaš otkuda...
... a što će biti tamo u proljeće...
... da je grđe ljetos nek bijaše lani.*
(„Žalba nekog pribivalca iz Budve na poklade“)

„Pjesan anakreontika“ govori o sječi maslina, o domaćim pljačkašima, Brajićima, koji su napadali i presrijetali Budvane, a u „U zgodu od velikog snijega noćnopojska“ o velikoj hladnoći i nemaštini, pa:

*Ako otkuda što ne ispade
Zle će doći baš poklade.*
[...]
*Čudne poklade! Česove stvari,
Kad crna pinjata ništa ne vari.*

O svim detaljima, o sječi maslina, o sukobima sa Brajićima, prirodnim nepogodama, teškom ekonomskom i materijalnom stanju u narodu, Kojović je opširnije pisao u svojoj hroničarsko-memoarskoj prozi. Prisutni u poeziji, iako se gube u atmosferi karnevalskog veselja, značajni su jer Kojovićevu poeziju udaljavaju od konvencionalizma poezije ove vrste i unose dozu istoričnosti i autentičnosti realnog života. Ukazivanjem na nevolje koje su zadesile narod, iznose se i argumenti za optužbu Karnevala, ali se i pruža mogućnost da se one ismiju i da se sve posmatra iz drugačijeg, komičnog ugla, jer optimizam i zdrav narodni humor na kraju liječe sve, pa:

ako se ne steče, nek se ne jeca,

poručuje se u „Testamentu karnevalovom“, a u „Knjizi od karnevala“ se kaže:

*Veselo dragi, veselo stojte
Doći će ljeto, zla se ne bojte.*

Za sve je, podrazumijeva se, krivac Karneval:

*Rđa te ubila, moj krnevale
Svijem koji me čuste, lijepe vi fale.
(„Žalba nekoga pribivalca od Budve na poklade“)*

Kao glavni krivac, on će biti osuđen i spaljen. Prije „zlog fina“ daje mu se riječ. Tonom komedijaškog izvikivača Karneval se obraća prisutnima:

*Sve dobro lijepo, mudro i gizdavo
Svi što ste onden, da ste mi zdravo.
(„Mudroznanac na poklade učenik krnevalov“)*

*Karneval glavni, prijatelj svači,
Slatki svoj pozdrav svijem, ka i braći.
(„Knjiga od krnevala“)*

*Na iljadu osansto i godine dvije
Vidjeći ja čisto da mi stanja nije,
Na četrnajes februara, dan nedjelja,
Pun trbuh pršuta, slanine i zelja.
(„Testament krnevalov“)*

U stilu ulične familijarne besjede pune elemenata narodne komike – humora, gozbenih slika, aluzija na pojedince – na Pera, Muju i Kandiju kojima je ostao dužan, Karneval priznaje da:

*biše nedaće, ne mogah steć ništa
Doše napasti, popadoše djeca
Ako se ne steče, neka se ne jeca.*

I budući da nema nikome „stvar česovu ostavit“:

*Nemam ništa
Nak one oje svaki zna – trista.
Takvoga niko ne žudi blaga,
Vakome ostavljam crnoga vraga.
(„Testament karnevalov“)*

Ostavlja dugove i pregršt korisnih savjeta u kojima su hrana i piće nezaobilazni motivi:

*svak po svo volji kusa i klopoči
nemojte vino ostavit piti,
ako će triput i skuplje biti.
Da se ne pije uzorka nije
Fermentunica cijene se ije
Po svaki način napunite kulju.
(„Knjiga od karnevala“)*

*pun trbuh pršuta, slanine i zelja
I muško i žensko komu je kosa bijela
Nek pije vazda bez vode – cijela
... nek je puna kod vas vina bokara
... I vino od igre pijte cijela vazda.
(„Testament krnevalov“)*

Slave se vino i „poštene“ vinopije, ali se žigošu nepoštovaoci ovog božanskog pića:

*Rđa popala sinova i kćeri
Na krčmu vino ko krivo mjeri
Želio vode i ljeton lada
Ko u konatu prste zabada.
(„Testament krnevalov“)*

Jedna sveopšta tendencija ka humoru, svenarodnom izobilju i prevazilaženju svih nevolja i teškoća uz pomoć smijeha i veselja i vjere u narodnu pobjedu i optimizam, osnovna je odlika karnevala. U tome se, ujedno, krije i značaj njegove katarktičke funkcije i kolektivnog psihološkog oduška koji on sa sobom nesumnjivo nosi, ali i uzrok njegovog opstanka do danas.

ZAKLJUČAK

Stvarano krajem XVIII i početkom XIX vijeka, kada su u našoj književnosti dominirale prerade i prevodi stranih djela, Kojovićovo djelo predstavlja originalan i samosvojan književni rad. Iako pisano jezikom udaljenim od norme u vrijeme kada se ona stvarala, sa nedostacima u versifikaciji, na brzinu sklepanim rimama i neujednačenom metrikom, koji su, moguće, posledica toga što su pjesme pisane na brzinu, pa autor i nije stigao da ih doradi i poboljša, ne možemo reći da je riječ „o poeziji bez vrijednosti, u kojoj je piščev talenat banalizovan“.

Karnevalska poezija Antuna Kojovića, nastala je, najprije, kao prirodan izraz i nastavak autorovog interesovanja za narodnu kulturu, kao i njegovog živog učešća u

њој. Друго је питање колико је Кожовић био заинтересован да се бави књижевним радом, а колико је она израз активности које је обављао.

Ипак, с једне стране, Кожовић својим pjesmama сlijеди једну дугу линију европске књижевности коју чини поезија pokladnih svečanosti, поезија maskerata, а с друге, поред уобичајеног тематско-мотивског регистра, карактеристичног за поезију ове врсте, уноси елементе локалне средине, и пишући под утицајем народне поезије, уклапа се у тада доминантне књижевне токове на нашем тлу. У том смислу, књижевно-историјски значај његове поезије свакако је неспоран.

IZVOR

Којовић, А. 1996. *Дјела*. Цетиње: Обод.

LITERATURA

Bahtin, M. 1978. *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*. Beograd: Nolit.

Бојовић, З. 2004. Прилог познавању спасовских песама из Будве. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*. Београд: Филолошки факултет, 219–223.

Бојовић, З. 1996. Антун Којовић и његово дело, у: Којовић, А. *Дјела*. Цетиње: Обод, 7–67.

Деретић, Ј. 1996. *Историја српске књижевности*. Београд: Требник.

Elijade, M. 2000. *Sveto i profano*. Beograd: Alnari.

Калезић, С. 2000. *Црногорска књижевност у књижевној кријици 3: Рационализам, романтизам*. Подгорица: Универзитет Црне Горе, Цетиње: Обод.

Павловић, Д. 1971. *Сјарија југословенска књижевност*. Београд: Научна књига.

Петковић, М. 1950. *Дубровачке маскераше*. Београд: САНУ.

МУЗИЧКА ТРАДИЦИЈА ПАШТРОВИЋА КРОЗ НОТНЕ И ТОНСКЕ ЗАПИСЕ (XIX–XX ВЕК)

Као што је то у етномузиколошком проучавању уобичајено, музичка традиција неког краја не може се целовито сагледати, истражити и тумачити без коришћења расположивих писаних извора. Ма колико ти извори били разнолики по форми, тематици, намени, обиму итд., они омогућавају да се музичка традиција осветли с разних аспеката. Захваљујући њима формирају се нова сазнања о прошлим временима, на која се истовремено надовезују сазнања стечена на „терену“. Стога је сваки, па и најмањи траг из докумената неизмерно драгоцен. Када је реч о музичкој традицији која се у већини крајева, те и у Паштровићима, и даље преноси усменим путем – па се самим тим временом мења, а у најгорем случају подлеже забораву¹ – уз писане изворе нарочито је битно да постоје нотни и звучни записи. Тим поводом ћемо у раду посвећеном паштровској музичкој традицији већу пажњу посветити сагледавању доступних нотних и звучних записа, док ћемо писане изворе сагледати сажетије.

ПЕСМЕ И МУЗИКА ПАШТРОВИЋА У ПИСАНИМ ИЗВОРИМА

Истраживању музичке традиције Паштровића свакако доприносе доступни писани извори, поготово они од почетка XIX века. У њима се делови музичке традиције најчешће разматрају према позитиви-

¹ Када је после 1945. године уведено ново друштвено уређење у многим крајевима, па и у Паштровићима, традиција је све ређе преношена на млађе генерације и све ређе практикована, па су многи њени делови заборављени.

стичком приступу, описивањем прилика када се музицира у оквиру паштровских обичаја и/или бележењем поетских текстова песама који те обичаје прате.

Према досадашњим сазнањима, најстарији, отуда и фундаментални етнографски редови истраживача потичу од аутора који нису пореклом из Паштровића: од Вука Караџића (Караџић 1969а; 1969б), Вука Врчевића (Врчевић 1883; 1886; 1888), дон Срећка Вуловића (1892)², Саве Накићеновића (Накићеновић 1913), Јована Вукмановића (Вукмановић 1960) и многих других (Medin 2016).³

За осветљавање и проучавање паштровске музичке традиције посебно су значајна и дела која, почев од друге половине XIX века, потписују прегеоци родом из Паштровића, следећи мисао да „гријех је бити писмен а не оставити ништа за потомство“ (Бечић 2003: 191). То су понајпре архимандрит Дионисије Миковић, који помно бележи ток паштровске свадбе документујући је многим поетским текстовима песама (Миковић 1998),⁴ књижевник и политичар Стефан Митров Љубиша, који својим приповеткама вешто дочарава и делове паштровског музичког света (Љубиша 1924; 1975; Марјановић 2005: 245–283)⁵ и истраживач и публициста,

² Реч је о необављеном рукопису „Паштровска свадба (из Светог Стефана, Јужна Далмација)“, који се чува у Архиви Одбора за народни живот и обичаје ХАЗУ у Загребу. У њему је на седам страница описана паштровска свадба, уз записе двадесет поетских текстова (Љубинковић 2010: 55–56; Medin 2016: 467).

³ С аспекта старости докумената, свакако треба навести поетски текст песме која није настала у Паштровићима, али се у њој они помињу. Реч је о песми „Никола Пераштанин и Паштровка Ђевојка 15... године“, што би могао да буде један од најстаријих помена Паштровића у овој форми. Њу, као бугарштицу, али и као песму испевану у тзв. јуначком десетерцу, публикује Валтазар Богишић, преузевши је из рукописа Пераштанина Јулија Баловића (1672–1727) и Николе Мазаровића (1760–1851) (Богишић 1878: 123). Варијантама ове песме у традицији Бокеља вишег сталежа певано је о сукобу између Пераштана и Паштровића око изгубљене девојачке части (Богишић 1878: 70, 83, 123). О старости ове песме сведочи не само Богишићев навод према којем су већ у другој половини XVIII века бугарштице ишчезле из народне праксе него и наведена година у наслову песме, која, иако није наведена у потпуности, предочава да је настала у XVI веку (Богишић 1878: 70, 83). Поетски текст ове песме открива да Паштровићи и тада, а и касније, све важније догађаје решавају заједнички, према патријархалним мерилима, тако да из сваког братства буде по један представник, које у поменутој песми предводи извесни Давидовић Ђуро (Богишић 1878: пр. 61 и 62, стр. 156–162).

⁴ Дионисије Миковић је током 1891. године објављивао у часопису *Босанска вила* низ текстова о паштровској свадби (у једанаест наставака), у којима детаљно описује обичаје, а бележи и свадбене песме. Миковићеве редове је објединио, приредио и у два издања 1998. године објавио паштровски истраживач Урош Ј. Зеновић (Миковић 1998: 12).

⁵ Колико су Љубишине приповетке музичарима инспиративне посебно сведочи податак да је један од значајнијих бокељских композитора италијанског порекла, Дионисије Де Сарно Сан Ђорђо компоновао своју другу оперу у три чина, *Gорде* према приповеци „Горде, или како Црногорка љуби“. Делом и животом овог композитора темељно се бавио академик Милош Милошевић, па тако сазнајемо да је ова опера, нажалост, изгубљена у рукопису, да је од ње сачувано тек неколико тема, којима је аутор дао наслов *Сјећања из ојере Горде*, али на италијанском језику и да је на рукопису написао напомену о наведеном нестанку. Према тој напомени, опера је компонована 1892. године, а Саво Ст. Рачета је написао либрето који

професор Предраг В. Ковачевић, који се у својим делима посвећује паштровској историјској прошлости, начину живота, као и говору и обичајима, нарочито свадбеним (а који је паштровског порекла по мајци – од Суђића) (Ковачевић 1939; 1971; 1976). Исто чине и многи други, попут учитеља Андрије Томић-Арменка који описује паштровску свадбу и публикује поетске текстове песама које следе након здравица (Томић-Арменко 1939: 2),⁶ групе аутора, окупљене у опсежнијим сакупљањима важне и драгоцене етнографске грађе Паштровића најчешће рођених почетком XX века (Пантић, Ивановић и Зеновић [ур.] 1998) или Луке Н. Бечића, који у својим објављеним записима подробно описује своје порекло, особине житеља села Бечићи, њихов живот, културу, исељеништво, а такође и делове неких паштровских обичаја (Бечић 2003).

О важности коју традиција има за Паштровиће сведочи и податак да се у многим њиховим домовима чувају рукописи, најчешће о свадбеним обичајима, документовани и поетским текстовима песама, које састављају њихови старији укућани. Неки од тих рукописа су објављени, попут оних које потписују Нико Л. Перазић (Миковић 1998: 10–12), Петар Васов Рађеновић (Рађеновић 2009) и Марко Л. Куљача (Куљача 2014). Потакнут својим великим усменим знањем, потврђеним не само нашим теренским истраживањима из јануара 2002. године (Марјановић 2013: 1308, 1309), током којих је „у микрофон“ отпевао велики број паштровских песама, већ и захтевима његових Паштровића да те песме изводи на разним окупљањима, и Миодраг Мијо Зеновић публикује засад прву збирку паштровских поетских текстова различитог жанра, углавном свадбеног и љубавног (Зеновић 2011; Марјановић 2016а).

Подједнако су драгоцени и необјављени рукописи о свадби који се могу наћи у паштровским кућама. Између осталих, то су породични рукописи уступљени на коришћење Злати Марјановић јануара 2002: рукопис у власништву Ника Ђурашевића из Близикуха (непознатог аутора и времена настанка) и рукопис Ђура Т. Кентере из Тудоровића, *Здравице њашћировске*, настао 20. марта 1952. године. Такође, захваљујући истраживању Душана Медина, констатован је рукопис из породичне архиве Наде Зеџ (девојачки Вуковић) из Петровца на Мору, од засада непознатог аутора, настао највероватније у другој половини XX века (Medin 2016: 469).

Међу ауторима паштровског порекла посебно се истиче Мила Медиговић Стефановић, културни историограф, библиотекарка и књижевница, која је прва

вешто прати Љубишину фабулу, „иако у романтичарском тону и стереотипним десетерачким и осмерачким сликом и версификацијом. Занимљиво је питање шта је привукло Де Сарна да обрађује баш 'Горду'. Вјероватно је њему, као Италијану који се оженио у Перасту, била блиска Љубишина теза да је брак Црногорке Горде и аустријског поручника Шемпфлуга симбол 'нове везе међу несретним Истоком и узгојеним Западом'" (Milošević 1983: 120, 121). Такође, један од југословенских композитора, Миховил Логар (1902–1998) посветио је пажњу Љубишиној приповести о Кањошу Мацедоновићу, компонујући музичку игру у три чина *Пашћировски вићез* (Зечевић 2000а; Zečević 2000б: 9–18).

⁶ Више о Томић-Арменку у: Злоковић 1969: 247, 248.

ауторка која се бави паштровском музичком традицијом коју црпи из доступних писаних извора (Карацића, Миковића, Вукмановића), а и прва која се овом темом бави на научни начин, сагледавши је са аспекта феминистичких теорија (Стефановић 1995).

У расположивој литератури је оно што је за свако проучавање музичке традиције ипак најважније – нотни и звучни записи, много мање заступљено. Опет, Паштровићи се и с тог аспекта заиста могу подичити, јер је њихова традиција нотно бележена од половине XIX века,⁷ а звучно од половине XX века, па ћемо пажњу посветити управо записима оних аутора за које се зна, хронолошки, према датуму њиховог настанка.

ПАШТРОВСКИ НОТНИ ЗАПИСИ

Фрањо Кухач у Паштровићима (Бечићима) 1869. године

Према доступним документима, најстарији нотни записи паштровског музицирања потичу из пера хрватског етномузиколога, учитеља клавира, хорског диригента и композитора Фрање Ксавера Кухача (1834–1911). Због чињенице да неке од ових песама касније нису забележене посветићемо им већу пажњу него песмама које се и даље практикују (током свадбе), или бар живе у сећању појединих Паштровића (Марјановић 2013: 633–796).

Кухач је у деловима паштровског приморја био 1869. године (Марошевић 1989: 112), где је највероватније нотно забележио пет песама: две уз пратњу гусала, „Смиљанић Илија“ (Кућац 1881: пр. 1520, стр. 318–320; у овом раду пр. 1) и „Јуре Кастриотић“ (Кућац 1881: пр. 1507, стр. 302–304; у овом раду пр. 2), затим две свадбене песме „Ко винце пије“ (Кућац 1881: пр. 1283, стр. 72, 73; у овом раду пр. 3) и „Ови домов дар“ (Кућац 1881: пр. 1285, стр. 73, 74, у овом раду пр. 5), а такође и напев паштровског жаљења за преминулим (Кућац 1941: пр. 367, стр. 407–411, у овом раду пр. 7).⁸

⁷ Са аспекта нотног бележења паштровских песама може се говорити о периоду од скорог века и по. То бележење и даље траје, захваљујући истраживањима ауторке овог рада, и резултирало је не само радовима (Марјановић 2002; 2005; 2007; 2009; 2014; 2015) него и обрадом паштровске музичке традиције у докторској дисертацији (Марјановић 2013).

⁸ Кухач различито означава тадашњу административну припадност Паштровића. Они су, додуше, у његовим публикацијама најчешће у *Арбанији*, и то *аустријској* – заправо, он само бележи називе с којима се највероватније и сам среће. Наиме, подручје од Бококоторског залива до Паштровића је у неким званичним документима заиста називано различито, па и Арбанијом. У зависности од владара, овај назив се прецизније одређује и као млетачки у доба владавине Млетачке републике између 1423/1442. и 1797. године и као аустријски 1797–1805, потом и од 1814. године (Накићеновић 1913: 78). Понегде Кухач само дописује да је песму забележио у Паштровићима, а понекад Паштровиће смешта и у *Далмацију* (Кућац 1941: 407), што је опет

Док за остале песме Кухач не прецизира у којем их је месту током свог теренског боравка забележио (већ наводи само Паштровиће), две лоцира у Бечиће.⁹ Ту Кухач бележи две епске песме уз гусле које су највероватније у то доба биле актуелне, „Јуре Кастриотић“ и „Смиљанић Илија“ (Кућац 1881: пр. 1507 и 1520, стр. 302–304 и 318–320).¹⁰

Записивање певања уз гусле је захтеван процес, посебно с обзиром на чињеницу да Кухач није имао никакво техничко помагало за снимање, као што је то данас уобичајено. Међутим, чини се да Кухач познаје гусларску традицију, јер уз песму „Јуре Кастриотић“, на пример, напомиње да је „најев прастар“, мислећи на вокалну деоницу која је у оригиналу можда била нетемперована.¹¹

Треба посебно обратити пажњу на чињеницу да Кухач певање уз гусле публикује уз пратњу клавира, а не онако како га је заиста забележио у Бечићима. Он заправо запис гусларског певања представља као уметничку представу, инспирисану гусларским „звуком“ јер, као што сам истиче, његов циљ нису били теренско истраживање и публикување теренских нотних записа, већ народна музичка традиција коју он поима као исходиште и темељ развоја националног правца у уметничкој музици (Марошевић 1989: 109).

Песму „Јуре Кастриотић“, бележи Кухач, изводи гуслар Шимун Грубач (Кућац 1881: пр. 1507, стр. 304). Без адекватних података није лако одгонетнути порекло овог гуслара, јер у Паштровићима колико се зна не постоје његови потомци, као ни помени о припадницима ове породице у релативно новијој паштровској историји. Можда је Кухач у Бечићима забележио извођење овог гуслара, који је ту

административно коректно, јер су Паштровићи део области у Аустроугарском царству, која је означена као Краљевина Далмација ([S. n.]: 1977: 238). Међутим, Кухач не наводи увек да је песма из *Паштровића у Аустријској Арбанији* (нагласила З. М.), на пример (Кућац 1881: пр. 1283), већ понегде наводи само да је песма из *Аустријске Арбаније* (Кућац 1880: пр. 814), из чега се може закључити да можда јесте, а можда и није паштровска, тако да ћемо се посветити само оним песмама које Кухач назначавача као паштровске. Такође, у Кухачевим збиркама се јавља одредница – песме из *Горњеј приморја*, што он преузима од Вука Караџића. Међутим, ово је, Вуков термин којим означава песме из дела Паштровића, затим Побора и Маина (које је забележио у Стањевићима) и, напослетку, песме које му шаље Вук Врчевић, родом из Рисна, који у време сарадње с Караџићем, живи у Будви (Караџић 1969а: 29). Отуда ни овим песмама у овом раду није посвећена већа пажња, иако је сасвим могуће да су певане и у Паштровићима (Кућац 1878: пр. 27, стр. 26; Кућац 1878: пр. 258, стр. 209, 210; Кућац 1880: пр. 1066, стр. 259, 260; Кућац 1881: пр. 1268, стр. 59; Кућац 1881: пр. 1271, стр. 61; Кућац 1881: пр. 1273, стр. 62, 63). Видети свих побројаних 46 песама које Фрањо Кухач бележи и у другим деловима Црногорског приморја (*Горњем приморју*, Будви, Боки Которској), као и у континенталним деловима Црне Горе у: Девић 2012: 7–14.

⁹ Више о начину живота и култури Бечића в. у: Вукмановић 1960: 404–406; Бечић 2003 итд.

¹⁰ Више о народном јунаку из XV века, Јури или Тураћу Кастриотићу (1405–1468), у литератури и Скендербегу, Иванбегу итд. в. у: Vukanović 1971; о Смиљанић Илији, брату Јанковић Стојана, ускоцима из Далмације у XVII веку в. више у: Roksandić 2005; [S. n.] 2004.

¹¹ О Кухачевом добром познавању, препознавању и тумачењу нетемперованог тонског низа као једне од карактеристика музичке традиције одређених крајева, в. Марошевић 1989: 110, 111.

само живео, односно није био паштровског порекла, а такође, према доступним документима, можда је реч о припаднику породице Грубач, Грубаш, Грубачевић, Грубашевић итд., својевремено исељене из Паштровића, веома могуће у суседне крајеве.¹² Његово име Шимун, опет, упућује на то да је у питању житељ овог дела приморја (можда баш и Паштровић?), јер су то име у даљој прошлости овог дела приморја носили и православци и римокатолици (Јанковић Пивљанин 2015).¹³

Нејасно порекло Кухачевог гуслара Грубача на својеврстан начин још више потенцирају особине текста ових гусларских песама. Песма „Јуре Кастриотић“ је испевана у икавици, а према песми Андрије Качића Миошића (Кућац 1881: пр. 1507, видети на пример стих *Вирна љуба краља од Ејира*, стр. 303).¹⁴

За разлику од наведене песме, текст песме „Смиљанић Илија“ изведен је – екавицом (на пример *И маши се Ајкуне девојке*; Кућац 1881: пр. 1520, стр. 319)! Да нејасноће буду још веће, уз ову песму Кухач не наводи податак по чијем је извођењу настала. Да ли је и њен извођач поменути Грубач, није јасно, иако су обе песме забележене у Бечићима.

Можда би било неуобичајено да један гуслар савршено влада и једним и другим наречјем, а Грубач, по Кухачу, влада, и то изговорима који нису паштровски (што баца сумњу на Грубачево евентуално паштровско порекло). С друге стране, пише Кухач, реч је о гуслару који је био „бивши војник мексиканског цара Максимилијана“,¹⁵ што сведочи о томе да је Шимун имао прилике да се среће и прихвата различите културне садржаје, па и гусларске песме различитих поднебља државе у којој живи. Отуда их је, можда, презентовао Кухачу као део своје (паштровске?) традиције, о чему сведочи Кухачев запис иза обе песме, по којем је он сам забележио ове песме. У складу с тим, постоји могућност да су гуслари Грубачевог доба (половина XIX века), без икаквих граница прихватили садржај који ће изводити пратећи се гуслама. Потврду наведеног можда налазимо и у новијој гусларској пракси, према којој паштровски гуслари већином изводе поетске текстове познатих

¹² У писаним изворима се као једно од старих паштровских презимена помиње и презиме братства Грубачевић (у документу из 1440. године), које је изумрло или је исељено (Вукотић 2007: 334), а према документима из 1516. године везивало се за Петровац на Мору, тадашњу Кастил Ластву, када је забележен њихов последњи члан (Суђа-Суђић 1997: 21, 25, 26 итд.). Помиње се и презиме Грубашевић које се везује управо за Бечиће (и Будву). Затим, презиме Грубач је слично презименима забележеним у Перасту (Грубаш, досељени из Херцеговине: Накићеновић 1913: 112, 356; Грубачевић, Груба у Котору итд., в. на: [s. n. a.]. *Prezimina u Crnoj Gori*).

¹³ У вези са тиме је, према истраживањима Милана Решетара и Ватрослава Јагића, између XII и XVI века на широком подручју између Драве и Зете у којем је становништво имало обичај да се етнички дефинише пре свега као словенско (а не као српско и хрватско; Šufflay 1925: 109). Такође, у Будви је име Шимун било уобичајено, па рецимо у XVIII веку један од угледних Будвана, племић Доминик Бубић, своје сину даје име Шимун Марко (Duletić [s. a.]).

¹⁴ Реч је о варијанти песме „Писма од Јуре Кастриотића и његове мајке Војсаве“ ([S. n. a.] Андрија Качић Миошић 2007).

¹⁵ Мисли се на Максимилијана I Хабзбуршког, аустријског надвојводу и млађег брата цара Франје Јосипа I, цара Мексика од 1864. године ([S. n. a.]. 1979: 279).

аутора о дешавањима из других крајева (Хаџи Радована Бећировића Требјешког и других), а мање оне у којима се опевају локална паштровска збивања (Марјановић 2013: пр. 633, 634 итд.).

Фрањо Кухач је у Паштровићима забележио и две свадбене *йеване здравице*, које следе након *йоворних здравица*.¹⁶ То су нотни записи, како их Кухач јасно сагледава, „припева уз здравице“ „Ко винце пије у славу Божу“ (Кућаћ 1881: пр. 1283, стр. 72, 73; у овом раду пр. 3) и „Ови домов дар“, намењен, додаје он, здрављу свештеника (Кућаћ 1881: пр. 1285, стр. 73–75; у овом раду пр. 5), уз које прилаже поетске текстове из збирке Вука Караџића (Караџић 1969: пр. 128, стр. 89; пр. 131, стр. 91).¹⁷

Особине мелодијске линије Кухачевих записа указују на велику сродност са мелодијским моделом забележеним у новије време у Паштровићима, помоћу којег они изводе *йеване здравице* (Марјановић 2013: пр. 764, 765; у овом раду пр. 4).

Уз ове две песме нажалост нема података ко их је Кухачу изводио,¹⁸ а нема ни ближе одреднице у ком паштровском месту су забележене. Његов запис сугерише да му је обе изводила група Паштровића јер, на пример, песму „Ко винце пије“ бележи као антифону, ако је судити према његовој ознаци изнад нотног записа „Једни“ (тактови 1–4) и „Други“ (тактови 4–8) (Кућаћ 1881: пр. 1283, у овом раду пример 3). Такав начин извођења указује на старост паштровске традиције,¹⁹ чији

¹⁶ Реч је о делу музичке традиције Паштровића који на нивоу макроформе има два дела. Како се оба дела у народу (и заједно и понаособ) означавају истим називом – *здравица* (а ова се реч користи и за означавање боце вина или ракије којом се током свадбе наздравља), за потребе истраживања и ради лакшег тумачења су ови делови названи према њиховим основним особеностима: део у којем се прво бираним речима по реду на нарочит начин наздравља одабраним људима (актуелном владару, свештеницима а такође и присутним сватовима) је *йоворна здравица* а део који потом следи и који се пева је *йевана здравица*. Иначе, реч је о једном од веома древних начина исказивања, који потиче из обреда, са жељом да се умилостиве преци и божанства (в. у: Марјановић 2013: 1225).

¹⁷ Уз ову *йевану здравицу* Кухач прво напомиње да је Караџић скраћивао текстове здравица које прате и одговарајуће, па и наведене *йеване здравице*, а потом веома опсежно наводи текст једне конавоске *йоворне здравице*, коју је 1867. године у Дубровнику објавио Иван Супило (Кућаћ 1881: 74, 75). Наведеним нам Кухач показује колико је био упознат с многим деловима традиције крајева које истражује, увидевши сродност паштровске и конавоске традиције на примеру сватовског наздрављања.

¹⁸ Сасвим је могуће да му је неке од песама, можда чак и паштровске, певао Вук Врчевић, који је у Будви службовао између 1834. и 1840. године (Врчевић 1888: 32), а који је 1869. године (онда када је Кухач истраживао традицију Будве и околних крајева) био аустријски конзул у Требињу (Херцеговина). Томе у прилог иде Кухачев навод, према којем му тужбалицу „Куда си ми улетио мој соколе“ из Црне Горе изводи управо Вук Врчевић, онако како је чуо током свог службовања у Црној Гори (Кућаћ 1941: 480).

¹⁹ Антифону певање се сматра једним од најстаријих начина музичког изражавања, које потиче из веровања да ће се и тиме обезбедити континуитет живота (Марјановић 1992: 121–152). Забележено је и у другим деловима приморја, попут бокељских песама које су пратиле плес из рукописа Лудвика Кубе (Primorac i Marjanović 2015: пр. 132), као и у спичанском певању свадбених песама (Марјановић 2013: пр. 510, 515 итд.).

су делови у доба Кухачевог боравка још извођени антифоно. У међувремену такво извођење је заборављено.

Значај Кухачевог нотног записивања се на примеру *њеваних здравица* огледа и у чињеници да је *њевану здравицу* „Ови домов дар“ након Кухача у Паштровићима забележио једино Миодраг Васиљевић (под нешто другачијим првим мелости-хом *Овај даров дар, велик Божји дан*; Васиљевић 1965: пр. 353; у овом раду пр. 6). Поређењем ова два нотна записа, иако се особине њихових мелодија разликују (Васиљевићева је много већег опсега од Кухачеве; Кухачева је у дводелној тактовној подели, Васиљевићева у деветосминској),²⁰ могуће је констатовати сличност, пре свега, у силабичном извођењу, које веома подсећа на речитативне делове црквеног појања, тако да се, упркос разликама, може претпоставити да обе варијанте ипак потичу од једног мелодијског модела.

Фрањо Кухач бележи и нотне записе тужења из Паштровића (Кућац 1941: пр. 367, стр. 407–411; у овом раду пр. 7). У својој збирци он наводи да текстове паштровских тужбалица такође преузима од Вука Караџића (Караџић 1969: 100–104), а спаја их са мелодијом тужења *нарицаљке* из Каштела (Далмација).²¹

Зашто је Кухач то учинио није лако одгонетнути – можда зато што у Паштровићима те 1869. године није могао наћи неког ко би му презентовао начин тужења, као што то није могуће ни у новије време. Могуће је и да је Кухач веома ценио Караџићев рад, па је дословно „пошао“ његовим стопама, схватајући Караџићев кратак увод за те текстове као упутство: Вук Караџић помиње да у „Кастелима, поред мора између Сплета и Трогира“ има нарикача које ожалосћени „наимљу“ (унајмљују), али да ту „нема постојаног нарицања“, за разлику од оног из Паштровића, у којима Вук констатује постојано, устаљено „нарицање у стиховима“ (Караџић 1969а: 100) као форму која се поштује приликом сваког извођења. Кухач, тако, у жељи да настави и допуни Вуков рад, његове поетскотекстуалне записе спаја са напевом тужења из Каштела. Било како било, овим поступком Кухач показује нешто много битније: да је упознат (и) са особинама оплакивања покојника тужењем, које је заправо универзално,²² те ако и није забележио тужење неке Паштровке, онда је макар претпоставио да се напев паштровског тужења не разликује много од оног из Каштела (упркос разликама између икавице и ијекавице).

²⁰ Такође, ова песма је један од примера наведеног Кухачевог става о начину презентовања музичке традиције као исходишта и темеља развоја националног правца у уметничкој музици (Магошевић 1989: 109). Отуда он своју варијанту смешта у g-moll, уневши у мелодијску линију и покрет са повишеног седмог ступња у тонику (тактови 6 и 8), који није забележен у мелодијама свих других доступних записа било којег паштровског традиционалног певања.

²¹ Видети више о томе у: Bezić 1988: 167.

²² Више о музичким особинама тужења видети у: Bezić 1988: 169; Девећ 1988: 172–184.

Јован Милошевић у Пејировцу на Мору, између 1936. и 1955. године

Диригент, музички педагог, композитор, музички организатор и, колико је познато, први црногорски мелограф био је Јован Милошевић (1895–1959) (Милошевић 2000; Vlahović 1994: 123–125; Марјановић 2000: 3–20; Рогошић 2000: 209–212). Препознајући значај народног певања Црне Горе, он му се посвећује на терену између 1936. и 1955. године (Марјановић, у: Милошевић 2000: 5), као и Кухач највероватније без техничких помагала за снимање, бележећи нотом не само паштровско него и певање многих других крајева (Подгорице, Жабљака, Цетиња, Рисна, Плеваља, Иванграда, Сутомора итд.). Његов истраживачки циљ био је пре свега бележење песама, од којих је неке, поново налик Кухачу, обрађивао за хорско певање,²³ али, према његовом рукопису, највероватније није стигао да то учини и са својим записима паштровског певања.

Као правог представника паштровског певања Милошевић бира Милорада Ђуровог Перазића (1907–1972) из Петровца на Мору, по оцу Паштровића, а Будванина по мајци Милици, од породице Ђуда, која је опет паштровског порекла. Иако према доступним подацима није имао музичко образовање, посветио је живот музици и другим уметностима, конкретно фотографији. Перазић не само да негује традицију родних Паштровића, већ негује и традицију Будве у коју се после Другог светског рата сели из Петровца на Мору (Марјановић 2013: 96–100, 129–135, 136–139). Такође, он музички едукује многе Будване па га Милошевић наводи као *наставника музике*.²⁴

Према Перазићевом певању, највероватније и предлогу, Милошевић „у ноте ставља“ најкарактеристичније паштровске свадбене песме које су и даље у пракси:

1. „Ој јелова горо“, Будва (Милошевић 2000: пр. 147а, стр. 183, 184),
2. „Јунак јунака оком погледа“, Будва (Милошевић 2000: пр. 166, стр. 191, 192; у овом раду пр. 8),²⁵

²³ Милошевић компонује само хорску и оркестарску музику, посвећујући се највише минијатурама за дувачки оркестар. У обрађивању записа које бележи у Црној Гори, Милошевић се пре свега руководи жељом да народну песму прикаже што верније, па се служи цитатима и „сиромашним акордским везама које се крећу на релацији тоника–доминанта, јер кратки дах мелодије, подвргнут захтевима текста, није дозволио употребу сложенијег хармонског израза“ (Рогошић 2000: 211).

²⁴ Милошевић за своје певаче не бира само људе из сеоских средина него бира и школоване људе, попут учитеља (Милошевић Љубице из Бијеле, Шпадијер Ђура из Цетиња), богослова, свештеника (Шаулић Станка са Жабљака, Бојовић Т. [?] из Берана), једног глумца (Војводић Богића из Бијелог Поља), као и музичаре: хороваћу Златичанин Илију из Подгорице, Томаса Трипа из Котора, чувене интерпретаторе Цицварић Ксенију, Шахинпашић Хамдију, па чак и ученицу музичке школе Кре(ј)овић Душанку из Подгорице (Милошевић 2000: 19, 20).

²⁵ Перазићева варијанта ове песме има у већој мери силабичну и једноставнију мелодијску линију од варијаната забележених половином XX века (Васиљевић 1965: пр. 352), као и током теренских истраживања почев од 2002. године (Марјановић 2013: пр. 769–771).

3. „Паде цвјетак неранце“, Будва (Милошевић 2000: пр. 167, стр. 192),
4. „Домаћине, дај нам пити вина“, Будва (Милошевић 2000: пр. 165а, стр. 191 и пр. 165б, стр. 191) и
5. „Уз трпезу, низ трпезу, сиви соколе“, Паштровићи (Милошевић 2000: пр. 168, стр. 192, 193).

За све песме, осим последње наведене (Милошевић 2000: пр. 168, стр. 192, 193), Милошевић наводи да су из Будве, па треба посебно назначити следеће: није само Перазић био пореклом из Паштровића него су и многи други Будвани имали исто порекло. Паштровићи су вековима насељавали Будву,²⁶ те се у њој увек поштовала и паштровска традиција (упоређо са будванском), нарочито свадбено певање које познаје и практикује и оно становништво које није паштровског порекла.²⁷ Због тога приликом навођења треба јасно назначити да су песме Милорада Перазића из Милошевићеве збирке паштровске, али да су забележене у Будви (Милошевић 2000: пр. 147а, стр. 183, 184; пр. 166, стр. 191, 192; пр. 167, стр. 192; пр. 165а, стр. 191 и пр. 165б, стр. 191).

Милошевићеви нотни записи су драгоцени не само својим постојањем, већ и пружањем могућности да се научно сагледа континуитет извођења паштровских свадбених *јеваних здравица*, почев од Кухачевих записа из 1869. године, па се уопштено може констатовати и да су те песме снажно утиснуте у паштровско наслеђе које се временом незнатно мења (уп. са Марјановић 2013: пр. 633–796). Напослетку, да се закључити да су оне, не само због неговања у традицији Будвана паштровског порекла, већ вероватно и због своје лепоте, постале део традиције и овог приморског града.

ПАШТРОВСКИ ЗВУЧНИ ЗАПИСИ

Својим записима половином XX века сагледавање континуитета једног дела паштровске традиције омогућују и двојица професионалних музичара, етномузиколог и солфејиста Миодраг Васиљевић (1903–1963) и композитор, професор, музички писац, есејиста и критичар Никола Херцигоња (1911–2000). За разлику од претходних записа, њихови записи нису само нотни, већ су и звучни, забележени магнетофоном.²⁸

²⁶ Више о паштровском насељавању Будве током протеклих векова в. у: Накићеновић 1913: 119, 406, 407.

²⁷ Будвани непаштровског порекла као своје, будванске песме, препознају и групу песама потеклих из паштровске традиције, те их сходно томе називају *ѿашћировским ѿјесмама*, а поред њих, певају и *далмаћинске* и *војвођанске ѿјесме* (в. о томе у: Марјановић 2013: 63).

²⁸ Васиљевић највероватније своје звучне записе сам претаче у ноте (Васиљевић 1965), а Херцигоњине звучне записе транскрибује Злата Марјановић (Марјановић 2002).

Миодраг Васиљевић у Петровцу на Мору, 1953. године

Миодраг Васиљевић је први истраживач који је своје теренске записе из многих крајева,²⁹ па и паштровског, користио као основ за научно истраживање.³⁰ Нажалост, текст о музичкој традицији Црне Горе, који је требало да буде увод у његовој збирци, није публикован (Васиљевић 1965), јер га је у томе претекла смрт.³¹ Колико је Васиљевић добро познавао музичку традицију Црне Горе посебно сведоче његови разни прилози, најпре они намењени музичкој енциклопедији, објављени у два издања, друго постхумно (Vasiljević 1963: 263; Vasiljević 1971: 376, 377). Иако Васиљевић није стигао да опширније и детаљније изнесе своје научно мишљење о паштровској вокалној традицији (као што је учинио о многим другим крајевима), он веома зналачки препознаје њену вредност и посебност. Отуда је означава као *џашировићки варијетет*,³² припајајући је ширем, *јриморском џевачком џодручју* (Vasiljević 1963: 263),³³ посебно наглашавајући везаност паштровске свадбене песме за битне моменте тог обреда (Марјановић 2013: 1189–1230), односно „у Паштровићима, свадбени су обичаји украшени функционалним песмама од почетка до краја церемонијала“ (Vasiljević 1971: 377).

За своје теренско истраживање Паштровића Васиљевић бира Петровац на Мору.³⁴ Тамо је, према звучним записима, боравио 15. јула 1953, бележећи углавном

²⁹ Треба поменути и истраживање словеначког етномузиколога Матије Мурка, који је у првим деценијама XX века фонографом бележио гусларску традицију ширег подручја, између осталог и Грбља и Маина, али, колико је познато, не и Паштровића (Murko 1951: 53).

³⁰ Васиљевић посвећује чак 11 година (од 1948. до 1959. године) теренском истраживању Црне Горе (Ђурић-Клајн 1965: IX, Васиљевић 1973: 16).

³¹ Постхумно публикована збирка из Црне Горе (в. у: Марковић 2006: 9–11) требало је да садржи уводну студију о стиху коју је Васиљевић већ скицирао (в. у: Љубинковић 2003: 404).

³² Не треба много замерити Васиљевићу што овај варијетет погрешно назива *џашировићким* а не *џашировским*, јер вероватно нема могућности да проведе довољно времена међу Паштровићима да би усвојио народну терминологију.

³³ Овакво дефинисање паштровске музичке традиције највероватније је разлог зашто су у збирци *Народне мелодије Црне Горе* (Васиљевић 1965) паштровске песме одвојене од бокељских, иако су и Бока и Паштровићи у протеклим вековима били административно, историјски и културно повезани. Отуда Васиљевић збирку публикује у пет делова: у првом делу су записи из континенталних делова Црне Горе, у другом записи из Бококоторског залива, у трећем записи из источних делова Црне Горе и из делова Црногорског приморја, где су сврстани и Паштровићи, у четвртном су записи црногорског певања забележени у крајевима изван Црне Горе, у Пероју и Петровом Селу, а у петом записи партизанских песама, уз назнаку да се под партизанским песмама подразумевају и песме испеване током изградње земље по завршетку рата 1945. године.

³⁴ Нема података зашто је то учинио, па се само може претпоставити да му је то препоручио Бранко Зеновић, његов студент (в. у: Марјановић 2014: 360, 361), јер је структурно Петровац на Мору тада био једно од највећих паштровских места, а свакако једно од најурбанијих и културно развијених, у којем до половине XX века музички живот негује поменути Милорад Перазић. Притом, због географског положаја, било је много лакше доћи до Петровца на Мору него до села расутих по Паштровској гори.

певање свадбених песама. Скоро све су публиковане у његовој збирци *Народне мелодије Црне Горе* (Васиљевић 1965: пр. 345–357). Већина песама из те збирке, које су му казивали/певали истакнути Паштровићи, и даље се практикује:

1. „Ој, јелова горо“, коју изводи Лука Суђић (рођен 1902, Петровац на Мору); у збирци (Васиљевић 1965) није забележена ова варијанта песме, а на звучном запису је најављена као *ѿашћировско коло*. Овде треба нагласити да у наведеној збирци Васиљевић даје верзију песме коју му је отпевао Бранко Зеновић (Васиљевић 1965: пр. 347), а која се не разликује много од овде публиковане варијанте Луке Суђића,
2. „Паде цвјетак неранче“, коју изводи Нико Л. Перазић (рођен 1885, Режевићи); песма је на звучном запису најављена као *ѿочасница* и није публикована у збирци (Васиљевић 1965); у овом раду пр. 9,
3. „Што у дворе, што пред дворе, што 'но говоре“, коју изводи Злата Перазић (рођена 1922, Петровац на Мору), у збирци песма број 348 (Васиљевић 1965),
4. „Лијепо ли је погледати“, коју изводи Злата Перазић, у збирци песма број 355 (Васиљевић 1965),
5. „Пошли збогом, кићени сватови“, коју изводи Злата Перазић, у збирци песма број 349 (Васиљевић 1965),
6. „Свилу преде лијепа ђевојка“, коју изводи Лука Суђић, у збирци песма број 356 (Васиљевић 1965),
7. наставак горње песме, од стиха *Саіну лице да кайљу ѿѿије* коју изводи Нико Лукин Перазић, у збирци песма број 356 (Васиљевић 1965); премда је ова песма од друге половине XX века све ређе у пракси, неки казивачи и даље могу да је изведу (Марјановић 2013: пр. 772), али се чешће сећају само њеног поетског текста,
8. „Ситан камен до камена“, коју изводи Злата Перазић, у збирци песма број 357 (Васиљевић 1965),
9. „Ситан камен до камена“, коју изводи Петар В. Рађеновић (рођен 1914, Врба, Тудоровићи) са Светог Стефана; у збирци (Васиљевић 1965) није забележена ова варијанта песме. Васиљевић на звучном запису даје коментар да је отпевана онако *како се ѿева у Пашићровићима*.
10. Потом следи звучни запис Васиљевићевог гласа, којим најављује *седам свадбених здравица и за њима седам ѿријјева*:
– *Да ѿијемо у велику Божију славу, да нам ѿмоіне Боі и Божија слава и Свеіа Неђеља, која је данас. Оба браіа домаіина, и оно шііо данас радили, дај Боже да им буде са великом добром срећом. Амин!* – у збирци (Васиљевић 1965) нема записа ове здравице; следи песма „Ко винце пије у славу Божију“, у збирци песма број 350 (Васиљевић 1965),
11. *Пи'смо у велику Божију славу, а сада ѿијмо у славу свих свеіих Божијих ѿодника, Свеіе Пеіке и Свеіе Неђеље и свеіа двора небескоіа, да нам Боі*

дадне и данашња Свеіа Неђеља да око чеіа смо се сакуїили буде с великом добром срећом и дуїовјечно. Амин!; следи запис песме „Још Бога молим и/за³⁵ ову славу“, у збирци песма број 351 (Васиљевић 1965),

12. Чело, зачело и сва іосїодо свайови с іесїиром³⁶ Божијем (окуїљени од-іоварају – Божијем), уз сва ілемениіа и іосїодска здравља која іисмо и найіјасмо у овај браїіски боїаїи дом, да іомоїне Бої! Ја найіјем у здравље наша оба браїа домаїина и шїіо данас урадили да им буде среїіно и дуїовјечно, да Госїо Бої іомоїне њих, њихове синове, браћу, зейіове, кумове, іобраїіме, свайіове и све браїіске и драїе іријаїшеље који на ово весеље дошли, да им іомоїне Бої. Амин (присутни одговарају: Амин!); следи запис песме „Јунак јунака оком погледа“, у збирци песма број 352 (Васиљевић 1965),
13. Сїіари свайіе, један и друїи куме, ірвијенче, засјего и сва іосїодо свайови с іесїиром Божијем (присутни одговарају: Божијем)! Ви мене дадосїе здравицу, а вама Бої дао јуїірос здравље и весеље и дуїо іоживење и мир од Госїода Боїа! Ја ћу найіїи за здравље и дуї живоїі нашеїа оца духов-ника који је јуїірос іојао свейу лиїїурїїју, који је іојао до јуїірос и који ће іојаїи іо јуїірос! Да нам Госїодини Бої іоможе іей іаїіријарха, да нам Госїодини Бої іоможе владике, архимандрїїе, іроїіојереје и ћаконе и све свешїіенике које служи од вјере и уздацие! Амин! (присутни одго-варају: Амин); следи запис песме „Ово је данов дар“, у збирци песма број 353 (Васиљевић 1965),
14. Чело и зачело и сва іосїодо свайови с іесїиром Божијим, ја іијем у здравље, срећан и дуї живоїі наших младенаца, да их Бої іомоїне и да њихов брачни живоїі у који данас сїуїају буде с великом добром срећом; на овом месту је на звучном запису напоменуто да је све до сада изговарао ірвијенац,
15. Потом је на звучном запису забележено да даље здравицу изговара кум: Племениіа усїа іосїодина који је до сада іоворио, који іише и найіјаше у овај іосїодски дом, да іоможе Бої и услыи са сваком добром срећом! Ја іијем у здравље моїа кума и куме и молим Боїа да им данашњи Боїом блаїословена брачна веза буде срећна и дуїовјечна! Да на Госїодини Бої іоможе и све осїале кумове и іобраїіме ідје іод који од вјере и уздацие се намјерио! Амин! Присутни одговарају: Амин!
16. Затим је на тонском запису наведено да здравицу продужава даље било који од сватова: Чело и зачело и сва іосїодо свайови с іесїиром Бо-жијим, ја ћу найіїи у здравље наше оїшїїине, наших ілемена и нашеїа

³⁵ Овде је певач недоследан, те на почетку пева ...молим и ову славу, а одмах потом, приликом понављања текста ...молим за ову славу.

³⁶ Тесїир – романизам, од итал. *teste* – сведок (в. у: Вукмановић 1960: 315).

- њошњеноја збора, њаишњровскоја! Да нам Госњодини Бој њомојне наше суђе и суд, дванај'сњ њлемена, начелника наше свењњњске ојшњњне, нашеја вијећа и свакоја брајња Паишњровића, ѡдје ѡд се налазио а ради о часњњ ѡишњровској, да ѡа Госњодини Бој њомојне! Који не ради, обрајњ ѡа, Боже, да ради, ко неће никако – убила ѡа рђа свакако!; следи нотни запис песме „Ој, соколићу, мој златни птићу“, у збирци песма број 354 (Васиљевић 1965),*
17. „Уз трпезу, низ трпезу, сиви соколе“; песма није публикована у збирци (Васиљевић 1965).

Никола Херцињоња у Петњровцу на Мору 1954. ѡдине

Композитор Никола Херцињоња је у Паштровићима био недуго након Миодрага Васиљевића. Међутим, као и Кухач и Милошевић, он звучно бележи паштровске песме тражећи мотиве за своје компоновање.³⁷ Херцињоња 28. јануара 1954. и 4. фебруара 1954. такође борави у Петровцу на Мору, у којем бележи много више песама него што су то учинили његови претходници. Реч је о тридесетак записа песама различитог жанра, међу којима су посебно драгоцене оне које су Паштровићи у међувремену заборавили (које ће као такве бити означене у даљем тексту). То су свадбене песме:

1. „Бисерна брада сребрна чаша“ (Марјановић 2002: пр. 34); у овом раду пр. 10,
2. „Соко лети високо“ (Марјановић 2002: пр. 35), није забележена током новјњх истраживања,
3. „Што у дворе што пред дворе, што но говоре“ (Марјановић 2002: пр. 36),
4. „Паде цвјетак неранче“ (Марјановић 2002: пр. 37); у овом раду пр. 12,
5. „Ој радости веселости, гдје си досад била“ (Марјановић 2002: пр. 38),
6. „Лијепо ли је погледати“ (Марјановић 2002: пр. 39 и 40),
7. „С Богом пошли кићени сватови“ (Марјановић 2002: пр. 41),

37

Херцињоња је, према његовом дневнику у рукопису, који је поклатио Злати Марјановић 1995. године (Марјановић 2011), тражио музички мотив који би био основа ораторијума инспирисаног Његошевим *Горским вијенцем*, па је свој теренски рад између 1952. и 1955. године започео у околини Колашина (село Блатина), али је убрзо, највероватније занесен лепотом музичке традиције целе Црне Горе, својим магнетофоном бележи певање и свирање многих других крајева (Марјановић 2002: 3–36). Међутим, према другим изворима, почетком децембра 1953, разлог Херцињоњиног боравка у Колашину је другачији: ангажује га тадашњи Савјет за просвјету и културу Црне Горе, са задатком да отпочне истраживање музичке и орске традиције Колашина и Бијелог Поља. Иако се на снимцима чује само Херцињоњин глас, где он каже да снима само у селу Блатина (околина Колашина), у писаним изворима је забележено да је Херцињоња заједно са Вјером Дидић, тадашњим уметничким руководиоцем некадашњег ансамбла *Оро* са Цетиња и Владимиром Шпиларом, в. д. директором наведеног ансамбла, организовао разна окупљања у Колашину и Бијелом Пољу, и тамо забележио већи број песама (Мартиновић 2006: 178, 179, 211). Песме забележене у Блатини видети у: Марјановић 2002.

8. „Уз трпезу низ трпезу сиви соколе“ (Марјановић 2002: пр. 42 и 43),
9. „Ој јелова горо“ (Марјановић 2002: пр. 44 и 45),
10. „Свиљу преде лијепа ђевојка“ (Марјановић 2002: пр. 151).

Херцигоња бележи и песме које су извођене у разним приликама, рецимо на окупљањима пастира или на сијелима, које већином имају љубавну, а понекад и шаљиву садржину:

1. „Чува овце, Тодорова Јеле“ (Марјановић 2002: пр. 109), није забележена током новијих истраживања,
2. „Дјевојка је горки пелин брала“ (Марјановић 2002: пр. 141),
3. „Ој ђевојко, душо моја“ (Марјановић 2002: пр. 146, 147), није забележена током новијих истраживања,
4. „Ја пошетах зеленијем лугом“ (Марјановић 2002: пр. 154, 155); у овом раду пр. 11,
5. „Кад се припех на врх града“ (Марјановић 2002: пр. 158), није забележена током новијих истраживања,
6. „Садим јелу на планину“ (Марјановић 2002: пр. 159),
7. „Виор долом дује“ (Марјановић 2002: пр. 182), није забележена током новијих истраживања,
8. „Бацала Тода јабуку“ (Марјановић 2002: пр. 196), није забележена током новијих истраживања,
9. „Зарекох се затекох се“ (Марјановић 2002: пр. 201), није забележена током новијих истраживања,
10. „Ситна књига на жалости“ (Марјановић 2002: пр. 210), није забележена током новијих истраживања.

Иако Херцигоња то не помиње, према поетском тексту уз неке од ових песама Паштровићи су могли и да плешу:

1. „Шта се чује у подруме“ (Марјановић 2002: пр. 123), није забележена током новијих истраживања,
2. „Ој, миле, игра чија је“ (Марјановић 2002: пр. 124),³⁸ није забележена током новијих истраживања,
3. „А да ли ти ја не рекох“ (Марјановић 2002: пр. 125), није забележена током новијих истраживања,

³⁸

Иако поетски текст Херцигоњине варијанте сведочи да је ова песма извођена као пратња игри, забележено је да се изводила и у оквиру свадбене свечаности, конкретније, у току извођења *здравца*. Њено је „место“ након пете, која је означена и као весела, а коју напијају кум и првијенац (Кентера 1952: 21–24).

4. „Овако се бибер сије“ (Марјановић 2002: пр. 130), није забележена током новијих истраживања,
5. „Бербеђана ружу брала“ (Марјановић 2002: пр. 157).³⁹

Херцигоњини тонски записи садрже не само паштровске песме него и веома драгоцене звучне записе на којима један од виђенијих Петровчана, Нико Л. Перазић (1885–1958),⁴⁰ изводи *добру молићву* (Марјановић 2002: 35). То је једини Паштровић кога Херцигоња на својим снимцима наводи по имену, па се претпоставља да је он певао већину наведених песама, према снимцима на којима је забележено певање само једног мушкарца (Марјановић 2002: пр. 34, 39, 40 итд.).

Осим Ника Л. Перазића, Херцигоња наводи још само име Анђе Тодорице (1886–1973) из Ђуровића у Буњарици, која му изводи шест песама (Марјановић 2002: пр. 35, 45, 125, 147, 155, 182).

Херцигоњини звучни записи нису значајни само због могућности сагледавања континуитета паштровског певања.⁴¹ Херцигоња 1954. године бележи и певање мешовите група певача (Марјановић 2002: пр. 36–38, 41, 42, 44), чија имена нажалост не наводи. За разлику од унисоног певања које карактерише традиционално паштровско певање, ова група певача изводи песме у хомофоном двогласју (пример 12), поштујући примену традиционалних мелодијских модела (упоредити примере 4, 8 и 9 са примером 12).

Највероватније, реч је о групи музикалних мештана из Петровца на Мору, сасвим могуће истих оних чије певање бележи и Миодраг Васиљевић. Прве поуке о музици они добијају од Милорада Перазића (Перазић 2013), који пева и Јовану Милошевићу, па га музичко прегалаштво свакако сврстава у веома значајне Паштровиће. И Милорад и његови „ученици“ потичу из Петровца на Мору, *ѿриморској малој мјестѿа*, у којем, попут других примораца, негују и музику урбаног стила, певају у хору или свирају у различитим инструменталним ансамблима (Перазић 2013; Медиговић Стефановић 2013: 65).⁴² Међутим, наведено је већ, након Другог светског рата Милорад Перазић се преселио у Будву, па је у Петровцу на Мору све ређе музицирано онако како их је он учио и „водио“, тако да је и ово хомофоно двогласје са Херцигоњиних снимака престало да буде део праксе.

³⁹ Из Паштровића је, према Херцигоњиним тонским записима, највероватније и једна тужбалица, али се то не може са сигурношћу знати, јер снимку не претходи најава одакле је или ко је изводи (Марјановић 2002: пр. 99).

⁴⁰ Више о Нику Л. Перазићу у: Лукетић 2000: 160, 161.

⁴¹ Треба свакако напоменути да је део снимака Николе Херцигоње из Петровца на Мору послужио и етномузикологу Димитрију О. Големовићу приликом тумачења црногорске музичке традиције (Големовић 1996: 54).

⁴² Сасвим укратко, реч је о местима која су због свог географског положаја на самој обали мора, а упркос мањој структури, развијала музику ближу урбаном стилу музицирања, истовремено прожету особинама руралног стила (Марјановић 2013: 135–137).

ЛИТЕРАТУРА

- Бечић, Л. Н. 2003. *Мрвице Прошлости*. Буда: Eurografic.
- Bezić, J. 1988. Objavljeni potni zapisi narjeva naricaljki u Hrvatskoj. *Зборник радова* 35. конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије, Рожаје 1988. Титоград: Удружење фолклориста Црне Горе, 166–171.
- Богишић, В. 1878. *Народне пјесме из старих, највише приморских записи, скупио и на свијет издао Вилизар Богишић. Гласник српској ученој друштва, друго одељење, књига десета*. Београд: штампано у Државној штампарији.
- Vasiljević, M. 1963. Muzički folklor u Jugoslaviji. Folklor u Crnoj Gori. *Muzička enciklopedija*, knjiga 2. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 257–274.
- Васиљевић, М. 1965. *Народне мелодије Црне Горе*. Београд: Музиколошки институт.
- Vasiljević, M. 1971. Crnogorska muzika. Narodna. *Muzička enciklopedija*, knjiga 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 376, 377.
- Vukanović, T. P. 1971. Slovenska simbioza porodice Đurđa Kastriota Skenderbega. *Vranjanski glasnik*, knj. VII. Vranje: Narodni muzej. http://www.rastko.rs/rastko-al/istorija/tvukanovic-kastriot_1.php (приступљено 12. маја 2015).
- Врчевић, В. 1881. *Низ српских приповиједка: већином о народном суђењу по Боки, Црној Гори и Херцеговини*. Панчево: Наклада књижаре браће Јовановића.
- Врчевић, В. 1883. *Три главне народне свечаности, Божић, Крсно име и свадба*. Панчево: Наклада књижаре браће Јовановића.
- Врчевић, В. 1888. *Помање српске народне свечаности уз мимоћредне народне обичаје. Књ. 2, сабрао по Боки Кошорској, Црној Гори и Ерцеговини и у реду описио Вук Врчевић*. Панчево: Наклада књижаре браће Јовановића.
- Врчевић, В. 1986. *Тужбалице*. Титоград: НИО Побједа.
- Вукмановић, Ј. 1960. *Паштровићи: антрополошко-етнолошка истраживања*. Цетиње: [б. и.].
- Големовић, Д. О. 1996. *Музичка традиција Црне Горе*. Подгорица: Пергамена.
- Dević, D. 2012. Zapisi crnogorskih narodnih melodija u razdoblju vijekova. *Tragom crnogorske muzičke baštine*. Radovi sa naučnog skupa Podgorica, 25. mart 2010. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 5–22.
- Ђурић-Клајн, С. 1965. Миодраг Васиљевић и његов рад на прикупљању црногорског музичког фолклора. *Народне мелодије Црне Горе*. Београд: Музиколошки институт.
- Зеновић, М. 2011. *Ђевојка је јрки јелин брала*. Петровац на Мору: сопствено издање.
- Зечевић, А. М. 2000а. Књижевно дело Стефана Митрова Љубише као инспирација музичким ствараоцима. У: Ђурашковић, Л. (ур.). *Зборник радова са симпозијума Књижевно гјело Стефана М. Љубише: ново читање: зборник радова са симпозијума одржаног у Режевићима, Буда, 27. и 28. фебруара 1998. године*. Буда: Медитеран, 269–284.
- Zečević, A. M. 2000б. Epika i muzika (o operi Paštrovski vitez Mihovila Logara). U: Logar, Mihovil. *Paštrovski vitez: muzička igra u tri čina: prema libretu Mihaila Ražnatovića*. Priredila, predgovor i pogovor napisala Ana M. Zečević. Reževići: Spomen dom „Reževići“; Podgorica: Udruženje kompozitora Crne Gore, 9–18.

- Злоковић, И. 1969. Андрија Томић-Арменко. *Годишњак Поморској музеја XVII*. Котор: Поморски музеј, 247–248.
- Јанковић Пивљанин, С. 2015. *Интјервју Сјџанке Јанковић Пивљанин са Златњом Марјановић*. 16. децембар.
- Карацић, В. С. 1969а. *Српске народне њјесме, књига I*. Београд: Просвета.
- Карацић, В. С. 1969б. Бока Которска. *О Црној Гори*. Београд: Просвета, 253–263.
- Кентера, Ђ. Т. 1952. *Здравице Пашићровске. Најисајџо дана 20. марта 1952*. Рукопис из архиве породице Кентера, на коришћење уступио Злати Марјановић Владо Кентера јануара 2002. године.
- Ковачевић, П. 1939. Вјеридба и свадба: паштровски стари сватовски обичаји. *Glasnik Narodnog univerziteta Boke kotorske*, god. V (1938), br. 1–4. Kotor: Narodni univerzitet Boke kotorske, 9–20.
- Ковачевић, П. В. 1971. *Пашићровићи*. Свети Стефан: Фонд Манастира Прасквице.
- Куљача, М. А. 2014. Како бјеше: одломак о паштровској свадби (приредила Маријана Мартиновић). *Пашићровски алманах I*. Лукетић, М. и М. Кентера (ур.). Свети Стефан – Петровац: Марко Кентера и Мирослав Лукетић, 504–522.
- Kuhač, F. Š. 1878–1881. *Južno-slovenske narodne popevke*, knj. I–IV. Zagreb: izdanja autora. [knj. I: 1878; knj. II: 1879; knj. III: 1880; knj. IV: 1881].
- Kuhač, F. Š. 1941. *Južno-slovenske narodne popjevke*, knj. V. Širola, B. i V. Dukat (ur.). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Лукетић, М. 2000. *Поменик Пашићровића I*. Петровац: Банкада – збор Паштровића.
- Љубинковић, Н. 2003. Поводом књиге Миодрага А. Васиљевића *Народне мелодије с Косова и Мејџохије*, поговор. Васиљевић Миодраг, *Народне мелодије с Косова и Мејџохије*. Приредила Зорислава М. Васиљевић. Београд: Београдска књига; Књажевац: АД „Нота“, 403–407.
- Љубинковић, Н. 2010. *Трајања и одјовори: Сјџудије из народне књижевности и фолклора (I)*. Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Љубиша, С. М. 1924. *Пријовијести црнојорске и ѡриморске*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Ljubiša, S. M. 1975. *Napisi djela, knj. II i knj. III*, Cetinje: Obod; Budva: Kulturni centar, 7–21.
- Марјановић, З. 2002. *Народне њјесме Црне Горе њо ѡнским зајисима и одабраним белешкама из дневника Николе Херцићџе*. Подгорица: Институт за музикологију и етномузикологију Црне Горе.
- Марјановић, З. 2005. Приморју на велико знамење. У: Ђурашковић, Л. (ур.). *Зборник радова са симџозијума Сјџефан Мићћров Љубиша у контекстиу медићтеранске кулћуре. Будва 27. и 28. јануар 2002. џодине*. Будва: Медитеран, 245–283.
- Марјановић, З. 2007. Прожимање црквеног и народног певања на Црногорском приморју са залеђем. У: Големовић, Д. О. (ур.). *Зборник радова: научни скуп Дани Владе С. Милошевића, Бања Лука, 24–25. април 2007. џодине*. Бања Лука: Академија уметности Бања Лука; Музиколошко друштво Републике Српске, 115–138.
- Marjanović, Z. 2009. Narodna muzika seoskih naselja Budvanske opštine. U: Đurašković, L. (ur.). *Budvanska sela: biseri etno-turizma*. Budva: Copyright: Patent, 231–250.

- Марјановић, З. 2013. *Народна музика Боке Кошорске и Црногорској приморја: докљторска дисертација*. Београд: Факултет музичке уметности.
- Марјановић, З. 2014. Да се коради не изгубе: медитеранско-паштровска музика Бранка Ј. Зеновића. *Пашћировски алманах I*. Лукетић, М. и М. Кентера (ур.). Свети Стефан – Петровац: Марко Кентера и Мирослав Лукетић, 357–370.
- Marjanović, Z. 2015. An Educated Outlander or Compariot-By-Music? In: Richter P. and L. Tari (eds). *Individuals and Educated People in Traditional Multipart Music Practises. Proceedings of the Third Symposium of The ICTM Study Group for Multipart Music, Budapest, 2013*. Budapest: Institute of Musicology RCH HAS: International Council for Traditional Music: ICTM Group for Multipart Music, 465–484.
- Марјановић, З. 2016а. Миодраг Мијо Зеновић и збирка песама *Ђевојка је јрки ђелин брала*. *Зачух вилу у дубраву ђе ђјесан ђоје: зборник радова о ђашћировској и будванској музичкој традицији и сродним ђемама*. Марјановић, З. и Д. Медин (ур.). Београд: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“; Петровац на Морју: Друштво за културни развој „Бауо“, 329–332.
- Марјановић, З. 2016б. „Паштровска музичка баштина у свету Миодрага А. Васиљевића: умеће, уметност, надахнуће.“ *Пашћировски алманах II*. Петровац – Свети Стефан: НВУ „Паштровски алманах“, главни и одговорни уредник др Мирослав Лукетић, 183–203.
- Markošević, G. 1989. Kuhačeva etnomuzikološka zadužbina. *Narodna umjetnost*, 26. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 107–154.
- Марковић, М. 2006. Како је настао први српски етномузиколог. *Миодраг Васиљевић – живоѢ и дело* 2006. Београд: Институт за књижевност и уметност: Удружење грађана „Миодраг А. Васиљевић“, 7–11.
- Мартиновић, Д. Ј. 2006. *Прејавчка друшћива Црне Горе са Ѣосебним осврћом на КУД „ЃеѢиш“ ЦеѢиње*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности.
- Медиговић Стефановић, М. 2013. *Урамљена ѡеѢовања: ѢрилоѢ Ѣуристичкој историји Пашћировића*. Београд: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“.
- Medin, D. 2016. О свадби у Раствоићима. *Пашћировски алманах II*. Лукетић, М. (ур.). Петровац – Свети Стефан: НВУ „Паштровски алманах“, 465–478.
- Миковић, Д. 1998. *Пашћировска свадба*. Приредио Урош Ј. Зеновић. Подгорица: Културно-просвјетна заједница.
- Милошевић, Ј. 2000. *ЗаѢиси народних Ѣјесама из Црне Горе*. Приредила Злата Марјановић. Подгорица: Удружење композитора Црне Горе.
- Milošević, M. 1983. Dionizije De Sarno San Đordo: (sa naročitim osvrtom na muzičko djelovanje u Kotoru, 1886–1892. godine). *Muzičke teme i portreti*. Titograd: CANU, 83–131.
- Murko, M. 1951. *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike, Putovanja u godinama 1930–1932. knj. I i II*. Zagreb: JAZU.
- Накићеновић, С. 1913. *Бока: (анићройѢеоѢграфска сћудија)*. Београд: Српска краљевска академија.
- Пантић, М., Ивановић, Р. и У. Ј. Зеновић (ур.). 1998. *Сјећања: казивања учесника*. Петровац на Морју: Одбор за сакупљање историјске грађе о Паштровићима.

- Перазић, З. 2013. *Ињиервју са Злајом Марјановић*. Петровац на Мору, 27. октобар.
- Primorac, J. i Z. Marjanović. 2015. *Pjesme dalmatske iz Boke Ludvika Kube (1907. g.)*. Perast: NVO Međunarodni festival klapa Perast.
- Рађеновић, П. В. 2009. *Пашићровски обичаји*. Будва: Art-Press.
- Рогошић, М. 2000. О Јовану Милошевићу. У: Милошевић, Ј. *Зайиси народних њјесама из Црне Горе*. Приредила Злата Марјановић. Подгорица: Удружење композитора Црне Горе, 209–212.
- Roksandić, D. 2005. Janković, Stojan (Janković-Mitrović, Jancovich, Jancovich-Mitrovich; Gianco, Janco, Stogian, Stoian). *Hrvatski biografski leksikon*. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=129> (приступљено 12. маја 2015).
- Salvador, L. 1870–1878. *Die Serben an der Adria (1870–1878)*. Praha: Heinfrich Mercy, 45. <http://www.ludwigsalvator.com/digi/serben/serben.htm> (приступљено 25. децембра 2015).
- [S. n. a.]. *Пашићровска свадба*. Рукопис из архиве породице Ђурашевић, на коришћење уступио Злати Марјановић Нико Ђурашевић, јануара 2002. године.
- [S. n. a.]. *Prezimana u Crnoj Gori. Презимена у Црној Гори*. [cgautentik.com](http://cgautentik.com/index_crnogorska_imena_prezimana_u_cg_g.php). http://cgautentik.com/index_crnogorska_imena_prezimana_u_cg_g.php (приступљено 15. децембра 2014).
- [S. n. a.]. *Андрија Качић Миошић. Разјовор ујодни народа словинскоја*. <http://dzs.ffzg.hr/popis.htm> (приступљено 16. децембра 2015).
- [S. n.]. 1977. Boka Kotorska. У: Šentija, J. (ur.). *Opća enciklopedija, sv. 2*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 238.
- [S. n.]. 2004. Историја: 3. Под Млечанима и Турцима. *Срјска ѡправославна црква. Ђјархија далмајинска*. <http://www.eparhija-dalmatinska.hr/Istorija3-L.htm> (приступљено 12. маја 2015).
- [S. n.]. 1979. Maksimilijan I. У: Šentija, J. (ur.). *Opća enciklopedija, sv. 5*. Jugoslavenski leksikografski zavod, 279.
- Спасојевић, В. М. 1999. *Свадбарски обичаји у Црној Гори*. Цетиње: Обод.
- Стефановић, М. 1995. *Невесѣа у свадбеном крују*. Подгорица: Октоих.
- Суђа-Суђић, М. С. 1997. Castello di Lastva – тврђава у Ластви – Петровцу на Мору. *Архивски зайиси, часојис за архивску ѡтеорију и ѡраксу*, бр. 1–2, год. 4. Цетиње: Државни архив Црне Горе, 20–27.
- Томић-Арменко, А. 1939. Паштровска свадба. Здравница Њ. Вел. Краљу Петру II. *Глас Боке* (5. 8. 1939), год. VIII, бр. 338. Котор, 2.
- Šufflay, M. 1925. *Srbi i Arbanasi: (njihova simbioza u srednjem vijeku)*. Beograd: [s. n.].

Пример 1

1520. Smiljanić Ilija.

Iz Bečiad (u austrijskoj Arbaniji).

Andante con moto ♩ = 76.

(Uz gusle. Napjev je prastar.)

mf

Vi - no pi - ju ko - tar - ski ser - da - ri, Te na - pi - ja Jan - ko - vić Sto - ja - ne :

vi - še Zad - ra gra - da bi - je - lo - ga, „Zdrav' dru - ži - no, mi - la bra - čo mo - ja,

mf

ni u va - še ni u mo - je zdravlje.

Vino piju Kotarski serdari
 Više Zadra grada bieloga,
 Te napija Janković Stojane :
 „Zdrav' družino, mila braćo moja,
 Ni u vaše ni u moje zdravlje :
 Neg u onog jednoga junaka,
 Koj otide pod Budima grada,
 I maši se Ajkune devojke,
 A mrkijem brkom da ošaklji,
 I desnicom nogom da očepi.“
 Svi junaci zemlji pogledaše,
 Al ne gleda Smiljanić Ilija,
 Neg se baca na dobroga doru,
 Što je njega skoro zadobio
 U Kotaru na novom pazaru,
 U Turaka za kvartu dukata.
 Do Udbine tri konaka biše,
 Sve je junak jedan učinio,
 Kad je došo pod Udbinu ravnu,
 Umeću se Turci Udbinjani,
 Umeću se težkom topuzinom,
 I tu im je Boga navalio :
 „Sala moleć Udbinjani Turci,
 Da bi sala! neznana delijo,
 Odkleni si, od koga li grada?“
 „A ja jesam od Daštaca grada,
 A ja jesam pašina delijo;
 Kad podjete niz Kotare ravne,
 Da palite dvore Smiljanića.
 Janković se vrlo razbolio,
 Smiljanića dora nogu šalomio;
 Odvest' ćete seku Smiljanića,
 Obljubiti ljubiu Jankovića.“
 Kad su njega Turci razumeli :
 „Ajm' otići gori u pivnicu,
 Napiti se kave i duvana.“
 Al je Ie 'vako besedio :
 „Borom tebi mili gospodare,
 Moja me je zaklinjala majka,
 Da ne pijem kave ni duvana,
 Ni rakije ljuckog inglendije ;
 Neg' te molim mili gospodare,
 Je li testir da u kolo igram,
 Da se vatam uz koga mi drago?“
 „Testir tebi koliko ti drago,
 Pa vataj se uz koga ti drago.“ —
 On, se vata uz lijepu Ajku,
 Pa joj lomi na ruku prstenje

Pa joj gnječi dva bjela goluba.
 Al besedi lijepa Ajkuna :
 „Da ti borom lijepa delijo,
 Odklen' li si, od koga li grada,
 Da li si ti Smiljanić Ilija?“ —
 Al besedi Smiljanić Ilija :
 „Po čem li si poznala Iliju?“ —
 „Kad su Turci Kotar porobili,
 Ujela ga turska bedevija,
 Za mišicu za desnicu ruku.“
 Kad to vidi Smiljanić Ilija,
 On zagrci bielu ruku svoju.
 Kad to vidi lijepa Ajkuna,
 Ona njemu 'vako besedila :
 „Borom tebi Smiljanić Ilija,“
 U koje si doba udario?
 Neš otići ni odneti glavu,
 Ni odvesti Ajkunu djevojku!“
 Kad opaze Udbinjani Turci,
 Tu ti oni u rieči bijahu,
 Odtud ide tursko momče mlado,
 Al besedi lijepoj Ajkuni :
 „Nu der kurve Agine divojko,
 Do koga se kurva uvatila,
 A do kurve Smiljanić Ilija :“
 Al besedi lijepa Ajkuna :
 „Nije ovo Smiljanić Ilija,
 Neg' je ovo pašina delija.“
 Al besedi tursko momče mlado :
 Muči Ajka mukom zamuknula,
 Poznam kurvu Smiljanić Iliju,
 Triputa me u kotare gone,
 Da nebud'me dore odnosio,
 Davno b' mi se glavom nadnosio.“
 Kad to vidi Smiljanić Ilija,
 Triputa je kolom okrenuo,
 Dok se svoga dore dovatio.
 Al tu njemu dobra srića biše,
 Kleće njemu dore na kolena,
 Baca mu se na pleća junačka,
 Baca za se Ajkunu devojku.
 Triputa je opasao pasom,
 A četvrti od čurde kajasom :
 Pa on ide niz to polje ravno,
 Kano zvizda preko neba sjajna.
 Podigli se vitezovi Turci,
 Al ga nebi vile uvatile,
 A kamo li vitezovi Turci,
 A uteče rodila ga majka!

(Iz moje šbirke tekstova.)

Пример 2

1507. Jure Kastriotić.

Andante con moto ♩ = 84. Iz Bečića u austr. Arbaniji. (*Uz gusle. Napjev je prastar.*)

p

pp

f

p

f

Sa-nak sni-va O-so-va kra-ļi-ca — — — ,

vir-na lju-ba kra-ļja od E-pi-ra.

Sanak sniva Osova kraljica,
 Virna ljuba kralja od Epira ;
 Sanak sniva u sanak vidila,
 Da je ljuta zmaja porodila,
 I Epir mu krila pokrivala,
 Carigradu glava dopirala,
 I ona žive Turke proždimala.
 Kad se je od sanki probudila,
 Suzama je lišće polivala,
 Ivanu je sanak povidala.
 Ivan joj je sanak tumačio :
 „Što si ljubo, u sanku sanjala,
 To ćeš roditi golema junaka ;
 Što s' mu Epir krila pokrivala,
 To će braniti sve kraljestvo naše ;
 Što je Carigradu glava dopirala :
 To će ona caru dodijati.“ —
 Malo tu ti vrime postojalo bilo,
 Porodiše Osova kraljica,
 Lipo čedo, lipo prije nerodjeno :
 Na čelu mu od krune znamenje
 A na ruci od svijetle čorde.
 Čudila se Epirska gospoda ;
 Po djetetu gledaju znamenja.
 Čini majka velika veselja,
 Svoga sina šalje na krštenje,
 Lipo mu je ime postavila,
 Lipo ime Jure dite malo,
 Malo tu ti vrime postojalo,
 Porobiše zemlju Arbaniju,
 Od Ivana harač zapitaše,
 I četiri u tutiju sina ;
 Repožiju sinka najprvoga
 Konstantina i Saveša mala,
 Jure dite sinka najmladjega.
 To Ivanu drugo nemogaše,
 Jer mu Murat biše dodijao,
 Pa mu daje blago nebrojeno
 I četiri u tutiju sina :
 Konstantina i Saveša mala,
 Jure dite sinka najmladjega.
 Za njima je majka ulazila
 Sve u crno biše obučena,
 Od žalosti kose razplećala,
 Suzami je lišće polivala.
 Da je kome pogledati bilo,
 Kako cvili Jure dite malo,

Vataše se majci o grlašće
 I ovako majci besedjaše :
 „Bolani tebi stara moja majko
 I hvala ti na mliku bilomu,
 Kojim si me zadojila majka.“
 Lipo majka sinku govoreći,
 Suze roni al mu govoraše :
 „S Bogom Jure, drago dite moje,
 Nprevrni svete vire tvoje.“
 To izusti na zemljicu pade,
 A Turci joj sinke povedoše
 Preko ravne zemlje Arbanije,
 Sva četiri caru darovaše.
 Čudio se care Sulejmane,
 Po djetetu gledajući znae, je,
 Goji njega u dvoru belome.
 Kad je dite malo ponarasio,
 Nebijaše takvoga junaka
 U Turčina ni u Kaurina.
 Često biše na mejdan izlazilo,
 Na megdanu glave odsećalo,
 Po vazdan se s Turci celivaše,
 Ma često njih s konji obaraše.
 Njemu majka listak knjigu piše
 Iz Krojana grada bijeloga,
 Da je njemu babo premisuo,
 Da su Turci Kroju porobili.
 Osta jadona kraljica bez kralja
 I bez kraljevine, bez gospodstva
 Bez Krojana i bez domovine.
 Mislio si Kastriotić Jure,
 Kako bi se caru izmaknuo,
 I staricu majku pohodio,
 I svoje se krune dobavio.
 Al to njemu dobra srića biše :
 Udariše ugarske katane,
 Probiše careve države,
 Pred njima je vojevoda Janko.
 Tu je care silnu sakupio vojaku,
 K sebi zove Juru Kastriota :
 „Kastriote vierna slugo moja,
 Ja ne imam u dvoru junaka,
 Koji će mi pred vojskom izaći,
 I pobiti se s vojevodom Jankom ;
 Predajem ti silnu vojsku moju
 I mojega Čatu velikoga,
 Spomeni se drago dite moje,

Da sam tebe za sina uzeo,
 I tebe u dvoru odgojio.
 A kad sam te sinak poturčio,
 Lipo sam ti ime postavio,
 Lipo ime Škenderbeže bane,
 To će reći: snažni Ališandro.
 Spomeni se drago dite moje,
 Da ja nemam u dvoru junaka,
 Koji će mi pred vojskom izaci,
 I pobit se s vojevodom Jankom;
 Predajem ti silnu vojsku moju,
 I mojega Čatu velikoga.
 Kad je njega Jure razumio,
 Pokloni se do zemljice crne,
 I podiže Turke vitezovce
 Preko ravne zemlje Arbanije.
 Brzo dodje na polje Dibresko,
 Tu je Jure tabor učinio,
 Iz tabora listak knjigu piše
 A na ruke vojevodi Janku:
 „Kaurine od Sibirja Janko,
 Sutra ćemo na te udariti,
 A ja imam i za dvoje vojske,
 A nemoj se poplašiti pobro,
 Predajem ti silnu svoju vojsku,
 Spomeni se drago dite moje,
 Da sam sužanj cara Sulejmana,
 A sinak sam od Epira kralja,
 Pokojnoga Ive Kastrioti.
 Rad bi moju pohoditi majku,
 I moje se krune dobiti.“
 Kad u jutro jutro osvanulo,
 Udariše Turci na Ugarce;
 Kad se poče krvca prolivati,
 Poče Jure natrag uzmicati.
 Kad to vide age i spaije
 I ostale paše i kadije,
 Da Kastriotić natrag uzmicaje,
 Koji nije nikad uzmicao,
 Oni bježe bilom Carigradu.
 Kad to vide Ugričići mladi,
 Popustiše konjima diždune,
 Položiše bojno koplje svoje,
 Povadiše britke djeorde svoje,
 Sve izsekoše, nitko ne uteče.
 Kad to vidi Jure Kastriotić,
 Dočepaše Čate velikoga,

Pod njime je sablju izvadio,
 I ovako njemu besjedio:
 „Udijl piši listak knjigu bilu
 A od strane cara Sulejmana,
 A piše je Krojskom kapetanu,
 Nek mi daje krunu u Epiru,
 Koju mi je babo uzdržao;
 Ako li je napisati nećeš,
 Evo t' tvrdi viru dajem,
 Odaću ti rusu glavu tvoju,
 I dat' ću je vojevodi Janku.
 To se Čati drugo ne mogoše,
 Već mu piše listak knjigu bilu,
 I piše ju od strane careve.
 Kad se Jure knjige dobavio,
 Čatinu je glavu odsekao,
 Pak on ide preko Arbanije
 Sa dvadeset stotin Arbanasa,
 Momka mladih neženjenih.
 Kad je došo pod Kroju bijelu,
 Daje knjigu Krojskom kapetanu,
 Da mu daje ključce bila grada.
 Knjigu štije, grozne suze lije,
 Knjigu štije Krojski kapetane,
 Al mu drugo nemož' učiniti,
 Poznaje ga, da je poglavica
 Od sve ravne zemlje Arbanije,
 Pak mu daje ključce bila grada.
 Kad se na to noćca uhvatila,
 Ovak o je Jure besedio:
 Naoštrite svitle djeorde vaše,
 Što nadjete, što je sunočeno,
 Sve izsec' te malo i veliko,
 Ko se neće krstom pokrstiti,
 I u moju viru virovati.
 To su oni jedva dočekali.
 Kad se malo noćca uhvatila,
 Izsekoše, nitko ne uteče.
 Kad u jutro jutro osvanulo,
 Ori Jure visoko dunare,
 Pa on zidje crkve i oltare,
 Svu porobi ravnu Arbaniju,
 Pa pohodi staru majku svoju.
 Nije zmija zmiyu prevarila,
 Što prevari Jure Kastriotić
 Turskog cara Sulejmana.*

(*Is moje sbirke tekstova.*)

* Ova je pjesma po Kačićevoj „Pisma o Gjorgiju Skenderbegu“. Kačić piše mjesto Osava kraljica: Vojsava kraljica, mjesto car Sulejman: car Murat i t. d. Nu buduće je po mom mnijenju vriedno znati, u koliko si narod zapamti koju historičnu umjetnu pjesmu, stavio sam ovdje cيلي onaj tekst, koji mi je izpjevao Šimun Grubač iz Bečića, bivši vojnik meksikanskoga cara Maksimilijana.

Пример 3

1283. Pripjevi uza zdravice.

Moderato ♩ = 108. *Iz Paštrovića u austr. Arbaniji.*

Jedni. Drugi.

pf Ko vin-ce pi - je u sla-vu Bo-žu; *f* ko vin-ce pi - je u sla-vu Bo - žu.

Ko vinca pije u slavu Božu,
Slava mu Boža vazda pomogla!
Slava i sila Boga gospoda.*

(*Iz Vukove sbirke.*)

Kuhač 1881: пр. 1283, стр. 72, 73⁴³

43

Код речи „Божу“ је највероватније дошло до штампарске грешке приликом публиковања Вукове збирке, о чему сведочи и Вуков текст у уводу, у којем прво наводи да се паштровске здравице њију „у славу Божју“ (подвукла З. М.), а потом у *јоворном* и *њоејском* тексту здравица наводи „Божу“. Зашто је и Кухач навео исту реч, „Божу“ у својој збирци, није јасно јер нема адекватних података, али су највероватније и у доба његовог истраживања Паштровићи говорили (и певали) у славу *Божју*. О томе сведоче и документа из XIX века (Миковић 1998: 61), али и новија истраживања (Марјановић 2013: пр. 765).

Пример 4

Подличак

Ко ви - но пи - је у сла - ву Бож - ју,

ко ви - но пи - је у сла - ву Бож-ју,

у сла - ву Бож - ју.

*Ко вино њије у славу Божју,
Ко вино њије у славу Божју,
У славу Божју.*

*Ко вино њије у славу Божју,
Слава му Божја вазда њомоїла,
Слава и сила Боїа Госїода.*

Јово Митровић (1952),
Марјановић 2013: пр. 765

Пример 5

1285. U zdravlje sveštenika.

Moderato ♩ = 108.

Iz Paštrovića.

O - vi do-mov dar, ve-li Bo-žij dar. Ko na-pit' ve-li, sam se ve-se-li; ve-se-

lio mu Bog ku-ću i vas dom! a pro - lje-će ga zdra-vo za-sta - lo, zdravo

za-sta - lo i o - sta - vi - lo!

* U Paštrovićima je običaj, da se na svatbama, a i o krstnem imenima i na ostalim velikim gostbama pije upravo i samo po sedam zdravica, i to 1. u slavu Božju; 2. u slavu svijeh svetijeh; 3. u zdravlje domaćinovo; 4. u zdravlje crkovno ili sveštenečko; 5. u zdravlje svojih starješina i poglavica; 6. u zdravlje carsko; 7. u zdravlje sofre (cieloga društva). Osim napijanja ili molitve uza svaku zdravicu imaju mali pripjevi, koje svi u glas pjevaju. Da bi čitatelji iz drugih krajeva to sve bolje mogli razumjeti, stavismo najprije od svake zdravice molitvu, koja se govori, pa onda pripjev, koj se pjeva. (Vuk).

Пример 6

$\text{♩} = 156 (\text{♩} = 52)$ ПАШТРОВИЋИ

353

О-во је даров дар, ве-лик божји дар,
 О-вај да-нас дан ве-лик божји дан,
 ве-лик божји дан, ко на ли-је вје ри
 сам се ве-се-ли, сам се ве-се-ли,

Овај даров дар, велик божји дар,
 Овај данас дан велик божји дан.
 Ко најије вјери сам се весели,
 Веселио му бої кућу и вас дом,
 И йролеће ја здраво засїало,
 Здраво, јунаци, вазда весело!

Васиљевић 1965: пр. 353

Пример 7

367 (1971) *Naricanje za mrtvima uopće*

Iz Paštrovića u Dalmaciji

367 *Adagio molto* ♩ = 50

mf

Do-bro ju - tro za sva sju - tra!

(Priljev 1.)

mf

Aj - me, ba - ne! Do-bro ju - tro za (ga) sva

(Priljev 2.)

f

sju - (gu) - tra! E, ja - ok!

(Nad mrtvacem u kući)

Dobro jutro za sva sutra! Ajme, bane!

Dobro jutro za (ga) sva su-(gu)-tra! E jaok!

(Ovako se od svakog stiha sastavlja kitica)

Jesi l', bane, poručio

Po svem zboru paštrovskome,

Po milijeh prijateljeh,

Po bijelijeh manastirah,

Po crkovnu tu gospodu?

E te želja obuzela

Na banove, na dedove,

Na te mudre roditelje

I na velju svojtu tvoju:

Na sinove, na stričeve

I na milu braću tvoju,

Na banice, mile sestre?

Sve si dobro učinio,

Ma si samo sagrašio,

Učinio velje jade,

Što ostavi muku tvoju,

Sve ostale mile tvoje.

Ko će š njima upravljati,

Ko li će ih sjetovati,

Ko li mudru riječ izreći

Pred gospodom izabranom?

Ti si mudra glava bio.

Iz Vukove zbirke, I, str. 90—91, br. 150.

(Kad mrtvaca iznose iz kuće)

Đe¹⁾ si, bane, uputio?
Zar u bijelu manastiru,

(Od svakog se stiha sastavlja kitica
kao i kod prijašnje pjesme)

Đe su naša velja dobra?
Ali ti se ljuto bojim,
Da nam natrag nećeš doći:
Ti su puti nedohodi.
Ma li ti se s jadom molim,
Da se tamo ne zastojiš,
Da pozdraviš dosta dobra,
Što smo tamo opravili.
Kazuj, bane, po istini,
Da smo jadni i žalosni,
E se za nas ne spominju,
Svojoj kući ne dohode,
Druge za nas ne pitaju.

Iz Vukove zbirke I, str. 91—92, br. 151

¹⁾ U originalu: Ge Ispor. bilješku uz br. 364.

(Kad mrtvacu čitaju opijelo)

Ti se hoćeš dijeliti
 Od svijeta bijeloga,
 Od crkovne te gospode?
 Nego, bane, ne zaborav'
 Vrći ruku na baretu,¹⁾
 Te zafali svoj gospodi,
 Toj gospodi crkovnojzi,
 Koji za te Boga mole;
 I ostaloj braći tvojoj,
 Koji su se potrudili,
 Tebe plačuć dopratili.
 Jošte, bane, s jadom molim,
 Ah, za naša svaka dobra!
 Kada, bane, tamo dodeš,
 Ti ne nemoj bandunati!²⁾
 Još te molim s jadovima,
 Ah, za naša velja dobra;
 Nemoj nam ih zagovoriti,
 Nego ćeš ih k nama spraviti,
 Da se željno izgrlimo,
 (Crno svrći, bijelo vrći)
 I od plača učešmo.

Iz Vukove zbirke I, str. 92—93, br. 152

(Nad grobom)

Jesu li' ovo tvoji dvori,
 Ljuto uski i tijesni,
 A bez vrata i prozora?

Kuhač 1941: pp. 367, стр. 407—411

¹⁾ Baretta (tal.) = kapa (Vuk).²⁾ Ispor. bilješku uz br. 364.

Пример 8

Allegro Будва

166. 8 Ју - нак ју - на - ка . о - ком

8 по - гле - да, ју - нак ју - на - ка

8 о - ком по - гле - да, о - ком по - гле -

8 да.

Јунак јунака оком њоїледа,
јунак јунака оком њоїледа, оком њоїледа.

Јунак јунака оком њоїледа,
Гдје јунак буде, да њоїребује,
А добар јунак свуђе њоїребује,
Блаїо дружини с којом војује,
С којом војује и винце њије!

Милошевић 2000: пр. 166

Пример 9

$\text{♩} = 160$

8va Па - де цвје-так не - ран - че по-сред ча - ше ју - нач - ке, па - де цвје-так

6 не - ран - че по-сред ча - ше ју - нач - ке — по-сред ча - ше ју - нач - ке.

Паде цвјетѿак неранче,
 Посред чаше јуначке,
 Паде цвјетѿак неранче,
 Посред чаше јуначке,
 Посред чаше јуначке.

Паде цвјетѿак неранче,
 Посред чаше јуначке,
 Да је знала неранца
 Да је чаша јуначка,
 Све би іране савила,
 А чашу би ѿойила.

Према снимку Миодрага А. Васиљевића
 од 15. јула 1953. године,
 запис Злате Марјановић
 Марјановић 20166: 197, 198

Пример 10

♩ = cca 80

Петровац на мору

Бисер-на бра-да, сре-бр-на ча-ша, бис-сер-на бра-да,

сре-бр-на ча-ша, сре-бр-на ча-ша.

*Бисерна брада, сребрна чаша.
Бисерна брада, сребрна чаша.*

*Бисерна брада, сребрна чаша,
Бисер се рони, у чашу њада,
Свакоја зрно и дукай ваља.*

Марјановић 2002: пр. 34

Пример 11

♩ = cca 63

Петровац на мору

Ја по - ше - тах, ја по - ше - тах зе - ле - ни - јем
лу - гом, зе - ле - ни - јем лу - гом.

*Ја ѿошеѿах, ја ѿошеѿах
Зеленијем луѿом, зеленијем луѿом.*

*Ја ѿошеѿах зеленијем луѿом,
Са ђевојком, невјернијем друѿом,
И с мојијен ѿеливан-ђоѿином,
Мало ѿренух, ѿа се оѿеѿ кренух...*

Марјановић 2002: пр. 155

Пример 12

Петровац на мору

Па-де цве-так не-ран - че по-сред ча-ше
ју - на - чке, па-де цве-так не-ран - че
по-сред ча-ше ју - на - чке, по-сред
ча-ше ју - на - чке.

Паде цвјеџак неранче,
Посред чаше јуначке,
Паде цвјеџак неранче,
Посред чаше јуначке,
Посред чаше јуначке.

Паде цвјеџак неранче,
Посред чаше јуначке,
Да је знала неранча,
Да је чаша јуначка,
Све би іране савила
А чашу би йойила.

PAŠTROVIĆI U OKVIRU CRNOGORSKIH PJEVAČKIH PODRUČJA

Iako voljena, muzika u Crnoj Gori nikada nije bila cijenjena kao zanimanje. Tako su se istakli najprije književnici, likovni i dramski umjetnici, dok se muzički talenti tek odskora pojavljuju na domaćoj i međunarodnoj sceni. Ovu konstataciju ne treba shvatiti jednostrano i smatrati da je Crna Gora zaostala sredina bez perspektive. Naprotiv, sve se više traži potvrda u narodnoj, vijekovima kaljenoj mudrosti, vještini i stvaralaštvu.

Crnogorsko narodno pjevanje pripada zaleđu južnodinarskog pjevačkog područja, a glavne odlike su: jednoglasno pjevanje, nešto rjeđe dvoglasno planinsko pjevanje („izglasa“ ili „izvika“), melodika uskog obima, epsko pjevanje uz pratnju jednostrunih gusala, prevaga čiste lirike.

Nepoznati autori crnogorskih narodnih pjesama stvarali su u sistemu gdje nijesu izjednačeni odnosi među tonovima (kao kod klavira), te su koristili i manje odnose od polustepena – četvrttonske razmake. Prema tome, samo slušaoci koji su pripremljeni i koji mogu da čuju sve tonove koje crnogorski narodni umjetnik pjeva, mogu da shvate koliko je prisutno bogatstvo tonova u malom obimu u kome se melodija kreće. Ostalima je ta pjesma – „nezanimljiva i monotona“.

Crnogorci, kao veliki pobornici tradicije, nijesu unosili mnogo noviteta u svoje pjesme, bez obzira na izrazite kulturne pritiske Istoka i Zapada tokom minulih vremena. Tako se ritam kreće u ravnomjernom pulsiranju dugih, srednjih i kratkih trajanja što zavisi od ritmičke vrste, odnosno metrike i sadržaja. Uzmah, pretakt, note sa tačkom, nepravilna podjela ritma kao što su duola i triola, mješoviti ritmovi u brzom tempu najčešće se ne pojavljuju, ali negdje ih ima. Mnogo je veći broj dvodjelnih ritmova u odnosu na trodjelne koje sporadično nalazimo u primorskim pjesmama.

Tekst je u velikoj mjeri uticao na stvaranje melodije, čime je isticana dramatika teksta, što je i bio najvažniji zadatak. Zbog takvog načina for-

miranja, melodija se nije mogla razmahnuti već je ostala u obimu terce, kvarte i kvinte. Osnovna karakteristika melodije crnogorskih narodnih pjesama je lagani uzlazni ili silazni sekundni pokret sa sporadičnim skokovima intervala do kvarte. Ljestvični niz je u okviru kvintnog dura ili kvintnog moldura odnosno antičkog dura. Stih je pretežno u parnom osmercu, ali ima i drugih vrsta. Melopoetski oblik je AB u najvećem broju primjera.

S tom i takvom pjesmom izrastale su generacije Crnogoraca, pa se nameće pitanje – da li su takva pjesma i guslanje ostavili traga na mlađe ljude koji tek stasavaju? Jovan Vukmanović o muziciranju u Paštrovićima piše: „U ovom kraju se danas malo pjeva. Ratne prilike su umnogome razredile stanovništvo i izmijenile njegov način života. Stočarstvo je opalo, moba je sve manje, ljudi se o većim praznicima ne okupljaju kao nekad na zajedničke sastanke i pjesma se rijetko čuje. Najviše se danas pjeva o svadbi.“

Metodom od opšteg ka posebnom izvršena je podjela crnogorskih pjesama na pjevačke oblasti tako što su istorodni primjeri spajani u veće grupe koje su imale zajedničke karakteristike. Na taj način dobijena su sljedeća pjevačka područja: Sjeverna Crna Gora, Istočna Crna Gora, Zapadna Crna Gora, Crnogorsko primorje i Centralna Crna Gora.

Analizirane pjesme Crnogorskog primorja (a i Paštrovića u tom okviru) uglavnom su u osmercu (40%), zatim u desetercu (30%), potom primjeri u trinaestercu (20%) itd. Mješoviti taktovi su najbrojniji (50%), a onda prosti – dvodjelni (30%). U odnosu na druga pjevačka područja inicijalisi su različiti: f¹ (40%), c² (20%), g¹ (10%), a¹ (10%), b¹ (10%), a finalis g¹ (100%). Intervalni odnos najvišeg i najnižeg tona je u većini napjeva čista kvarta (50%), zatim čista kvinta (25%). Jedan primjer je u ambitusu male none, a svega četiri u obimu male terce. Jedino u ovoj oblasti nailazimo na primjere koji počinju uzmahom ili pretaktom (5%). Čak se pojavljuju i primjeri s nepravilnom podjelom – triolom. Melizama nema, pa se veći broj nota ne nalazi pod ligaturom kao što je slučaj u sjevernom dijelu Crne Gore. Ipak, postoje dva tipa pjesama: seoski i gradski tip koji se ne razlikuju samo po tekstovima, već i po ritmu i u melodijskoj liniji, a i načinu pjevanja. Melopoetski oblici koji su tipični za crnogorske narodne pjesme zastupljeni su u izrazitijem broju: AA (30%) i AB (40%).

Primjeri koje je Miodrag A. Vasiljević zapisao u Petrovcu (Paštrovićima) uglavnom su u taktu 9/8 i 6/8 što se na sjeveru Crne Gore ne može naći. Istina, može se primjetiti da su to pretežno svatovske pjesme, međutim, na osnovu ličnog uvida, svi primjeri nijesu karakteristični za Paštroviće, te se može posumnjati da je možda riječ o komponovanim pjesmama na paštrovske teme. Treba obratiti pažnju na pjesmu „Oj, Vrsuto“, koja se pjeva u ovoj oblasti, a koja potiče iz Crmnice, a prema nekima iz Spiča. No, kako se Paštrovići graniče sa Crmničanima a i Spičanima, taj se napjev može čuti bilo gdje u Primorju, ali sa donekle izmijenjenom arhitektonikom.

Na osnovu navedenog možemo zaključiti da pjesme i pjevanje u Paštrovićima, pored određenih osobenosti, pripada crnogorskoj vokalnoj tradiciji, a pogotovo one pjesme koje su veoma stare (po postanku). Ipak, ovu podoblast treba ponovo proučiti i detaljnije obraditi pjesme i pjevanje Paštrovića, jer ima još mnogo nepoznanica.

MUZIČKA KULTURA PAŠTROVIĆA

*U spomen na moju sestru Zagorku Zagu Radulović
– muzičkog pedagoga*

Kulturna istoriografija Paštrovića podrazumijeva i muzičku istoriju ovog bogatog antropološkog i etnografskog područja. Paštrovsko muzičko nasljeđe nije izučavano kao posebna tema, već isključivo u sklopu podjela Crne Gore na pjevačka područja. Prvu teritorijalnu podjelu na pjevačka područja Crne Gore odredio je Miodrag Vasiljević i nalazimo je obrađenu u bibliografskoj jedinici „Muzički folklor u Crnoj Gori“ *Muzičke enciklopedije* (Jerkov 2013: 55–75). Prethodno je neke karakteristike o muzikalnosti pripadnika ovog plemena naznačio Jovan Vukmanović, ističući da: „Mirni primorski život, sa srećnim unutrašnjim prilikama, bez većih istorijskih događaja, nije podsticao stanovništvo na stvaranje epskog pjesništva. Takođe se rijetko čuju i gusle, uz koje se najviše pjevaju epske pjesme, a istaknutijeg guslara nije nikad ni bilo u ovom kraju. Gusle su ovdje oduvijek, kao i u ostalom dijelu Boke, služile više za zabavu, nego za raspaljivanje strasti i podsticanje na junaštvo. [...] Sprave za sviranje su: duduk, diple i gusle. Duduk je od tršljike ili metala, sa šest rupica za prste, kojim se uglavnom služe čobani. Diple su dvije cijevi izrađene ponajčešće od lipe, na kojima su dva reda rupica. Gusle su iste izrade kao i po susjednim oblastima. Uz njih guslaju vještiji ljudi na noćnim sastancima“ (Вукмановић 1960: 368).

USMENO PJEVANJE

Muzička tradicija u Paštrovićima najčešće se vezuje za kolektivno usmeno pjevanje koje prati ritualne momente u određenim fazama svadbenog

* Rad je prethodno objavljen u *Paštrovskom almanahu I*, 2014, str. 353–356.

obreda. Pjesma je pratila i prepoznatljive momente uspavanki, najbližijeg kontakta majke i djeteta. Prvi zvučni sadržaji i počeci socijalizacije svakog djeteta vezani su za majku. Elementarni životni impulsi počinju hranjenjem, a odmah potom i uspavlivanjem. Nepatvorenu bliskost majka dijeli sa djetetom i njen glas, kroz izgovorenu blagu riječ i otpjevanu uspavanku, otvara buduće duhovne staze. U prvu knjigu pod nazivom *Srpske narodne pjesme* (1841) Vuk Karadžić je unio uspavanke koje je zapisao Vuk Vršević.¹ Dvanaest pjesama „koje se pjevaju djeci, kad se uspavljaju“ slične su uspavankama u drugim krajevima. Iako su zapisane u prvoj polovini XIX vijeka, one su se pjevale djeci i u XX vijeku, a danas kao stari obrazac mogu odjeknuti kroz poruke starijih žena u paštrovskim porodicama gdje zajednički živi više generacija.

*Iš, kokote, balabane,
Koj' u kući spiš!
Ne budi mi Jova moga,
Nek' mi se naspi.*

*

*O kokote, moj kokorajko!
Kad u zoru pjevat' načneš,
Ne udaraj kril'ma sebe,
Nek se goji zlato moje.*

*

*O sokole, moj sokole!
Ne leti mi uz prozore,
Ne lomi mi garofane,
Ne budi mi Jova moga;
Jer je trudan i umoran;
Sinoć mi je s puta doša',
A sutra se na boj spravlja.*
(Караџић 1975)

Prepoznatljivo i jednostavno pjevanje prati ove stihove u kojima dominira ponavljanje *Ne budi mi Jova moga*. Echo pjevanja uspavanki odjekuje i danas, najčešće kao uspomena djetinjstva onih koji su odrastali pored svojih paštrovskih baba.

¹ *Srpske narodne pjesme*, knjiga prva, u kojoj su različite ženske pjesme, štampao je Vuk Karadžić 1841. u Beču. Kada je predavao rukopis za štampu, primio je od Vuka Vučevića dvadesetak pjesama – tužbalica, spasovskih i uspavanki – i dodao ih, uvećavajući broj vrsta pjesama sa sedamnaest na dvadeset.

Svadbene pjesme se ponavljaju ako se svadbeni obred u nekim fazama realizuje na starinski način. Suštinski smisao svadbenog obreda ispoljava se simbolički uz pomoć verbalnih, muzičkih i dramskih kodova, riječju – ritualnih radnji. Elementi pratećih postupaka tokom svih faza podređeni su osnovnom cilju koji je usmjeren ka očuvanju kolektivnog identiteta paštrovske regije. Svadbeni obred sa mnoštvom pjesama obradio je Dionisije Miković, a tekst je u nastavcima objavljivan u *Bosanskoj vili* tokom 1891. godine. Etnografski spis *Paštrovska svadba* je kao posebna knjiga objavljen u dva izdanja (1998), a priređivač je bio Uroš Zenović. U ovom spisu nije melografski zabilježeno pjevanje tokom obreda, ali su kasnije obrade pjesama i komponovanje reprodukovani na odgovarajućim medijima.

GRAĐANSKA MUZIKA

Osnivanje Mjesnog odbora Jadranske straže u Petrovcu na Moru² 8. novembra 1927. praćeno je i prigodnim umjetničkim programom. Pored recitacija i pozorišnog komada *Nada Istre*, zabavu je pratio i orkestar Društva „Primorje“. Društvo „Primorje“ za napredak i uljepšavanje Petrovca i okolice osnovano je 1926. „da kulturno podigne ovaj lijepi, ali do sada zapušteni kraj naše jadranske obale“. Društvo je osnovalo svoj muzički orkestar koji je nekada nastupao kao tamburaški orkestar od četiri člana, a ponekad i u širem sastavu. Kapelnik Milorad Perazić „uložio je mnogo marljivosti da ovaj orkestar sa onako lijepim uspjehom nastupi. Kapelnik Milorad Perazić, bez sumnje pokazuje izvanredan talenat u muzici, pa je šteta da kao takav ostane nezapažen i izgubljen“ (B. 1927: 388). Ali, stvarnost je u muzičkom smislu bila drugačija, Milorad Perazić je uticao na osmišljavanje i formiranje tamburaškog orkestra, familije Perazić i Sudić dominirale su u muzičkom životu našeg malog mjesta. Muzički orkestar u širem sastavu činili su Vladimir „Rus“, Vaso Sudić, Niko M. Perazić, Luka D. Sudić, Milorad Đ. Perazić, Leposava Beba Sudić i Luka N. Perazić; članovi su svirali na gitarama, violini, kontrabasu i mandolini. Nije poznat repertoar koji su izvodili, ali se može pretpostaviti da je bio prilagođen publici pred kojom su nastupali. Tamburaški orkestar priređivao je javne nastupe i zabave, a dominirao je vrijedni kapelnik Milorad Perazić.

Zanimljivo je da je zapažen muzički trag u zapisima studenata koji su ljetovali u petrovačkoj koloniji od 1926. ostavio i Niko M. Perazić: „Mještani Niko M. Perazić je bio od svih nas voljen (učio nas je, pored drugih, da pjevamo petrovačke pjesme)“ (Николић, Јанковић 1977: 8). Nekoliko godina kasnije studenti su nastavili da ljetuju, njihov broj se uvećavao, a stanovništvo ih je sa radošću prihvatalo. Muzika je prožimala

² Zbor je otvorio Dušan Sudić, načelnik opštine petrovačke; za predsjednika Odbora izabran je Savo L. Davidović, predsjednik opštine i dobrovoljac, potpredsjednica je bila Andica Davidović, sekretar Mitar Bosnić, učitelj; blagajnik Luka D. Sudić, trgovac; odbornici: Marko A. Midžor, učiteljica Anka Tioco, upravnik pošte Stanko Magić, Jovan Đedović i Nikola Armenko. U nadzorni odbor izabrani su: za predsjednika ljekar Vicko Vuksanović, za potpredsjednika učitelj Mitar Ribarić, za sekretara Luka Perazić, za odbornike: Nikola K. Zenović i Niko M. Perazić.

zabavni život u koloniji. Priređivane su igranke uz muziku sa gramofonskih ploča. Neki studenti su svirali na svojim gitarama i pjevali šlagere i druge zabavne kompozicije. Kuriozitet za mještane bio je radio. „Pošto u Petrovcu nije bilo struje, a o radiju ni pomena, uspjeli smo da dobijemo kao studentsko udruženje na poslogu od firme 'Philips' jedan veliki i dobar radio-prijemnik sa baterijama i antenom. Studenti su se tome neobično obradovali, a za mlađe Petrovčane to je bila prava senzacija, jer niko do tada nije imao radio. Dolazili su uveče kod nas i slušali vesti i muziku. Pošto je radio-stanica u Beogradu u to vreme bila veoma slaba, u Petrovcu smo slušali samo italijanske radio-stanice“ (Николић, Јанковић 1977: 11). Od ljeta 1935. organizovane su zabavne večeri na terasi kuće Toma Zenovića. Svake večeri su studenti na svojim gitarama i drugim muzičkim instrumentima svirali muziku za igru (Николић, Јанковић 1977: 16–17).

Muzičke nastupe studenata pratili su mještani sa simpatijama. U sjećanjima Zlate Perazić naglašeno je to uživanje u muzici neobičnim postupcima, naime, mještani su naizmjenično pojačavali i smanjivali plamen petrolejki u prozorima svojih kuća.

Studenti su posjećivali okolna mjesta. Prilikom posjete selu Žukovici, kako je zapisao Jovan M. Medigović, pjevali su dalmatinske pjesme, poput:

*Ćiribiribela Mare moja,
Ćiribiribela Mare moja,
Ćiribiribela, odoh u marine...*

(Медиговић 2010: 31)

U njegovim uspomenama nalazimo da je osnovna škola na Kruševici imala i hor i da su za Savindan pjevali *Svetosavsku himnu* (Медиговић 2010: 109). „Promenio nam se učitelj i došao je Mirko Vukićević, koji nas je dobro učio, a organizovao je predstave na kojima smo pevali, deklamovali, izvodili skečeve i igrali kola.“

Čitalačke aktivnosti i muzička umjetnost razvijani su u okrilju narodnih knjižnica i čitaonica u Paštrovićima.³ Slušanje muzike preko radio-talasa bila je poželjna novotarija i kao kuriozitet nalazimo je i u arhivskim dokumentima o Narodnoj knjižnici i čitaonici „Prosvjeta“ u Reževićima. Neki članovi čitaonice, njih dvadeset pet, samostalno su nabavili na otplatu radio-aparat, „za vreme sastanaka članovi su slušali razne muzičke koncerte, držali čajanke – igranke svake subote, nedelje i praznika“.⁴ U Godišnjem izvještaju

³ Prva čitaonica, osnovana u Kastel Lastvi (Petrovac na Moru) 1890, kasnije je dobila ime „Stjepan Mitrov Ljubiša“. U duhu narodnog prosvetljenja kasnije su formirane narodne knjižnice i čitaonice po selima; prva je bila narodna knjižnica u Gradištu, osnovana juna 1930, ubrzo likvidirana zbog nedostatka sredstava, da bi je ponovo formirali 1937. godine. Čitaonica je po ugovoru sa manastirom Gradištem imala jednu prostoriju u krugu crkvenih kuća. Narodna knjižnica i čitaonica „Jedinstvo“ u Kruševici osnovana je početkom juna 1931, ali nije poznato koliko je bila aktivna. Narodna knjižnica i čitaonica „Prosvjeta“ u Reževićima osnovana 1. januara 1938. bila je aktivna do početka Drugog svjetskog rata.

⁴ AJ, fond 66, f. 2498, j. 2318, Godišnji račun sa izvještajem Narodne knjižnice i čitaonice „Prosveta“ u Reževićima za 1938/1939. godinu, br. 2/39 (28. februar 1939) upućen školskom nadzorniku Načelstva Sreza barskog u Baru.

za 1939, osim podataka o broju članova, pročitanim knjigama i časopisima, zapisano je da su održane mnoge priredbe, s posebnim osvrtom na aktivnost radio-sekcije. „Pored toga članovi/ce se redovno svako veče sastaju u radio-sekciji, gdje slušaju koncerte i nacionalne časove preko radija. Često se drže i čajanke.“⁵ Ovaj podatak ukazuje na povećano interesovanje za slušanje muzike. Na taj način su mještani Reževića mogli da čuju kakva je muzička tradicija drugih krajeva Jugoslavije, a i stranih zemalja, najčešće Italije, jer su dometi njihovih radio-stanica bili jači od Radio Beograda. Radio-sekcija, potonji Radio-klub, morao je da pozajmljuje klupe – „bankove“ za svoje aktivnosti, a to nije podržala nova uprava Narodne knjižnice. Uprava je nabavila i harmoniku, kako bi se njeni članovi obučavali da sviraju na tom instrumentu. U jednom od zapisnika nalazimo podatak da je Branko Perazić, član Upravnog odbora, predložio da se „članovi uče da sviraju starim mijehovima na harmonici, a novi da se čuvaju za veće priredbe... isto da se za harmoniku naplaćuje taksa od 40 dinara na svim priredbama gdje se dobija novac“, što je prihvaćeno.⁶

Podaci o razvoju muzičke kulture u Paštrovićima između dva svjetska rata biće predmet kasnijih arhivskih istraživanja, pogotovo za opštinu Sveti Stefan.

LITERATURA

- B. 1927. Petrovac n/m – Osnutak Mjesnog odbora JS, *Jadranska straža*, god. V, br. 12 (decembar 1927), 388.
- Jerkov, S. 2013. *Muzičko nasljeđe i muzikalnost Crnogoraca*. Podgorica: Pobjeda.
- Караџић, В. С. 1975. *Српске народне њјесме. Књ. 1, 1841* [приредио Владан Неђић]. Београд: Просвета.
- Медиговић, Ј. М. 2010. *Пућ кроз граче*. Београд: Партенон.
- Медиговић Стефановић, М. 2013. *Урамљена љеѡовања: ѡрило ѡѡуриѡиѡиѡкој иѡѡирију Паѡиѡро-вића*. Београд: Удружење Паѡтровића и пријатеља Паѡтровића у Београду „Дробни пијесак“.
- Николић, М. и Р. Јанковић. 1977. *Сѡѡуденѡски феријални савез 1926–1940*. Београд: Др. М. Николић; Р. Јанковић.
- Вукмановић, Ј. 1960. *Паѡиѡровићи: аѡиѡроѡѡеоѡрафско-еѡѡѡлоѡшка иѡиѡиѡивања*. Цетиње: [б. и.].

⁵ AJ, fond 66, f. 2498, j. 2318, Godišnji izvještaj Narodne knjižnice i čitaonice „Prosvjeta“ u Reževićima za 1939. knjižničara Marka Zenovića – učitelja, br. 14 (18. februara 1940). Ova knjižnica osnovana je 1. januara 1938, a njena pravila odobrena su rešenjem Ministarstva prosvete br. 3122 (18. maja 1938).

⁶ AJ, fond 66, f. 3293, j. 2555, Zapisnik Pete redovne godišnje skupštine Narodne knjižnice i čitaonice u Reževićima od 12. februara 1941. upućen Odeljenju za narodno prosvjećivanje Ministarstva prosvete u Beogradu.

О КУЛТУРНОМ И МУЗИЧКОМ ЖИВОТУ БУДВЕ 1918–1941.

Општина Будва је између два рата имала око 2.400 становника од којих је у Старом граду живјело око 650 житеља. Постојала су три мања хотела, неколико ресторана и крчми, десетак трговачких и занатских радњи. Будва је имала: Срески суд, Команду мјеста са сталним гарнизonom, Жандармеријску станицу, Лучки уред, Царинарницу, Пошту, Порески уред, Основну и Грађанску школу, Дом здравља и неколико спортских и културних друштава, обједињених у Соколско друштво.

*

Значајну улогу у просвјетно-културном развоју Будве одигра-
ле су читаонице. Будванска читаоница спомиње се 1864. године и
спада међу најстарије у Црној Гори. Крајем XIX вијека радила је под
називом „Српска читаоница“ и била је центар окупљања будванских
Срба, који су били антиаустријски расположени. Сачувана је грађа
о раду читаонице за период 1895–1926. године. Поред просвјетне
активности, читаоница је организовала културно-забавне програ-
ме са националним обиљежјем. Године 1900. у Будви је формирано
Хрватско друштво „Слога“ које је активно радило на организовању
културно-забавног програма. Имало је своју музику и читаоницу
са мањом библиотеком. Рад ових читаоница и друштава прекинут
је 1914. године, а обновљен после ослобођења 1918. године, да би
1924. године дошло до њиховог спајања са Соколским друштвом.

*

Текст и три пратеће фотографије преузети су из монографије др Мирослава
Лукейића *Туризам у Будви: 1918–1941* (Будва, 1997: 207–215, 261).

Прије спајања, „Слога“ је организовала забаве и њен предсједник је био дон Анте Мушура. Предсједник општине Давид Љубиша одговорио је Среском начелству у Котору 6. октобра 1933. године да у Будви нема јавне библиотеке, сем соколске библиотеке коју води и њом рукује друштвени књижничар и отвара се на захтјев појединог члана. Поред ове соколске библиотеке има још у Будви приличан број књижница по приватним кућама – наводи се у одговору (А. Б. О. У., к. 114).

У Будви је постојао „Српски тамбурашки збор“, формиран још у доба Аустрије. Након ослобођења, првих година наставио је са радом под тим именом и печатом. За учешће на прослави Видовдана 29. јуна 1923. године, Збор је тражио од општине да му уплати 100 динара. Предсједник „Српског тамбурашког збора“ био је Мило Љубиша. Тамбурашки збор је 1924. године престао да постоји као самостално друштво и присаједињен је Соколском друштву Будва. У Будви је активно радило и „Српско дилетантско друштво“, приређивало забаве и изводило мања сценска дјела, углавном са родољубивом тематиком. На сједници „Српског дилетантског друштва“ која је одржана 8. јуна 1923. године одлучено је да промјени име и да се убудуће зове „Дилетантско друштво Будва“. Сачувана су његова правила (А. Б. О. У., к. 90). *Глас Боке* је у броју 214 од 20. фебруара 1937. године јавио вијест да је у Паштровићима са успјехом одигран Војновићев *Еквиноцио*. Сеоски младићи из Тудоровића и Светог Стефана играли су комад у згради Рибарске задруге у Пржном. Носиоци главних улога били су Анђелика Радуловић, учитељица, и Бранко Анзуловић, познати позоришни дилетант из Будве. Анзуловић је годинама био секретар Општине Свети Стефан. Послије великог успјеха представе организована је игранка до три сата ујутро.

Градска музика је од 1924. године дјеловала у оквиру Соколског друштва Будва и имала је свог учитеља музике, који је био и њен капелник. Општинским буџетом била је предвиђена посебна ставка за његову плату која се неколико година није мијењала и износила је 6.000 динара за годину. Предлогом буџета за 1926. годину годишњи износ за учитеља музике смањен је са 6.000 на 3.600 динара. Оваква одлука наишла је на незадовољство грађана и упућена је жалба Општини коју су потписала 22 угледна грађанина Будве. У жалби се наглашава улога музике у оквиру Соколског друштва и истиче „да тамо млади уче занат“. Начелник Општине вратио је жалбу јер није била таксирана, али је удовољено захтјеву и плата капелника није смањивана. У буџету за 1930. годину предвиђена су средства за капелника музике у износу од 6.000 динара. Касније, једно вријеме музика је престала са радом и њен рад је обновљен 1938. године, што се може закључити из прилога „Обновљен рад соколске музике у Будви“, објављеног у *Гласу Боке* бр. 299 од 29. октобра 1938. године. Тони Скутари, иначе бријач по професији, био је капелник Градске музике у Будви.

Прве организоване спортске активности у Будви одвијале су се у оквиру организације соколства. Соколство је тада имало не само спортско већ и национално обиљежје, јер је било оријентисано против Аустрије. „Хрватски соко“ формиран је у Будви 1910, а „Српски соко“ 1912. године. Због јавно изражених антиаустријских

ставова соколска друштва су уочи рата била забрањена. „Српски соко“ је обновио рад после ослобођења и његов представник, брат Давид Љубиша, позван је 29. маја 1919. године на састанак Српске соколске жупе на Приморју са сједиштем у Херцег Новом (А. Б. Ф. Д., к. 1). Као јединствена југословенска национална и спортска организација, соколство је после рата обновљено у Будви 1924. године. Тај податак налазимо у Извјештају о раду друштава на подручју Општине Будва, који је послат од стране Општине будванске Начелству среза которског под бројем 840, 5. марта 1931. године: „1. Соколско друштво – Основано 1924. и у њему су тада фузионисана сва дотадашња племенска мјесна друштва као на примјер Читаоница, Слога, Тамбурашки збор, Дилетантско друштво и Ногометно Друштво 'Вихор' Чланова – 139; Старјешина – Дабковић С. Јово, начелник – Алекса Зеновић, тајник – Раде Замбелић, благајник – Мило Љубиша. Соколско друштво је имало три Соколске чете: у Бечићима, Маинама и Тудоровићима са свега 232 члана“ (А. Б. О. У., к. 110/а). Посебна соколска манифестација одржана је у Светом Стефану 13. априла 1931. године када је Соколско друштво из Будве организовало заклетву соколске чете из Тудоровића. Соколи из Будве са страним гостима Чесима стигли су чамцима. Свечаностима је присуствовао подбан Мих. Иванишевић и мноштво свијета. Збор је поздравио Јово Дабковић, старјешина будванских сокола, а говорио је и Гавро Милошевић, старјешина соколске жупе на Цетињу. Изведене су лијепе модерне игре, а славље је трајало све до шест сати после подне. На Светом Стефану одржане су соколске свечаности и у јулу мјесецу исте године и том приликом соколи из Будве и Тудоровића организовали су забаву са гимнастичким вјежбама и извели позоришни комад *Браи и небраи* од М. Поповића. За историју соколства у нашој општини вриједан је податак о оснивању соколске чете у Петровцу, гдје је на иницијативу Душана Суђића, председника општине, и Митра Боснића, учитеља из Режевића, одржан скуп и формирано соколско друштво. За старијешину је изабран Лука Вукотић, тајник је био Митар Боснић, просветар Андрија Арменко, учитељ из Крушевице, начелник Лука Суђић, начелница г-ђа Драга Сјаце, учитељица из Режевића (З. Г. бр. 17, 28, 40/1931).

Соколско друштво Будва је имало сеоске соколске чете у Подострогу, Маинима Средњим, Маинима Крајњим и Поборима. Соколско друштво је организовало забаве у корист руских сирочади 8. септембра 1924. године. Сарадња са соколским друштвима у околним мјестима се одвијала успјешно. Соколско друштво из Подгорице обавијестило је Општински суд у Будви да његова позоришна секција намјерава 4. јула 1927. године да приреди забаву са плесом у Будви, те моли да се изађе у сусрет и обезбиједи спавање за 20–25 чланова Друштва. 17. јула 1927. године у Будви је одржан соколски сплет свих друштава са подручја Боке Которске. Тим поводом председник општине је путем огласа издао наредбу да се очисти град и да ће комисија извршити преглед и прекршиоци бити кажњени (А. Б. О. У., к. 97). Уобичајено је било да се 1. децембра (Дан уједињења народа Југославије) обиљежи свечано и организују забаве. Соколско друштво је у то вријеме било

главни организатор свих културно-забавних приредби. У Соколској читаоници која се налазила у згради данашње Модерне галерије у Старом граду, одржавали су се састанци Соколског друштва. Зграда се и звала „Соколана“. У хотелу „Балкан“ Соколско друштво Будва организовало је 1931. године прославу Дана уједињења са сљедећим програмом: 1. Соколски марш – свира соколска музика, 2. О значају 1. децембра – говори брат дон Анте Мушура, 3. Декламација – соколска дјеца, 4. Дух соколства – мушка и женска дјеца, 5. Ритмичке игре са пјевањем – изводе женска дјеца, 6. Два слушења, шала у једном чину – изводе чланови Соколског друштва, 7. Декламације – соколска дјеца, 8. Игранка до 12 сати. Цијене улазница су биле: 5 динара за чланове Соколског друштва, а за остале 10 динара (А. Б. О. У., к. 108). У понедељак 20. јуна 1932. године Будву је посјетило више соколских друштава из сусједних мјеста, а Соколско друштво из Бара, са великим бројем излетника, посјетило је Будву 14. августа 1932. године. Начелник Љубиша позвао је грађанство путем огласа да оките своје домове, дођу на дочек у 11 часова и да присуствују јавном часу сокола из Бара у 5 сати послје подне. Годишња скупштина Соколског друштва у Будви одржана је 1935. године на којој је изабрана нова управа. За старјешину је поново изабран Јово Дабковић. Донесена је одлука да се приступи изградњи друштвеног дома. Свечани дочек приређен је у недјељу 19. јула 1926. године дубровачким соколима који су бродом „Шипан“ стигли на излет у Будву. У 11 часова брод је пристао у будванску луку са око пет стотина сокола. На дочеку је било мноштво народа и гостију, свирала је градска музика и колона је прошла кроз град. Дубровачки соколи су затим бродом допловили у Милочер гдје су са великим одушевљењем поздравили краља који се тамо налазио на одмору. Реорганизација Соколског друштва извршена је 1938. године, када је завршена и адаптација соколског дома.

У туристичкој сезони 1924. године гостовао је у Будви са представом глумац Милан Арсић из Београда. Он се обратио општинском управитељству молбом да га ослободе од плаћања општинске таксе „јер ће по одобрењу министарства просвјете дати двије представе на тераси кафане Новаковић и то 2. и 3. августа 1924. године“. Општина је удовољила његовој молби и ослободила га плаћања таксе (А. Б. О. У., к. 91). Српско пјевачко друштво „Јединство“ из Котора, основано 1839. године, гостовало је у Будви 1. августа 1926. године. Друштво је допутовало парабродом и Општина је позвала грађанство да изађу у сусрет свечаном дочеку гостију (А. Б. О. У., к. 95). Хрватско пјевачко друштво „Звонимир“ из Муа крај Котора, тражило је од Општине одобрење да може 24. јуна 1928. године одржати концерт у Будви. Општина је 19. јуна 1928. године дала одобрење за одржавање концерта (А. Б. О. У., к. 100). Народно позориште Зетске бановине на Цетињу обавијестило је 1932. године Општину Будва да се припрема за гостовање и предложило долазак у Будву. Општина је одговорила да прихвата понуду, али да нема простора за одржавање представа и зато предлаже да позориште гостује у току љетње сезоне на отвореном простору (А. Б. О. У., к. 109). У љетњој сезони 1932. гостовало је у

Будви Пјевачко друштво „Његош“ са Цетиња; Друштво „Његош“ је гостовало и 6. августа 1933. године и приредило концерт у корист изградње споменика С. М. Љубиши (А. Б. О. У., к. 112; Г. Б. бр. 36/33). У Будви је 1933. године свечано обиљежена 120. годишњица Његошевог рођења и том приликом сакупљени су прилози за изградњу Његошевог споменика у Београду (Г. Б. бр. 47/33). Пина и Пие Млакар, чувени балетски пар, припремали су балет *Ђаво у селу* 1934. године у Будви, гдје су боравили у току сезоне неколико мјесеци. Соколско друштво ставило им је на располагање клавир (Г. Б. бр. 117, 16. 3. 1935). Студенти из Сарајева заједно са студентима из Чехословачке приредили су у суботу 20. јула 1935. године забавно вече са концертом и игранком на тргу испред града. Чешки хор извео је неколико композиција модерне музике (Г. Б. бр. 136, 27. 7. 1935). „Православно хришћанско посијело“ са Цетиња приредило је у Будви свечану духовну академију у хотелу „Будва“. Ђаци богословије дали су представу *Под завјесом мрака* од Трифуна Ђукића, а секретар посијела, професор богословије С. Вукмановић, одржао је предавање „Личност Исуса Христа у свјетлости науке и филозофије“.

У Маинама је 1926. године формирано Друштво „Свети Сава“, са циљем да међу сељацима, у чијој је средини и основано, развија међусобну љубав, да просвјетује народ помоћу предавања и позоришних комада. Управу су сачињавали: предсједник – свештеник Јован Борета; тајник – свештеник Ђорђе Милић, благајник – Раде Замбелић. Чланова Друштва „Свети Сава“ било је 1931. године 174. Друштво је радило све до 1941. године. Посљедњи предсједник Друштва, према сачуваним записима, био је Петар Лукетић (А. Б. О. У., к. 93, 110/а). Заслужују пуну подршку напори појединаца да се обнови рад Друштва.

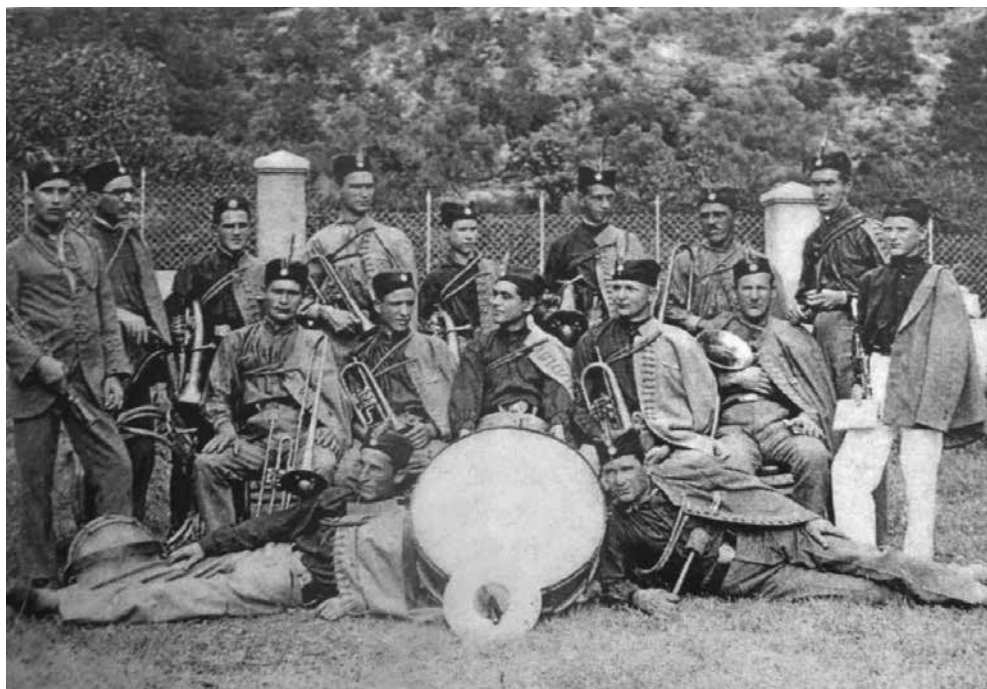
СКРАЋЕНИЦЕ:

А. Б. О. У. – Архив Будве, Општинско управитељство

А. Б. Ф. Д. – Архив Будве, Фонд Друштва

Г. Б. – *Глас Боке*

З. Г. – *Зетски гласник*

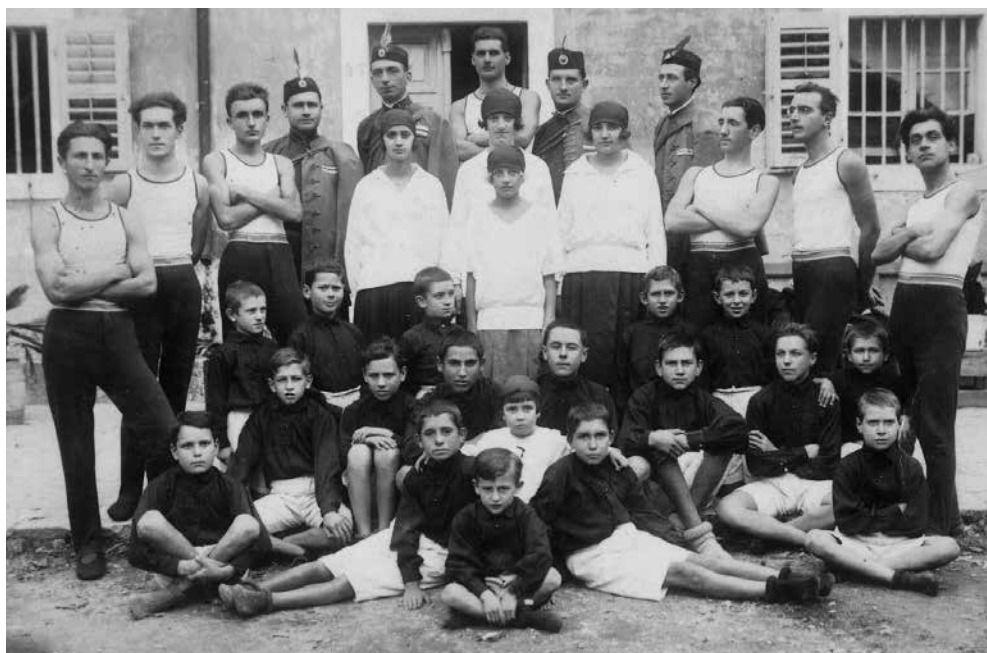
Соколска музика са кайелником Тонијем Скушаријем

Градска музика њред црквом Св. Ивана у Будви (аутор Јосип Шуљак)

Учесници дјечије йозоришне йредсйаве (аутор Јосип Шуљак)

Будвански соколи, 1920. йодине (љубазношћу Лауре Шуљак)

*Пашићровска фолклорна дружина на њрослави
100 њодина основне школе у Режевићима, љеѝа 1956.
(љубазношћу Спомен дома „Режевићи“)*

Фатајте се бјеле руке:
музика и игра

*Културно-умјетничко друштво из Пашићровића, средина XX вијека
(љубазношћу Славке Милутиновић)*

ТРАДИЦИОНАЛНЕ ИГРЕ У ПАШТРОВИЋИМА (ПИСАНИ ИЗВОРИ)

УВОД

Традиционалне игре на простору данашње Црне Горе истраживане су у неједнаком обиму и интензитету. Док у појединим крајевима наше земље постоји обиље података о играчкој традицији (Стара Црна Гора, околина Колашина, Пива, Бока...),¹ у централном дијелу приморја, посебно у Паштровићима и Будви са залеђем, мало је истраживано и писано. Полазећи од сазнања да до данас није урађено значајније и свеобухватније истраживање традиционалних игара у Паштровићима, одлучила сам да први корак у том смјеру буде израда историјата истраживања ове теме, заснованог на доступним писаним изворима.²

Циљ ми је да овим радом опишем, представим и, у складу с могућностима, анализирам доступну писану грађу која садржи податке о народним играма у Паштровићима. С том намјером, консутовала сам стручно-научне монографске и периодичне публикације, објављена казивања и сјећања, као и рукописну заоставштину, коју су написали различити аутори. Хронолошки распон настанка наведеног материјала сеже од прве половине XIX до почетка XXI вијека.

¹ Велико хвала Давору Седларевићу, спец. васпитачу традиционалне игре, на уступљеним информацијама, као и на свесрдној подршци приликом писања рада. Захваљујем и др Злати Марјановић, етномузикологу, на указаној помоћи и бројним корисним подацима.

² На идеју да истражим ову тему и да напишем рад подстакли су ме др Злата Марјановић и Душан Медин који су недавно на сличан начин приступили музичкој традицији и свадби у Паштровићима (Марјановић 2016; Medin 2016).

У потпуности свјесна могућих недостатака и ограничења које са собом носи селективни приступ, тј. проучавање само једног извора – писаног, надам се да ће ова синтеза донекле допунити постојећу празнину и бити корисна полазна основа за будућа истраживања.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Најстарије податке о овој теми налазимо код српског истраживача, лингвисте, етнографа и културног посленика Вука Стефановића Караџића (1787–1864). Он је, према актуелним сазнањима, први описао свадбени обред у Паштровићима и том приликом је могао да уочи одређени играчки образац. Већ у књизи *Српске народне њјесме: књига прва* (1841) Караџић доноси посебно поглавље посвећено нарицању за мртвима у овом крају: „Паштровићи, дакле, једини, колико је мени досад познато, имају нешто постојаног нарицања у стиховима, које жене од рода покојникова ухвативши се за руке, као у колу, над њиме поклањајући се запијевају. Сваки се стих запијева по двапут: једна жена, као коловођа, почиње, а остале јој помажу, изговарајући за њом кад по други пут стих запијева само посљедњу стопу од стиха“ (Караџић 2006: 36). Караџић даље наводи да се на овај начин није нарицало за сваким покојником, већ само за „кућним старјешинама“. Играчка форма и хват, постојање „коловође“ и ритмички усклађено понављање клањања покојнику уз изговарање стихова, указују на могућност да је у прошлости, приликом овог чина, могло бити и обредног кретања. Као што је познато, Караџић овдје наведене податке није лично сакупио „на терену“ (Vrčević 2011: 83), већ му их је, уз још много других, уступио пријатељ и сарадник Вук Врчевић из Рисна (Караџић 1912: 494).³

Вук Врчевић (1811–1882), сакупљач и објављивач народне традиције из Црне Горе и Херцеговине, свакако је занимљива и важна личност, па и у контексту наше теме. Наиме, он у рукопису *Свакојаке народне њјужбалице*, књига прва, из 1868. (Vrčević 2011: 83–92) посвећује посебну цјелину тужењу за мртвима у Паштровићима,⁴ дајући детаљан опис жаљења за „домаћином од куће“ (средовјечним човјеком, нпр. старјешином села), а поред осталих обичаја, помиње и посмртно „коло“: „Поклен се жене све над мртвим скупе, уфате се за руку (на подобје кола). Коловођа је

³ У објављеној преписци налазимо да је Вук Врчевић 14/2. јуна 1835. обећао да ће Вуку Караџићу доставити, између осталог, и „Поскочице Паштровске у време њихове Свадбе“. Из сачуваних Врчевићевих писама, сазнаје се да је имао одређених тешкоћа како приликом сакупљања података од Паштровића, тако и приликом њихове доставе. „Поскочице“ или „поскочице“ биле су пјесме које прате игру, на шта ми је указао Давор Седларевић.

⁴ „Дужан сам, пак, казати да сам све ове паштровске тужбалице преписао из уста оглашене тужичице Гоше, рођене Радовић, из Рисна, а удовице (сад се не спомињем којега) Ђубише са Сушћепана из Паштровића, јошт кад сам у Будви живио (1840-те год.), послјије велике молбе“ (Vrčević 2011: 83–84).

она жена која тужбе зачиње [...] Све друге мучу на први, док чују које ће нарјечије изрећи, пак над пошљедњом, кад ова повтори, сви ш њоме заједно ону исту ријеч. Тужећи све, поклањају се скупа (од почетка стиха, доклен се сврши 'е јаох', три пут се поклоне). Сваки стих тужбе паштровске састављен је из сами осам слогова (а не дванаест као други у цијелој Боки Которској и у Црној Гори)" (Vrčević 2011: 83, 84). Након што „сврши се тужба; већ се и опијело свршило; потрчи ово коло жена и опколе гроб, теке виде да мртвога износе, пак над гробом начну слиједујућу“ (Vrčević 2011: 90).

Из наведених описа, Караџићевих и Врчевићевих, није могуће са сигурношћу утврдити да је приликом тужења за мртвима у Паштровићима постојао одређени играчки образац, иако се то може претпоставити на основу претходног описа. Требало би, такође, имати на уму и оновремено значење ријечи „коло“ које не мора нужно да подразумемијева игру, као у данашње вријеме.

Књижица *Босански њрбови*⁵ из 1881, чији је аутор Которанин Луко Зоре, послужила је као извор Шефику Бешлагићу (1908–1990), истраживачу и проучаваоцу средњовјековне старине Босне, који је у књизи *Стећници: култура и умјетности* (1982) навео да је Зоре „на стећку видео паганско мртвачко коло, какво се по његовим наводима, све до тада задржало као народни обичај у Паштровићима, у Црној Гори“ (Bešlić 1982: 326, 504).⁶ Овакав посредни податак подржава и наслања се на старије записе Караџића и Врчевића.

Истраживач, књижевник и архимандрит Дионисије Миковић из Паштровића (1861–1942) у сарајевском књижевном листу *Босанска вила* 1891. у једанаест наставака објављује фељтон *Пашћировска свадба* (Миковић 1998).⁷ Осим што даје веома детаљан опис традиционалне свадбе и пратећих ритуала, Миковић пише и о играма, у знатно већој мјери него остали аутори, што отвара могућност да се његови описи у будућности компаративно проуче. Посебно су значајне његове назнаке о типу игре у предсвадбеном и свадбеном обреду, као и увид у прилике када се играло.

Миковић описује паровне игре у народу познате као *љубиколо* или *оро на љолубе*: „Сваки пут кад играчи престану играти, пољубе се у образ, а уз то женскиње још љуби мушкиње и жене старије у руку“ (Миковић 1998: 35). Пишући о ору и колу, прецизно дефинише ове појмове, правећи разлику међу њима: „Играјући оро, стави једно другоме руку на раме и испреплетане држи за раме; а кад се ако ухвати, сваки ко хоће да игра, ухвате се и два крајња играча и запуче оро, да у њ већ не може нико ући. У сриједи ора стоји боца с вином и пут ње играјући, показују ногом, скачући

⁵ Нажаост, до објављивања овог рада нијесам успјела остварити увид у садржину ове публикације.

⁶ У овој монографији аутор обимно пише и о разним мотивима на стећцима, а посебан простор посвећује приказима колâ и игара.

⁷ Године 1998. Петровчанин Урош Ј. Зеновић монографски приређује и објављује Миковићеву *Пашћировску свадбу*, и то у два издања.

и прекрштајући ногу преко ноге, да не изгледа ружно. У коло се ухвате руку за руку и играју га: два корака напријед и један натраг. У пјевању мијешају се мушки и женски гласови у два или највише четири дијела. У шупљини кола игра мушко са женским ђететом. Момци у Паштровићима, ором игру започињу а колом свршују“ (Миковић 1998: 78). У Миковићевом запису помиње се и свадбарски обичај – игра барјактара и мачетара (Миковић 1998: 95, 96, 108), те велики број народних пјесама уз које се играло, али углавном без детаљнијег описа.

Нешто више података о пјесмама уз које се играло, као и ријетке описе самих играчких образаца, налазимо код каснијих аутора, углавном формално школованих југословенских и црногорских музичара, етнолога и других истраживача.

Црногорски композитор, диригент и музички педагог Јован Милошевић (1895–1959) између 1936. и 1955. записује велики број пјесама из различитих крајева Црне Горе, па и из приморског краја (Милошевић 2000: 13, 15, 16, 19). Пјесме које је том приликом записао у Паштровићима и Будви извео му је Милорад Ђ. Перацић (1907–1972), самоуки музичар и мјесни наставник музике, поријеклом из Петровца, гдје је био један од најактивнијих носилаца музичко-културног живота у периоду између два свјетска рата (Медиговић Стефановић 2013; Медиговић Стефановић 2014: 353–356). Милошевић уз пјесму „Хватајте се бијеле руке“, за коју наводи да су му је пјевали у Будви, записује „паштровско коло“, што упућује на то да се уз њу највјероватније играло. Уз паштровску пјесму „Још ми тамо зовемо, лалај, лако“, Милошевић даје коментар: „игра са певањем; ово пјевају у колу оба двије групе; кад прва група украде ђевојку првој групи (?), онда пјевају ову мелодију и ријечи“ пјесме – „Ој, благо си нама“, за коју додаје да је „игра с пјевањем, након ’крађе’ девојке“ (Милошевић 2000: 193, 194). Поред наведених, аутор, доноси нотне и текстуалне записе других паштровских пјесама, између осталих, и пјесме „Ситан камен“ и „Ој, јелова горо“, не помињући притом да се уз њих играло, иако је то из других извора познато.

Боравећи у Паштровићима 1953. и истражујући музичку традицију овог краја, београдски професор, етномузиколог и мелограф Миодраг А. Васиљевић сачинио је бројне писане, нотне и звучне записе (Магјановић 2014: 27–36).⁸ Упркос томе што му је пјесму „Ој, јелова горо“ том приликом изводио мјештанин Петровца Лука Д. Суђић (1902), примјећује се да она није објављена у његовој збирци *Народне мелодије Црне Горе* из 1965. године. Овдје је посебно важно истаћи да се на сачуваном звучном запису Суђићеве интерпретације ове пјесме из 1953. чује како Васиљевић на крају додаје да је у питању „паштровско коло“. Током тадашњег боравка у Петровцу на Мору биљежи и пјесму „Ситан камен до камена“, не наводећи да се уз њу играло, иако се зна да јесте. Паштровској пјесми коју му је Лука Суђић отпјевао – „Еј, свилу преде лијепа ђевојка“ (Васиљевић 1965, пр. 356), налик је народна „Свилу преде лијепа ђевојка“, забиљежена у Црмници почетком XX вијека, за коју

8

Допуњена верзија овога рада је недавно објављена у другом *Паштровском алманаху* (2016).

је истраживач Велимир Вујовић записао да се „уз њу игра“ (Вујовић 1933, пр. 15). Могуће је претпоставити да се уз ову пјесму слично играло и у Паштровићима.

Чувени југословенски композитор, мелограф и етномузиколог, Никола Херцигоња (1911–2000), боравио је у Петровцу на Мору почетком 1954. и тада је, осим пјесама различитог жанра, забиљежио и „пјесме уз игру“: „Што се чује у подруме“, „Ој, Миле, игра чија је“, „А да ли ти ја не рекох“ и „Овако се бисер сије“ (Марјановић 2002: 20, 21, 125, 126, 130, 220, 226).⁹ Нажалост, нема података о томе како се уз наведене пјесме играло. У постхумно монографски објављеној заоставштини с његових теренских истраживања приложени су текстуални и нотни записи ових пјесама.¹⁰

Антрополошко-етнолошка студија о Паштровићима (1960), докторска дисертација етнолога др Јована Вукмановића (1906–1994), представља посебно вриједан рад у којем први пут налазимо опсежне и прецизне наводе о бројним аспектима паштровског традиционалног стваралаштва и обичаја, па тако и о старим играма. Осим дескрипције свадбеног чина о којем нашироко приповиједа (Вукмановић 1960: 297–330), Вукмановић доноси и засебне цјелине о „играма у колу“ и о „играма одраслих“.¹¹ Паштровиће помиње и као област у којој се до Другог свјетског рата „радо и много играло. Сељани би се окупили о већем празнику на одређеном мјесту гдје би пјевали и играли разне игре. То је оро, које се зими одржавало дању на гумну или тераци, а ноћу у кући. Љети су ора понајчешће била о славама и приликом ношења литија око села или на планину, гдје би се окупило мноштво становништва из више села. [...] Оро увијек започињу млађи мушкарци, који пјесмом и пуцањем окупе остале играче. Ухвате се један до другог, лагано се крећу и обично пјевају“ (Вукмановић 1960: 391):

*Ко ми неће ору доћи,
не мојла ја вода љроћи;
изаш'о му чир на ноју,
а чирица љод кољено,
да ја боли све кољено!*

⁹ Херцигоњи су пјесме извели Анђе Тодорица и Нико Перазић из Паштровића, а могуће и још неки мјештани, што је претпоставка др Злате Марјановић (Марјановић 2016), јер се на магнетофонским снимцима Николе Херциогње налази одређен број хомофоне двогласно изведених пјесама, које изводи мјешовита група паштровских пјевача (видјети: Марјановић 2002, пр. 36–39, 41, 42, 44).

¹⁰ Књига је настала према Херцигоњиним теренским снимцима, на којима он, осим пјесама, биљежи датум и мјесто снимања, као и име извођача. Нотне записе је урадила др Злата Марјановић, ауторка књиге.

¹¹ Ове игре представљале су одређену забаву у слободно вријеме и у предању послје игара у колу. У овој монографији су описане: *ијра љрсјена, љошја, љасарела, ијра цара, леј-леј, љушји-љошјеи, на мудре и на луде, шјицарија, слијеје мачке, моја љуска једноноска, орач и шије*. Већина их је била позната и у ширем околном подручју, док су данас готово сасвим непознате и заборављене (Вукмановић 1960: 388–391).

„У посљедње вријеме“, наводи Вукмановић 1960. године, „оро се одржава о свадби, државним празницима и приликом неке приредбе. У ору учествују млађи и старији, играју разне игре, у новије доба и модерне, али су овдје од старине познате само четири“ (Вукмановић 1960: 391):

1. *Њо нашки* (црногорско оро) – паровну игру поскочица у којој мушкарац „улаче: Уха!“ и скаче нешто више него жена, „али обоје мање него у другим крајевима“; ако је игра *на целив*, онда се и пољубе;
2. *Још ми ѡамо зовемо* – игра, названа по народној пјесми, у којој се формирају двије паралелне линије играча који се држе за руке и уз пјесму наизмјенично иду једна према другој, прво мушка па женска; пред крај пјесме мушкарци уграбе једну дјевојку која пређе у њихову играчку линију и весело опет кре-не пјесма. Игре у наспрамним линијама, тј. са мотивом отмице/просидбе дјевојке садрже трагове некадашњег свадбеног обреда. Наиме, сматра се да су биле обавезан дио свадбеног ритуала у дјевојачкој кући, након што се изведе неvjеста;¹²
3. *Њашићровско коло* (зетско коло) – мушкарци и жене се наизмјенично ухвате за руке, поређају у круг „на отстојању од пол метра и веома се лагано крећу“, правећи „два корака удесно, па онда један улијево, избацујући истовремено малко руке напријед као по такту“; пјевају се разне пјесме, понајвише „Приморкиња коња јаше“ и „Ој, јелова горо“. Из кола редом излазе по двоје, мушко и женско и играју поскочице. У колективном сјећању Паштровића ова игра се доживљава као најчешће извођена и само њима својствена;
4. *Старојашићровска игра* – паровна игра која се у Паштровићима играла до почетка XX вијека, почиње као *Њо нашки*, а затим слиједи други дио у којем мушкарац „чучне, а играчица се малко према њему повије“. Мушкарац се попне на врхове прстију и скочи двапут удесно, двапут улијево, пратећи ритам пљескањем. Жена прати мушкарца и скаче тако да су увијек једно наспрам другог. Мушкарац се исправи и обоје заиграју *Њо нашки*, окрећући једно другом леђа. Затим мушкарац поново чучне, ударајући шаком о шаку „скаче на врх прсти у кругу око женске, а она се окреће према њему и на сваки његов удар шака шири рукама травијешу и сукњу“. Послије једног или два круга, мушкарац се исправља и игра креће испочетка. Присутни пјевају отегнуто неку пјесму, нпр: *Све је-зе-ро све зе-ле-но, на-о-ко-ло о-ки-ће-но, Њо сри-је-ди Њо-зла-ће-но*. Треба поменути да ова игра сажима досад незабиљежене играчке елементе комбиноване са тзв. поскочицама и могла би да представља играчку посебност паштровске регије. Аутор је податке о овој врсти играња сакупио од Ника Лукина Перазића, угледног

12

За игру овог типа *Сѡамене*, истраживач Миђун Павићевић пише да се играла на свадби по завршеном обједу (Pavićević 1938: 21). Још једном изражавам захвалност Давору Седларевићу на путоказу за размишљање и писање.

Петровчанина. Ово је једини нама познати запис *старојашћировске* игре, што га чини додатно вриједним научне пажње и обавезује на чување и даље преношење, ако више не „с кољена на кољено“, а оно посредством истраживачких пројеката, фолклорних кореографија и томе слично (Вукмановић 1960: 391–394).

Поред ове четири игре, Вукмановић казује да се на ору „могу играти разне народне игре, од којих је нарочито позната *ђигија*“ – игра коју обично играју двоје младих, момак и дјевојка. Игра почиње када дјевојка уђе у затворено мјешовито коло, док „обоје држе по марамицу у руци, разговарају се кроз пјесму и мушкарац, трчећи унаоколо, покушава да пробије или чак да прескочи коло и да уграби дјевојку, али му коловође не дозвољавају. Случајно ако га и пусте у коло, дјевојку одмах пропусте на другој страни. Мушкарац поново излази напоље, а дјевојка улази у коло“ (Вукмановић 1960: 394). Све вријеме пјевају познату пјесму коју започиње мушкарац са *Ђер, ђевојко, ђер, душице, гај ми се, гај!*, а дјевојка му одговара *А ја ти се гаји нећу, ђигијо, ђигијо*, и тако до краја пјесме. Кад момак пробије коло, ухвати дјевојку и пољуби је.

Аутор се, такође, бавио и традиционалном свадбом у Паштровићима која је до детаља описана у монографији. Од посебног значаја је исцрпни опис игре барјактара и мачетара: „За ово вријеме пријатељи начине пред кућом коло, које барјактар и мачетар играјући раставе. [...] Барјактар и мачетар иду обавезно на двадесет корака испред сватова и скоро на сваком љепшем мјесту поиграју, повијајући један према другом у размимоилажењу барјак и исуцани мач. [...] Пред дјевојачком кућом сватове дочека младеж пјесмом у колу, у коме су обавезно барјактар и мачетар од куће. У коло ускачу барјактар и мачетар од пута, раставе га, а домаћи барјактар и мачетар побјегну, иначе међу њима би дошло до свађе“ (Вукмановић 1960: 309). Вукмановић наводи барјактара и мачетара „од пута“ и „од куће“, чиме се први пут, колико је познато, помиње да су их имале и младожењина и младина страна.

Предраг В. Ковачевић (1904–1989), универзитетски професор и истраживач бокељске традиције и културе, током свог богатог и значајног стваралачког опуса третирао је научно и хроничарски Паштровиће – завичај своје мајке Љубице, по рођењу Сућић. У првом и другом издању монографије *Паштровићи* (Ковачевић 1976), у више осврта даје прилично детаљан опис свадбеног обичаја овог краја. Међутим, само два пута помиње игру наводећи да се „испред куће где је девојка, игра коло и певају се свадбене песме“ (Ковачевић 1976: 139) прије доласка сватова, а након црквеног вјенчања, сватови са младенцима полазе према младожењиној кући испред које игра коло које их дочекује с пјесмом „Лијепо ли је погледати“ (Ковачевић 1976: 151). Детаљнијих навода о начину игре нема.

Др Мила Медиговић Стефановић (1948), културна историографкиња, библиотечарка и књижевница, прва је ауторка која се паштровском свадбом научно бавила из угла феминистичких теорија и са становишта проучавања „женског

писма“ у свадбеној лирици. Ово је тема њеног магистарског рада из 1993, а након двије године објавила је и монографију у којој о свадби, па и о игри, каже: „Тај обред је праћен песмом и игром, а њихов смисао је да отклони негативне силе, да их умилостави, како би у породичном животу младенци били срећнији“ (Стефановић 1995: 14). Треба напоменути да ауторка није обилазила паштровски терен нити је обављала етнографска испитивања домицилног становништва, већ је углавном користила поуздане записе Дионисија Миковића и других истраживача.

Важно је подсјетити да у рукописној и објављеној грађи појединаца из Паштровића налазимо детаље о различитим обичајима – понајвише о свадби – коју, уз пјесме, прате и скромни записи о играма.

Ненасловљени запис (за сада) непознатог аутора, написан писаћом машином на 15 страна А4 формата, настао највјероватније средином друге половине XX вијека, даје опис свадбеног чина у Паштровићима, а доноси и текстове неколико свадбених пјесама. Из овог записа сазнајемо да је коло испред младожењине и невјестине куће игром дочекивало сватове, као и да се послјије ручка весеље настављало „јаче неголи раније, јер је већ млада невјеста у коло“.¹³ Рукопис је из породичне архиве уступила Нада Зец, рођена Вуковић (1935).

Запис угледног Паштровића – Марка Лазова Куљаче (Куљача 2014: 504) (1912–1983), уредила је и недавно објавила његова унука Маријана Мартиновић у *Пашћировском алманаху I*. Читаоцима се овим вриједним записом пружио сликовит опис обичаја везаних за традиционалну свадбу код Паштровића у којем аутор износи и одређене податке о играма. Свадбено весеље уз игру и пјесму, према старим обичајима, почињало је у четвртак (док се, као што је поменуто, свадба одржавала у недјељу): „Домаћин излази наред куће, лупи дланом о длан и заигра 'по нашки' са женом или снахом. Око њих се ухвати оро које запјева:

*Шћо у дворе, шћо њред дворе,
Шћо 'но њворе?
Оно оџац сина жени,
Срећа да му је!“*

(Куљача 2014: 510)

Слиједе пјесме и припјевии који подстичу на играње, чиме игру у колу започну момци и дјевојке. Паровну игру, или игру *на џјеливе* аутор описује: „кад мушкарац позове дјевојку или жену с којом жели да игра, па се на крају пољубе. Затим мушкарац пољуби неку другу жену, а дјевојка мушкарца – они смјењују први пар, и тако се игра наставља и продужава“ (Куљача 2014: 511).

На дан вјенчања, казује Куљача, игра се на исти начин, а коло се формира испред дјевојачке и момачке куће, чиме се сватови дочекују и испраћају. Коло увијек

¹³

Рукопис о паштровској свадби, стр. 14.

раздвајају на два дијела барјактар и мачетар, омогућавајући сватовима слободан и отворен пролаз до куће. „Послије ручка, као и прије, наставља се весеље игром и пјесмом, највише на гувну, кад је лијепо вријеме. У кући се удара уз гусле и воде шале“ (Куљача 2014: 521).

Занимљиве податке и сјећања забиљежио је Петар Васов Рађеновић (1914–2008), из Светог Стефана, који у књизи о паштровским обичајима говори и о свадби, а помиње и пратеће играње. Наводи да је при избору будуће младе могао бити пресудан и начин на који би знала заиграти: „Она тога дана бјеше најљепша и највиђенија по лику и стасу. Кад поигра, реко би полеће“ (Рађеновић 2009: 11). Коло испред младожењине куће раздваја барјактар са ускликом – Ој-ха! „Нека виђена снаха изађе и поигра са барјактаром. Приступа стари сват и замјењује барјактара, а друга снаха ступа у игру са њим. Након игре, они се сретну и пољубе“ (Рађеновић 2009: 22).

Након поменутих аутора, посљедњих година се појављују истраживачи из Црне Горе и Србије, специјализовани за проучавање и рад на очувању нематеријалне културне баштине – традиционалне пјесме и игре. Њихов почетнички научно-стручни допринос је изузетно значајан, посебно ако се има на уму вишегодишња незаинтересованост културне јавности за проучавање ове теме.¹⁴ Очекујемо да ће резултати њихових досадашњих истраживања, а посебно оних која ће тек услједити, детаљно освијетлити ову тематику, упркос све рјеђим живим појединцима који памте старе приче, обичаје, пјесме и игре.

Етномузиколог др Злата Марјановић (1966) научно се бави Паштровићима од 2002. године истражујући обичаје и музичку традицију. Очигледан је њен допринос и у домену изучавања игре, превасходно кроз казивања мјештана. На примјер, за пјесму „Ситан камен до камена“ она у једном раду доноси сјећање угледне Старобудванке, госпође Марије Шумић, о „будванској варијанти“ игре на ову пјесму:

¹⁴ У јулу 1956. у Режевићима је обиљежено 100 година од почетка рада основне школе коју је основао архимандрит Димитрије Перазић, родом из села Катун (Режевићи). Том приликом, послје много година, заиграле су се паштровске традиционалне игре – *йриморкиња*, *ситан камен* итд. Учесници овог културног програма били су, углавном, учитељи и наставници, као и омладина из Петровца и Режевића. Овим старим играма учеснике програма подучавао је помињани Нико Лукин Перазић. Још тада су се, према казивањима учесника, с потешкоћама сакупили дјелови аутентичне паштровске ношње за потребе извођача програма. На овом мјесту бих, такође, поменула и Загорку Загу Радуловић, рођену Ђедовић (1933–2009), и њен вишедеценијски културно-просвјетни рад као наставнице музичког васпитања у петровачкој основној школи. Осим других заслуга, дугујемо јој и за подучавање млађих генерација паштровским народним пјесмама и играма. О томе свједоче сјећања и многи сачувани трагови, међу којима је посебно драгоцјен вишеминутни видео-запис у којем неколико дјевојчица из мјесне основне школе, без инструменталне пратње, у стилизованим паштровским ношњама играју *йашћировско коло* пјевајући цијелу пјесму „Приморкиња коња јаше“. Ова игра уприличена је у кино-сали петровачког Спомен дома „Црвена комуна“, поводом Дана општине Будва, 1995. године поводом представљања књиге *Невесџа у свадбеном крују* др Миле Медиговић Стефановић, којој срдечно захваљујем на уступљеним подацима и видео-снимку промоције.

„Ситан камен до камена': то је наша, овдје су у Будви – то је будванска, овако се овдје пјевала, и тако, кад смо одрасли и чекали Нове године, то је свак' играо!“¹⁵ Резултати њених теренских истраживања биће објављени у будућим радовима и публикацијама.

Спец. васпитач традиционалних игара Давор Седларевић (1979), који се годинама бави истраживањем игара из околине Колашина (Ровца, Морача...), референтни је познавалац ове проблематике и онедавно се научно интересује и за Паштровиће. Његов рад у овом зборнику ће донијети извјештај с првих савремених обимнијих теренских истраживања традиционалних игара у Паштровићима (Седларевић 2016)¹⁶ (октобар 2015), као и могуће сугестије и предлоге за адекватно очување традиције и њихово приказивање на сцени.

Руководилац и умјетнички директор Културно-умјетничког центра „Стефан Митров Љубиша“ из Будве, Даринка Даја Љубиша (1958), такође годинама истражује свој паштровски завичај и његове традиционалне игре. Предавање „Игре из Паштровића – ново читање“¹⁷ које је одржала на мултидисциплинарном округлом столу „Паштровске музичке теме“ (Петровац на Мору, 17–19. август 2014), говори о резултатима њених истраживања и о могућностима примјене паштровске народне игре у стилизованом фолклору.

Чланови овог КУЦ-а, Ивана Батрићевић и Мила Медин, демонстраторке народних игара, почетком 2015. поставиле су на сцену игре из Паштровића за дјечји ансамбл, а њихов старији колега, такође демонстратор, Јован Ђукић, за полазнике петровачког вртића. Похвално је што наши најмлађи суграђани имају могућност да на себи својствен начин његују културну баштину свога краја.¹⁸

ЗАКЉУЧАК

Иако сам се трудила да овим радом што цјеловитије обухватим тему, не треба заборавити да је, ипак, представљена синтеза знања о паштровским народним играма из само једне врсте извора – познатог и мени доступног писаног материјала: етнографског, етномузиколошког, историјског, књижевног, хроничарског... Те-

¹⁵ Податке пружила др Злата Марјановић из својих биљежака са терена.

¹⁶ Ријеч је о истраживањима која је Давор Седларевић обавио од 13. до 17. октобра 2015. године, на којима сам имала прилике да стекнем драгоцјена искуства.

¹⁷ Више података о њеном предавању, као и видео-запис дијела демонстрације традиционалних и стилизованих корака које су извеле три чланице овог КУЦ-а, доступан је на линку <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/petrovac-pastrovske-muzicke-teme/>.

¹⁸ Видео-запис полазница будванског вртића ЈПУ „Љубица Јовановић - Маше“ на ком се види да дјеца играју „паштровску игру“ уз пјесму „Ситан камен“ (у изведби ЖВГ „Хармонија“), постављен 15. новембра 2011. на youtube. Нажалост, није ми познато ко је дјецу научио ову игру и „поставио“ кореографију. Снимак је доступан на линку <https://www.youtube.com/watch?v=B6i2V2AhFPM>.

жећи свеобухватнијем приступу, настојала сам да назначим и друге могуће изворе сазнања (аудио, видео, фото, сјећања...), који су, иако још недовољно истражени, подједнако важни.

Може се закључити да се до сада традиционалним играма у Паштровићима бавио невелики број аутора – и хроничара и истраживача, који су теми углавном приступали у дескриптивном маниру, без подробније анализе, компаративног тумачења и научне интерпретације. Етнокорелози, нажалост, још нијесу истраживали паштровски простор, иако је посљедњих неколико година обиљежено појачаним интересовањем за ову тематику. Научна литература која примарно третира овај сегмент нематеријалне културне баштине Паштровића не постоји, док помињање игара сријећемо узгредно, понајвише у описима свадбеног обичаја и традиционалних пјесама. У изворима ове врсте читамо да су свадбе у Паштровићима биле праћене игром уз пјесму, а знало се заиграти и у другим веселим приликама: славља, окупљања, забаве...

Међу бројним непознаницама и нејасноћама у вези с играма у Паштровићима јесте и непостојање јединствене стручне терминологије којом би се прецизно одредили поједини кореографски ентитети. Тако се појмови „оро“ и „коло“ поистовјећују у готово свим изворима, с изузетком Дионисија Миковића који их је описао као различите елементе игре.

Упутно би било, претпостављам, приступити истраживању традиционалних игара сусједних области (Будва, Маини, Побори, Брајићи, Црмница и Спич), што би свакако помогло да се упоредном анализом дође до цјеловитијих сазнања и о играма у Паштровићима.

Било би изузетно значајно уколико би се током будућих истраживања открили непознати писани извори с подацима о традиционалним играма у паштровском простору. Надам се да ће међу нашим суграђанима бити и оних који ће своја сазнања и мисаону заоставштину подијелити са истраживачима и тиме допринијети да овај значајан сегмент нематеријалне културне баштине постане дио интересовања шире јавности, како стручно-научне, тако и извођачке.

ЛИТЕРАТУРА

Bešlić, Š. 1982. *Stećci: kultura i umjetnost*. Sarajevo: „Veselin Masleša“.

Васиљевић, М. 1965. *Народне мелодије Црне Горе*. Београд: Научно дело.

Vrčević, V. 2011. *Tužbalice*. Priredio Danilo Radojević. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.

Вујовић, В. 1933. *Црнојорско оро у Црмници*. Београд: [s. n.].

Вукмановић, Ј. 1960. *Паштровићи: антрополошко-етнолошка истраживања*. Цетиње: [б. и.].

Караџић, В. С. 1912. *Вукова ђрејиска*, књ. 6. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.

Караџић, В. С. 2006. *Српске народне пјесме: књижа прва*. Београд: Feniks Libris.

Ковачевић, П. В. 1971. *Паштровићи*. Свети Стефан: Фонд Манастира Прасквице.

- Ковачевић, П. В. 1976. *Пашићровићи: културно-историјски иреџег*. Свети Стефан: Манастир Прасквице.
- Куљача, М. Л. 2014. Како бјеше. *Пашићровски алманах I*. Лукетић, М. и М. Кентера (ур.). Свети Стефан – Петровац: Марко Кентера и Мирослав Лукетић.
- Марјановић, З. 2002. *Народне њесме Црне Горе њо њонским зајисима и огабраним белешкама из дневника Николе Херцињње*. Подгорица: Институт за музикологију и етномузикологију Црне Горе.
- Marjanović, Z. 2014. Paštrovska muzička baština u svetu Miodraga A. Vasiljevića: umeće, umetnost, nadahnuće, *Uloga i značaj istraživača muzičke baštine Crne Gore: radovi sa okruglog stola održanog u Ministarstvu kulture na Cetinju 5. decembra 2013. godine*. Cetinje: Univerzitet Crne Gore, Muzička akademija.
- Марјановић, З. 2016. Музичка традиција Паштровића кроз нотне и тонске записе (XIX–XXI век). У: Марјановић, З. и Д. Медин (ур.). *Зачух вилу у дубраву ће ијесан њоје: зборник радова о ѡашићровској и будванској музичкој ѡтрадицији и сродним ѡшемама*. Београд: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду, Петровац на Мору: Друштво за културни развој „Бауо“, 35–71.
- Медиговић Стефановић, М. 2013. *Урамљена ѡеѡовања: ѡприлоѡ ѡуриѡѡиѡиѡкој ѡѡѡиѡрији Пашићровића*. Београд: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“.
- Медиговић Стефановић, М. 2014. Музичка култура Паштровића. *Пашићровски алманах I*. Лукетић, М. и М. Кентера (ур.). Свети Стефан – Петровац: Марко Кентера и Мирослав Лукетић.
- Medin, D. 2016. О svadbi u Paštrovićima. *Пашићровски алманах II*. Лукетић, М. (ур.). Петровац – Свети Стефан: НВУ „Паштровски алманах“, 465–478.
- Миковић, Д. 1998. *Пашићровска свадба*. Приредио Урош Ј. Зеновић. Подгорица: Културно-просвјетна заједница.
- Милошевић, Ј. 2000. *Зајиси народних ѡјесама из Црне Горе*. Приредила мр Злата Марјановић. Подгорица: Удружење композитора Црне Горе.
- Ravićević, M. 1938. *Ženske narodne pjesme iz Crne Gore*. [Zagreb]: Etnografski muzej.
- Рађеновић, П. В. 2009. *Пашићровски обичаји*. Будва: Art-Press.
- Седларевић, Д. 2016. Прилог проучавању традиционалних плесова у Паштровићима: трагања – рекогниција терена. У: Марјановић, З. и Д. Медин (ур.). *Зачух вилу у дубраву ће ијесан њоје: зборник радова о ѡашићровској и будванској музичкој ѡтрадицији и сродним ѡшемама*. Београд: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду, Петровац на Мору: Друштво за културни развој „Бауо“, 101–112.
- Стефановић, М. 1995. *Невестѡа у свадбеном круѡу*. Подгорица: Октоих.

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ТРАДИЦИОНАЛНИХ ПЛЕСОВА У ПАШТРОВИЋИМА: ТРАГАЊА – РЕКОГНИЦИЈА ТЕРЕНА

ИСТРАЖИВАЊА И НЕДОУМИЦЕ

Проучавање плесне праксе¹ не само у Паштровићима него у цијелој Црној Гори касни неколико деценија у односу на истраживања у окружењу. Маћехински однос према тој материји и сведеност на употребу само у културно-умјетничким друштвима довели су до тога да се данас без огромног напора и пожељне „истраживачке среће“ тешко може доћи до окоснице некадашњег плесног репертоара. Од оснивања тзв. београдске „фолклорне школе“ чији се утицај након Другог свјетског рата проширио на Црну Гору и базирао се углавном на сценској примјени „игара“, тј. њеној преради балет-

¹ Термин плес у етнокорееологији у Црној Гори до сада је посматран и коришћен већином као емски у смислу: „плес представља модерне окретне игре у пару – танго, валцер и сл.“, или је везиван за становништво махом у Приморју (*Идемо њлесати' коло!*). Међутим, у овом раду користимо термин *њлес* по дефиницији др Селене Ракочевић, дакле као „целовит феномен у којем су у нераскидивом синкретичком јединству обједињени звук и покрет“, и то је „обухватан назив који подразумева и играчку и музичку компоненту“ (Ракошевић 2011: 14). Сврха употребе термина *њлес* јесте побољшавање и олакшавање систематске етнокорееолошке анализе. Казивачи у Паштровићима већином не користе термин *њлес* осим за окретне паровне игре, а термине *иџра* и *коло* везују за традиционалне плесове (*иџашировска иџра, црногорско коло, „играју у колу“* итд.), али и *иџра* као нпр. чобанске игре *клиса, њеџкаша* итд. Синтагму *њлесна џракса* користи и образлаже др Весна Карин у својим радовима (Карин 2013: 27; Карин 2015).

ским техникама, у Црној Гори се није много одмакло од те навике (Мартиновић 2006: 160–179).² Наиме, неистраженост терена у погледу плеса (никако у погледу музичке традиције), довела је до стагнације интересовања за црногорски традиционални плес који се, „ушущан“ у добробити Југославије, све више губио. Уврежено мишљење да плесови из Црне Горе немају довољну атрактивност за публику изњедрило је неколико сличних кореографских рјешења која су плесно наслеђе прилагодила тадашњим потребама концерата. Временом је то постао синоним за *црногорски фолклор*. Овдје ће бити наглашене двије чињенице, и то да:

1. *црногорско коло* чини, осим покрета, и пјесма типа сеоског пјевања *на њлас* и
2. постоји знатно неподударање између ритма корака и ритма/такта пјесме уз игру.

Приликом анализе та два елемента види се да у умјетничкој употреби традиционалног плеса није остало готово ништа од онога што се може назвати традиционалним: ни музика, ни метро-ритмички однос игре и пјесме. Значи, не може се говорити о томе да су у Црној Гори културно-умјетничка друштва „чувари“ традиције.³

Готово сав опус плесова у континенталном дијелу Црне Горе (већинско православно становништво), био је сведен на једну књигу др Владимира Шоћа која се бави „играма из Старе Црне Горе“ (Ћоћ 1987). Уз свесрдачну помоћ стручњака др Оливере Васић, ма Гордане Рогановић и др Весне Карин започет је, како ће се касније испоставити, врло тежак посао сакупљања, анализе и презентације традиционалних плесова у Црној Гори. Жеља да се што више материјала *ревиџи-*

² Оснивањем АНИЦГ „Оро“ 3. новембра 1951. почела је нова етапа у развоју кореографског рада у Црној Гори, а тадашњи Савјет за просвјету и културу Црне Горе у сарадњи са „Ором“, свјестан потребе да се мора радити на обогаћивању репертоара црногорским играма и пјесмама, формира стручни тим који снима знатан број мелодија на терену Бијелог Поља и Колашина. Нажалост, престанком постојања „Ора“ престаје да ради и истраживачки тим, што је за директну посљедицу имало губљење и заборављање огромног броја игара и пјесама. Међутим, члан тога тима, композитор Никола Херцигоња, чије је снимке и дио дневника транскрибовала и објавила др Злата Марјановић (2002), снимања је обављао махом за инспирацију компоновања ораторијума *Горски вијенац*, тачније: „да се види окружење у коме је *Горски вијенац* настао и, најважније, да се чују оригинални, прави, звуци музике народа о коме је реч“ (Марјановић 2002: 3). Сачувавши од заборава заиста импозантну музичку грађу (чак и музику за игру), између осталих, и из Петровца на Моругу, допринио је ревитализовању музичке традиције јер: „она представља музички портрет једног народа, осликан руком многих нараштаја. А најгоре што може да се деси је смрт те традиције у сећању потомства“ (Марјановић 2002: 3).

³ Приликом сакупљања грађе за специјалистички рад аутора овог рада, послати су имељови готово свим КУД-овима у земљи са захтјевом за анкетирање чланова о познавању плесног наслеђа (*коло на колу*, историјат, музика за игру и сл.). Одговори да су спремни да попуне ову анонимну анкету стигли су од само једног друштва и само једног извођача. Због непосредне опасности нестајања старије плесне праксе – *еџнокореолошки хиџних случајева* – иницијатива из Паштровића је одличан примјер и осталим црногорским регионима.

лизује⁴ у сарадњи са др Златом Марјановић и колегиницом Милом Медин,⁵ која је такође учествовала у теренском истраживању, довела је до почетка *шеренској* рада у Паштровићима.⁶ Свакако да је ово тек почетак истраживања, те да се сада не може формирати комплетна слика о плесу на основу првог одласка на терен. Због озбиљности тематике, обимне етнокоролошке анализе и онога што аутор овога рада практикује у случајевима наслеђа којем *пријетли ојасности нестијања* – а то је демонстрација пред казивачима с циљем потврде добро репродукованог материјала – неће се дати коначан королошки осврт, већ ће бити указано на очигледности, назнаке и могућа рјешења проблема.

Све написано у уводним реченицама овог чланка важи и за цијело Приморје. Консултацијом са предавачем *ијара из Боке* на семинару УФАЦГ проф. Предрагом Шушићем, стекао се утисак да се стање у кореографисаном фолклору Приморја уклапа у слику *јујословенској фолклористичкој рејершоара* у КУД-овима. Тако, већ неколико деценија нема никаквих новина видљивих широј јавности (о плесовима више видјети у: Илијин 1953; Матјан 1984). Само презентовање грађе које припрема Мила Медин (2016) указује на то да је, ипак, до сада било доста описа⁷ плесова из паштровског краја. То је приликом првог *шеренској* истраживања било од велике користи.⁸

Као и у већини црногорских регија, основни проблем је окупити довољан број казивача који би нам групно у колу демонстрирали плесове – што је готово немогуће. Потребна је и вјештина испитивача да „подсјети“ казивача на одређене плесне детаље. Дакле, *симбиоза проблема* неистражености и биолошког нестајања људи има директну посљедицу на самом терену: шта питати, како демонстрирати? Старе термине мало људи познаје, а нови су унифицирани с другим крајевима.

⁴ Под овим појмом у раду се подразумијева сакупљање традиционалних плесова на терену, обрада и преношење на друге особе на начин како су извођене у народу – традиционално.

⁵ Овим путем исказује се велика захвалност породици Медин на указаном гостопримству и великом труду да се успостави сарадња са казивачима.

⁶ Истраживање током којег је снимљено 37 GB аудио-визуелног материјала обављено је у Петровцу, Светом Стефану и Будви од 13–17. октобра 2015. године. Казивачи/це: Драгица Павловић, рођ. Андоровић (1915, Андоровићи, Калудерац), Радмила Франићевић, рођ. Давидовић (1944, Бачвице, Буљарица), Невенка Греговић, рођ. Медин (1938, Петровац), Видо Зеновић (1941, Крстац, Режевићи), Сенка Медин, рођ. Кажанегра (1938, Пржно), Шпиро Куљача (1934, Куљаче), Марија Шумић, рођ. Надило Кренић (1932, Блато, Корчула), Славка Радовић, рођ. Милутиновић (1921, Пријеворац), Нада Зећ, рођ. Вуковић (1935, Пријеворац) и Јованка Дулетић, рођ. Стијовић (1930, Подгорица).

⁷ Постоји разлика између старијих *ојиса* који не дају тачан образац покрета – какав даје *зајис*, већ су више дескриптивног карактера и само су дијелом корисни када их прочита особа која активно плеше. Питање је и колико су сви описивачи били играчки вјешти да дочарају кинетички текст.

⁸ Приликом истраживања Крушчића постојао је проблем теренског *уишћника* јер се терминологија коју је користио др Шоћ углавном није подударала с терминологијом становништва поријеклом из некадашњих *Брга*.

ОКОСНИЦА ПЛЕСНОГ РЕПЕРТОАРА У ПАШТРОВИЋИМА

Први циљ овог рада је образовање слике о обиму и карактеру плесова и плесача у некадашњим Паштровићима. На самом почетку примијетна је била разлика у поимању плеса између градског становништва и оног које је више времена проводило на селу. То је, иначе, појава у свим крајевима гдје је градска традиција стара.⁹ Жеља старијих казивачица да се *одреде* по том питању доминантнија је од жеље да прикажу плес.¹⁰

Према досадашњим истраживањима, као заједничка нит плесног репертоара и старијег и новијег слоја издаја се варијанта *црнојорској кола* – у Паштровићима још позната под неколико назива: *оро на ђољубе*, *оро, на ђољубе*, *љубиколо*, *на ђољуйце*, *црнојорски*, *ђо нашки*. Она подразумева плес пара у средини круга изведен скоковима. Ако тај круг формирају учесници који сједе (дакле не играју већ само пјевају), онда је чешћи назив *на ђољубе*, *на ђољуйце*, *ђо нашки*. Сам назив *на ђољубе* казује да пар треба да се пољуби након плеса. Уколико пар плеше у средини кола *које се креће*, онда је чешћи назив *оро*, *црнојорско* или, поново, *ђо нашки*. То значи да *ђо нашки* доминантно означава игру пара у средини круга (у другим крајевима Црне Горе се та игра назива још и *скакање ђо црнојорски*, *црнојорски*, *скоке*, *ђоскочице*¹¹). Ипак, хроничар паштровске свадбе, књижевник и архимандрит Дионисије Миковић у родним Паштровићима прави разлику између појмова *оро* и *коло*, описујући *оро* као живахнију мушку игру, формације затвореног кола које игра према (обредном?) реквизиту – флаши са вином у средини кола: „У сриједи ора стоји боца с вином и пут ње играјући, показују ногом, скачући и прекрштајући ногу преко ноге, да не изгледа ружно” (Миковић 1998: 77–78).¹² Овај податак могао

⁹ У Колашину, на примјер, та разлика није толико изражена, а разлог је тај што су Колашин од Турака ослободили Морачани, Ровчани и Васојевићи – који потом насељавају град, доносећи са собом одређено наслеђе.

¹⁰ Већина казивача је практично у најбољим годинама живота напуштала Петровац одлазећи у школу или у печалбу у иностранство. Утисак је да се крај убрзано развијао, а тај, прије свега, економски развој донио је нове трендове у забавном животу народа и уплив нових плесова у Паштровиће, нарочито у градско подручје.

¹¹ Овај термин је у сјеверним крајевима земље означавао пјесму уз коју се *скаче ђо црнојорски*.

¹² Доста добар опис Миковића уз констатацију да у Рисну, Кривошијама, Леденицама, Ублима, Морињу и Ораховцу не играју овај тип *ора* пружа могућност ближег разјашњења појмова (Миковић 1998: 77). На овом мјесту, ипак, неће се отворати шира расправа о појмовном значењу *ора* и *кола*, јер би то захтијевало обимнији и конструктивнији рад, али је важно разумјети да се локална терминологија често не подудара с општим представама формираним преко кореографија културно-умјетничких друштава. Тако су најчешће недоумице у тумачењима нпр. *црмничкој ора* које је заправо *црмничко коло* књаза Николе („Орај сваки црмнички је” – дакле орао, а не *оро*), које се изводило јустрим скоковима (Ћоћ 1987: 44). У КУД-овима се жаргонски каже: „Играмо орај”, што нема оправданог језичког смисла. Велимир Вујовић за *оро* каже да је скуп који подразумева цијели ток играња различитих кола која се изводе том приликом, тј. „збир људи који играју” – а не посебан плес, док су *кола* сви појединачни плесови: *зејско*

би да укаже на кретњу ка центру круга, са тежњом показивања играчке виртуозности.¹³ То се разликује од играња *црмничкој кола*, које се креће по кругу, али жустрина покрета у описаној игри указује на одређене сличности. И *сйичанско оро* из сусједне области изводи се на сличан начин, мада је цијели репертоар скоро исти као у Паштровићима (Младеновић 1981: 43–47).

Родно подијељено (старија варијанта) или мјешовито (новија) затворено коло око пара изводи већином тротактни образац *зейској кола*, или рјеђе двотактни – крећући се удесно, држећи се *необавезно* за рамена или руке.¹⁴ Поједини казивачи наводе да се играло у полукругу, али се претпоставља да је то новија појава. Термин *коловођа* није у употреби за *црнојорско коло*, јер се игра у затвореном – *зайученом* – колу. *Коловођа*, ипак, термилошки постоји у пјесми уз бокешке игре.¹⁵

Црнојорско коло се може играти на *йромјене*, на *смјене*, на *измјене* што је типична варијанта овог плеса при чему се плесачи смјењују у средини круга, а да плес на престаје.¹⁶ Музика за игру је искључиво пјесма. Занимљиво је то да на терену није пронађено много примјера за те пјесме, што усљед изблијећелог сјећања, што усљед чињенице да су се текстови смишљали на лицу мјеста. Очигледна је и блискост са плесном традицијом *црмничког* и *спичанског краја*, нарочито према напјевима (више у: Вујовић 1933; Младеновић 1981).

Још један традиционални плес крије се иза два назива: *йриморкиња*, или *йаишйровско коло*.¹⁷ За њега се може рећи да представља окосницу старијег плесног слоја и посебност је *само ове реије* (истакао Д. Седларевић). У 6/8 такту са јампском метриком овај примјер је доказ да се у паштровском крају преплићу посебни мотиви уклопљени у оригиналну цјелину. Овдје је ријеч о врло старом слоју сведбено-обредног плесног наслеђа гдје, према казивачима, сви сватови треба да „прођу кроз коло“ (видјети и у: Миковић 1988: 55, 56). Кораци су двотактног

коло, йо црмнички, ирање йо црнојорски итд. (Вујовић 1933: 9, 10). Насупрот њему, Јован Иванишевић је изричит да је *оро* термин за засебан плес, тачније *скакање йо црнојорски* и да *коло* као име „не пристоји“. Иванишевић, такође, име *оро* изводи од карактера плесања поредећи га са „орловским полетом“, док *коло* користи да опише формацију круга (Иванишевић 1900: 533–541). Аутор под иницијалима А. М. даје детаљан опис *сйичанској ора*, дефинишући га као *мјешовито коло уз йјевање* (А. М. 1953: 54, 55). Младеновић нам открива да је наведени аутор Антон Милошевић (Младеновић 1981: 43).

¹³ Слично играње постојало је у Поморишју, горњем и јужном Банату: у кафани на столу између флаша, око упамене свијеће или чак око ножа (Попов, 2013). Претпоставља се да је то наслеђе од граничара у области војне границе.

¹⁴ Више о варијантама *црнојорској кола* видјети у: Седларевић 2014: 44.

¹⁵ *Коловођо, дико наша* – текст *добройске йоскочице* која се игра у формацији полукруга, у првој половини кола су мушкарци, у другој жене, а креће се у лијеву страну (Џушић: 2016; видјети и у: Primorac, Marjanović 2015: 124, 125, 244, 294).

¹⁶ Пар (нпр. мушкарац А и дјевојка Б) *скаче йо црнојорски* у средини круга, потом неко из кола, нпр. мушкарац В, мијења мушкараца А, преузимајући плес са дјевојком Б. Потом се исто тако и дјевојка Б смјењује дјевојком Г из кола и то може трајати унедоглед.

¹⁷ Не треба ово помијешати са *стйаройаишйровском ийром* коју описује Вукмановић (1960: 393, 394).

или тротактног обрасца, пјевање припада медитеранско-приморском поднебљу, а покрети рукама *јоре-доље* могу симболизовати напредак.¹⁸ Плес *јриморкиња* се касније преселио из свадбеног у забавни репертоар, а казивачи наводе да „на свадбама се увијек пјевала, али се нешто није играла“. Интересантно је да мали број казивача зна да изведе овај плес, иако је карактеристичан баш за њихов регион. Анализом демонстрације једног од најстаријих казивача (1934. годиште) може се уочити варирање од двотактног до тротактног обрасца, са заостајањем на крајевима музичких цјелина (мелостихова), „чекајући“ почетак стиха.¹⁹ Тротактни образац се не подудара са музичком цјелином од четири такта и јасно показује асиметрију. Покрети рукама горе-доље у складу с пјесмом спецификум су ове регије и дају игри достојанствен карактер, али само ако се изводи у споријем темпу и *мекшим* покретима кољена.²⁰ Ако се сада осврнемо на Миковићев опис *ора* и *кола*, при чему он наводи да се „званице скупе, ухвате коло и пјесму“ могуће је да је и *јриморкиња* играна као *коло* (у Миковићевој дефиницији, тротактно). Тада би то била варијанта *црнојорској кола* са плесним паром у средини кола, које он не помиње у овом примјеру (Миковић 1998: 55). У прилог овоме иде и редослед пјесама за игру:

- 1) *Скочи коло, да скочимо*
Да видимо ко ће боље [...]
Ко ми колу неће доћи,
Не мојла ја вода јроћи
Ижљејо му чир на ноју [...]

¹⁸ Др Селена Ракочевић, описујући варошко-еснафске плесове, наводи да је подизање руку у висини рамена истицало бисту играча, стварало утисак достојанствености, а подигнуте руке су скретале пажњу на женска попрсја, подлактице и прсте украшене разним накитом (Rakočević 2012: 51).

¹⁹ Казивач је често играо тотално изван ритма пјесме – неусклађено. Међутим, када је требало да отпјева било коју пјесму, био је усклађен са тактом. Питање је да ли се овдје виде назнаке *биријимичности* у цијелом црногорском региону – пошто постоји много оваквих примјера, а и само *црнојорско коло* је такво, нарочито у даљој прошлости (о овоме више видјети у: Седларевић 2014: 103–116).

²⁰ На снимку са округлог стола „Паштровске музичке теме“, одржаног 17–19. августа 2014. у Петровцу на Мору, може се видјети неколико демонстрација плесова из Паштровића (*јриморкиња*, *Сићан камен до камена* [s. n.] 2014). Прво се демонстрирају уз снимак пјевања, а онда у *обради* музике за игру. Очигледна је тежња да се пјесме убрзају, вјероватно за сценски дојам. У аутентичном извођењу, међутим, казивачи пјевају и играју у исто вријеме, а тек тада је комплетан доживљај могућ. Плесови којима је измијењена музичка компонента и убрзан темпо не могу бити представљени као *традиционални*. Компарацијом и анализом резултата са терена доћи ће се до података који недостају да би се формирало квалитетно мишљење о паштровским плесовима. То је изводљиво само на основу валидних података, ма какви они били и одговарали или не *јрејийосијавци* о њима гледано из данашњег контекста. Свакако, за похвалу је тежња ове плесне групе, да допринесе изучавању и очувању традиције свога краја.

и након ње:

- 2) *Приморкиња коња јаше*
Коња јаше, њриморкиња коња јаше [...]

при чему се каже да „овако сваки стих понавља други дио кола“ (Миковић 1998: 55).²¹ То нам указује на различит начин пјевања ове двије пјесме за игру које се надозвезују. Овакав тип пјевања је у прошлости био заступљен у готово свим крајевима Црне Горе за игру *црногорској кола*. Аутор, ипак, не наводи никакав детаљнији опис игре, нарочито не хват руку и њихове покрете горе-доље, што је прилично упечатљиво. Иако није потпуно могуће стручно анализирати Миковићево описивање са данашње временске дистанце, јасно је да је било различитих модела пјевања у зависности од начина игре. Напјеви се морају прилагодити јачим скоковима у *ору* (Ој, њомози вишњи Боже / *Што без њебе бић не може*), или споријој *њриморкињи* (*Приморкиња коња јаше* / *Коња јаше, њриморкиња коња јаше*). Могуће је и да *њозиви* за плес имају само музички контекст и прилика су да окупе плесаче, иако се доводи у питање зашто се готово исти текст пјева на два различита начина, осим ако није ријеч о превиду или је заиста постојала функција те пјесме огледана у начину интерпретације (*Скочи коло да скочимо, Скочи оро да скочимо*).

У наговјештају са терена постоје још двије варијанте: у формацији круга, у два такта, *један најпријед – један назад*, и симетричног двотакта: десно-лијево. Међутим, ово је за сада само хипотетички. С обзиром на то да готово сви казивачи најприје говоре о *њашићровској свадби* и о разним пјесмама које се пјевају на њој,²² вјероватно је да је с престанком традиционалне свадбе и овај плес ишчезао. Није се задржао чак ни на сценама, осим у појединим градским приредбама прије неколико деценија (према ријечима казивача: „Ово наше *њашићровско коло – њриморкиња коња јаше* [...] први пут сам то играла у школи у Режевићима, школа је славила стогодишњицу, то је била '56. година [...] то нас је учио Нико Лукин Перацић [...] а тада је био сигурно прешао 70 година“).

Плес *Ој, јелова њоро* је, као и *њриморкиња*, свадбеног поријекла²³ углавном је у тродјелној метрици: 3/8, 6/8 или комбиновано. Захваљујући подацима др Марјановић и њеној великодушности и колегијалности да их уступи за потребе овог рада могуће је направити претпоставку о варијанти игре („два корака десно, па један лијево – мало се застане“, „доста је умртвљено“).²⁴ Сјећање казивача на свадбу и

²¹ Ово је тешко могуће у плесној пракси у Црној Гори ако је иста игра у питању (обично се и играчки дио промијени кад се промијени напјев, нпр. у игри *руже румене* из Пиве).

²² Већина има понеку књигу са пјесмама коју у току казивања донесу као доказ посебности паштровске свадбе (нпр. Рађеновић 2009; Вукмановић 1960; Миковић 1998; Зеновић 2011).

²³ Видјети и у: Ковачевић 1939: 11; Вукмановић 1960: 309; Васиљевић 1965: 258; Марјановић 2002: 69, 70, 218.

²⁴ Приликом овог теренског истраживања казивач није био могућности да изведе плес.

„да се пјевала 'Ој, јелова горо', и да су они на ту терасу играли“ потврђује свадбени контекст. Осим ових података, у другим записима нема потврде да се уз ову пјесму играло – а Миковић је уопште не спомиње. Плес (као и посебна пјесма) *Ој, јелова њоро*, такође, спецификум је паштровског краја и управо због тога је потребно исфорсирати његову ревитализацију.

Према материјалу снимљеном у Будви 16. октобра 2015. плес *Сиџан камен до камена* данашњи казивачи учили су од старијих суграђана: „Ово је Дано Рађеновић покојни нас учио [...] играли су они старији кад је *џлес* [...] после неке приредбе у 'Авали' обично је било [...] онда су људи старији играли и ми смо то гледали, *Сиџан камен до камена* како су играли [...] и то је, као, овдашња игра.“ Формација му је мјешовита колона играча који обје руке држе на раменима играча испред себе (десну на десном, а лијевом на лијевом рамену), док први играч држи обје руке на струку (казивачи кажу: „Направе као возић“, „Некад се игра право – некад у круг“).²⁵ Образац садржи симетричну структуру углавном од 12 тактова (6 + 6) ситног корачања у ритму четвртина, са плескањем руке о руку у вриједности двије четвртине када се стих отпјева (на 6. такту) и промјеном правца кретања (у другим варијантама се плескање одвија на последњим стиховима пјесме). Поједини казивачи су наводили да се *џира у колу*, што даје претпоставку варијантности и овог плеса, а нпр. у Пљевљима уз ову пјесму се *колало* (Васиљевић 1953: 249, 250).

Остали плесови збиљежени на првом теренском истраживању вјероватно су се нашли на репертоару у првој половини XX вијека. Плесови као *ламбейвок* (казивачи кажу и *ламберфок*), *Ајг' на лево* и *кукуњеш* у том периоду полако постају неизоставан дио сваке забаве у Паштровићима. Пјесма као пратња игри и даље доминира, иако су у употреби и хармоника, усна хармоника и чак тамбурашки састав. Плесови старијег слоја су се и даље изводили само уз пјесму, а нарочито плесови *на њољубе, њо нашки, њо црноњорски* („Музике било није – само да пјеваш“). *Ламбейвок* се, тако, осим уз вокално-инструменталну пратњу, изводио и само уз пјесму која описује игру:

Лијеву гуџнеш – десну јок
То се зове ламберфок.

Ајг' на лево браџе Сџево представља широко распрострањен плес у Паштровићима. У једном периоду је био врло популаран пошто су скоро сви казивачи знали одређене играчке и музичке елементе или комплетан плес. У већини примјера је дводјелне кореолошке структуре: први дио је симетричан четворотакт („два лијево – два десно“), са кретањем лијевом ногом у лијеву страну, а други дио је плесање

²⁵ Према необјављеним подацима Јовице Вуковића, поједини плесови у Пиви могли су се изводити са истим хватом. Да ли је у питању остатак некадашњих обреда утврдиће нека наредна систематска истраживања.

Давор Седларевић и Мила Медин са Нагом Зеи,
Пејровац на Мору (17. октобар 2015)

пара око своје осе: два такта у лијеву страну (у правцу казаљке на сату), два такта у десну, с понављањем фразе. Формацијски је одређен као полукружно мјешовито коло које се у другом дијелу одваја у парове.

Кукуњешница, *кукуњеш*, *кукуњница*, *кукуњешница* је србијански плес који је представник жанра *коло у њри*. Заснован је „на симетричној осмотактној структури основног обрасца корака, са дихотомном унутрашњом организацијом четворотактних фраза, који се изводе у формацији кола. Појам *коло у њри* је осмислила др Оливера Васић 1984. године, с циљем систематизације забавног плесног репертоара Ваљевске Колубаре, користећи се постојећом народном терминологијом овог краја“ (Ранисављевић 2013: 48). У Црној Гори се *у народу* овај жанр плеса назива и *ужичко коло*, па ће се често чути: „То ти је као *ужичко*.“ Играо се без претјераног украшавања, са оним што је у складу са играчким могућностима и навикама. Као што се види нашао се и на репертоару у Паштровићима, а игран је, према досадашњим казивањима, уз свирку, највјероватније на усној хармоници. Слично је било и у другим крајевима Црне Горе, па се тако у морачко-ровачким селима *кукуњеш*, познат под називом *Ој, Миле, шушумиле*, изводио уз свирку или уз топот корака „шутке“ (Седларевић 2014: 73). У Грбљу га започиње „један мушкарац, у тишини [...] тек касније се почиње са песмом [...] игра се два корака десно, један корак лево“ (Марјановић 2005: 68). Најчешће је у формацији мјешовитог полукруга. Структура му не мора бити осмотактна, већ је могуће да се иза назива *кукуњеш* скрива само играње у трокорацима или разне сличне комбинације. У Црној Гори као плес који нагло добија на популарности, *кукуњеш* бива модификован различитим могућностима извођача па се играчка компонента плеса понекад скраћује, упрошћава, а музичка се прилагођава контексту – умјесто свирке се пјева или, једноставно, игра

уз топот корака.²⁶ Др Васић наводи да игра доминира у свим областима Србије, те да има „безброј варијанти, разнолику музичку пратњу и много назива“ (Васић 2011: 11). У Црној Гори је у доброј мјери потврђен овај закључак.

У сјећањима појединих старијих казивача су плесови *лале*, *лако* (*Још ми њамо зовемо*), *каломѝер*, *зайлѝи коло* (*Ој, Јово, Јово*), *црмничко оро* и сл. (као и у: Младеновић 1981: 47). Дјечје сјећање казивача на плес сличан *сѝаройаишѝровској иѝри* са чучњевима представља користан траг: „Било је чучњева, јесте, и пљесне се [...] не знам кад је почињала игра да ли је било пјесме [...] мислим да је почињало, нисам баш пресигуран, са јаким ударцима ноге и неким поскакањем [...] и онда се по оној *ѝараси* чуо ударац и тај пљесак по кољену [...] нисам пресигуран. Ту су игру, чини ми се, мушкарци играли [...] сјећам се одлично, тачно, ђеда да је он играо и једва је могао да се подигне послѝе у том колу, па ми је био смијешан [...] ваљда је имао неки нагон у себи да одигра то.“ Плес са чучњевима описује и Вукмановић (1960: 393, 394). Овај плес, уз *ѝриморкињу*, *Ој, јелова ѝоро* и *Сиѝан камен до камена* чинио би дио аутохтоног плесног наслеђа Паштровића. Оно што слиједи јесте поновно истраживање, допирање до већег броја казивача и формирање представе о стилу играња. Иако готово сви описани плесови више нијесу у пракси, буђење свијести локалног становништва о важности очувања и преношења плесова мора постати приоритет како би се Паштровићи заслужено нашли на плесној мапи Црне Горе.

ЛИТЕРАТУРА

- Васиљевић, М. А. 1953. *Народне мелодије из Санѝака*. Београд: Музиколошки институт Српске академије наука, Научна књига.
- Васиљевић, М. А. 1965. *Народне мелодије Црне Горе*. Београд: Музиколошки институт Српске академије наука, Научно дело.
- Васић, О. 2011. *Иѝрачки дијалекѝи сеоских иѝара Србије у колу*. Ур. Димирије О. Големовић. Београд: Факултет музичке уметности у Београду, Катедра за етномузикологију.
- Вујовић, В. 1933. *Црноѝорско оро у Црмници*. Београд: [Привредник].
- Вукмановић, Ј. 1960. *Паиѝровићи: аниѝройѝеоѝрафско-еѝнолошка исиѝиѝивања*. Цетиње: [б. и.].
- Вуковић, Ј. 2015. *Необјављена ѝеренска исиѝраживања из Пиве*.
- Зеновић, М. 2011. *Ђевојка је ѝрки ѝелин брала*. Петровац на Мору: самостално издање прикупљача.
- Иванишевић, Ј. 1900. *Оро (црногорска народна игра)*. У: *Гласник Земаљској музеја у Босни и Херѝеѝовини XII*. Ур. Коста Херман. Сарајево: Земаљска штампарија.
- Илијин, М. 1953. *Народне игре у Боки Которској*. На Прчању, у Доброти, Шкаљарима, Богдасићима, Горњој Лавти и Горњем Столиву. У: *Сѝоменик САН ССН. Зборник извѝиѝаја*

²⁶

У Крушићу су поједини колонисти из колашинског краја за игру *ѝруса* казивали *кукуњеш без музике*, подразумијевајући *кукуњеш* као плес чији играчки мотиви морају имати *ѝрокорак* (Седларевић 2014: 74).

- о исцртавањима Боке Кољорске. Београд: Одељење друштвених наука, Нова серија 5, 247–256.
- Карин, В. 2013. Одређење синтагме „плесна пракса“ у етнокореолошком дискурсу. Случај плесне праксе Динараца у Војводини. У: *Зборник радова: Владо С. Милошевић етномузиколог, композитор и педагог. Традиција као инспирација. Међународни научни скуп (ајсцртајки)*. Бања Лука: Академија умјетности Универзитета у Бањој Луци, Академија наука и умјетности Републике Српске, Музиколошко друштво Републике Српске <http://www.muzikoloskodrustvo.org/files/apstrakti2013.pdf> (преузето 10. јануара 2016).
- Карин, В. 2015. *Плесна пракса Динараца у Војводини: докторска дисертација*. Београд: Факултет музичке умјетности.
- Ковачевић, П., „Вјеридба и свадба: паштровски стари сватовски обичаји“, у: *Glasnik Narodnog univerziteta Boke Kotorske*, god. V (1938), br. 1–4, Kotor, 1939, str. 9–20
- Марјановић Крстић, З. 1998. *Вокална музичка традиција Боке Кољорске*. Подгорица: Удружење композитора Црне Горе.
- Марјановић, З. 2002. *Народне пјесме Црне Горе по џонским записима и одабраним белешкама из дневника Николе Херцићове*. Подгорица: Институт за музикологију и етномузикологију Црне Горе.
- Марјановић, З. 2005. *Народна музика Грља*. Нови Сад: ДОО Школска књига; Грља: Друштво за обнову манастира Подластва Грљаска; Подгорица: Институт за музикологију и етномузикологију Црне Горе.
- Мартиновић, Д. Ј. 2006. *Пјевачка друштва Црне Горе са посебним освртом на КУД „Њеиш“ – Џетиње*. Подгорица: ЦАНУ.
- Матјан, В. 1984. *Игре и пјесме Доброће и Шкаљара*. Титоград: Побједа, Џетиње: Обод.
- Медин, М. 2016. Традиционалне игре у Паштровићима (писани извори). *Зачух вилу у дубраву ће пјесан поје: зборник радова о паштровској и будванској музичкој традицији*. Марјановић, З. и Д. Медин (ур.). Београд: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, Петровац на Морју: Друштво за културни развој „Бауо“, 89–100.
- Миковић, Д. 1998. *Паштровска свадба*. Ур. Урош Ј. Зеновић. Подгорица: Културно-просвјетна заједница.
- Милошевић, А. 1953. Спичанско оро. У: *Народна култура 1*. Џетиње: Културно-просвјетни савез Црне Горе.
- Милошевић, Ј. 2000. *Записи народних пјесама из Црне Горе*. Ур. Злата Марјановић. Подгорица: Удружење композитора Црне Горе.
- Младеновић, О. 1981. Спичанске народне игре. У: *XXVIII Конгрес Савеза удружења фолклориста Југославије. Зборник радова*. Сутоморе: СУФЈ.
- Попов, И. 2012. *Обичаји и игре Срба у Поморишју* [специјалистички рад]. Кикинда: ВШССОВ у Кикинди, смер: васпитач за традиционалне игре.
- Primorac, J. и Z. Marjanović. 2015. *Pjesme dalmatske iz Boke Ludvika Kube (1907. g.)*. Perast: NVO Međunarodni festival klapa Perast.
- Радовић, Д. 2002. *Пива, обичаји, игре и пјесме у Пиви*. Врбас: ИПА „Слово“ Врбас.
- Рађеновић, П. В. 2009. *Паштровски обичаји*. Будва: Art-Press.

- Rakočević, S. 2011. *Igre plesnih struktura. Tradicionalna igra i muzika za igru Srba u Banatu u svetlu uzajamnih uticaja*. Beograd: Fakultet muzičke umetnosti.
- Rakočević, S. 2012. *Tradicionalni plesovi Srba u Banatu*. Pančevo: Kulturni centar Pančeva – Gradska biblioteka Pančevo.
- Ранисављевић, З. 2013. Основни принципи обликовања играчке компоненте плесног жанра коло у три. У: *Зборник радова: Благо С. Милошевић етномузиколог, композиитор и педагог. Традиција као инспирација. Међународни научни скуп (апстрактни)*. Бања Лука: Академија умјетности Универзитета у Бањој Луци; Академија наука и умјетности Републике Српске; Музиколошко друштво Републике Српске.
<http://www.muzikoloskodrustvo.org/files/apstrakti2013.pdf> (преузето 10. јануара 2016).
- Седларевић, Д. 2010. *Сјећања Колашинаца из Крушића, обичаји, игре и њјесме [дигиталски рад]*. Кикинда: ВШССОВ.
- Седларевић, Давор. 2014. *Да ли знамо шћа играмо? (испјраживања и ѡроблеми у ѡримјени црнојорских шћара) [сјеццијалистички рад]*. Кикинда: ВШССОВ.
- [S. n.]. 2014. *Petrovac – Paštrovske muzičke teme, drugi dio*
<https://www.youtube.com/watch?v=5uMOrYoNhJs>.
- Šoć, V. 1987. *Starocrnogorske narodne igre*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.
- Šušić, P. 2011. *Popis narodnih igara koje su se igrale u Boki Kotorskoj. У: III Seminar folklor „Igre iz Boke Kotorske“*. [Podgorica: UFACG].

O NARODNOJ NOŠNJI, MUZICI I IGRI IZ PAŠTROVIĆA I MOGUĆNOSTIMA OBRADE ZA POTREBE KOREOGRAFIJE

UVOD I CILJ

Već više decenija nastojim da doprinesem očuvanju i afirmaciji paštrovske i budvanske kulturne baštine, a ljubazan poziv koji mi je uputio arheolog Dušan Medin da avgusta 2014, na multidisciplinarnom okruglom stolu „Paštrovske muzičke teme“ u Petrovcu, učestvujem s predavanjem „Igre u Paštrovićima – novo čitanje“ prihvatila sam sa radošću, čašću i ponosom iz više razloga. Ovaj poziv dodatno me je obradovao jer je Dušan – inače, moj kum i stari član folklornog ansambla KUC „Stefan Mitrov Ljubiša“ iz Budve kojim rukovodim – prepoznao moj trud u istraživanju i „oživljavanju“ paštrovske i budvanske tradicije, posebno igracke. Takođe, uvažio je i moj višegodišnji rad na osmišljavanju i postavljanju folklorne koreografije – muzičko-scenskog djela inspirisanog narodnim igrama iz Paštrovića, prvog u Crnoj Gori, koje će, nadam se, uskoro uslijediti.¹

U skladu s navedenim, cilj ovoga rada je da predstavim lični pristup tradicionalnim paštrovskim igrama, sa željom da doprinesem njihovoj afirmaciji, boljem tretmanu i razumijevanju u zajednici, i to preko savremene koreografske stilizacije za potrebe folklornog ansambla.

¹ Učešće na ovom skupu, razumije se, koristilo mi je u profesionalnom smislu, prevashodno zbog novih saznanja i informacija o paštrovskoj tradiciji koje je pružila dr Zlata Marjanović, etnomuzikolog, dugogodišnji istraživač običaja i muzike Paštrovića i primorja, ali i zbog drugih zanimljivih tema o kojima je bilo riječi.

METODOLOGIJA (ILI MOJI PRISTUPI PAŠTROVSKIM IGRAMA)

Razmišljajući kako započeti pisanje o ovoj temi (za koju sam, priznajem, emotivno vezana), odlučila sam da to učinim uvažavajući, prije svega, lično iskustvo, i to ono najranije: slušanje priča starijih ukućana, aktera različitih „narodnih“ događaja i običaja u Paštrovićima. Zatim, trudila sam se da u ovo pisanje ugradim i sopstvene opservacije i obavim manja dodatna „terenska“ istraživanja i razgovore sa starijim sugrađanima koji bolje od mene pamte nekadašnje običaje, pjesme i igru. Svakako, koristila sam se i dostupnom literaturom o ovoj temi, prije svega monografijom *Paštrovići: antropogeografsko-etnološka ispitivanja* dr Jovana Vukmanovića (1960) i *Paštrovskom svadbom* Dionisija Mikovića (1998), kao i drugim relevantnim izvorima. Međutim, pokušaću da se ne zadržavam na preuzimanju podataka iz literature više nego što je potrebno, jer ne želim da ovaj rad postane ponavljanje napisanog (čega već ima dovoljno). Smatram da je bolje posvetiti se izvođenju i sadašnjem „životu“ paštrovskih igara, pjesama i nošnji, nego nekadašnjem (koji je, razumije se, neizostavan).

KAKO JE POČELO...

Živeći godinama s porodicom na Svetom Stefanu, još kao dijete uspjela sam mnogo toga da saznam o raznim paštrovskim običajima, pa i o narodnim igrama. Ova saznanja nisu bila stvar slobodnog izbora, već prije svega posljedica tadašnjeg načina života, tj. „obaveze“ mladih članova domaćinstva da slušaju svoje starije. Ovdje prvenstveno mislim na svoju prababu, Katu Kentera (rođenu Ljubiša, 1867–1964), babu Danicu Ljubiša (rođenu Kentera, 1910–2000), oca Sava Ljubišu (1935–1986), tetku Stanu Seku Ljubiša (1933–1994), kao i na ostale članove porodice, rođake i prijatelje koji su nas često posjećivali, razgovarali o „starim vremenima“ i prepričavali svoja zapažanja i sjećanja na događaje u kojima su učestvovali. Svi oni su zaslužni za bogaćenje mojih saznanja o narodnim običajima paštrovskog zavičaja.

Iako ne uvijek, uglavnom sam u pričama starijih istinski uživala, možda i zato što se tada drugačije družilo i provodilo slobodno vreme, a organizovane zabave (a tek uz pratnju muzičkih instrumenata i profesionalnih orkestara) gotovo i da nije bilo u našem kraju. Kao dijete, razumije se, nijesam ni bila svjesna koliko će to uticati na moja buduća životna interesovanja i opredjeljenja, ni koliko će sve to što sam od njih saznala, čula, vidjela, doživjela, zapravo, za mene biti neprocjenjivo.

Odrastajući i „hodajući“ stazom koja se zove život, i sama sam sve češće prisustvovala raznim tradicionalnim događajima u Paštrovićima, svadbama, veseljima, proslavama i sl., te sticala direktna iskustva i uvide u neke naše običaje. U ta saznanja sam zatim ugradila i dugogodišnje bavljenje narodnom tradicijom – nošnjom, pjesmom i igrom, a provodila sam i sve više vremena čitajući zapise ranijih istraživača koji su se među prvim bavili baštinom ovog primorskog prostora.

SA NEKOLIKO TERENSKIH ISTRAŽIVANJA

Kao i ranijih godina, više ili manje intenzivno, početkom 2016. obavila sam nekoliko dodatnih razgovora o narodnim igrama zavičaja s troje starijih i iskusnijih sagovornika: mojim stricem Lazarom Ljubišom iz Svetog Stefana (rođen 1930), gospođom Vjerom Andrić iz Đurovića (Buljarica), porijeklom sa Svetog Stefana (rođena 1951) i gospođom Marijom Šumić iz Starog grada u Budvi (rođena 1933). Od sagovornika sam dobila mnoge podatke o običajima i igračkoj tradiciji Paštrovića i Budve, koji su mi bili odranije poznati.

Moj stric Lazar Ljubiša, najstarije dijete Andrije i Danice Ljubiše, iako kao mlad nije mnogo vremena provodio na Svetom Stefanu zbog školovanja i studiranja, često je dolazio na naša porodična slavlja, ali i na slavlja saplemenika. U razgovoru mi je naglasio da se ne sjeća da je na ovim skupovima uopšte bilo „muzike“, tj. muziciranja na instrumentima. Uglavnom se pjevalo i igralo uz paštrovske narodne pjesme. Na moje pitanje da li se sjeća bar nekog koraka ili neke igre, odgovorio je nažalost negativno, rekavši da ga to zapravo nikada nije interesovalo, pa, razumljivo, nije ni obraćao pažnju na to.

Gospođa Vjera Andrić mi je potvrdila ono što i sama pamtim o načinu igre i običajima na slavljinama u Paštrovićima. To se najprije odnosi na same korake, držanje ruku i unisono pjevanje.

Gospođa Marija Šumić (1933) govorila je o neznatnim razlikama u načinu izvođenja igre na pjesmu „Sitan kamen do kamena“ u Budvi u odnosu na Paštroviće. Takođe, pokazala mi je i nešto drugačiju, budvansku varijantu plesa uz narodnu pjesmu „Sitan kamen do kamena“, koja se bitno ne razlikuje od paštrovske verzije (posmatrano iz perspektive onoga ko će pristupiti postavljanju folklorne koreografije). Glavne razlike u igri odnose se na način izvođenja. Naime, u Budvi se uglavnom hodalo, bez blago naglašenih poskoka u igri. Način igranja i razlike u načinu igranja biće opširnije objašnjeni u poglavlju „O igri“.

STILIZACIJA NARODNIH IGARA ZA POTREBE
FOLKLORNE KOREOGRAFIJE – DA ILI NE?

Ovde treba naglasiti da pod terminom „folklor“ podrazumijevam pokušaj očuvanja tradicionalnih vrijednosti. Značenje ove riječi se mijenjalo, a od druge polovine XX vijeka ona istovremeno označava muzičku i igračku tradiciju (do osamdesetih godina XX vijeka na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu postojao je predmet koji se zvao muzički folklor – danas etnomuzikologija – na kom je izučavana muzička tradicija), a i skupine ljubitelja narodnog i stilizovanog plesa koji svoju ljubav ispoljavaju u okviru kulturno-umjetničkih društava.

Za nas koji smo aktivno „u folkloru“, ova riječ znači mnogo više, pa i na emotivnom planu. To nije samo tradicija, način igranja i pjevanja, ni samo druženje, koncerti, putovanja u folklornim društvima... Folklor je, zapravo, i obrada običaja, pjesme i igre, kao i nošnje (nekad bolje, a nekad gore), ali i sve što tome prethodi i slijedi. Povodi posezanja

za folklorom danas su drugačiji nego ranije, ali kao takvi, prema mom mišljenju, i dalje iziskuju neophodan stepen stilizacije.

Savremeno doba od 1945. nadalje, a naročito istorijska i politička događanja posljednjih decenija, zaprijetili su da tradicionalno kulturno nematerijalno nasljeđe (pa i narodne igre) u nekadašnjem obliku nestane, bivajući sve više marginalizovano i neupražnjavano. Kao organizaciona forma ljudi koju ova oblast na bilo koji način interesuje, postoje kulturno-umjetnička društva ili centri, koji uspijevaju da primjenjujući određene stepene stilizacije, približe i prezentuju ovo narodno bogatstvo na raznim manifestacijama lokalnog ili šireg karaktera. Iako se pod stilizacijom narodne baštine podrazumijeva sve ono šta se ne odvija u originalnom kontekstu, već se prikazuje na sceni, u stručnoj javnosti se kao najbolji način za očuvanje narodne igre podrazumijeva stilizacija tzv. tradicionalnom (ili autentičnom) tehnikom. Po tome, najveće „intervencije“ nastaju prilagođavanjem tradicionalnog narodnog iskazivanja igrom i muzikom zakonima scene, ali tako da se ponajprije igra i muzika donesu što je moguće više vjerno rezultatima terenskih istraživanja (bez ikakvih intervencija).

Međutim, moje je viđenje nešto drugačije, jer želim da prikazem paštrovske narodne igre što je moguće više autentično, ali uz modernije osmišljenu muzičku pratnju, tj. obradu pjesama prema načelima zapadnoevropske muzike kojima se paštrovska muzička tradicija svojim najvećim dijelom ne priklanja (Marjanović 2013: 33–125).

BUDUĆA FOLKLORNA KOREOGRAFIJA „PAŠTROVSKA SVITA“

S obzirom na to da sam godinama uključena u svijet folklornih ansambala Budve i okoline, odavno trigram za scenskim rješenjem koreografije igara iz svog zavičaja koje bi izvodio KUC „Stefan Mitrov Ljubiša“ iz Budve, oformljen 2004, čiji sam osnivač, direktor i umjetnički rukovodilac.

Međutim, uprkos tome što osnovna ideja o postavljanju koreografije odavno postoji, realizaciju je otežavao nedostatak interesovanja drugih aktera/kolega (koji bi svojim znanjem i stručnom literaturom pomogli da se ovaj projekat ostvari). Zato sam projektu postavljanja koreografije nazvane „Paštrovska svita“ pristupila tek prije tri godine. Na prvi pogled možda jednostavno i skromno muzičko nasljeđe, kao i plesni pokreti, predstavljali su mi nemali problem već na samom početku. Godine 2014. odabrala sam nekoliko paštrovskih igara i pjesama sa ciljem da ih povežem u kompaktnu cjelinu. Tim povodom angažovala sam muzičkog aranžera Sašu Gajića iz Podgorice da mojim „viđenjima“ i željama prilagodi obrade tri paštrovske pjesme koje već obrađene izvodi ŽVG „Harmonija“ iz Budve.² Urađeni su muzički aranžmani za kraću i dužu verziju ove igre.³ Sve je postalo

² Ove pjesme koje je prethodno muzički obradila gospođa Mirjana Pajović, voditeljica grupe ŽVG „Harmonija“, objavljene su na njihovom kompakt-disku *More ljubavi* (Budva, 2001).

³ Radeći na ovoj koreografiji, uvidjela sam da bi ona mogla da predstavlja svedenu varijantu ozbiljnijeg muzičko-scenskog djela koje bi moglo da preraste u znatno kompleksniji projekat u narednom

jednostavnije kada je snimljena prva (radna) verzija muzičke podloge koja je služila za vježbanje na probama, prema zapisu koraka, promjenama i igri, koje sam prethodno osmislila.

Pristupajući zadatku osmišljavanja koreografije „Paštrovska svita“ (u trajanju od 5.35 minuta, skraćena verzija), koju će izvoditi folklorni ansambl KUC „Stefan M. Ljubiša“, imala sam na umu osnovne postulate:

- autentičnost koraka,
- autentičnost pjevanja i
- autentičnost kostima.

Postavlja se pitanje da li se treba zadržati na potpuno autentičnom tradicionalnom muzičkom i plesnom nasljeđu ili ipak treba primijeniti stilizaciju. Odlučila sam se da autentičnost koraka, pokreta, pjevanja i svega ostalog što čini narodno stvaralaštvo i nasljeđe Paštrovića budu baza moga rada na ovom projektu, ali uz određeni stepen stilizacije. Umjesna stilizacija i prilagođavanje današnjim poimanjima i ciljevima folklora, tj. scenskog izvođenja koreografije, može da predstavlja možda neveliki ali bitan doprinos prezentaciji kulturne baštine. Stoga vjerujem da će ova koreografija, kao prva s temom paštrovskih igara, biti interesantno i važno ostvarenje ne samo za ovaj kraj i Budvu nego i za šire područje. U tekstu koji slijedi biće više riječi o svakom segmentu buduće „Paštrovske svite“: 1) nošnji, 2) pesmi i 3) igri, i to prvo sa aspekta postojeće tradicije, a potom i sa aspekta željene obrade.

O NOŠNJI

Nošnja u tradiciji Paštrovića

Ovu specifičnu temu ranije su iscrpno obrađivali referentni istraživači i stvaraoci (Вукмановић 1960: 205–238; Katalog 2003; Rajković 2009: 128–135; Ђукановић 2014: 523–535), pa ću u ovom radu pokušati da je posmatram iz nešto drugačije perspektive.

U toku rada na pripremi koreografije „Paštrovska svita“ za naš KUC, kao što je poznato, neophodno je bilo voditi računa i o izgledu replika nošnji koje će nositi igrači, a koje treba da budu što sličnije originalnoj. Ovo, međutim, nije bilo lako sprovesti u djelo jer se izgled nošnji, nažalost, uglavnom može vidjeti samo na starim crno-bijelim fotografijama, ili se podaci mogu naći u rijetkim zapisima i još rjeđim sjećanjima sve malobrojnijih starijih sugrađana. Očuvani primjerci autentične paštrovske nošnje, koliko je poznato, toliko su rijetki da bi se mogli prebrojati prstima obje ruke.

periodu, eventualno u saradnji s profesionalcima (režiserima, producentima, glumcima...), ili recimo studentima FDU sa Cetinja. Na ovaj način bi se „sedmom umjetnošću“ obuhvatili paštrovski običaji, nošnja, muzika i ples. Zabilježeno video-kamerom to bi moglo da bude posebno atraktivno, a svakako bi doprinijelo promociji kulturnog nasljeđa i stvaralaštva naše zemlje.

Za potrebe ovog projekta, kostimi za igrače će, ipak, pretrpjeti neke manje izmjene, prije svega u broju haljetaka, materijalu i procesu izrade, jer će biti prilagođeni savremenim mogućnostima i potrebama jednog folklornog društva i njegovih umjetničkih performansi.

Muška nošnja

Na ovom mjestu, u kratkim crtama, sa željom da ponudim što bolji uvid u temu i kontekst kojim se bavim, prema pisanju Jovana Vukmanovića (1960) osvrnuću se na komade paštrovskih tradicionalnih nošnji koje su kroz vjekove nosili muškarci i žene iz Paštovića. Na primjer, poznato je da se muška paštrovska nošnja od XIV vijeka nekoliko puta mijenjala.

I) Stara nošnja je do razvitka pomorske trgovine u XV vijeku najčešće rađena od prirodnih materijala iz neposredne okoline: lana, konoplje i žuke, i bila je grubo i jednostavno urađena. Najstarija vrsta kape bila je jagnjeća šubara. Košulje su bile izrađene od lana ili žuke, širokih rukava sa prorezima za šake, gdje su se vezivale s dva mala korduna, načinjena od istog materijala. Ispod vrata je bio prorez do pasa, sa po tri korduna na obje strane. Košulje su se nešto kasnije izrađivale od kupovnog platna. Iznad košulje se nosio kružat (pršnjak, prsluk bez rukava), do ispod pasa, izrađen od bijelog sukna, obično bojenog u jasenovoj kori u crno, a bogatiji u plavo, ili ječerma/dečerma, što je bilo rijetko. Kao i kod crnogorske nošnje, djelovi na prsima su se preklapali i vezivali. Kružat se stavljao u lanene gaće. Gaće su bile sastavljene od pet pola i duge do ispod koljena. Bile su uglavnom bijele, ali i crne. Kasnije, imućniji su ih nosili u Dubrovnik i farbali u plavo. Sprijeda su se vezivale gatanjicom (gajtanom) od običnog platna. Preko svega, oblačio se bijeli sukneni gunj sa rukavima do ispod koljena, oko kojeg se umotavao 3 m dugačak crveni pàs, širok 30 cm. Iznad kružata ili ječermne, oblačio se koret od crne ili tamnoplave svite. Čemer ili svilar bio je sastavni dio odjeće.

Na nogama su se nosile bijele vunene dokoljenice koje su se kopčale sitnim metalnim kopčama na listovima nogu, a nosili su se i opanci „na gogačko“ ili oputu (od govede kože). Drugi tip opanaka se izrađivao drugačije i bio je ljepšeg izgleda, a zbog oštine vrha opanaka, zvali su se „na špirun“.

II) Varijanta muške paštrovske nošnje koja se javila i razvila u XVI vijeku, pod uticajem Zapada, gotovo da je identična starobokeškoj nošnji: *gaće „na bokešku“*, crne pamučne čarape koji su se uvlačile ispod gaća, podvezice od crvene svite, ukrašene sa po jednim crnim gajtanom odozgo, a žutim žicama po sredini. Zakopčavale su se otpozadi. Na nogama su se nosile crne cipele ili tzv. gondole. Oko pása se umotavao crveni ili tamnoplavi pojas, uvijek u jednoj boji, tkan od fine rudice ili svile, dugačak oko 4 m, širok oko 30 cm, sa kiticama na krajevima. Pàs se omotavao na isti način kao i crnogorski. Kapa je bila crna, duboka 10–12 cm, kao i bokeška, a izrađivana je u Kotoru. Košulja, uglavnom bijela, bila je sastavni dio ove nošnje. Kružat „na bokešku“, rjeđe ječerma, preko kojeg se oblačio *koret*, sa zlatnim širitima i raznim crnim i zlatnim gajtanima i dugmadima.

Od sredine XIX vijeka do Prvog svjetskog rata, Paštovići koji su odlazili u svijet, najprije u Veneciju i Carigrad, počeli su da donose odijelo poput turskog, čak su nekada na glavi nosili crven fes sa kićankom, koji su u vrijeme jačih vjetrova znali da obmotaju

pojasom. Iznad košulje nošena je anterija od crnog sukna, čiji su rukavi bili uzani i na dnu su se zakopčavali kopčama. S obje strane sprijeda nalazili su se crni svileni gajtani, kao i oko vrata, na vrhovima rukava i niz rubove na prsima.

III) U prvoj polovini XIX vijeka prestaje upotreba starobokeške nošnje, pa se preuzima crnogorska, od ljudi koji su živjeli u njihovoj neposrednoj blizini. Kapa je nešto dublja od crnogorske (oko 7 cm). Razlika u odnosu na crnogorsku nošnju ogledala se u bogatstvu i izradi veza, a osim toga crnogorska nošnja imala je dva dijela više, i to *dušanku* i *tokem* (Вукмановић 1960: 216).

Izbor adekvatne varijante jednog od navedenih tradicionalnih muških paštrovskih kostima za potrebe folklorne koreografije nije mi bio posebno težak, ali ni jednostavan, usljed više ponuđenih mogućnosti. U svakom slučaju, umjetnička sloboda i upotreba kulturnog naslijeđa u ove svrhe dozvoljava odabir bilo kojeg od navedenih rješenja, dokle god se poštuje autentičnost.

Ženska nošnja

I) Kada je riječ o starijoj ženskoj nošnji (prije XV vijeka), ona se izrađivala od gotovo istih materijala kao i muška (košulje, haljine), od lana, konoplje, žuke i sastojala se od: lanenog *faculeta* (marame) koji se vezivao ispod grla; *bijele košulje* s rukavima, duge do stopala, nekada sačinjene od miješavine lana i žuke ili samo od žuke (u zavisnosti od statusa one koja je nosi, odnosno od imovnog stanja); *raše* (suknja) izrađene od domaćeg sukna, tamne boje, sa stanom, bez rukava. Raša je bila veoma namrskana, sastavljena od 5 do 6 pola, ukrašena crvenom svitom širine 2–3 cm i padala je široko do stopala. Tu je, zatim i *jaketa sa uskim rukavima*, duga do struka, pripijena, koja se zakopčavala na prsima, a izrađivala se od crnog ili bijelog sukna ili je bila pletena od vune, uglavnom tamne boje.

II) Razvojem pomorske trgovine u XV vijeku, stanovništvo Paštrovića moglo je da nabavi skupocjenije materijale od kojih se izrađuju nošnje. Nošnja dobija bogatije oblike, kao i u obližnjoj Boki Kotorskoj. Od tada se koristi: *veo* (manji, veći i vezeni); *košulja platnena*; *petarulić* (haljetak koji se vrlo rijetko pominje u literaturi), bez rukava, sa otvorom za provlačenje glave, izrađen od skupocjenih materijala; *gorogran* (*gologran*) – kotula/suknja sa stanom, bez rukava, za svečane prilike; *koret* (*koretac*, *koretić*), izrađivan od skupocjenih materijala, ali i od sukna; *saja* (haljina bez rukava – stan i raša) na plisir, po rubu opšivena sa 7–8 cm crvene kordele (trake), od izuzetno skupih materijala; *sarža* (suknja, haljina iz dva dijela), pravljen od uvoznog debljeg materijala, usko pripojena uz struk; *raša* (suknja), šivena od tanjeg ili debljeg materijala, uglavnom vrlo nabrana; *koret/koretac/koretić* – nijedan nije bio isti, izrađivan od skupocjenih materijala. *Traviješa*/kecelja je bila nešto kraća od kotule, dok je pas/pojas bio vuneni i svileni. Ispod pasa nosile su se i marame (od običnih sa cvjetovima, do onih izrađenih od skupljih materijala). *Kalcete*/čarape, sastavni su dio odjeće nošene u to vrijeme (Вукмановић 1960: 229). Treba napomenuti da i pored svih ovih skupocjenih materijala, izrada i korišćenje nošnje od skromnijih materijala (žuke, lana, konoplje) traje do polovine XIX vijeka.

III) Ženska nošnja od polovine XIX vijeka do Prvog svjetskog rata, usljed opšteg siromašenja ovog kraja i promjenjenih društvenih vrijednosti, iščezava. Nema više bogatih djevojačkih prćija. Ostaju sačuvani određeni djelovi nošnje koji se nose u to vrijeme uglavnom kao vjenčano odijelo, uz obavezan *kotolač*/upletene dvije pletenice, koje su se savijale na potiljku, pričvršćene *frkadelama*/ukosnicama.

Iz navedenog se zaključuje da se ženska nošnja manje mijenjala od muške, osim kada su u pitanju vrsta i vrijednost materijala za izradu.

Dakle, izbor bilo koje od ovih varijanti ženske nošnje za potrebe izvođenja postavljene koreografije sigurno ne bi bio pogrešan, ali je posebno važno i odgovorno opredijeliti se za jednu varijantu i muške i ženske nošnje, iz istog kulturno-istorijskog perioda, nezavisno od toga da li je izrađena od skromnih ili skupocjenih materijala. Ono što se mora imati na umu jeste tipološka sličnost izabranih nošnji, npr. ukoliko se odluči da muške nošnje budu sačinjene od sukna i lana (starija varijanta), bitno je koristiti iste materijale i pri izradi ženske nošnje, da bi se one hronološki i kulturološki podudarale.

Paštrovski kostimi u koreografiji

Budući da se prilikom izbora nošnji treba rukovoditi autentičnošću, ali i finansijskim mogućnostima nekog folklornog ansambla, procijenila sam da je najekonomičnije, a podjednako autentično, iskoristiti djelove nošnje koje naš ansambl već ima i izraditi djelove koji nedostaju. Na osnovu toga opredijelila sam se za nošnju iz varijante II (po starobokeški).

Do sada je urađeno 20 gornjih djelova (koretac) za djevojke, od kojih je 10 u teget, a 10 u bordo boji, sa zlatnim gajtanima, u skladu s odlukom da se za izvođenje na sceni preuzme nošnja novijeg datuma (od XV do XIX vijeka), izrađena od debljih, ali finijih i skupljih materijala. Još nam nije isporučen sav materijal potreban za 20 sukanja. Ostali djelovi nošnje rade se i radiće se u domaćoj radinosti, dok će cipele biti kupljene.

Muška nošnja je predstavljala nešto manji problem s obzirom na to da smo se takođe opredijelili za noviju varijantu nošnje – „po bokeški“, te ćemo iskoristiti djelove postojećih nošnji koje imamo u svojoj kolekciji, svakako uz izradu komada koji nedostaju. Naime, u našem ekonomatu već posjedujemo crne gaće, iz sedamdesetih godina, što će uz izradu anterije od crnog platna i odgovarajućeg pojasa/pasa zadovoljiti autentičnost nošnje.

O MUZICI

Muzika u tradiciji Paštrovića

Još je etnolog dr Jovan Vukmanović polovinom XX vijeka primjetio da se u Paštrovićima „malo pjeva“, usljed posleratnog stanja, kao i da je sve manje prilika za zabavljanje i pjevanje, jer stočarstvo nestaje, nestaju mobe, o većim praznicima ljudi se „ne okupljaju

kao nekad na zajedničke sastanke i pjesma se rijetko čuje". Dalje, kaže da se u vrijeme nastanka njegove knjige najviše pjeva na svadbi, i to uglavnom „starinske lirske pjesme koje se tradicionalno održavaju u ovom kraju“, iako su mnoge vremenom iščezle. Vukmanović iznosi podatke i da se rijetko mogu čuti gusle, koje su uglavnom i služile više za zabavu „nego za rasplamsavanje strasti i potsticanje na junaštvo“, kao i da kod Paštrovića nikada nije bilo istaknutijeg guslara. U njegovo vrijeme sviranjem su se bavili mladići, najviše čobani za stokom, a u prošlosti se više sviralo, kada je stočarski život bio razvijeniji, a završava sa „sprave za sviranje su: duduk, diple i gusle“ (Вукмановић 1960: 368).

Muzička tradicija Paštrovića se ispoljava kao vokalna, instrumentalna i vokalno-instrumentalna (Marjanović 2013).⁴ Prema raspoloživim izvorima, ples je u Paštrovićima praćen prije svega pjesmom koja se izvodi skupno i unisono.⁵

Namjera autora je da u koreografiji „Paštrowska svita“, priređenoj da je izvodi folklorni ansambl, koristi pjesme i način igre prema paštrowskoj tradiciji, primjenjujući, već je navedeno, stepen stilizacije, dok bi se za kompletan projekat koristio tradicionalni način i pjesme i igre, uz glumački prikaz djelova običaja iz Paštrovića.

Muzika u folklornoj koreografiji

U dijelu koji se odnosi na primjenu tih postulata, morala sam da vodim računa, prije svega, o tome:

- koje melodije/pjesme treba uvrstiti u muzičku podlogu,
- koje su mogućnosti izvođenja koraka/igre uz određene pjesme,
- koliki stepen stilizacije treba sprovesti u muzici i „slikama“ koreografije i
- koliko će trajati pjesme, a time i sama koreografija.

⁴ Kao što je navedeno, poznato je da su Paštrovići muzicirali najčešće pjevajući uz gusle i svirajući diple i duduk (Вукмановић 1960: 368). Diple i duduk se sve manje koriste, a pjevanje uz gusle i dalje praktikuju starije generacije (Marjanović 2013). Posebno napominjem da u Paštrovićima nije bilo svadbi (ili ja nisam njima prisustvovala), koje su se održavale uz pratnju muzičkih instrumenata kao što su harmonika, gitara, violina i sl., sve do novijeg doba, kada se to mijenja, uglavnom sredinom osamdesetih godina. Koliko sam obaviještena, ako ne prva, onda sigurno jedna među prvim svadbama u Paštrovićima (preciznije, u Svetom Stefanu) sa „živom“ muzikom, bila je svadba mog brata od strica, Andrije Ljubiše, u starom hotelu „Miločer“, 1990. godine. Ovaj događaj pamtim dobro jer su nam tada često postavljali pitanje: „Od kada se to u Paštrovićima žene i udaju uz muziku!?“ U skladu s tim je i činjenica da su se moja vjeridba (1982) i svadba (1983) odvijale na tradicionalan način, uz pjevanje i igranje, bez pratnje muzičkih instrumenata kao, uostalom, i mnoge druge u Paštrovićima.

⁵ Na primjer, za svadbenom trpezom pjevale su se pjesme kao što je čuvena „Uz trpezu, niz trpezu“. U svim ovim pjesmama, u većoj ili manjoj mjeri, tekstom se naglašavaju karakterne osobine mladoženje (hrabrost, ponos) ili ljepota djevojaka, kako u bukvalnom, tako i u metaforičkom smislu. Tako su, na primjer, za mladoženju korišćeni termini „soko“, „barjaktar“ i dr. Polazak svatova po mladu praćen je pjesmom „Podosmo li, podosmo“, kao što je to slučaj u velikom dijelu Crne Gore. Nikada nisam igrala niti sam vidjela da neko igra uz te pjesme, već se prva pjesma pjevala samo za trpezom, a druga prilikom polaska po mladu. Pomenuću i stari običaj da mlada baci jabuku preko krova nakon izlaska iz svoje kuće (roda), što sam i sama učinila.

U skladu s tim opredijelila sam se za četiri pjesme iz Paštrovića, i to:

1. „Oj, jelova goro“,
2. „Primorkinja konja jaše“,
3. „Sitan kamen do kamena“ i
4. „Berberđana ruže brala“.

Za igru uz pjesmu „Oj, jelova goro“, doskora, priznajem, nijesam ni znala da postoji, ali sam tokom i nakon okruglog stola „Paštrovske muzičke teme“ saznala nešto o tome. Do podataka je došla dr Zlata Marjanović na svojim terenskim istraživanjima i podijelila ih je sa mnom: ova igra se izvodila tako što bi se i muškarci i žene hvatali rukama iza leđa i uz lagano hodanje u desnu stranu, počinjući desnom nogom, a zatim i lijevom, blago kretali u desnu stranu, a onda isto tako desnom nazad privlačeći lijevu. Napominjem da u toku ove igre nema naglih pokreta, niti skokova; u biti, na sličan ili isti način igralo se i uz ostale paštrovske pjesme, recimo uz „Što u dvore, što pred dvore“.

Na pjesmu „Sitan kamen do kamena“ igralo se često, u što sam se i lično uvjerila, jer je, uz pjesmu „Primorkinja konja jaše“, bila najzastupljenija na svim slavljinama, svadbama i u drugim zabavnim prilikama (najviše u Svetom Stefanu i Pržnu). Korake koji prate ove dvije pjesme, kao i način igre naučila sam upravo uz narodna izvođenja.

Iako sam prvobitno planirala da u „Paštrovsku svitu“ uključim pjesmu „Soko leti preko Budve grada“,⁶ na Zlatin predlog, ljeta 2014, i posebno nakon okruglog stola „Paštrovske muzičke teme“ u Petrovcu, odlučila sam da to ipak bude pjesma „Berberđana ruže brala“.⁷ Bez obzira na to što nije uočeno da je ovu pjesmu pratila igra, poznato da je ona bila dio paštrovske tradicije (međutim, sve je se manje Paštrovića sjeća). Posebno je važno da je, prema raspoloživim izvorima, ona zabilježena samo u Paštrovićima. Iako njen početni motiv neodoljivo podsjeća na početak melodije kojom se izvodi pjesma „Durmitor, visoka planina“, njen tekst ukazuje na određenu starost i, naposljetku, ova pjesma svojim muzičkim osobenostima ukazuje na mogućnost da se uz nju pleše.⁸

Na ovu melodiju i njene dvije varijante (Марјановић 2002: пр. 157; Марјановић 2013: пр. 664) već sam gotovo u potpunosti postavila i prilagodila korake, koji, nadam se, odgovaraju onome što se zove paštrovska igračka tradicija.

⁶ Ističem da je pjesma „Soko leti preko Budve grada“, uz tri prethodno pomenute, na neki način „oživiljena“ zahvaljujući aranžmanima gospode Mirjane Pajović. ŽVG „Harmonija“ izvodi je i na prvom albumu 1994, i na drugom 2001. godine. Do pojave albuma *Paštrovske pjesme: knjiga prva* (Budva, 2011) ove četiri pjesme bile su usamljeni izuzeci i gotovo jedine obrade zavičajnih narodnih pjesama dostupne široj javnosti, pa i meni. Nažalost, tada nijesam bila upoznata s ranije objavljenim notnim i tekstualnim zapisima mnogih drugih paštrovskih pjesama (Васиљевић 1965; Марјановић 2002; Марјановић 2013).

⁷ Ovu pjesmu sam promijenila jer je pjesma „Soko leti preko Budve grada“ dio budvanske tradicije, a nije poznato da je bila dio i paštrovske. Drugo, prema dostupnim pisanim i usmenim izvorima, nije zabilježeno da se uz nju ikada igralo (iako to ne znači da nije).

⁸ Na ovom mjestu zahvaljujem dr Zlati Marjanović na inspiraciji i ustupljenim informacijama o pjesmi „Berberđana ruže brala“, kao i na pomoći prilikom pisanja ovog rada.

Primjer 1

*Berber Đana ružu brala
Oko grada Carigrada.
Nabrala je pune skute,
Pune skute i rukave.
„Berber Đana, dušo moja,
Operi mi maramicu
I svilenu košuljicu.“
„Nemam vode ni sapuna.“
„Oči tvoje – bistra voda,
Ruke tvoje – kalup sapun.“*

Вукмановић 1960: 378

Primjer 2

Петровац на мору

Бер-бер - ђан, Бер-бер - ђан, Бер-бер - ђа - на ру - жу бра-ла.

*Berberđan, Berberđan, Berberđana ružu brala,
Berberđan, Berberđan, Berberđana ružu brala,*

*Berberđana ružu brala,
Okol grada Carigrada.
– Berberđana, dušo moja...*

Tonski zapis Nikole Hercigonje,
Petrovac na Moru, 1954,
Марјановић 2002: пр. 157

Primjer 3

Крстац/Петровац

Бер-бе - ђа, Бер-бе - ђа - на, Бер-бе - ђа, Бер-бе - ђа - на,

Бер-бе - ђа - на ру-же бра-ла.

*Berbeda, Berbedana,
Berbeda, Berbedana,
Berbedana ruže brala.*

*Berbedana ruže brala,
Njoj dolazi Mandafera;
– Oš mi oprat košuljicu
I vezenu maramicu?*

Miodrag Mijo Zenović (1944),
Petrovac na Moru, januar 2002,
Марјановић 2013: пр. 664

Navedene pjesme će, vjerujem, činiti solidnu muzičku podlogu na koju se postavlja koreografija, dok će ostale biti obrađene u kompleksnijem muzičko-scenskom projektu prezentacije paštrovskih običaja i igre, koji će, nadam se, u bliskoj budućnosti i uslijediti.

Imajući na umu sve navedeno, razumije se, prilikom odabira melodija koje bi pratile igru u ovoj koreografiji odlučila sam se za one koje su „primjenjive“ za različita izvođenja na sceni, prije svega u igračkom, ali i u pjevačkom domenu.⁹

O IGRI

Igra u tradiciji Paštrovića

U Paštrovićima se (kao uostalom i duž cijelog primorja, u Staroj Crnoj Gori i šire), igralo i pjevalo uglavnom na veseljima,¹⁰ vjeridbama, svadbama, vjerskim praznicima, raznim

⁹ Važno je napomenuti da upravo od početka 2016. godine KUC „Stefan Mitrov Ljubiša“ radi na formiranju pjevačke grupe koja bi bila sastavljena od muških i ženskih članova. Ovaj pjevački sastav bi, ako istrajemo u toj namjeri, na raznim festivalima tradicionalnog zvuka i pjesme, izvodio paštrovske pjesme *a cappella*.

¹⁰ Osim navedenog, u knjizi Vuka Karadžića *Život i običaji naroda srpskog* (Beč, 1867) u odjeljku „Smrt“, zabilježena je i određena vrsta „igre“ i sinhronizovanih pokreta koji su se prilikom posmrtnog

zabavama i igrankama koje su, na primjer često priređivane u najvećem paštrovskom selu Tudorovićima (a subotom najčešće u kućama, na teracama i gumnima).

U Paštrovićima su bila poznata četiri načina igranja (Вукмановић 1960: 391–395), i to *po naški* (crnogorsko oro), *paštrovsko kolo*, *po staropaštrovski* i *đidije*.

1) Kolo *po naški* je paštrovsko mješovito kolo (slično zetskom). Imala sam prilike i da gledam, a da kao dijete u njemu i igram, i to uglavnom na svadbama. Ovo smo kolo igrali tako što smo se držali za ruke upletene iza leđa, lagano se krećući u desnu stranu korakom koji je identičan tzv. zetskom kolu, pjevajući pritom najčešće svadbene pjesme „Što u dvore, što pred dvore, što (o)no govore“, „Oj radosti veselosti“, „Dobro došli, dobro došli“... Ove pjesme pjevale su uglavnom žene raznih dobi, i to bez pratnje muzičkih instrumenta (bar tamo gdje sam prisustvovala). U sredini ovog kola igralo se u parovima, poskakujući kao u crnogorskom oru, dok su muškarci udarali dlanom o dlan i podvikivali: „Ojha, ojha!“

Oro *po crnogorski* (ljubikolo) otvoreno je, sa poskočicama i obavezim cjelivanjem na kraju. Arhimandrit Dionisije Miković u zapisu *Paštrovska svadba* (Миковић 1998) pominje oro sa bocunom vina nasred kruga.

2) Igra *po paštrovski* izvodi se npr. uz pjesme „Primorkinja konja jaše“ i „Sitan kamen do kamena“. Kolo uz pjesmu „Sitan kamen do kamena“ igra se drugačije od prethodnog kola, i to na dva načina:

a) djevojke/žene sa rukama (nadlanicama) na bokovima, desnom nogom kreću se na slogove stiha *sitan kamen do-ka-*(poskok)-*mena* (lijeva noga), pritom stavljajući ruke na ramena plesača ispred sebe koji mu je okrenut leđima. Na taj način formira se „vozić“.

b) *sitan-*(poskok uz brzu promjenu desnom i lijevom nogom)-*kamen*, nastavak ponovo desnom.

Varijanta da djevojke drže ruke na ramenima igrača koji se nalazi ispred njih, a okrenut leđima, gotovo da je ista i po paštrovski i po budvanski. U obije varijante u trenutku poskoka, posljednji takt se praktično koristi da se igrači lagano okrenu (za četiri koraka). Koliko je meni poznato, ova se igra nije izvodila na svadbama i sličnim događajima, već uglavnom prilikom okupljanja mještana u slobodno vrijeme, na zabavama, u privatnim kućama, na teracama, gumnima i slično.

Kao što je već pomenuto, u odnosu na paštrovski način igre uz pjesmu „Sitan kamen do kamena“, plesanje po budvanski je „mirnije“, bez blagih poskoka; zapravo više liči na „veseliji hod“, kao što je objasnila gospođa Marija Šumić.

Uz pjesmu „Oj, jelova gora“ nije postojao poseban korak, pa se igralo na isti način kao i uz pjesmu „Što u dvore, što pred dvore“. Uz pjesmu „Primorkinja konja jaše“

obreda izvodili u starim Paštrovićima. Ovdje se može primijetiti da je u pitanju neka vrsta pokreta, koji ne predstavljaju kolo u pravom smislu te riječi, već više ritualizovane obrasce ponašanja, koje i nad odrom pokojnika izводе isključivo žene koje žale za preminulim „kućnijem starješinom“. Ovakav običaj tuženja uz pokret odavno se izgubio.

igrale su djevojke, takođe jednostavnim korakom, krećući se u desnu stranu, i držeći se za ruke.¹¹

Dvije različite melodije/pjesme „Sitan kamen“ i „Primorkinja konja jaše“ pokazale su mi još početkom šezdesetih godina XX vijeka članice porodice, prababa Kate Kentera (slabo pokretna) i njena kćerka, moja baba, Danica Ljubiša, kao i tetka Stane Ljubiša, dok sam živjela sa njima na Svetom Stefanu (do svoje osme godine, 1966). To su ujedno bili i moji prvi „plesovi“ u životu, na koje sam posebno ponosna i koje i danas živo pamtim, s određenom sjetom i nostalgijom. Osim ovih pjesama i igara koje sam rano naučila, učila sam i običaje, prije svega svadbene i igrala sa odraslima u kolu u tim prilikama. Nakon očeve smrti (1986), u ime cijele porodice, „preuzela“ sam (ili bolje reći – „naslijedila“) obavezu da odlazim na svadbe i druge porodične i društvene prilike u Paštrovićima. Sve ono što sam tada čula i vidjela podudara se sa kazivanjima strica Lazara Ljubiše i gospođe Vjere Andrić.

Po staropaštrovski je igra za koju Vukmanović navodi da se igrala do početka XX vijeka i u njegovom opisu navedeno je da „igrač čučne, a igračica malko prema njemu povije. U ovakvom stavu, muškarac se popne na vrh prsti i skače dvaput udesno, dvaput ulijevo, udarajući svaki put kako skoči šaku o šaku, koje istovremeno izvrće na desnu pa na lijevu stranu. Glavu drži uspravno i gleda pravo u igračicu. Ona pak savije malo gornji dio trupa, širi rukama traviješu i suknju i skače prvo ulijevo, pa udesno, suprotno muškarcu, tako da su uvijek jedno naspram drugog“ (Вукмановић 1960: 394).

Iako nije jednostavno razumjeti kako je ovaj dio igre izgledao, neki njegovi segmenti kao da podsjećaju na pokret (kretanje) u parovnoj igri Bokelja. Vukmanović opisuje način igre nedovoljno jasno i precizno, na čemu mu svakako ne treba zamjeriti (po struci nije bio etnokoreolog); on prije svega bilježi podatak koji bi sasvim sigurno bio u međuvremenu zaboravljen, jer se te igre danas gotovo niko ne sjeća. Otuda o ovoj temi trenutno ne može biti više rečeno. Iz istog razloga, ni o melodiji pjesme koju autor vezuje za opisani način igre („Oj, jezero, sve zeleno“) nijesmo u prilici više da kažemo, iako je moguće imati razne pretpostavke, kao na primjer da su to više puta ponavljani koraci sa laganim poskocima i tapšanjem dlanom o dlan, kao kod Bokelja.

Didije, kao jednu od poznatijih narodnih igara, obično igraju mlađi igrači u zatvorenom kolu u koje obično uđe djevojka, dok pokušaj muškarca da uđe u kolo i ugrabi je spriječavaju kolovođe i ostali učesnici. Ukoliko se to i desi, djevojku odmah propuštaju, a muškarac ostaje u sredini, pa se sve to ponavlja više puta, dok god traje dijalog pjesmom (Вукмановић 1960: 394).

¹¹ Korak su na pomenutom skupu u Petrovcu, avgusta 2014, predstavile tri članice KUC-a „Stefan M. Ljubiša“, a prema saznanjima autorke ovog rada i kazivanjima gospođe Vjere Andrić. Tom prilikom odigrane su i autentične i moguće stilizacije igara uz pjesmu „Sitan kamen do kamena“. Za potrebe javnog izvođenja koraka uz ove dvije autentične paštrovske pjesme, snimila sam pjevanje gospođe Biserke Bogović, Paštrovke iz Budve, članice ŽVG „Harmonija“, kojoj i ovom prilikom zahvaljujem na ukazanoj pomoći.

*

Ovdje namjerno pravim digresiju jer želim da pomenem i nekoliko detalja iz kazivanja gospođe Šumić koji se odnose na jednu javnosti manje poznatu pjesmu koja se u Budvi svojevremeno pjevala (koju je 2003. godine izvela i Zlata Marjanović), a uz koju se nekoliko decenija nakon Drugog svjetskog rata igralo. U pitanju je pjesma „Na slavu se sleglo sve selo“:

Primjer 4

♩ = 108

Будва

На сла-ву се сле-гло све се - ло, о - ко се - ла

све је ве - се - ло. Цуп-ни, луп-ни, ла -

га - но, по - ред сво - га дра - га - на.

f.

*Na slavu se sleglo sve selo,
Oko sela sve je veselo.
Cupni, lupni, lagano,
Pored svoga dragana,
Cupni, lupni, lagano,
Pored svoga dragana,*

*Na slavu se sleglo sve selo,
Oko sela sve je veselo.
Cupni, lupni, lagano,
Pored svoga dragana.*

Marija Šumić (1933),
Stari grad, Budva, maj 2003,
Марјановић 2013: пр. 454

Primjer 5

*Na slavu se sleglo svo selo,
Oko sela sve je veselo.
Skoči, cupni lagano,
pored svoga dragana.
Samo moja dika van kola,
Prepuče mi srce od bola.*

Varijantu pjesme izvela Marija Šumić (1933),
Stari grad, Budva, mart 2016,
poetski zapis D. Ljubiša

Osim ove, kazivala mi je i pjesme „Raspa“ i „Lambetvok“, ali se, nažalost, nije mogla sjetiti kako se pjevaju, niti kako se uz njih igralo, pa ćemo se na ovu temu opet vratiti. Takođe, kazala je da se dok je ona bila dijete uveliko pričalo o tome da se u Budvi ranije, znatno prije njenog rođenja, igrala čuvena „Moreška“, pa nije imala prilike da to lično i vidi. Navela je i da su se u Budvi igrali kan-kan, valcer, tango, prvo u nekadašnjem hrvatskom Društvu „Sloga“, a kasnije i u KUD-u „Ivo Miković“, čiji je bila aktivan član.

Igra u koreografiji

Pristupajući postavljanju koreografije „Paštrowska svita“ koju će izvoditi folklorni ansambl KUC „Stefan M. Ljubiša“, kao i za nošnju i pjesmu imala sam više nedoumica, počev od izbora adekvatnih melodija za ples, preko mogućnosti igranja na te melodije, do adaptacije koraka na muzičku podlogu. Izbor svakako nije bio nimalo lak s obzirom na činjenicu da se paštrowskom muzikom i igrom do naših dana bavio veoma mali broj istraživača. Do sada je najveći doprinos dao Vukmanović, a posljednjih godina i Zlata Marjanović svojim intenzivnim istraživanjima. Moja saznanja, koja sam stekla kao dijete, prije svega o igri, načinu pjevanja, izgledu nošnje i njenim djelovima, potvrdili su zapisi koje je Vukmanović sačinio. Naravno, uvijek postoje neznatne razlike u tumačenju, bolje reći objašnjenju nekog koraka, u sposobnosti onoga koji svjedoči ili prepričava da objasni i prikaže.

Kada je riječ o pripremi koreografija i zapisivanju igračkih obrazaca, broja ponavljanja određenih „slika“, pozicije igrača i sl. u Crnoj Gori (ali i u okruženju) još uvijek su rijetki oni koji koriste labanotaciju (kinetografiju) – vještinu kojom se svi koraci, pokreti i igre grafički mogu zabilježiti posebnim pismom. Uglavnom se, međutim, u današnjoj praksi i dalje koristi provjereni sistem bilježenja koji su osmislile sestre Janković. Riječ je o sistemu kružića i kvadratića, koji označavaju ženske i muške igrače, ili samo kružića, punih ili praznih sa istim značenjem, uz opis koji govori o kretanju, slikama i pjesmama. Nedostatak ovog načina zapisivanja koraka jeste u tome što se njime npr. ne može

prikazati položaj glave, ruke (recimo, visina i pravac savijanja), ali se u opisnom dijelu to može učiniti. Jasno je da bi bila mnogo praktičnija upotreba prvog (istina i težeg) sistema bilježenja, ali to u našoj zemlji rijetko ko poznaje. Prije nekoliko godina Udruženje folklornih ansambala Crne Gore (UFACG), čiji je jedan od osnivača i članova naš KUC, organizovalo je seminar iz oblasti kinetografije.¹²

*

Nakon završetka ovog pionirskog projekta i „postavljanja“ koreografije „Paštrovska svita“ biće napravljeni muzički i video-snimak koreografije, uz prateći notni, kao i kinetografski zapis, što će uz moj zapis po sistemu sestara Janković, nadam se, biti naš skroman doprinos folkloristici, etnologiji, koreologiji, etnokoreologiji, etnomuzikologiji i drugim srodnim disciplinama.

LITERATURA:

- Ђукановић, Ј. 2014. Паштровска народна ношња. *Пашићровски алманах I*. Лукетић, М. и М. Кентера (ур.). Свети Стефан – Петровац: Марко Кентера и Мирослав Лукетић, 523–535.
- Марјановић, З. 2002. *Народне њесме Црне Горе по њонским записима и одабраним белешкама из дневника Николе Херцићоње*. Подгорица: Институт за музикологију и етномузикологију Црне Горе.
- Марјановић, З. 2013. *Народна музика Боке Коћорске и Црнојорској њриморја: докћорска дисерћација*. Београд: Факултет музичке уметности.
- Миковић, Д. 1998. *Пашићровска свадба*, приредио Урош Ј. Зеновић. Подгорица: Културно-просвјетна заједница.
- Рајковић, Т. 2009. Ношње Црногорског приморја. *Glasnik Narodnog muzeja Crne Gore*, nova serija, knj. V. Cetinje: Narodni muzej Crne Gore, 107–154.
- Стефановић Караџић, В. 1867. *Живои и обичаји народа српској*. Беч: Наклада Ане удове В. С. Караџића.
- Tradicionalna ženska paštrovska nošnja* [katalog]. 2003. Reževići: JU Spomen dom „Reževići“.
- Васиљевић, М. 1965. *Народне мелодије Црне Горе*. Београд: Научно дело.
- Вукмановић, Ј. 1960. *Пашићровићи: анићројојеојрафско-ејнолошка исићићивања*. Цетиње: [б. и.].

¹² Planom i programom rada ove organizacije predviđeno je da se nastavi sa edukacijom ove vrste, međutim, nije bilo velikog interesovanja članova, kako ovog udruženja, tako i mnogih crnogorskih folklorša. Mora se napomenuti i da trenutno za adekvatan kompjuterski program kojim se zapisuju koraci u kinetografiji treba izdvojiti velika sredstva, što naš KUC nije u mogućnosti da uradi.

*Први њејировачки њурусѝи-феријалиѝи њурусѝају на оѝѝрво Св. Неђеља њуриликом
„боѝослужења“ – „славе“ друшѝива „Св. Пешеканѝаѝ“, њеѝио 1927.
(Љубазношћу Татјане Јефѝимијадес Ђосић)*

Лјеи ли су сјенки хоризонта:
сагледавање музичке баштине
и стваралаштва

*Дјеца из Будве на карневалу 1938. њед црквом Св. Ивана: Љубица Тичић,
Зденка Урбан, Крешо Делоик, Весна Делоик, Зденко, Боро, Јелка Шуљак, Кајишица Госијић
(љубазношћу Љубице Бајковић, рођ. Тичић)*

ПРИМЈЕНА ПАШТРОВСКЕ НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ У МУЗИЧКОМ ОБРАЗОВАЊУ

У прошлости су народне пјесме представљале најраспрострањенији облик музичке праксе. Ивана Дробни је проучавањем дијела домаће и иностране литературе из методике солфеђа закључила да пјесма (дјечја, народна и умјетничка) заузима значајно мјесто. Неколико је објашњења за коришћење пјесме у музичком образовању: пјесме служе као мотивациони елемент и њиховом употребом се изграђује огроман звучни фонд који постаје основа за стварање асоцијација. Прилагођавајући се ономе што нам модеран живот диктира, заборавили смо на себе и оно што јесмо. Сви велики народи, упркос модернизовању свог живота, нијесу заборавили на своју традицију. Народна традиција је обавезна у образовању дјеце, јер се сматра да ће дјеца кроз оно што им је најближе најбоље учити, а самим тим и сачувати оно што сваки народ чини јединственим. Стога, опште-образовне и музичке школе треба да преузму одговорност за очување и ширење народне традиције.

У народној пракси пјесме се не казују, већ искључиво пјевају, па свака народна пјесма представља заједницу мелодије и текста (Големовић 1997: 8). Њима се описују активности из свакодневног живота. Оне су одраз досљедног поштовања вијековима изграђиваних и устаљених музичких норми, дубоко укоријењених у свијест сваког човјека и представљају одређен начин музичког понашања конкретне средине у којој се пјевају (Дробни 2000: 113). Народне пјесме су музички језик одређене средине, тј. њен музички материјални језик (Дробни 2008: 97). У литератури се наводи неколико објашњења за коришћење пјесме у музичком описмењавању: пјесме служе као основни мотивациони елемент, јер се уз њихову помоћ

може успјешно савладати почетни отпор према музичким појмовима који су дјечи апстрактни и сувопарни.

Коришћењем пјесама изграђује се велики *звучни фонд* који постаје основа за стварање асоцијација које повезују звук пјесме са сликом нота, чиме се знатно олакшава и убрзава почетно музичко образовање (Drobni 2000: 113).

Као неко ко потиче из Паштровића и професионално се бави музиком, сматрам да је природно да ме интересује народна музика родног краја. Веће интересовање за народне пјесме Паштровића јавило се са првим јавним извођењима тих пјесама на традиционалним паштровским вечерима у Београду, као и на другим скуповима Паштровића. Иницијатор ових наступа био је Душан Медин, организатор првенствено културног дијела традиционалних „Паштровских вечери у Београду“. На „Паштровским вечерима“ наступала сам три пута, увијек уз одобравање публике, која је жељна пјесама из свог поднебља. Колико год да су ти наступи били ласкави, нијесам могла да се не запитам до када ће публици бити интересантно да слушају ове пјесме само у мом извођењу? Питала сам се: „Ко још зна да отпјева неку народну пјесму из Паштровића, али да припада млађој генерацији?“ Старије генерације, наравно, знају те пјесме, али млађе не знају, што значи да смо у силним припремама за сваку следећу туристичку сезону заборавили на преношење традиције *с кољена на кољено*. Нико младе не учи народне пјесме, а они сами то сигурно неће затражити. Таква је ситуација не само у Паштровићима него и у цијелој Црној Гори.

Пјесме које сам пјевала познате су ми захваљујући записима Бранка Зеновића. Међутим, њих нисам научила од свог ђеда, него сам их научила сама када су ми биле потребне за наступе. Сматрам да је слична ситуација са многим младим Паштровићима. Будући да је, нажалост, све мање оних који знају те народне пјесме, школа треба да преузме одговорност преношења традиције Паштровића на наше најмлађе.

Међутим, ни школа није окренута традицији. Музичка школа у Петровцу основана је 1995. године као подручно одјељење Школе за основно музичко образовање Будва и за кратко време њеног постојања промијенио се велики број наставника солфеђа. За све наставнике солфеђа карактеристично је да су користили исту литературу, књиге Боривоја Поповића за шест разреда ниже музичке школе, које су свакако добре, али никако не треба да буду једине које се користе у настави овог предмета. То није само у Паштровићима и Петровцу, већ и у Будви и остатку Црне Горе. Иста је ситуација и у основним школама. Имала сам прилику да прегледам уџбенике за 1, 2, и 3. разред из којих дјеца уче у реформисаној деветогодишњој основној школи. У њима није заступљена народна традиција ни када је у питању музика, ни када су у питању пјесме, бајке итд. У уџбеницима за музичку културу једино се могу наћи поједине народне пјесме, као што су: „Дурмитор“, „Под оном, под оном“, „Ђевојко, ђевојко“, „Роса плете русе косе“, „Овако се“, „Текла вода на валове“, „Поранила Јагода на воду“, „Ој Врсуто.“ На почетку рада наведени су разлози због којих се сматра да је музичко образовање учењем народних пјесама битно, о чему нарочито говори популарност двије методе – методе Золтана Кодаља и методе Миодрага Васиљевића.

Кодаљ је сматрао да је мађарска народна музика укоријењена у народу Мађарске, те је сав процес музичког описмењавања прилагодио народној пјесми. Кодаљеву методу убрзо су прихватили и почели да примјењују широм свијета, наравно користећи своје народне пјесме.

Миодраг Васиљевић је музички педагог, етномузиколог и оснивач функционалне методе нотног пјевања. Прије свега, Васиљевић је врло значајан етномузиколог с бројним збиркама сакупљених народних пјесама, међу којима се налази и неколико паштровских. Као музички педагог осмислио је моделе, народне напјеве и прилагодио њихове иницијалисе, односно почетне тонове, слоговима солмизације. Почетак пјесме са текстом постаје носилац памћења и, што је најбитније, почетно музичко описмењавање ослања се на традиционалну музику. На Васиљевићев став утицали су резултати његовог рада са ученицима који су потврдили његова ранија убјеђења о настави која се заснива на народним пјевању: „[...] такви резултати потпуно су потврдили моја ранија убјеђења: да се почетна музичка настава може и мора засновати на народном певању, као што се општа настава заснива на народном језику. Све друго што би музичка настава користила, и што је до сада користила у својим почецима, не би у тој мери било разумљиво и блиско народним слојевима из тога разлога, што је народна музика музичком осјећању наших народа тако омиљена и својствена“ (Васиљевић 1952).

Када сам писала свој мастер рад *Примјена њашићровске народне пјесме у настави солфеђа*, додатно сам се заинтересовала за паштровску народну пјесму. У том раду се разматра проблем *несијања* ове врсте традиције код Паштровића. Наведено је и анализирано неколико народних пјесама из овог краја, и дати су предлози која наставна јединица може да се обрађује уз одређену пјесму. У раду се наравно не сугерише да се то мора у потпуности искористити у настави солфеђа, већ се само добронамјерно предлаже шта би могло да се учини.

Надам се да ће се у будућности појавити слични радови у којима ће бити представљене народне пјесме Црне Горе. На тај начин би се дјеца упознала на само са својом него и са народном традицијом својих вршњака из других крајева Црне Горе а, што је најважније, домаћа народна традиција сачувала би се од заборавља.

ЛИТЕРАТУРА

- Васиљевић, М. А. 1952. *Једноласни солфеђо, заснован на народном певању*. Београд: Просвета.
- Големовић, Д. О. 1997. *Народна музика Југославије*. Београд: Музичка омладина Србије, 125.
- Drobni, I. 2000. Uloga pesme u muzičkom opismenjavanju. U: Milanković, Vera (ur.), *Zbornik radova Drugog pedagoškog foruma*. Beograd: Univerzitet umetnosti, Fakultet muzičke umetnosti, 113–118.
- Дробни, И. 2008. *Методичке основе вокално-инструменталне наставе*. Београд: Завод за уџбенике, 144.
- Зеновић, К. 2014. *Примјена њашићровске народне пјесме у настави солфеђа* [мастер рад]. Београд: Универзитет уметности, Факултет музичке уметности.

Đorđe V. Gregović

PAŠTROVSKA MUZIČKA TRADICIJA I AMERIČKI BLUZ: MOGUĆE PARALELE

AFRIKA

Nauka nas je obradovala mnogim otkrićima kroz istoriju, pa i onim da čovjek svoje porijeklo vodi sa tzv. crnog kontinenta. Dakle, iz Afrike smo započeli putovanje, i iz nje ponijeli sa sobom elementarna saznanja o oruđu i oružju, o vatri i bronzi, o znacima i govoru. I naše prve pjesme i instrumente – glas koji se obraća bogovima, udarac kosti o deblo, ritualni udarac kosti o kost.

Prošle su hiljade godina i iskristalisale su se mnoge ljudske vještine – da ratujemo i da stvaramo, da savladavamo prirodu, ali i da u njoj čujemo muziku. I taj zajednički početak u srcu Afrike svojevrsno je ishodište za ovu temu.

GENOGRAPHIC PROJECT

O tom zajedničkom početku kroz zanimljivu hronologiju ljudskog gena, govori *Genographic project*, zajednički poduhvat jedne velike američke fondacije, korporacije IBM i časopisa *National Geographic*. Ideja projekta je bila da se ispiše/nacrta put čovjekovog gena, sve od onih davnih vremena do danas. I tako je prije nekoliko godina, puštajući krv na dobrovoljnoj osnovi i u naučne svrhe, porodica Gregović doznala štošta o sebi i o narodima u svijetu danas.

Naš predak, „evroazijski Adam“, pokreće se iz centralne Afrike prije više od 50.000 godina ka Arapskom poluostrvu i sjevernoj Africi. Znamo

da je to kretanje bilo uslovljeno stvaranjem današnjeg svijeta i prirode, neshvatljivim klimatskim promjenama, ratovima, ali i nekim nepoznatim silama.

Prije oko 45.000 godina, možda iz muke i straha, ali vjerovatno ne iz dosade, „evroazijski Adam“ se dislocira na prostor Bliskog i Srednjeg istoka. Odatle, u sledećih dvije stotine i pedeset vjekova, sudbina ga vodi prema Evropi, gdje se taj jedinstveni „Adam“, njegov gen tačnije, preobražava i humanizuje, ali i preusmjerava u tri ekvivalentna pravca – ka istoku (slovenski gen), jugu (latinski, mediteranski) i ka centralnim evropskim predjelima (vikinški, germanski gen). I ne zaboravite, sa sobom „Adam“ nosi svoja otkrića, vještine, misao i muziku.

I da zaokružimo ovu digresiju koja nije važna za temu, ali je izraz ljubavi prema bluzu koji u naslovu pominjemo.

Gen kojih Gregovića se, kaže *Genographic project*, u visokom naučnom poklapanju od 11% identifikuje među pripadnicima germanskog naroda, tačnije, u današnjoj Njemačkoj. Ako dalje slijedimo poznate istorijske činjenice, uočićemo da je svaki četvrti doseljenik u Sjevernu Ameriku od XVII do XIX vijeka bio germanskog porijekla. I tačno je – bilo je među njima i trgovaca robljem, možda baš onih koji su „uvozili“ afričku urođeničku muziku u Ameriku i tako stvorili preduslove da jednoga dana čujemo bluz.

UVOD U BLUZ

Moguće paralele između paštrovske muzičke tradicije i američkog bluza jesu tema koju će izabrati neko ko nije muzikolog i muzikom se ne bavi, ili neko ko vjeruje da se magijski mogu dešifrovati osjećanja u muzici.

U univerzalnom jeziku kakav je po svojoj ontološkoj suštini muzika, treba uvažiti razlike, ali i istaći sličnosti. Kroz tu dvojnost, usredsređiću se na notifikaciju pojma bluz – onog pravog, škakljivog, ludog i romantičnog bluza koji sam slušao, bogami, i više od trideset godina.

Bluz je muzika američkih crnaca, nastala tokom XIX vijeka među robovima dovedenim iz Afrike, koja je svoj puni razvoj doživjela u prvoj polovini prošlog vijeka. Veliki američki crni pjesnik Everet Liroj Džons (Everett LeRoi Jones) smatra „da su neposredni prethodnici bluza bile afro-američke, odnosno američko-crnačke radne pjesme koje imaju svoje porijeklo u zapadnoj Africi“. U svojoj osnovi, nesumnjivo, to je i religijska muzika crnaca, ritualna, muzika života i smrti afričkih urođenika. Bluz je hipnotičan, ima auru ponavljanja, istrajavanja na jednoj noti ili jednoličnom ritmu preko kojeg idu improvizacija i melodija. Bluz nerijetko odlikuje i pjesma bez pratnje muzičkih instrumenata. „Bluz sviranje je najbliža imitacija ljudskog glasa u cjelokupnoj muzici“ (LeRoi Jones).

SLIČNOSTI I RAZLIKE U MUZIČKOM SMISLU

Nevičnom uhu učiniće se da je u pjesmi „Gone so long“, profesora Longhera, ritam koji se ponavlja blizak jednoličnom načinu pjevanja stare pastrovske pjesme „Tri su mi gore visoke“. Ili, način na koji bluz maestro Sin Haus (Son House) bez ikakve muzičke pratnje pjeva numeru „John the Revelator“, da podsjeća na način pjevanja naše pjesme „Ja pošetah zelenijem lugom“ ili pjesme „Pade cvjetak nerandže“. Ali, napominjem, nevičnom uhu ova ukrštanja podariće osjećaj srodnosti koji ipak nije muzički saglasan, već je, naprotiv, suprotan.

*Ja pošetah zelenijem lugom,
Sa đevojkon nevjernijem drugom,
I sa mojin pelivan đoginom.
Vezah đoga za jelu zelenu,
A đevojku za bijelu ruku,
Malo trenu, pa se opet krenuh,
Kad mi nema đoga i đevojke:
Đoga su mi rastrgnuli vuci,
A đevojku odveli hajduci!*

Jovo Mitrović (1952),
Marjanović 2013: pr. 653

Dakle, poučili su me da je gotovo nemoguće identifikovati bliske paralele i sličnosti između naše muzičke tradicije i bluz – u strukturi kompozicija, u melodici, u ritmu, konačno u skalama na kojima počiva određeni muzički izraz.

Pa onda, gdje su moguće veze?

POEZIJA BLUZA I STARIH NAŠIH PJESAMA

Robovi dovedeni iz Afrike nastojali su da kroz bluz sačuvaju svoj identitet i stvore novi sopstveni lik na novom kontinentu. U prvobitnim verzijama bluz bili su prisutni i afrički jezici i riječi, kao i jezici kolonizatora – francuski, engleski i španski. Bluz je u svojoj prvobitnoj poeziji pronosio reference afričkih bogova i religija u novo okruženje, a danas

bi rekli i kulturološki kanon sačuvan iz vremena prije ropstva i prije dolaska u Ameriku. Vremenom je bluz, odnosno *radna pjesma* crnih robova, zadobio svoje posebne kvalitete u Americi – eksplicitnu socijalnu dimenziju, ponekad buntovnu, čak i švalersku. To je koincidiralo sa osvješenjem, tj. promjenom položaja među američkim crncima, pa je tako dominantna postala i *amerikanizacija* afričke poezije i muzike – prvenstveno po temama u bluz poeziji, postepenim potiskivanjem afro-motiva, promjenom fokusa u pjesmama. Bluz postaje prepoznatljiv muzički jezik koji se, u mutnim crnačkim kvartovima i ubogim prašnjavim selima na američkom jugu, decenijama razvija i preobražava kroz mnoge danas priznate muzičke idiome – gospel, regtajm, swing, bugi-vugi, džez i rokenrol.

Naša muzička tradicija je u stihotvorstvu neuporedivo siromašnija. Čak ne nalazimo ni zanos pobune u starim pjesmama, ni konkretniju društvenu poruku, ni toliko stihova o patnji i teškom životu. Dominira prikladna lirska pjesma (svatovska, slavska) koja se pjeva gotovo isključivo u tačno određenim prilikama i događajima. U pjesmama su naglašeni visoki moralni principi u našoj zajednici.

No, ipak, ako se pažljivije iščitaju ti stari stihovi, i naši i oni tamo u Americi, pronaći ćemo paralele – možda zato što je i poezija, baš kao i muzika, univerzalni jezik.

STIHOVI O ŽIVOTU I SMRTI

U knjizi *Paštrovići – antropogeografsko-etnološka ispitivanja* Jovana Vukmanovića, zabilježeni su neki poetski tekstovi naših pjesama koje su danas dragocjene zbog činjenice da u njima ima određenog „iskakanja“ iz uobičajene ljubavne, svečarske atmosfere. Evo jedne takve pjesme:

*Đevojka je grki pelin brala,
Pelin brala, ruke mijenjala:
Ružice i tebe bi brala,
Nemam brata kome bih te dala.
Imala sam brata i dragana,
Oba sam ih na vojnicu spravila,
Na vojnicu, na tuđu granicu.*

Jasno je da ovi stihovi govore o nekom nemirnom ratnom vremenu kojih je ovdje oduvijek bilo. Ta konotacija mogućeg gubitka *brata i dragana* koji se možda neće vratiti iz rata, asocira na stihove gubitka u pjesmi „Death don't have no mercy“ – Reverenda Garija Dejvisa (Reverend Gary Davis):

*Smrt nema milosti u ovoj zemlji, kažem
Smrt nikome ne prašta diljem ove zemlje.*

*Probudiš se tako, jutrom, zirneš oko sebe,
 Al' nigdje nikog nema, ni majke, ni žene, ni bebe,
 Tada znaš da smrt nema milosti u ovoj zemlji, brate moj.*

Iščekivanje vijesti o smrti u nepovoljnim ili ratnim okolnostima izaziva strah kod ljudi, i to jednako na svim mjestima na svijetu. Svijest o prolaznosti, o nepoznatom i božanskom na različite se načine iskazuje u bluzu i u tradicionalnoj usmenoj poeziji. Dobri Dionisije Miković u knjizi *Paštrovska svadba* zapisao je sledeće stihove koji nagovještavaju tu hladnoću prolaska života, prisutnu čak i u trenucima slavlja:

*Pođi zbogom bljeđani mjesече!
 Ogrija nas sunce sa istoka
 I grijaće od jutra do večē,
 A od večē do groba duboka!*

Tu uočavamo bliskost sa stihovima pjesme „You gotta move“ – Misisipi Džona Har-
 ta (Mississippi John Hurt), možda baš u tome što život treba podnijeti kao izraz slobode:

*Gibaj se, čovo, gibaj se grešniče, gibaj se u ovom tmurnom kraju,
 Jer ako ne poslušаш glasa Gospodnjeg gibat se nećeš ni u paklu nit' u raj
 Gibaj se čovječe, gibaj se, živi, to je sve što Gospod ti veli
 Bilo da bogat si il' si tek gladuš, živi, kreći se – to je sve što On želi.*

LJUBAVNA TEMATIKA

U odnosu na te tzv. visoke teme, još više sličnosti nalazimo u poetskim tekstovima pjesama ljubavne tematike koje su u Paštrovićima dominantne. Primjera ima mnogo, čak i šakljivih, veselih konotacija koje se tiču zavođenja, ljubavi i ljubavne patnje. Evo stihova naše pjesme „Začuh vilu u dubravu de pjesan poje“:

*Rukama me zagrlila / vila gizdava
 I slađi mi cjeliv dala / slađi od meda
 A ja njojzi vas moj život / vas moj veseli
 Povedoh je u džardine / rajske ljubavi
 Dođe drugi iza mene / prigrabi mi je
 Učinje li ide iko / što učinjeh ja
 Nabavih se rajske vile / pa je drugom dah
 Što ne gradih nove dvore / da je zatvaram
 I ne skovah zlatne ključē / da je zaključam*

Opet, smisao ljubavne igre primjećujemo kada pročitamo stihove bluz numere „Devil got my woman“ – Skipa Džeјmsa (Skip James):

*Legoh noćas sam u krevet da otpočinem malo
A da bude tu, kraj mene, njoj baš nije stalo
Ta žena što je volim, oteh je svom drugu
Tad opet je on meni ote, i ode s njom – niz prugu...*

Ili u stihovima iz pjesme „My babe“ – Litl Valtera Džejkobsa (Little Walter Jacobs):

*Moja mala šećka samo s mojom slikom
ako me i zezne, neće to reć' nikom
Ako ona ikad i s drugim će leći
vjeruj brate, to mi nikad neće reći...*

Donekle drugačije jezičke, stilske pa i misaone sveze otkrivamo u paralelnom čitanju stihova naše poznate pjesme „Cilik 'tica cilihtala“:

*Cilik 'tica cilihtala
U kostrici lovorici
Niko ne zna što ciliće
Lako ti se dosjetiti:
Ko god ima ružnu ženu
Na kukanje da ga nije
Kukanje mu je vazda doma...*

i pjesme „Statesboro blues“ – Blajnd Viliја Maktila (Blind Willie McTella):

*Ustaj stara i pritrni svijeću
Takvu te garavu, vala, ljubit' neću
Crna njuška moje stare sjaji k'o terpentin
Tak'u ženu može ljubit' samo kurvin sin...*

Ipak, pronađe se i u našoj tradiciji poneki krajnje neobičan stih koji eskivira uobičajene moralne i društvene konvencije, kao npr. u pjesmi:

*Bacila Toda jabuku
Na koga padne jabuka
Toga će Toda uzeti
Na starca pade jabuka
Neće ga Toda uzeti*

Ili sledeći stihovi koje je zapisao Jovan Vukmanović:

*Bih pojala no ne mogu sama
 Dragoga mi zaboljela glava
 Neka boli, ne preboljela mu
 Zar mu nijesam govorila:
 Ne pij vodu, ne ljubi udovice
 Jer je voda svaka grozničava
 Udovicu svaku boli glava...*

A imamo i slikovitu priču u numeri „Can’t hold out“ – Elmore Džejmsa (Elmore James), koja po duhu nalikuje ovim stihovima:

*Nazvah curu preksinoć, glas joj drhtav bio
 Vraćaj se, gdje god da si, znam da si opet pio!
 Čekaj dušo, tatica radi i pare ti donosi
 Ma dolazi kući, gdje si da si, makar išli bos!
 Halo bejbi, čekaj malo, veza mi crkava
 Ja na jugu, ti na sjeveru, jel’ san ili java?
 Nema više izgovora, i razgovora je dosta
 Ovog trena dolaz’ kući i riješi me posta!*

NEŠTO KAO ZAKLJUČAK

Želim da naglasim da ovaj tekst nije dubinska analiza dvije različite i prilično udaljene muzičke tradicije – nije ni muzička, semantička a ni lingvistička analiza. Za to je potrebno mnogo više vremena i raznovrsniji pristup. Ovo je više pokušaj signifikacije razlika i jedno fino ljetnje traganje za srodnim duhovnim kontekstom. Jer, ponekad, i stvari koje su očite izmiču našem shvatanju, a ponekad upravo ono što je skriveno doživljavamo kao istinu. I tako će uvijek biti.

*

Za kraj, uporedimo i stihove iz još dvije pjesme, dva kraja, dva svijeta, dva poimanja života.

Možda najveći bluz majstor Robert Džonson (Robert Johnson) pjeva u „Me & devil blues“:

*Kada umrem i odem, curo
Možeš mi sahraniti tijelo pored puta
Tako da moj stari zli duh
Može da se popne na autobus i putuje*

A Jovan Vukmanović je zapisao:

*Ja ću dušo poći
A ti ćeš ostati
Ja ću poginuti
A ti nećeš znati
A kad budeš čula
Da sam poginuo
Ne požali truda
Poć' do groba moga
C'jelom svijetu kaži
Tu mi dragi leži*

LITERATURA

- Роберт, Т. 1993. Блуз поезија: у препеву Роберта Тилија, *Градина: часопис за књижевност, уметност и друштвена истражања*, год. 28, св. 1/4 (1993). Ниш: Културно-просветна заједница општине, 123–128.
- Марјановић, З. 2013. *Народна музика Боке Кошорске и Црнојорској приморја: доктормска дисертација*. Београд: Факултет музичке уметности.
- Миковић, Д. 1998. *Паштровска свадба*. Приредио Урош Ј. Зеновић. Подгорица: Културно-просвјетна заједница.
- Вукмановић, Ј. 1960. *Паштровићи: антрополошко-етнолошка истражања*. Цетиње: [б. и.].

MUZIKA I PAŠTROVIĆI – KUDA DALJE...?

Početkom marta 2014. godine u Etnografskom muzeju u Beogradu bili smo svedoci veoma uspešne manifestacije – okruglog stola „U počast Ljubiši: Paštrovske muzičke teme“, u organizaciji Udruženja Paštrovića i prijatelja Paštrovića u Beogradu „Drobni pijesak“. Iznenadjujući su sadržaj i kvalitet aktivnosti kojima nas ovo naše društvo daruje unazad nekoliko godina.

Sijaset predavanja, izdanja, studija, muzičkih nastupa i drugih kulturnih događaja obeležavaju njegov rad, za šta čestitke zaslužuje nekolicina najvrednijih članova najužeg operativnog tela, koji znatno doprinose očuvanju paštrovskog predanja i autohtone kulture u današnjem vremenu globalizma.

Tako me je i realizacija „Paštrovskih muzičkih tema“ više nego prijatno iznenadila svojim sadržajem i kvalitetom. Čuli smo mnoštvo značajnih podataka, kao i samu muziku Paštrovića, kroz sjajna izlaganja dr Mile Medigović Stefanović, dr Zlate Marjanović, Kaće Zenović i mr Ane Zečević. Dobili smo sveobuhvatan uvid u istorijat muzike od Kufina do Babina Vira, te u kasniju upotrebu paštrovskih muzičkih tema u vremenu koje je donosilo novi ukus i nove potrebe.

Zbog svojevoljnog kompjutera u Etnografskom muzeju nije bilo moguće da tada čujem snimak pevanja svoga deda-strica Luke Sudića, koji je bio jedan od glavnih izvora čuvenom etnomuzikologu Miodragu Vasiljeviću, kada je 1953. godine zapisivao tradicionalno pevanje ovoga kraja, o čemu ni ja, a ni Lukina najuža familija nismo do te večeri znali ništa. „Ej, svilu prede lijepa devojka“ iz Lukinog grla začuo sam tek nedavno, a kako je glas direktno ogledalo duše, bila je to prilika da uronim

u svet i duhovnost nekog prošlog vremena koje treba zaštititi tako da i mi ostanemo svesni vertikale koja nas obavezuje.

Pitanje se nameće – na koji način ćemo to i uraditi, čime ćemo obogatiti i aktualizovati paštrovsko muzičko nasleđe da bi se sačuvali paštrovski duh i identitet, neophodno promenjen u novom veku, ali nikako odbačen i utopljen u neprepoznatljivost!? Sledećim redovima pokušaću da u najkraćim crtama osvetlim neke od mogućih pravaca delovanja, čime će se, verujem, dati podstrek i mnogim drugim idejama kroz nadahnuće naših talentovanih Paštrovića.

Negovanju tradicionalnog jednoglasnog paštrovskog pevanja treba posvetiti naročitu brigu, s obzirom na to da je sve manje pevača koji znaju stare pesme.

Oživljavanje audio-zapisa iz sredine XX veka trebalo bi proširiti na nekolicinu mladih pevača u okviru društva koje bi se bavilo paštrovskim muzičkim predanjem, a veliko uporište već predstavlja Kaća Zenović, koja se, iako mlada, pokazuje dostojna svog izuzetnog muzičkog porekla, te se pronasla i u interpretaciji paštrovske narodne baštine. Ovakvo društvo jačalo bi osećaj povezanosti među Paštrovićima, a njihovi nastupi na manifestacijama tradicionalnog (ili u modernom žargonu „etno“) pevanja u širem regionu, pa i u inostranstvu, bili bi svakako izvesni, s obzirom na mnoštvo takvih manifestacija i značajnu pomoć koja se za ovakve sadržaje može dobiti od raznih institucija. To bi imalo mnoge pozitivne efekte, a svakako bi se skrenula pažnja šire javnosti na paštrovsku muzičku kulturu i tradiciju.

Paštrovske tradicionalne pesme treba da budu izvoriste iz kog će se crpsti materijal za nadogradnju i komunikaciju sa klasikom, džezom, pop i rok muzikom...

Animiranje muzičkih grupa i džez sastava da koriste i obrade paštrovske teme u okviru svojih numera na koncertima predstavljalo bi izazov za svakog iskrenog muzičara, s obzirom na popularnost etno-motiva u različitim žanrovima, kao i neprestanu potragu za nepotrošenim, svežim tradicionalnim motivima mnogih muzičara.

Na sličan način moglo bi se poručiti i klasično muzičko delo s paštrovskim motivima i tematikom, poput Logarevog *Paštrovskog viteza*, ali prijemčivijeg zvuka i sa jasnije izraženim paštrovskim temama. Delo za hor ili orkestar, ili i hor i orkestar nekog od renomiranih savremenih kompozitora trajno bi svedočilo o „podignutoj lestvici“ paštrovskih kulturnih ambicija.

Da bi sve rečeno moglo i da se „konzumira“ uživo, suštinski je važno definisati kvalitetan prostor koji bi omogućio izvođenje različitih muzičkih programa s potencijalno velikim brojem izvođača pred brojnom publikom, pre svega tokom letnje sezone. Smatram da bi fudbalski teren „Pod Malim brdom“ imao sve uslove da postane prepoznatljiv koncertni prostor, uz postavljanje adekvatne montažne bine koja u današnje vreme ne predstavlja preveliki i neostvariv tehnički i finansijski izazov. Problem s kojim se suočava Budva zbog nemogućnosti da svoje programe zvučno izoluje od drugih izvora buke u našem slučaju ne bi postojao zbog specifičnog položaja stadiona, koji bi se koristio u letnjem fudbalskom zatišju. Ovakav koncertni prostor mogao bi značajno da podigne i kvalitet turističke ponude Petrovca, eventualnim ambicioznijim festivalom koji bi

privukao i turiste sofisticiranih ukusa i očekivanja, čemu Petrovac, u zavetrini elitnog Svetog Stefana, može i treba da teži. Međutim, dalo bi se naći u Petrovcu još mogućih lokacija ukoliko bi se stadion pokazao kao problematično rešenje...

„Kakva muzika takvo i mesto“, slobodno parafriziram Platona, prisećajući se osećaja i razumevanja duha vremena koje su naši stari posedovali, menjajući Petrovac tako da odgovori očekivanjima pretežno mladih naprednih intelektualaca kao prvih turista dvadesetih godina prošlog veka. Posle godina burnih promena i drugačijeg profila gostiju, ovogodišnje senzacionalno ukidanje dugogodišnje preglasne muzike kod „Komune“ ukazuje na to da je na svim nivoima sazrelo shvatanje o neminovnosti okretanja savremenim civilizacijskim tokovima i modernom zahtevnom gostu koji prezire primitivizam i želi više od pukog, iako uistinu predivnog mora. Saznanje da mesto koje su izabrali za odmor osim prirodnih lepota ima i značajnu istoriju, dostupnu u nekoliko formata i postavki, te bogatu muzičku ponudu, dodala bi još par zvezdica opštem utisku koji nose kući i prenose drugima.

S druge strane, Paštrovići imaju obavezu da uspostave most sa svojim starima, čuvajući ih od zaborava svešću o sopstvenom kulturnom identitetu.

Kroz pomenute iskaze i analize saznali smo mnogo o tome kakva je sve muzika do danas postojala u Paštrovićima.

Realizacijom nekih od predloga verujem da bi se učinio pozitivan pomak u pravcu s kojim bi se složili i naši preci.

И ѿјевам ѿраду
свом ѿјесму драѿу:
музичке институције
и организације

Будванска Градска музика, 1950. (фото Јосип Шуљак)
(љубазношћу Лауре Шуљак)

Ninoslava Zlatković
Branka Medin Stanić
Nikola Vučković, MA

O JU ŠKOLA ZA OSNOVNO MUZIČKO OBRAZOVANJE BUDVA I PODRUČNOM ODJELJENJU U PETROVCU NA MORU

KRATAK ISTORIJAT RAZVOJA

Organizovanje nižeg muzičkog obrazovanja djece na prostoru budvanske opštine ima dugu tradiciju – ravno pola vijeka.

Od 1966. do 1976. u Budvi je radilo područno odjeljenje Muzičke škole iz Kotora, od 1976. do 1978. muzička škola je radila u okviru Kulturnog centra u Budvi, a od 1978. do 1991. u okviru budvanske Osnovne škole „Stefan Mitrov Ljubiša“.

JU Škola za osnovno muzičko obrazovanje u Budvi osnovana je Odlukom Skupštine opštine Budva br. 0101-214/1-91 od 5. aprila 1991. godine, a počela je da radi 1. oktobra iste godine. Školi je na privremeno korišćenje dat dio prostora, inventara i učila JU Osnovne škole „Stefan Mitrov Ljubiša“ iz Budve.

Rješenjem Ministarstva prosvjete i nauke Republike Crne Gore br. 01-3929 od 23. oktobra 1995, osnovano je područno odjeljenje u Petrovcu na Moru i na korišćenje mu je ustupljen dio prostora, inventara i učila petrovačke JU Osnovne škole „Mirko Srzentić“.

USLOVI RADA

Na sjednici Skupštine opštine Budva od 14. oktobra 2002. donijeta je odluka da se zgrada tzv. DPS, koja se nalazi u Starom gradu, dodijeli na korišćenje školi. Kako ni nakon skoro deceniju i po nijesu obezbijedena sredstva za neophodnu adaptaciju zgrade, a pritom nije nađeno drugo adekvatno rješenje, škola i dalje koristi pomenute prostore, po mnogo čemu neadekvatne.

Godine 2006. Opština Budva je materijalno pomogla renoviranje postojećeg prostora čija je vrijednost iznosila oko 23.000 evra. Renoviranje se odnosilo na postavljanje eloksirane bravarije, tapaciranje vrata, postavljanje pločica, krećenje, a ustupljena učionica JU OŠ „Stefan Mitrov Ljubiša” od 55 m² podijeljena je pregradnim zidom na dvije manje učionice koje služe za individualnu i grupnu nastavu.

Svi predlozi i naponi da se iznađe odgovarajuća lokacija za zgradu budvanske muzičke škole uglavnom su bili opterećeni imovinsko-pravnim odnosima i spornim vlasništvima.

Prostor koji koriste matična škola i područno odjeljenje u Petrovcu ima površinu od oko 350 m². Uzimajući u obzir broj učenika i prostor neophodan za vježbaonice, uočava se nedostatak prostora za izvođenje nastave. Posebno treba istaći potrebu za makar 20 vježbaonica čija bi kvadratura iznosila oko 500 m², a škola trenutno nema nijednu! Nedostaju i učionice za individualnu i grupnu nastavu. U drugom polugodištu svake školske godine ovaj problem je još izraženiji zato što učenici pripremnog razreda počinju sa instrumentalnom nastavom, kao i učenici reformisanog drugog razreda.

S obzirom na neophodnost reformi u školstvu, naša škola odgaja sedmu generaciju reformisanog muzičkog obrazovanja, čije osnovno školovanje traje devet godina, što znači da je novo muzičko obrazovanje prilagođeno osnovnom obrazovanju. Odgovarajući prostor, uslove za rad i učila koji su propisani zahtjevima reformisanog obrazovanja škola nažalost ne posjeduje, sa čime je Ministarstvo prosvjete, kao poslodavac, dobro upoznato. Razumije se, to se, prije svega, odnosi na nepostojanje adekvatnog prostora za rad.

Škola u Budvi nema ni ono što je osnovno za njenu djelatnost – odgovarajuću koncertnu salu u kojoj bi se održavali koncerti učenika i svi javni nastupi koji su sastavni dio nastavnog plana i programa, pa se u te svrhe koristi najveća učionica od 55 m², adaptirana u malu kamernu salu, koja prima četrdesetak osoba. Ova učionica istovremeno služi i kao zbornica, za sastanke nastavnčkog vijeća, odjeljenjske i stručne aktive, roditeljske sastanke, sastanke Školskog odbora i slične neophodne skupove. U Petrovcu polaznici odjeljenja takođe ne izvode javne nastupe u adekvatnom školskom ambijentu, već u Spomen domu „Crvena komuna“, sa kojim škola ostvaruje dugogodišnju uspješnu saradnju.

Muzička škola organizuje nastavu nakon obaveznih časova u osnovnoj školi, što za budvanske prilike znači da se časovi održavaju poslije podne i uveče, a često se koriste i dani vikenda, kako bi učenici postigli što bolje rezultate.

Nedostatak prostora je centralni problem, ali ne i jedini koji uslove rada u školi čini teškim. Potreba za novim instrumentima, kao što su pijanina, klarinet, udaraljke, Orfov instrumentarijum itd., omogućila bi nesmetan rad ovih odsjeka za kojima je povećano interesovanje polaznika, a potreba za promjenom dotrajalih instrumenata (uglavnom klaviri – pijanina) ukazuje na nedostatak osnovnih sredstava za rad. Postojeći instrumenti uglavnom ne pružaju očekivani kvalitet jer se godinama neštedimice koriste za vježbanje brojnih učenika. Klaviri su dotrajali bez obzira na redovno štimovanje i održavanje jer su i sami slabog kvaliteta (prilikom kupovine, birani su najpovoljniji), a vlaga iz podruma gdje se nalaze pogubna je – nagriza žice, rezonantne kutije i korpuse. Treba istaći i da su mnogi klaviri kojima škola raspolaže zapravo, kao već dotrajali, dopremljeni iz budvanskih hotela.

Tokom posljednjih godina škola je u nekoliko navrata dobila značajnu finansijsku i materijalnu pomoć. Na primer, IRD organizacija omogućila je nabavku brojnih instrumenata brenda Yamaha (ukupne vrijednosti 25.000 eura), i to: koncertnog klavira, pijanina, dvije trube, flaute, gitare, violine, pultova za note... Budvanski Rotari klub donirao je sredstva školi u više navrata i omogućio nabavku violončela, violine, flaute, trube, gitare itd., a Opština Budva je donirala četiri trube i digitalni pijanino marke Yamaha. Ministarstvo prosvjete obezbijedilo je školi instrumente ruske proizvodnje, a po osnovu „Duga Ruske Federacije“, i to: minjon klavir, šest pijanina, četiri harmonike, četiri violine, violu, violončelo, kontrabas.

BROJ ZAPOSLENIH I STRUKTURA RADA

Tokom školske 2014/2015. u školi je bilo zaposleno 32 ljudi, i to nastavno osoblje: profesori (23) i nastavnici (4), a vannastavno: direktor (1), sekretar-računovođa (1) i higijeničari (3).

Od 1991. direktori škole su bili: mr Pavel Aksamit (1991–1997), Vesna Milović (1997–2004), Ninoslava Zlatković (2004–2015) i Nikola Vučković, MA (od 2015). Stalno zaposleni predavači: Gabriela Aksamit (prof. klavira), Mirjana Pajović (nast. klavira), Vesna Milović (prof. solfeđa), Ljiljana Popović (nast. harmonike i klavira), Ninoslava Zlatković (prof. solfeđa i klavira), Biljana Bagarić (prof. klavira), Igor Zenović (nast. klavira, gitare i horskog pjevanja), Ana Brajak Molčanov (prof. flaute), Katarina Popović (prof. solfeđa, orkestra i horskog pjevanja), Ranka Biskupović (prof. solfeđa), Milica Pejović (prof. klavira), Nevena Rosandić (prof. klavira), Bojana Pejanović (prof. solo pjevanja), Petra Božović (prof. solfeđa i klavira), Ana Lalošević (prof. klavira), Dušica Kordić (prof. violine) i Radmila Trnski (nast. klavira). U školi su, takođe, angažovani i predavači iz drugih obrazovnih institucija, čija je struka deficitarna: mr Pavel Aksamit (prof. gitare, violončela i kontrabasa), Nedeljko Pejović (prof. gitare), Momir Petričević (prof. trube), Božidar Rakonjac (prof. gitare), Ivana Cikić (prof. gitare), Stefan Stešević (nast. trube), Danijela Medigović Kuć (prof. klavira), Davor Novak (korepeticija) i Jelena Đedović (nast. flaute). Vannastavno osoblje škole: Ratka Radović (administrativni radnik), Daliborka Rakočević (higijeničarka) i Nada Rajović (higijeničarka). U aktuelnom Školskom odboru nalaze se: Branka Medin Stanić, Tanja Kažanegra, Blažo Radoman, Biljana Bagarić i Biljana Mileusnić.

Predavači u školi bili su i: Darko Nikčević, Vinko Novak, mr Tatjana Krkeljić, Dana Džudović, Kristina Pejović, Maja Lukšić, Renata Perazić, Jelena Radoičić, Igor Bakić, Marijana Mitrović, Marijetka Nikčević, Anita Cuca, Jugoslava Raičević, Maja Radvanlija, Gabriella Nothof, Laura Jovanović, Ivan Tomas, Ivana Jovović, Vanja Kažić, mr Aleksej Molčanov, Ranko Opančina, Ljubinka Knežević, Milica Radoman, Stefan Pavićević, mr Aleksandra Trajković, Jelena Vukićević, Miljan Miladinović i Marija Vujović. Vannastavno osoblje u dužem vremenskom periodu bili su i: Branka Medin Stanić, Maja Maričić, Marija Andrić, Mirjana Marković, Milica Čosić, Ivana Bojanić, Željko Čorović,

Biserka Adžić, Milica Šarčević, Sonja Stojanović, Ilija Đuković, Julija Martinović, Grba Rada i Duška Vujović.

U našoj školi se izučavaju sljedeći nastavni predmeti individualne i grupne nastave: klavir, harmonika, flauta, gitara, violina i violončelo, truba i trombon, solfeđo s teorijom, horsko pjevanje, solo pjevanje, kamerna muzika, orkestar i korepeticija.

ORGANIZACIJA I REZULTATI OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA

Škola za osnovno muzičko obrazovanje Budva je obrazovno-vaspitna javna ustanova u kojoj se ostvaruju ciljevi i zadaci utvrđeni Zakonom o osnovnom muzičkom obrazovanju i vaspitanju, školskim Nastavnim planom i programom, Statutom i drugim aktima.

S ciljem uspostavljanja kontinuiteta, školovanje počinje od pripremnog, a završava se sa šestim razredom starog obrazovnog sistema, dok po novom, tzv. reformisanom sistemu, muzičko obrazovanje traje šest, odnosno za učenike koji nastavljaju srednje muzičko obrazovanje devet godina. Učenici uporedo sa osnovnim obrazovanjem stiču i znanja iz oblasti osnovnog muzičkog obrazovanja.

Djelatnost škole izražava se kroz instrumentalnu nastavu gdje postoje odsjeci za klavir, harmoniku, gitaru, flautu, violinu, violončelo, trubu, klarinet, solo pjevanje i kroz grupnu nastavu koja podrazumijeva rad sa ansamblima (kamerna muzika), horsko pjevanje, orkestar, solfeđo, kao i vannastavnu aktivnost, kulturnu i javnu djelatnost.

Svi ovi programi zastupljeni su kako u matičnoj školi, tako i u područnom odjeljenju. U područnom odjeljenju nijesu se stekli uslovi za reformisano obrazovanje, pa se nastava izvodi po starom sistemu u svim razredima, od pripremnog do šestog razreda.

Rezultati vaspitno-obrazovnog rada su evidentni, što učenici i nastavno osoblje pokazuju na redovnim internim i javnim časovima, kao i na godišnjim ispitima učenika. Na taj način se isključuje subjektivnost nastavnika u procjeni znanja đaka i ocjenjivanju jer se sve obavlja komisijski.

U školskoj 2014/2015. godini nastavu je pohađalo ukupno 387 učenika u 32 odjeljenja, i to u: pripremnom 48, prvom 47, drugom 34, trećem 34, četvrtom 29, petom 34, šestom 30, prvom reformisanom 27, drugom reformisanom 28, trećem reformisanom 17, četvrtom reformisanom 26, petom reformisanom 19 i šestom reformisanom 14.

ANALIZA USPJEHA

Na početku školske 2014/2015. godine upisano je 387 učenika, a školsku godinu završilo je 353, od čega 36 u područnom odjeljenju u Petrovcu.

Uspjeh učenika je vrlo dobar, srednja ocjena je 4,43. Analizom ukupne ocjene po pojedinim predmetima najbolji uspjeh pokazali su učenici iz predmeta horsko pjeva-

nje (4,62), a u instrumentalnoj nastavi najbolji uspjeh imali su učenici trube (4,56), a najslabiji gitare (3,89).

Ocjenjivanje učenika se vrši na redovnim i internim časovima pred nastavnicima koji su formirani u komisije, preko javnih časova, pred roditeljima i na godišnjim ispitima koji se održavaju na kraju školske godine, što je dugogodišnje pravilo i praksa svih muzičkih škola.

NAGRADE I ISTAKNUTI TALENTI NAŠE ŠKOLE

Zahvaljujući svim akterima – angažovanim i posvećenim profesorima, podjednako kao i mladim muzičkim talentima, učenicima, a svakako i donatorima – Muzička škola u Budvi, zajedno sa područnim odjeljenjem u Petrovcu na Moru, dobitnik je više od 550 specijalnih, zlatnih, srebrnih i bronzanih nagrada na domaćim i međunarodnim muzičkim takmičenjima.

Budvanski đaci često su imali priliku da budu jedini reprezentanti svoje države na prestižnim internacionalnim takmičenjima gdje su osvajali uglavnom prva mjesta. Od nekada simbolično nagrađivane škole, u prethodnih 10 godina među crnogorskim muzičkim školama naša škola se po broju osvojenih nagrada našla na četvrtom mjestu, ostavljajući iza sebe muzički razvijenije sredine i škole sa dužom tradicijom.

Među učenicima koji su bili najuspješniji tokom nižeg muzičkog školovanja kako po rezultatima, tako i po broju osvojenih nagrada navodimo sljedeće: Grana Đikanović, Jelena Polović, Nikola Vučković, Ivana Bogetić, Vasilisa Gagović, Milja Zenović, Anja Sekulić, Paola Mitrović, Sofija Jović, Miloš Stanković, Stefan Stešević, Stefan Knežević, Marko Gaković, Vasilije Gagović, David Mitrović, Lana Asja Dabović, Božidar Knežević, Nikola Joksimović, Danijela Marčetić, Vanja Sedlak, Boško Bismiljak.

Osim osvojenih prestižnih nagrada, poseban uspjeh predstavlja i to što đaci budvanske muzičke škole nerijetko nastavljaju srednjoškolsko muzičko obrazovanje, i to u prosjeku šest učenika svake godine, od toga po jedan iz Petrovca, što za ovu vrstu umjetničkog obrazovanja predstavlja jedno odjeljenje više svake školske godine u Crnoj Gori.

ZAKLJUČAK

Muzička škola sve nastavne jedinice i planirane godišnje zadatke propisane zahtjevima Ministarstva prosvjete i godišnjim planom rada uspješno realizuje u potpunosti. Prethodnu školsku godinu budvansku Muzičku školu, zajedno s područnim odjeljenjem u Petrovcu, pohađao je rekordni 431 učenik, što je školu po broju učenika direktno rangiralo na četvrto mjesto u Crnoj Gori. Kvantitet prati i kvalitet, pa se i po broju značajnih nagrada ova škola uspješno vinula među prvih pet crnogorskih muzičkih škola.

Preporukom Ministarstva prosvjete, naša škola je školske 2014/2015. godine smanjila broj upisanih polaznika za 40, što je za četiri odjeljenja manje nego prethodne školske godine. Bez obzira na stvarne potrebe budvanske sredine, koja ima veliki priliv stanovništva i gdje se učionice budvanskih osnovnih škola za jednu školsku godinu povećaju za 100 učenika (što je mnogo i odražava se i na interesovanje za muzičku školu), ovakve preporuke Ministarstva prosvjete sugerisane su isključivo zbog nedostatka kadra, nastavnika gitare prvenstveno, a angažovani predavači rade na više radnih mjesta širom Crne Gore. Shodno kapacitetima škole, i pored najbolje volje nemoguće je povećati broj upisanih učenika, zbog čega su pojedini roditelji i djeca nezadovoljni, a potencijalni talenti, nažalost, uskraćeni.

Već godinama unazad, rad ŠOMO Budva obilježen je neadekvatnim prostorom, nedostatkom pravog rješenja i vizije da se ovaj akutni problem riješi. Ostaje pitanje da li su kultura i umjetnost u Budvi sami sebi cilj ili će se konačno zajednički posvetiti konstruktivnim i konkretnim rješenjima za prevazilaženje nagomilanih kulturoloških deficita, čije bi nas rješenje u prostornom smislu izjednačilo s drugim kulturnim centrima Crne Gore?

Zanemarenost i nedostatak inicijative čitavog društva da se obezbijedi kvalitetno i ozbiljno rješenje ovog naizgled minornog problema, ne ostavlja ravnodušnim kolektiv Muzičke škole, naprotiv. Upravo je njena osnovna djelatnost ono što motiviše sve zaposlene koji godinama s neobično velikim entuzijazmom i posvećenošću njeguju generacije nadarenih učenika, opravdano strahujući da će oni otići u druge sredine koje imaju više razumijevanja za muziku generalno, ali i za ostale kulturološke vrijednosti, koje su ujedno i najveće bogatstvo svih njenih reprezentata.

MUZIKA ZA SVOJ GRAD: JEDNA BUDVANSKA PRIČA

„Budvani su oduvijek voljeli svoju Muziku, a ona je za cijeli svoj vijek znala svakog zabaviti, razveseliti, sa radošću dočekati i sa tugom ispratiti i u svim vremenima ostati ono što je oduvijek i bila samo – budvanska.“^{*1}

Oktobra 2014. Gradska muzika je održala koncert na Trgu pjesnika u budvanskom Starom gradu.² Međutim, ovog puta povod koncerta nije bio neki praznik ili festival koji se održavao na budvanskim ulicama. Ovaj koncert je Gradska muzika poklonila svom gradu – Budvi. Poklon gradu o kojem se svira, kome se svira, gradu kao vječnoj inspiraciji. Zvuči prilično romantično, ali takva je i veza Budve i Gradske muzike.

Počeci Gradske muzike su vezani za grad i njegove ulice. Naime, još je budvanski hroničar Pavo Mikula početkom XX vijeka zapisao kako je 12 budvanskih mladića, isto obučanih, 1908. prošetalo budvanskim Starim gradom, svirajući limene instrumente. Zvaničnom godinom osnivanja Gradske muzike smatra se 1906, kada je češki muzičar Karlo Vela okupio petnaestak mladića iz Budve, i strpljivo ih počeo učiti notama. Veza Muzike i grada traje, jaka je, a Muzika

* Ovaj prilog, u donekle izmjenjenom obliku, objavljen je na onlajn portalu *Primorske novine: dnevni izvor informacija sa pjene od Jadrana*, 4. novembra 2014. (<http://primorskenovine.me/index.php/tragovi/item/2336-muzika-za-svoj-grad-jedna-budvanska-prica>).

¹ Preuzeto iz online brošure: [Ivanović, M.], *100 godina Gradske muzike – Budva: 1906–2006*. Budva, Gradska muzika, 2006, koja je dostupna na linku – http://www.butua.com/drustva/gradska/gradska_muzika1.htm.

² Ili samo Gradu, kako to Budvani znaju reći.

se bliži i 110. godišnjici koju će uskoro proslaviti. Za sve te godine promjenilo se mnogo kapelnika koji su bili na njenom čelu, svaki ostavljajući svoj lični pečat: Anton Skutari, Luidi Jurić, Tripo Tomas i Ljubo Urban, koji je Muziku vodio pune 33 godine i ostavio neizbrisiv trag u njenoj istoriji. Slijede ga Pavel Aksamit i Ana Brajak Molčanov. Nakon nekoliko godina pod Aninom dirigentskom palicom, vraća se Pavel Aksamit kao kapelnik, a od početka ove godine Gradska muzika sarađuje sa profesorom Radovanom Papovićem, dirigentom Crnogorskog simfonijskog orkestra.

Tokom više od jednog vijeka trajanja, budvanska Gradska muzika imala je mnogo uspona i padova. Njen rad su prekidali ratovi, koji su nekada trajali godinama. Ali, ona se uvijek vraćala gradu, nanovo inspirisana i inspirativna. Godine 1975. dobila je Orden bratstva i jedinstva ukazom predsjednika SFRJ Josipa Broza Tita, a već 1976. priznanje i zahvalnost od svoga grada – Novembarsku nagradu. Nastavljala je svoj muzički put, ostajući vjerna Budvi, čuvajući njen identitet, njegujući i kroz muziku materijalizujući njen primorski duh.

Što se repertoara Gradske muzike tiče, on je prilično širok. Tradicionalni repertoar čine marševi, odnosno koračnice. To su pjesme koje svojim ritmom omogućavaju sviranje u hodu (*marching band*). Riječ je o marševima koji pripadaju ovom mediteranskom podneblju, ali i marševima koji su „uvezeni“ s američkog tla. U posljednjih tridesetak godina Muzika je obogatila repertoar i klasičnim koncertnim komadima, kao i polkama, valcerima, fokstrotom, *beguinom*, ča-ča ritmovima, flamenkom, kao i džez kompozicijama u stilu diksilenda. Takođe, može se čuti i koja poznata filmska tema, kao i muzika iz kabarea.

Još jedna veoma lijepa činjenica o Gradskoj muzici jeste da ona spaja ljude različitih generacija, profesija, karaktera. Nekada su u Gradskoj muzici, kao što smo vidjeli na početku, u istorijatu, svirali samo muškarci. Sada je tu mnogo žena. Fascinantna je činjenica kako ljubav prema Muzici i gradu spaja zubara, frizera, profesoricu, arhitektu, umjetnika i učenika.

Ova inspirativna istorija i tragovi koje Gradska muzika ostavlja na kulturu Budve tokom svih proteklih godina navodi me, a vjerujem i vas, da se zapitamo kakav je danas odnos grada i Muzike, i da li je ta veza i dalje toliko jaka. Muzika svom gradu, kao što smo vidjeli na početku priče, i dalje poklanja – svoju muziku, emocije, ukazuje mu čast. A koliko grad uzvraća Muzici? Kada kažem grad, ne mislim isključivo na institucije kao što su opština i lokalna samouprava, već i na nas – lokalnu zajednicu, Starograđane, sve građane budvanske opštine od Jaza do Kufina, sve privremene građane našeg grada i one prolaznike koji dijele ljubav prema Budvi i imaju svijest o njenom kulturnom i istorijskom značaju. Ali, krenimo od lokalne samouprave jer je, ipak, ona dužna da vodi računa o gradu i svim segmentima koji ga čine. U razgovoru sa članovima Gradske muzike shvatila sam da dugogodišnja saradnja sa budvanskom opštinom postoji, da pomažu Muziku kroz mnoge njene aspekte, da su čak finansirali i značajna putovanja Gradske muzike (kao npr. nedavno putovanje za Sankt Peterburg), mada je ponekad problem u

kontinuitetu. Međutim, prilično dobra saradnja nastavljena je i ove godine osnivanjem škole Gradske muzike, koja je počela da radi početkom oktobra 2014. godine.

Ono što je problematično za članove Gradske muzike i sve njene ljubitelje jesu prilično rijetki nastupi na budvanskim trgovima, posebno za vrijeme glavne turističke sezone kada je Stari grad okupiran različitim sadržajima, koji često služe samo za ostvarivanje profita. Pitanje je koliko takva praksa gradu može donijeti benefita i boljitka na duže staze. Prave vrijednosti se grade godinama, i poživaju na ulaganju, strpljenju i ljubavi. Upravo je Gradska muzika izgrađena na ovim postulatima, i kao takva teško je zamjenjiv predstavnik lokalne kulture i njene posebnosti. Vjerujem da će se svaki posjetilac prije „zaljubiti“ u Budvu zbog njenih autentičnih osobina i sadržaja, nego zbog globalizacijskih i potrošačkih trendova koji su tu našli mjesto. Dalje, ako ne negujemo taj identitet i posebnost koju imamo, koji najviše žive kroz organizacije kakva je Gradska muzika, utopićemo se u globalnom moru sličnih i istih trivijalnih sadržaja. Razumije se, ne mislim da su koncerti regionalnih i svjetskih muzičara u Budvi loša ideja, naprotiv, veoma su značajni za razvoj Budve kao turističke destinacije i mesta za zabavu, i pozdravljam ih, ali bi prioritet trebalo da bude ono što samo mjesto ima da ponudi, sa velikim poštovanjem institucije kakva je Gradska muzika. Smatram da bi nju i njoj slične organizacije trebalo što više i što češće uključivati u sve tokove života Budve. U tim nastojanjima inicijatori ne moraju isključivo biti opština i lokalna turistička organizacija. Vjerujem da mnoge plodonosne i kreativne ideje i saradnje mogu doći upravo od običnih ljudi, mještana – pojedinaca, lokalnih grupa i udruženja.

Na kraju, ovaj članak je svojevrstni apel lokalnoj zajednici, samoupravi, institucijama, organizacijama i kompanijama, ali i podsjećanje svim građanima Budve na kulturno blago koje imamo u srcu grada, na koje obraćamo ili ne obraćamo pažnju, ali ga, svakako, ne cijenimo dovoljno. Svi mi, građani Budve, u većoj ili manjoj mjeri utičemo na formiranje njene društvene klime i vrijednosti koje se promovišu, prihvataju i poštuju. Nažalost, trenutna društvena klima je takva da se zanemaruju mnogi značajni segmenti grada i njegove kulture zarad sticanja „brzog“ profita i života vođenog vulgarnim materijalističkim principima. Prije nego ikoga okrivimo za ovakvo stanje, vjerujem, svi za početak treba da se zapitamo da li smo možda i sami donekle odgovorni...

Dok budemo pokušavali da popravimo trenutni poredak i da od Budve napravimo bolji prostor za život, naša Gradska muzika će, sigurna sam, nenametljivo i sa mnogo ljubavi nastaviti da bezuslovno odaje počast i ljubav svom gradu – Budvi, kao i posljednjih 110 godina.

*

Kao poseban prilog ovoga rada donosimo zapis pok. Mira Ivanovića, nekadašnjeg predsjednika Gradske muzike Budva, koji je napisan povodom obilježavanja značajnog jubileja – vijeka postojanja ove organizacije:

100 GODINA GRADSKE MUZIKE BUDVA: 1906–2006.

„12 budvanskih mladića, isto obučених први пут је свирајући на лименим instrumentima прошетало градом“ – записао је 1908. године budvanski хроничар Паво Микла. Двије године раније, тачније, септембра 1906, чешки музичар Карло Вела окупио је у оквиру Хрватског културног друштва „Sloga“ петнаестак mladića и стрпљиво их почео учити notama и свирању на лименим instrumentima. Budvani су и прије те године која је узета као година nastanka Gradske музике имали прилику да се упознају са чаробним звуком лимених instrumentata, слушајући концерте војне музике на којима се нису свирали само маршеви и koračnice већ и valcerи, operete, uvertire, polke, па чак и Verdiјев Nabuko. Početак vijeka idilično је nagovještavaо mir и spokojstvo. Osnivale су се čitaonice, tamburaški и violinski zborovi, diletantska друштва са својим pozorišnim grupama. Neprocijenjivi су значај и uloga Srpske čitaonice и Hrvatskog kulturnog друштва „Sloga“ у kulturnom, obrazovnom и duhovnom životu Budve krajem devetnaestог и početkom dvadesetог vijeka.

Pod vođstvom kapelnika Vele Muzika је nastupala до 1914. године када је прекинут рад свих друштava у Budvi. Музичари Luidi Jurić, Niko Šumić и Ante Urban prelaze да свирају у оркестар Kralјевске музике Crne Gore при dvoru kralја Nikole I на Cetinju, а о sudbini prvог kapelnika Karla Vele pouzdаних informacija нема. Spajanjem свих друштava 1924. године са Sokolskim друштвом Budva, Gradska музика obnavlja svoj рад, а за kapelnika је постављен budvanski frizer и музичар Anton Toni Skutari. Plata за njegov рад у Muzici bila је predviđena budžetom budvanske opštine. Muzika је tada broјala 17 članova и nastupala је на свим značajnim dešavanјima našeg malог mjesta između dva rata.

Ponovo rat и ponovo prekid rada. A nakon toga treća држава и treći početак 1950. године. Školu и probe са старим и novim музичарима organizuje и vodi Luidi Jurić.

Kratko vrijeme, 1954. године nasljeđuje га познати kotorski kompozitor и музичар Tripo Tomas, а већ 1955. с прvim posleratnim uniformama и novi kapelnik Ljubo Urban који ће voditi Gradsku музiku pune 33 године и ostaviti neizbrisiv trag у istoriji ovog друштва.

Tih година Gradska музика redовно učestvuje на tradicionalnim susretima duvačkih оркестara не само у Budvi nego и у susjednim gradovima Boke, Beogradu, Splitu, Novom Sadu, Dubrovniku. Broји више од 40 članova и први пут од osnivanja у svom sastavu ima и djevojke.

Ukazom predsjednika SFRJ Josipa Broza Tita Gradska музика је 1975. године odlikovana Ordenom bratstva и јedinstva са srebrnim vijencem, а 1976. grad Budva dodjeljuje јој Novembarsku nagradu.

Pavel Aksamit, profesor музике из Poljske, danas profesor на Muzičkoј akademiji на Cetinju, 1988. postaje kapelnik Gradske музике. Novi zanos и novi repertoar – marševe и koračnice zamjenjuју popularne melodije, džez, polke и valcerи. Slijede zajednički novogodišnji koncertи са Muzikom из Kotora и Tivta.

Nastupi više podsjećaju na big bendove, nego na tradicionalnu primorsku bleh muziku.

Od oktobra 2006. Ana Brajak Molčanov, profesor muzike u budvanskoj muzičkoj školi, preuzima dirigentsku palicu Gradske muzike.

Budvani su oduvijek voljeli svoju Muziku, a ona je za cijeli svoj vijek znala svakog zabaviti, razveseliti, s radošću dočekati i s tugom ispratiti i u svim vremenima ostati ono što je oduvijek i bila – budvanska.

*Članovi budvanske Gradske muzike pedesetih godina XX vijeka (foto Josip Šuljak)
(ljubaznošću Laure Šuljak)*

*Današnji sastav Gradske muzike
(foto Itana Lalović, 2014)*

Мирјана Пајовић

О ЖЕНСКОЈ ВОКАЛНОЈ ГРУПИ „ХАРМОНИЈА“ ИЗ БУДВЕ

*Чланице „Хармоније“ представљају најлепши букет ружа убраних
из прелијепих будванских вријова.*

Миодраг Вутделић,
дугогодишњи предсједник КУД-а „Кањош“

ПОЧЕЦИ...

Развој туризма условио је проширивање и подизање на виши ниво целокупне културне понуде у Будви. Будући да је туристима требало представити културу ових крајева формиран је Културни центар Будве који је имао задатак да се, између осталог, бави и оснивањем културних друштава.

Године 1972. у Будви је основан КУД „Кањош“ који је углавном функционисао као фолклорно друштво, међутим, убрзо се оснивају и друге секције, па и мешовити градски хор. Овај хор имао је око 40 чланова и наступао је два пута годишње, јер због великог броја чланова није био мобилан за путовања. Због потребе честих гостовања у иностранству, прије свега на туристичким берзама по Европи, али и због лакшег рада, након неколико година, овај хор се трансформише и из његових редова се издаја прво женска вокална група (1983), а после неколико година и мушка група „Кадмо“. Обе групе су и даље биле у саставу КУД-а „Кањош“. Мушка група се недуго затим угасила, а женска клапа је опстала све до 1989, када се осамостаљује и добија садашњи назив.

Познати новинар и преводилац Братислав Бато Кокољ, инспирисан легендом о постанку Будве, предложио је да ова вокална група добије назив „Хармонија“, по плавокусој краљици Хармонији, жени феничанског краља Кадма, митским оснивачима Будве.

Од оснивања уметнички руководиоца групе је Мирјана Пајовић, а председници су били Драган Дулетић, Бранка Медин Станић и Срђа Поповић, док је актуелна председница поново Бранка Медин Станић.

Године 2000. клапа се званично региструје као НВО и такав статус задржава до данас.

РЕПЕРТОАР И АКТИВНОСТИ

„Хармонија“ није програмски оријентисана само на класичан репертоар приморских клапа, већ негује разноврстан мелос. Првих година претежно су на репертоару биле традиционалне и новокомпоноване клапске далматинске песме, које су се изводиле четворогласно, што је једна од карактеристика клапског певања. Из године у годину репертоар се повећавао, тако да данас вокална група, осим карактеристичних приморских песама, на репертоару има и духовну музику, композиције старих мајстора, хорске арије из популарних опера, староградске песме, изворне народне песме и тзв. забавне мелодије.

Знатан део репертоара, чине композиције за које је текст, музику и обраде написала Мирјана Пајовић.

Поред *a cappella* репертоара, клапа „Хармонија“ радо пева уз инструменталну пратњу, коју су досад чинили: Дано Адровић (хармоника и клавијатуре), Ирена Радоњић (клавијатуре) и Марија Мартић (клавијатуре), обе ученице ШОМО Будва.

„Хармонија“, такође, негује и песме оркестарског „звука“, за које су аранжмане радили: Владимир Беговић, адвокат и самостални уметник из Котора, члан бенда Музичка радионица, Зоран Пророчић, вођа бенда Музичка радионица, самостални уметник из Котора, Анђелко Ђурановић из Тивта, члан групе Монтенегро сингерси и самостални уметник, и Александар Маговчевић, самостални уметник и вођа Атлас бенда из Подгорице.

Велики рад и упорност, правилно одабран и стално прошириван репертоар, добро припремљени и осмишљени наступи и често „подмлађивање“ групе, имају за последицу да „Хармонија“ постоји више од три деценије, тачније 33 године. Захваљујући вишедеценијском раду, ова група је постала саставни и незаобилазни део културне и туристичке понуде Будве, што је уочио и главни финансијер – Општина Будва.

Године 1994. снимљена је аудио-касета названа *Хармонија*, по групи и првој песми на касети. Тематика песама је везана за море, сунце, љубав и сличне теме; доминира приморско-забавни мелос (медитерански), осим песме „Соко“ у којој преовлађује етно-мелос. На „А“ страни касете су песме: „Хармонија“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман Д. Адровић), „Мандолине и гитаре“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман Д. Адровић), „Соко лети преко Будве града“ (народна песма, музичка обрада М. Пајовић, оркестарски аранжман

И. Радоњић) и „Пјесма Петровцу“ (текст М. Перазић, музика М. Пајовић, оркестарски аранжман И. Радоњић). Страну „Б“ касете чине песме: „1000 жеља“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман И. Радоњић), „Прекрила је небо дуга“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман Д. Адровић), „На обали“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман Д. Адровић) и „Срећни дани“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман И. Радоњић). Касета је снимљена у великом студију Музичке продукције РТЦГ, тон мајстор и продуцент био је Ласло Шалго из Подгорице.

Први компакт-диск *Море љубави* снимљен је 2001. године и доноси песме: „Хармонија“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман Д. Адровић), „Будва у срцу“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман А. Ђурановић), „Будванске приче“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман А. Ђурановић), „Мандолине и гитаре“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман Д. Адровић), „Море љубави“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман В. Беговић), „Будванска ривијера“ (текст Ж. Петровић, музика М. Пајовић, оркестарски аранжман А. Ђурановић), „О мама миа“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман А. Ђурановић), „Маскенбал“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман А. Ђурановић), „Сплет далматинских пјесама“ (народне песме, музичка обрада М. Пајовић и А. Ђурановић), „Једне љетње ноћи“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман А. Ђурановић), „Пјесма Петровцу“ (текст М. Перазић, музика М. Пајовић, оркестарски аранжман Д. Адровић), „Срећни дани“ (текст и музика М. Пајовић, оркестарски аранжман Д. Адровић), „Соко“ (народна песма, музичка обрада М. Пајовић и Д. Адровић), „Приморкиња“ (народна песма, музичка обрада М. Пајовић и А. Ђурановић), „О, јелова горо“ (народна песма, музичка обрада М. Пајовић и А. Ђурановић) и „Ситан камен“ (народна песма, музичка обрада М. Пајовић и А. Ђурановић). Компакт-диск је снимљен у тонском студију у Тузима – Подгорица, а тон мајстор је био Вуђај Сокољ.

Године 2007. група снима и други компакт-диск, под називом *Ситан камен*, са традиционалним паштровским, будванским и приморским песмама. Снимљено је девет песама у *a cappella* извођењу. Песме број 1, 2 и 3: „Ој, радости веселости“, „Паде цвијетак наранче“ и „Ситан камен“ су паштровске свадбене песме, док је број 4 – „Соко“ – будванска народна песма (музичка обрада М. Пајовић). Број 5, 6 и 7 чине традиционалне далматинске песме: „Не питај ме“, „Цвиће моје“ и „За ону љубав“ (музичка обрада Н. Греговић). Нумера број 8 је, заправо, обрада традиционалне приморске клапске песме из Боке „Дјевојка је момку“ (музичка обрада М. Пајовић и Н. Чучић), а број 9 је новокомпонована клапска будванска песма „Маре“ (текст и музичка обрада М. Пајовић). Све песме су снимљене у тонском студију „Адреналин“ у Подгорици, а тон мајстор је био Зоран Станишић.

У септембру 2009. „Хармонија“ је за РТЦГ снимила 18 телевизијских спотова, на специфичним и карактеристичним локацијама Будве, Режевића и Петровца. Редитељ спотова био је Хусеин Бато Дукај из Подгорице.

Почетком 2014. снимљен је трећи компакт-диск под називом *Љубав је њјесма*, на којем се налази 10 песама: „Љубав је пјесма“ (текст и музика М. Пајовић, аранжман А. Маговчевић), „Будва у срцу“ (текст и музика М. Пајовић, аранжман А. Ђурановић), „Сунчан дан“ (текст и музика М. Пајовић, аранжман А. Маговчевић), „Будванска ривијера“ (текст и музика М. Пајовић, аранжман А. Ђурановић), „Капетан бијелог брода“ (текст и музика М. Пајовић, аранжман А. Маговчевић), „Шируни“ (текст и музика М. Пајовић, аранжман З. Пророчић), „Море љубави“ (текст и музика М. Пајовић, аранжман В. Беговић), „Прича о љубави“ (текст и музика М. Пајовић, аранжман А. Маговчевић), „Ето то је море“ (текст и музика М. Пајовић, аранжман А. Маговчевић) и „Праве љубави“ (текст Р. Мудринић, музика М. Пајовић и оркестарски аранжман А. Маговчевић).

У мају 2015. године снимани су спотови за ове песме, такође на одабраним локацијама Будве, Милочера, Светог Стефана и Петровца. Редитељ седам нових ТВ спотова био је Зоран Фатић, власник најпрестижнијег приватног студија „Визија натуре“ из Подгорице, заједно са екипом РТВ ЦГ.

За више од три десетлећа постојања и рада „Хармонија“ је имала око 1.500 наступа, од којих највише самосталних концерата. Наступала је на домаћим и иностраним фестивалима забавне и народне музике, на пригодним и другим манифестацијама. Такође, у земљи и иностранству, наступала је на смотрама клапа, као и више пута на Фестивалу клапа у Перасту, где је освојила награде жирија и Друштва љубитеља града Пераста. Чест је гост разних локалних и националних медија, као и оних иностраних.

Сваке године „Хармонија“ организује годишњи концерт у цркви Санта Марија у будванском Старом граду, а у оквиру туристичке сезоне последњих година два пута месечно одржава концерте на оближњем Тргу пјесника.

Женска вокална група „Хармонија“ од 2007. има свој веб-сајт www.hamonija-budva.com, који је бесплатно урадила, и ажурира га, НВО „Инфомонт“ из Будве, на челу са Веском Миловићем. Група „Хармонија“ има неколико хиљада пратилаца на друштвеним мрежама као што су фејсбук и твитер, које редовно уређује. Са посебним поносом наводимо једног од највећих фанова групе – Милоша Борету из Будве, студента драматургије, који са својом породицом и пријатељима, уз нескривено одушевљење и поштовање, не пропушта нити један концерт наше клапа.

Колико су чланице „Хармоније“ озбиљно посвећене свом ангажовању, сведочи не само њихов однос према песми него и према свим аспектима наступа, а посебно према визуелном представљању и одевању. За осмишљавање и шивење репрезентативних костима и ношњи за Женску вокалну групу „Хармонија“ било је ангажовано неколико домаћих модних креаторки. Црногорске стилизоване ношње израдила је Ђиљана Поповић Бобот (Подгорица), реплике традиционалних паштровских ношњи Олга Ђедовић из Петровца, а верзије паштровских грађанских и стилизованих костима мр Јелена Ђукановић (модни студио „Соф-соф“ из Никшића).

ЧЛАНИЦЕ

Садашњи састав групе чине: Маријана Митровић (сопран I), Марија Шумић (сопран I), Дијана Браић (сопран I), Бисерка Боговић (сопран II), Марија Лазаревић (сопран II), Јадранка Узелац (сопран II), Весна Миловић (алт I), Катарина Поповић (алт I), Јелена Оташевић (алт I), Јулијана Калајановић (алт II) и Мирјана Пајовић (алт II).

Чланице групе су некада биле и: Вера Брадић, Даница Томић, Рајка Шпадијер, Марика Шуљак, Лана Маровић, Љиља Барац, Ранка Перуновић, Љиљана Поповић, Наза Бенић, Ксенија Николић, Јелена Бубања, Маја Јовановић, Ана Никезић, Сенада Лековић, Олга Зеновић, Власта Барац, Регина Ђурић, Емилија Минић, Марија Вучковић, Данијела Николић, Душица Вугделић и Јована Каписода.

ПРИЛОЗИ:

КАД ЗАПЈЕВА „ХАРМОНИЈА“

*Кад зајјева будванска „Хармонија“,
из морске ѿјене извија се Скочићевојка
и над валима лебди ѿриморкиња вила –
уз лахор једноірице ѿишјају:*

*Еј, дивоіина сесіро, ѿлава Хармонијо,
кћери Ареса и Афродиіе,
ишіо іе мийска ѿрича с Кадмом узига
у іемеље будванскоі ірада,
оішкуд іеби іо чудесно име?*

*Кад зајјева будванска „Хармонија“
из мийша се хеленскоі уздиже
зајјев ѿлавокосе Хармоније:*

*У ѿрадоба ѿламно, у зору свијетша,
над хаосом іавним зраче іријумфује.
Преко зјаја ірдноі и оіњева мржње
моішови се вију – седмобојне дује.*

*Х а р м о – кола и круі и склад у космосу,
х а р м о – круі и колски іочак из Микене,
х а р м о – круі и слојне силе іоднебесја –
и роди се моја ријеч – х а р м о н и ј а!*

Каг зајјева будванска „Хармонија“
 она бива сесѣра својеја имена.
 И њокрену се хорски крујови свјејлосѣи
 и вјечно будна ријеч – хармонија –
 заискри у сѣиховима Хомера и Пиндара
 и Сајфе, окружене ѣласовима муза,
 ња све одлијејне у сѣиху Њејошевом:
 „Громови су Ловћену музика“...
 И ѣле, х а р м о н и ј а складно њрожима
 све живо и неживо и машѣу висина.
 И круј је свему и круј све је.
 И круј је свекружје као око наше
 и у оку свијејѣи и у оку зјена
 и у зјени зрак и у зраку суза
 и у сузи роса – радосно цвјејшање...

Каг зајјева будванска „Хармонија“,
 схори се чистѣи окѣејѣи свейриродни –
 из миѣа и љејоѣе, из сна и љубави.

Каг зајјева „Хармонија“,
 складно се ојласе маслине, брезе и ѡалме
 и висине ѡрја,
 складно се одазову орхидеје, жукве и руже
 и ѣбање морја.

Каг зајјева „Хармонија“,
 складно заблиѣа цвјејѣни окѣејѣи ѡприроде
 и сѣасиѣе Будве и ѡриморја.

Еј, каг зајјева „Хармонија“!

Чедо Вуковић,
 академик и књижевник

*

Женска вокална група „Хармонија“ негује различите стилове певања примене урбаном стилу приморја. Као део традиције и културе приморја, Будванке из „Хармоније“, попут Марије Шумић, знају и изводе такозване *далматинске ѡјесме*. И у првој половини XX века, као и у садашњој пракси, ове су песме биле обавезан део музицирања овог дела Јадрана. У зависности од годишњег доба, Будвани су се шетали зимским и летњим корзоом. Зимски корзо ишао је, на пример, потезом од

Врајћа од ѡрага до цркве, и онда опет натраг до полазишта. У шетњи су се млади Будвани удварали, понекад само погледима. Будући да им погледи нису били довољни, а други контакт је строгом традицијом био забрањен и родитељи га нису одобравали, млади су се довијали на разне начине. Тако је, попут свих осталих приморских градова с ове стране Јадрана, удварање било осмишљено и песмом, често у Будви називаном и *серенада*. Из тог разлога је Будва увек имала своју *клају*, подразумевајући под тим називом неформалну групу певача-аматера, састављену од музикалних мештана, и то не само од младића стасалих за женидбу него и од њихових старијих суграђана. Као што то у народу обично бива, и Будвани су ове песме учили од старијих генерација, или, како сами кажу, *од оне младосћи која је ѡред нама била*.

Осим наведених традиционалних песама, „Хармонија“ негује и презентује и нове песме, настале у истом, урбаном стилу приморског музицирања, које већином потписује њихова водитељица, Мирјана Пајовић. Под тиме се подразумева вишегласно, понекад и *sotto voce* хомофоно певање. Њиме је римованим двостиховима или у катренима најчешће опевана љубав (према особи, али и родном крају, будванском и приморском). Мирјана Пајовић је веома свесна и важности музичког наслеђа краја у којем живи и ради, па се посебно посвећује обради народних песама. У томе је инспиришу и паштровске песме, попут „Приморкиња коња јаше“ (компакт-диск *Море љубави*, снимљен 2001). Ова песма у њеном аранжману толико је популарна у Црној Гори, да доживљава не само бројна извођења других музичара, већ они често ову обраду доживљавају као део традиције, не наводећи, нажалост, Мирјану Пајовић као аутора обраде. Она је ту песму обрадила у *стилу клајске шансоне*, што је веома популарно у музицирању црногорских клапа. Тај стил етномузиког др Јакша Приморац (2008) проналази и на репертоару хрватских клапа.

Захваљујући бројним песмама које „Хармонија“ има на свом репертоару, као и односу пуном љубави и ентузијазма према музичком наслеђу свога завичаја, Будванке окупљене у овој групи несумњиво заузимају веома значајно место у очувању, преношењу и развијању музичке културе овог града.

Др Злата Марјановић,
етномузиколог из Панчева

*

ГОВОРИ ПОВОДОМ ЈУБИЛЕЈА 30 ГОДИНА ПОСТОЈАЊА И РАДА ЖВГ „ХАРМОНИЈА“ (Будва, 25. новембар 2013)

Част ми је вечерас што ћу у име Женске вокалне групе „Хармонија“ поздравити председника општине господина Лазара Рађеновића са сарадницима, одборнике нашег локалног парламента, представнике јавних установа и других привредних субјеката са подручја наше општине, господина Никшу Чучића, диригента Црквено-пјевачког збора „Свети Трипун“, которске базилике и катедрале, госпођицу

Чланице „Хармоније“, Будва, 2014.

Данијелу Николић, диригенту Црквеног хора „Свети Јевстатије Превлачки“ из Будве, круг вјерских заједница, невладиних организација и представнике средстава јавног информисања. Посебан поздрав за даме које су престале пјевати у „Хармонији“, а и за све вас поштовани пријатељи које је у просторије академије знања и вечерас довела жеља да по ко зна који пут чују нашу „Хармонију“.

Уважене даме и господо, јубилеји су заиста посебни догађаји, враћају нас у прошлост, подсећају нас колико је нешто истовремено и константно и пролазно. Тада застанемо макар на тренутак, сагледамо пређени пут, али видимо истовремено и прилику и шансу за нове пројекте. „Хармонија“ је са нама пуних тридесет година, и ако вратимо сјећање на сва културна дешавања у нашој општини, чућемо гласове чланица „Хармоније“ и око „Црвене комуне“, и око Спомен дома „Режевићи“, зидина Старог града, Модерне галерије, трга између „Авале“ и „Могрена“, Цитаделе, Санта Марије. Оне пјевају о нама, пјевају о Будви, Светом Стефану и Петровцу. Препознавши богатство нашег мелоса и сву љепоту која заслужује да буде опјевана, оне су своје стваралаштво усмјериле управо на све оно што наш крај чини посебним.

Веома је важно, сложићемо се, да се аутентичност у култури очува и заштити. Дух народа се мало гдје осјећа као у музици. Колико нам је од значаја да се управо то у овом времену глобализације очува, толико је важно да знамо да треба на томе рећи хвала „Хармонији“. „Хармонија“ се побринула да се на најљепши начин од заборавачува дио музичке културе нашег поднебља. Сачуване су паштровске пјесме, свадбене углавном, попут „Приморкиње“, „О, јелова горо“, „Ситан камен“. Оне наступају у прелијепим хаћинама, као и стилизованим ношњама црногорским и паштровским, које су за њих дизајнирале црногорске модне креаторке Јелена Ђукановић

и Љиљана Поповић Бобот. Од 2009. године често и преко таласа наше РТЦГ, гостује „Хармонија“ у нашим домовима са 18 спотова снимљених у нашој општини.

Увијек раздрагане, гдје год да наступају, изван наше општине (а свуда су дочекане с уважавањем и радо виђене), поручују „најљепше су пјесме своме граду дали“. Кажу „доћи у Будву, доћи у Милочер“, пјевају „има један градић поред мора“.

На репертоару „Хармоније“ је и духовна музика. Чланице пјевају у Црквеном хору „Свети Јевстатије Превлачки“ у Будви и Црквено-пјевачком збору „Свети Трипун“ у Котору. Затим, ту су и хорске композиције из популарних опера, староградске, изворне пјесме. Ипак, највећи дио репертоара чине композиције за које је музику и текст написала госпођа Мирјана Пајовић, умјетнички руководилац вокалне групе од њеног оснивања.

Поштовани пријатељи, вечерас овдје желим да кажем да је „Хармонија“ три деценије опстала управо захваљујући ентузијазму госпође Мирјане и свих чланица, посебно чланица које су са Мирјаном биле од самог почетка, али и вас, заљубљеника у њихову музику у нашој општини, али и оних изван ње. За тридесет година љубави које је „Хармонија“ посветила својој општини, приређено је и ово дивно вече. Хвала свима који су уз „Хармонију“ били свих ових година, вама и онима који вечерас нијесу са нама. Будимо уз наше даме и наредних година. И нека дође још нових чланица. И нека од „Хармоније“ увијек потичу најљепше пјесме о нашој општини. И нека никада не престане да пјева будванска „Хармонија“!

Бранка Медин Станић,
предсједница ЖВГ „Хармонија“

*

„Соко лети“, „О, јелова горо“, „Приморкиња“, „Ситан камен“... само су неке од многобројних пјесама које изводе чланице женске клапе из Будве. Нема правог Будванина нити Будванке а да не зна све изворне пјесме које оне интерпретирају. Оне чувају од заорава наше музичко благо, па су самим тиме и оне наше богатство. Не постоји туриста којег није одушевио њихов наступ, за њих је то велика атракција – људи их сликају, снимају, а неки чак и пјевуше са њима. Имају дивно име, група се зове „Хармонија“ и оне га достојанствено и заслужено носе. Њих десетак функционишу као једна породица. Обожавам да будем у њиховом друштву, од окупљања прије почетка програма, па све до оног трена кад кренемо својим кућама опчињени складом тих лијепих гласова. Сваког пута надмаше саме себе и у томе, заправо, и јесте њихов чар. Те шармантне даме увијек изнова звуче све боље и све љепше. Моје пријатељице, старије су од мене само по годинама, али по духу никако – константно су ведре и разигране! Ове године те драге госпође и даме славе тридесетогодишњицу свог умјетничког рада и ја им, као млади љубитељ и један од највјернијих слушаца, тај дан од великог значаја срдечно честитам са жељом да нас увесељавају још много година...

Милош Борета,
љубитељ ЖВГ „Хармонија“

*

Драге и поштоване даме, чланице и управо будванске клапе „Хармонија“!

У име Удружења Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ преносим вам искрене честитке за дуготрајан успјешан рад којим на високом умјетничком нивоу богатите наш свакодневни и културни амбијент.

Сарадња „Хармоније“ и „Дробног пијеска“ је, на обострано задовољство, дуга и плодотворна. Она представља лијепо и креативно искуство, с обзиром на то да дијелимо заједничку мисију афирмације и ширења аутохтоних, али и универзалних културних вриједности. Поменуто нас чини препознатљивим и особеним, али и намеће обавезу одговорности и истрајности у тежњи ка овом племенитом циљу.

Са жељом да ваши умјетнички и стваралачки домети буду бескрајни, срдечно вас поздрављам и, још једном, пуног срца честитам!

Душан Медин,
секретар Удружења Паштровића и пријатеља
Паштровића у Београду „Дробни пијесак“

*

ЉУБАВ СИ ОД МЕНЕ КРИЛА

Љеџиње ѿриче оживљавам, сјећам их се увијек радо;
И ѿсвуда ѿишо ја видим: лице ѿвоје, њежно, младо.
Збоџ ѿвојијех лумбрелина осџах и без ѿакулина...
И, не жалим, вило, живоџ за ѿе даџи, од милина.
Љубав си од мене крила, дарива ми ѿоџед драџ...
Јеси ли ме икад снила, ѿо би знао сами враџ!
Али знам да честѿо ѿлачеш, ѿорке сузе болно лијеш;
Да фаџулетџ вјерно чуваш, њиме очи влажне бришеш!
Сјеџиши ме се чеџиће сада, док ѿо мору млађан бродим
„Хармонију“ слушаши сама на мјесџиима нашим мноѿим...
И ѿа клаџа, сџара, женска, ѿеби наду улијева:
Зима хладна ѿрође брзо; љеџио сређе свако снијева!
Рекла си ми још и онда: „без Будве да сређе нема“;
И да ѿужна си одавно ѿишо ѿе мајка друѿом сѿрема.
А ѿамѿиим и ријечи оне које мене сѿрашно боле:
„Маринера невјерна ђевојке не воле“!
Забораџиџи ја не моѿу сузу ѿвоју ѿошлу, врелу,
Кад на расѿанку ѿи ме виђе у морнарском одијелу.
Мислим на ѿе, сѿално, душо, на далеком мору сињем,
Пјесму ову сјеџињу ѿјевам да леџи до наше риве!

Милош Борета,
љубитељ ЖВГ „Хармонија“

Весел'мо се веселимо:
музичке манифестације

*Бисери Боке на јубиларијади у Будви, 1969.
(љубазношћу Жељка Миловића)*

BUDVANSKE GITARIJADE (1967–1973)

Crna Gora šezdesetih godina prošlog vijeka bila je umnogome drugačija od one iz prethodne poslijeratne deкаде. Saobraćajna izolovanost, koja je bila glavni limit privrednog razvoja Crne Gore, značajno je neutralisana 1962. otvaranjem dijela Jadranskog puta koji je povezivao jugorepublike. Puštanje u saobraćaj drumske žile kucavice primorja Herceg Novi – Bar, željezničke pruge Nikšić–Bar i Gata 2 barske luke (sve istog dana, 29. novembra 1965) otvorilo je mogućnost mnogo bolje putne komunikacije. Ovo je pospješilo razvoj turizma, a u periodu 1965–1970. izgrađeni su značajni hotelski kompleksi, trgovački kapaciteti, domovi kulture, zabave i sporta.

Crna Gora je unaprijedila i pomorski saobraćaj, jer je nakon kotorske „Jugooceanije“ (1955), pokrenuta 1961. i barska „Prekookeanska plovidba“, što je omogućilo povezanost ovog dijela Evrope sa svijetom, a u krajnjem, i mnogo veću razmjenu informacija, iskustava i finansijsku dobit. Najznačajniji momenat crnogorskog „prozapadnog“ otvaranja koje je neposredno uticalo i na proboj pop kulture i načina odijevanja, muziciranja i življenja uopšte, naročito u primorskim opštinama i Titogradu, bilo je otvaranje redovne feribot linije Bar–Bari, 24. jula 1965. godine. Ono je, konkretno, značilo donošenje farmerica, šušakavaca i ostalih modernih odjevnih predmeta, kupovinu ploča, muzičkih instrumenata i razglasa, te stranu literaturu najrazličitijih vrsta.

Liberalizacija u ekonomiji odrazila se i na ostale segmente života, pa mediji često donose vijesti o dešavanjima kojih u dotadašnjoj crnogorskoj

* Preuzeto iz autorove najnovije monografije *Crnogorska pop-rok muzika 1954–1991*. Bar: Matica crnogorska, 2015.

istoriji nije bilo. U avgustu 1962. na stadionu Budućnosti održana je prva velika modna revija u Crnoj Gori, a na drugom kraju republike, u Tivtu, 13. juna 1965. revija italijanske mode i pjesme pred oko 1.000 gledalaca. Krunu prekomorske saradnje predstavljao je izbor za Miss Adriatic, Miss Saical i Miss Coca-Cola na brodu „Sveti Stefan“, koji je bio na specijalnom putovanju od Barija do Bara, avgusta iste godine.

Šezdesetih godina Crna Gora postaje interesantna sineastima iz inostranstva. Malo koji film je izazvao toliko zanimanja kao *La guerra di Troia*, ekranizacija slavne Trojanske bitke, za ovu priliku izmještene na Ćemovsko polje, 1961. godine. U „zlatno doba Lovćen filma“, nije bilo čudno vidjeti Vinetua i Old Šeterhenda kako izlaze na proplanak iznad Boke Kotorske ili se veru po Biogradskoj gori i Krućama kod Ulcinja. Vjerovatno najpoznatiji film iz šezdesetih, koji je sniman u Crnoj Gori, bio je *Long Ships (Dugi brodovi)* Džeka Kardifa. U glavnim ulogama bili su proslavljeni Sidni Poatje i Ričard Vidmark, po kome je punta, koja se nekada zvala Brijeg od Budve, nazvana Ričardova glava.

U Kotoru se 1968. otvara novi hotel „Fjord“ sa terasom i noćnim klubom, a čuveni direktor Jovo Parapid pravi presedan u dotadašnjem turističkom životu Boke, pa preko ljeta dovodi tri vanserijska zabavljачka orkestra: Agram iz Zagreba, Beogradski Show Ansambl i Montenegro. Petog juna 1969. u Crnoj Gori borave italijanski režiser Karlo Ponti i njegova glamurozna supruga, filmska diva Sofija Loren. U Vili Gorica primio ih je predsjednik Izvršnog vijeća Skupštine Crne Gore Vidoje Žarković, a Opština Budva im je poklonila plac u blizini Svetog Stefana, ne bi li češće dolazili u Crnu Goru i „povukli nogu“ za evropski džet-set.

Svoje mjesto u životu prosječnog Crnogorca šezdesetih počinje da zauzima i televizija. Prvi signal uhvaćen je u ulcinjskom hotelu „Galeb“ u ljeto 1956, a 14. novembra 1957. na Jezerskom vrhu na Lovćenu montiran je prvi predajnik pomoću kojeg je stizala slika iz Italije.

Prva TV slika u Crnoj Gori primljena je samo dan kasnije na području Cetinja, Titograda, Herceg Novog, Tivta i dijela kotorske, budvanske i barske opštine.

Od 1958. godine širom velike zemlje emitovao se eksperimentalni jugoslovenski radio-program koji se, međutim, nije mogao pratiti na teritoriji Crne Gore. To je bilo moguće tek od 29. novembra 1963, kada su postavljene relejne stanice na Bjelasici i Štirovniku. Od tog dana su i vlasnici TV prijemnika bili u prilici da gledaju dva televizijska programa: italijanski i jugoslovenski. Zahvaljujući saradnji dvije televizije (JRT i RAI), gledaoci u Crnoj Gori su 1966. uživali u utakmicama fudbalskog Mundijala u Engleskoj. Avgusta 1968. kod nas je počelo emitovanje drugog programa RAI, sa mnogobrojnim sportskim i zabavnim emisijama.

I Radio Titograd šezdesetih godina unosi novine u učmali program u kome i dalje dominiraju ozbiljna i izvorna narodna muzika, te šlageri. *Pobjeda*, kao zvanično glasilo republike, šezdesetih se stidljivo „otvarala“ prema novim uticajima i dešavanjima, nije gledala blagonaklono na „zapadnjačku muziku“, i u rijetkim tekstovima koji bi doticali ovu temu osjećala se žaoka netrpeljivosti. Članaka nije bilo mnogo, ali su se pojavljivali, naročito u drugoj polovini šezdesetih, kada je među mladim naraštajem eksplodirala beat muzika.

Prva crnogorska skupina koja je upriličila turneju po matičnoj republici, s repertoarom koji je bio striktno u domenu zabavne/pop/beat muzike bio je Zabavni orkestar Srednje muzičke škole „Njegoš“, i to dvije godine zaredom, 1960. i 1961. godine. Razlozi za takav nesvakidašnji potez bili su praktične prirode: agitovali su među mladima za upis u muzičku školu. Da bi stimulisaio mlade crnogorske kompozitore i počeo da uspostavlja muzičku produkciju u Crnoj Gori, marta 1965. godine, Radio Titograd je raspisao prvi konkurs za komponovanje zabavnih melodija (D. M. 1965: 9).

U Titogradu život mladih kreće ubrzano da se mijenja nakon otvaranja Doma omladine 1965. godine. Upravo tada počinje period okretanja mladih prema beat, tj. rock muzici, a taj zamah koji je potrajao narednih nekoliko godina i dalje se smatra najjačim urbanim inputom u crnogorskoj istoriji.

Prvi crnogorski beat/rock bend osnovan je u Titogradu 1964. godine. Bili su to Entuzijasti – Dragan Popović Pop se uhvatio bubnjeva, Miro Popović bas gitare, Sloba Džaferović ritam gitare, a Peko Gatolin solo gitare. Vrlo brzo je umjesto Mira Popovića „uletio“ Džile Kalezić. Priklučio se i Dragan Kozlica na organama, te kao drugi vokal (i bubnjar) Mili Knežević. Nedugo kasnije u Herceg Novom počinje da svira prvi primorski bend – novljanski Eukaliptusi.

Crna Gora je, u muzičkom smislu, kroz šezdesete prošla kao i Jugoslavija, podijelivši taj period na prije i poslije bitlmanije. Od 1965. do 1970. u Crnoj Gori se pojavilo mnogo grupa koje su svirale tzv. beat ili električarsku muziku. U svakom crnogorskom gradu postojao je bar jedan (a češće više) vokalno-instrumentalni sastav (VIS), a u glavnom, Titogradu, svaki je kvart, a kasnije i skoro svaka zgrada (škole takođe) imao ekipu momaka koji su se bavili muzikom. Nije taj pokret dostizao opštercnogorski karakter, ali je pojava drugačije obučenih momaka sa drugačijim ponašanjem izazivala veliku pažnju, te je stoga i bila uočljivija.

BUĐENJE BEAT GENERACIJE

Muzičari i konzumenti beat muzike bili su prvi pripadnici jugoslovenske rock generacije. Širom zemlje osnovan je veliki broj tzv. električarskih bendova, naročito nakon filma *Veseli klub mladih* sa Klifom Ričardom i grupom Shadows. Među prvim jugoslovenskim VIS-ovima bili su zagrebačke Sjene, Zlatni akordi, Atomi, Bijele strijele, Crveni koralji, zatim Uragani iz Rijeke, splitski Delfini, beogradske Siluete, Lutalice, Džentlmeni, Crni biseri, Elipse, Zlatni dečaci, potom skopski Biseri i Bezimeni, sarajevski Indexi i Pauk, koparski Kameleoni, ljubljanski Mladi levi, titogradski Entuzijasti...

Iako se smatra da je državni vrh SFRJ bio protiv beata, odnosno rock'n'rolla kao zapadnjačke tvorevine, bilo je potpuno drugačije – bez zvaničnih zabrana (ne računajući samoorganizovane „svjesne“ pojedince). Istoričar, dr Aleksandar Raković, u doktorskoj disertaciji *Rokenrol u Jugoslaviji 1956–1968: izazov socijalističkom društvu* dokazao je da se rokenrol samo jednom pojavio kao problem, i to u ideološkom smislu, ali je poslije

beogradske gitarijade 1966. definitivno prelomljeno da je „rokenrol muzika mladih, koja treba da dobije afirmativnu ulogu u društvu i privuče ih socijalizmu, što se u potpunosti poklapalo s tadašnjom državnom politikom – da bude prozor Zapadu na Istok i Istoku na Zapad“ (Raković 2012).

Prva velika javna rock manifestacija u Jugoslaviji održana je 26. aprila 1964. u hali III beogradskog sajma, u okviru vašarske priredbe nazvane „Sajam veselja“, pod naslovom „Vatromet ritma“.¹ Oktobra iste godine u Novom Sadu je održana „Parada ritma“. Prvih dana novembra 1965. u Zagrebu je održan Prvi festival beat muzike,² a u organizaciji lista *TV novosti*, pod sloganom „Dajemo šansu električarima“ i Prva (beogradska) gitarijada 9. januara 1966. godine. Pred hiljadama posetilaca u hali beogradskog sajma pobijedile su Elipse.

Druga beogradska gitarijada održana je 23. januara 1967. na beogradskom sajmu, a za Crnu Goru je posebno značajna jer se na njoj prvi put pojavio neki od naših VIS-ova – Entuzijasti. Prijavilo se stotinjak grupa, odabrano je njih trideset, a prodato je 13.000 ulaznica. Najbolji su bili beogradski Crni biseri, splitski Delfini i čačanske Bele višnje, dok je žiri publike za pobjednike proglasio zemunske Plave dečake.

Prva sarajevska gitarijada održana je 7. marta 1967. u Skenderiji – Indexi su postali zvanični šampioni BiH. Februara 1968. u ljubljanskoj hali „Tivoli“ održana je Prva slovenačka gitarijada, na kojoj su se pojavila 32 vokalno-instrumentalna sastava. Predtakmičenje i finale trajali su više od četiri sata, uz svjetlosni park i uređaj za mjerenje aplauza, a prema oceni žirija, prve su bile Bele vrane.

Iako najnerazvijenija od republika, po terminu održavanja prvih gitarijada Crna Gora je bila ispred BiH, Slovenije i Makedonije. Prva crnogorska gitarijada organizovana je 28. januara 1967. u Budvi, a prva titogradska 14. maja 1967. u Domu omladine. Održavale su se sve do 1973, a informacije o njima izlazile su povremeno u *Pobjedi* i lokalnim listovima, te je rekonstrukcija događanja na manifestacijama u ovom članku data na osnovu malobrojnih dokumenta i članaka, ali i zahvaljujući svjedočenjima aktera i porodičnim memorabilijama.

PRVA GITARIJADA – BUDVA, JANUAR 1967. GODINE

Budvanski omladinci Niko Vukčević, Miško Lalić i Sloba Krapović odgovorni su za pokretanje prve gitarijade u Crnoj Gori.³ Za razliku od Titograda, gdje je takmičenje bilo u okviru Doma omladine, u Budvi je organizaciju na sebe preuzela sama omladina. Nesvjesni da prave istoriju crnogorskog pop-rocka, s isključivom željom da se zabave, odabrali su januar ili februar jer je tada na moru vladalo opšte mrtvilo. U sali Zeta filma

¹ Svirali su Zlatni dečaci, Lutalice, Iskre, Elipse, Crveni koralji i S. A. DŽ. O.

² Završne večeri su nastupili Mladi, Ptice, Delfini, Uragani, Zlatni akordi, Stalaktiti, Crveni koralji, Šigele, Kennedy Boys i gosti iz Trsta The Five Fans.

³ Niko Krpa Vukčević, razgovor s autorom, Budva, jul 2012.

nastupalo je puna tri i po sata sedam bendova: tri iz Kotora (Biseri Boke, Maestrali, Conquistadori) i po jedan iz Tivta (Admirali), Cetinja (Cetinjani), Bara (Zlatne školjke) i Budve (Butua Fenicum). Konferansije između pjesama bio je Stefko Boroje.

Kotorski Conquistadori, u sastavu: Bato Krivokapić – klarinet, Srećko Badža – harmonika, Marjan Milošević – violina i klarinet, Milan Mikan Kovačević – gitara, Jelena Milošević – vokal i Zvonko Kerndl – bubnjevi imali su na repertoaru samo instrumentalne numere. Svirali su od ljeta 1966. do ljeta 1967. godine. Kotorski Maestrali (Antun Tonći Vich – gitara, Dragan Gaga Đurović – gitara, Miško Lalić iz Budve – gitara, Nenad Kovačević – bas, Zoran Homen – bubnjevi) završili su na gitarijadi posljednji zbog kiksa bubnjara koji je zbog toga napustio sastav, a zamijenio ga je legendarni Rade Ćoso, i dalje aktivan muzičar.

Tivatski Admirali bili su višeglasni bend. U prvoj postavi 1966/1967. bili su: Ti-homir Burić – bubnjevi, Drago Plamenac – bas, Mato Tarle – saksofon, Mladen Pejan – harmonijum, a na nastupima je često gostovala djevojka iz Baošića Jelica Fanfani, bokeljska Dženis Džoplin. Bili su to prvi pokušaji tzv. bazičnog rocka u ovom gradu, a svirali su i twist i rokabili.

VIS Butua Fenicum osnovan je u Budvi krajem 1966. godine. Pored Nika Vukčevića na bubnjevima, u grupi su bili i Miško Lalić – gitarista, Ilija Zenović – gitarista, Spasoje Vukčević (Nikov brat) i Matko Palunko smjenjivali su se na basu, Ante Urban – klavijature, i pjevačice Vlasta Urban iz Budve i Sonja Milošević iz Kotora.

Niko Vukčević alias Niko Krpa, bio je jedan od odgovornih za pokretanje gitarijade, a i sam je bio među akterima. Bubnjar Entuzijasta Mili Knežević, inače u žiriju, pomogao je mladom Vukčeviću koji je zbog treme ispao iz ritma. Mili je skočio i davao mu znake rukama da ga ponovo „vrati“ u pjesmu.

Cetinjski kunetaši su pod skraćenim imenom Cetinjani (kako su se i nadalje zvali) nastupili na Prvoj crnogorskoj gitarijadi u Budvi. Osvojili su drugo mjesto, a istu poziciju zauzeo je i njihov solista Vasko Cicmil (iza Dragice Ivović iz Kotora).⁴ Učestvovali su u sastavu: Veselin Bastać – gitara, Gane Radusinović – gitara, Miodrag Radunović – gitara, Ilija Milošević – bas, Dragan Simović – bubnjevi i Vasko Cicmil – vokal.

Gane Radusinović i danas tvrdi da im je na toj muzičkoj smotri ukradena pobjeda, jer su otpočetka imali neodgovarajući tretman. „Član žirija Bato Kokolj nije dao da se predstavimo pod imenom Cetinjski kunetaši i još je uslovljavao koju muziku da sviramo, pa smo se mi zbog toga pomalo zevzečili i bili kažnjeni time što nismo proglašeni za najbolje. Miodrag Radunović, otac Popaja i Nikole Radunovića, sve je vrijeme bio okrenut leđima žiriju. Znam da je po proglašenju rang-liste dugo trajao zvižduk, a da su Cetinjski kunetaši preseljeni u Malu salu i nastavili da sviraju i pjevaju do sutradan sa probranim društvom. Svirali smo poznate, u tom trenutku popularne numere, jedna je bila iz filma *Dr Živago*“, tvrdi Radusinović.⁵

⁴ Vasko Cicmil, razgovor sa autorom, Cetinje, maj 2013; Gane Radusinović, prepiska za potrebe knjige.

⁵ Gane Radusinović, prepiska za potrebe knjige, januar 2014.

Prvi „električarski“ bend u Baru, VIS Zlatne školjke, osnovan 1966, imao je veliki peh na dan nastupa, ali su uspjeli da učestvuju i dobiju nagradu. Grupa se ozbiljno pripremala za prvu smotru beat muzike kod nas – da bi parirali ostalim sastavima s primorja, basista Saša Brajović i bubnjar Bato Nikezić zamijenjeni su Slobodanom Miškom Dobrkovićem i Slavkom Radovićem, tek pristiglim iz Beograda. Ostala dvojica su bili šef grupe, gitarista i vokal Ljubo Dabović, te Zoran Vojvodić na ritam gitari i kao vokal.

Od svirki „odrađenih“ u Baru i okolini kupili su instrumente i s njima nastupili u Budvi. Međutim, na sam dan nastupa, na jutarnjoj tonskoj probi, Dobrkoviću je ispala gitara i slomio joj se vrat, pa su čitavog dana tražili nekoga da je popravi da bi bar nekako mogla da se naštimuje. Na svu sreću, našli su u Budvi stolara i završili su posao.⁶

Na prvoj gitarijadi sve je bilo pionirsko, sjeća se Vojvodić, pa i sam tok manifestacije. „Drvena pozornica, okrenuta naopačke prema moru. Bilo je mnogo naroda, ali je malo ko đuskao, akademskoj atmosferi doprinosili su prvi redovi u kojima su svi bili stariji. Na pauzama između svirki bendova spuštala se zavjesa, kao u pozorištu“, sjećao se Vojvodić.⁷

Prema njegovom mišljenju, dolaskom kotorskih Bisera Boke prva gitarijada je bila obesmišljena jer je bilo sporenja o tome da li oni uopšte treba da uđu u konkurenciju, budući da su bili mnogo kvalitetniji od ostalih. „Oni su bili maltene profesionalci, svi su svirali notalno, školovani muzičari, s partiturama ispred sebe, nama nedostižni, jer smo mi znali po tri akorda, ne više od toga. Mi smo bili samo nešto malo bolji od ostalih, pa smo dobili specijalnu nagradu za instrumentalni nastup“, kaže Vojvodić.

Pobjednici Prve gitarijade bili su kotorski Biseri Boke, koji su nastupili sa pojačanjem – pjevačicom Dragicom Ivović,⁸ koju su nekoliko puta vraćali na bis (prva nagrada za vokalno izvođenje), i duvačkom sekcijom. Njima je pripala i nagrada od 30.000 starih dinara.

VIS Biseri Boke osnovali su 1965. učenici muzičke škole u Kotoru. U prvoj postavi su bili: Berislav Beri Kačić – kontrabas, bariton-saksofon, Miro Premužić – alt saksofon, Ivan Ivica Milošević – klavir, Vjeko Petrović Poljak – akustična, pa električna gitara i Niko Vukčević, tj. Niko Krpa (koga je ubrzo zamijenio Milutin Limili Ivanović) – bubnjevi.

Izbor instrumenata do 1968. godine diktirao je i repertoar popularnih šlagera koje su izvodili, a bitan uticaj na bend dolazi od pomoraca koji su iz SAD doneli prve ploče. Tako će Limili na bubnjevima usavršiti rumbu, sambu, bosa novu, a na plej listi izvođenih numera biće i kolo Moravac – obrada benda, zatim „Love me tender“ Elvisa Prislija, „Strangers on the Shore“ Endija Vilijamsa, „Yesterday“ Beatlesa, „Tea for two“ Doris Dej, ali i pjesme poput „Besame Mucho“, „Brasil“, „Guantanamera“...

⁶ Zoran Vojvodić, razgovor sa autorom, Bar, januar 2014.

⁷ *Ibid.*

⁸ Kasnije supruga Slavka Perovića, pjevača meksičkih pjesama.

Štampani mediji dali su dosta prostora ovom takmičenju, tumačeći ga svako na svoj način. *Politika* je navela da su se „nekoliko časova, u Domu kulture, mladi zabavljali“, te da je „među njima bilo i starijih koji su po završetku priredbe izjavili da je sve bilo prilično bučno, ali i zanimljivo“ (Novaković 1967b: 10).

Pobjeda je manifestaciji posvetila čitavu stranu, publikujući foto-reportažu. Navodi se da je „organizacija bila sasvim dobra, iako je raspoloženje u sali u više mahova dostiglo tačku ključanja“, ali i to da za buduće gitarijade „mladi najavljaju zahtjeve za podršku i pomoć“, što „dužnost nam je da to kažemo, i zaslužuju, i još više razumijevanja za njihova htijenja“ (Novaković 1967a: 16). Kratki pomen je izašao i u *Ilustrovanom rok almanahu* Bratimira Minića Brace iz 1979. u izdanju „Dečijih novina“ iz Gornjeg Milanovca. Knjiga je objavljena u okviru „Džuboks biblioteke specijal“, a predstavlja prevod istoimenog djela, uz autorovu dopunu sa važnim podacima sa domaće scene.

DRUGA GITARIJADA – JANUAR 1968. GODINE

Druga crnogorska gitarijada održana je 27. januara 1968. u Budvi, a učestvovalo je osam vokalno-instrumentalnih sastava. Pobijedio je VIS Stelle titogradskog Doma omladine „Budo Tomović“, osvojivši prve nagrade stručnog žirija, novinarskog žirija i publike „koja je sa oduševljenjem prihvatila muziciranje mladih Titograđana“ (M. M. 1968: 2). Od muzičara iz glavnog grada, nastupao je i VIS Dječaci s Morače (M. M. 1968: 2). Po sjećanju Džema Radonjića, basiste Stella, pjevali su tri pjesme: „Barbara Ann“ Beach Boysa, „Paperback Writer“ Beatlesa i jednu italijansku pjesmu. Spisak učesnika gitarijade nije sačuvan.

Stelle su bile bend koji su avgusta 1966. „u ulazu zgrade“ osnovali Branko Milačić i Miodrag Mili Ivanović – gitaristi, te Miodrag Džemo Radonjić – basista. Za bubnjara su uzeli Slobodana Vučkovića, koji je s njima nekoliko puta probao, snimio prvi set reklamnih fotografija s bendom, ali je upisao nautiku u Kotoru i krajem septembra napustio Titograd. Na njegovo mjesto došao je Mišo Sovilj. Početkom 1968. prigrlio ih je Dom omladine Titograd, te tako postaju drugi zvanični bend ove institucije, nakon Entuzijasta. Za harmonijumom je neko vrijeme bio Zlatko Zakrajšek, sin direktora Muzičke škole, Rudija, sve dok nije stigao Slavko Todorović (poslije poznati filmski snimatelj i kameraman). Vokali su bili Radonjić i Sovilj. Na repertoaru su imali pjesme sa engleskog i italijanskog govornog područja.

Učestvovali su na tri važne manifestacije crnogorskog rokenrola u njegovim pionirskim danima – bili su prvi na Prvoj titogradskoj gitarijadi 1967. i drugi na Drugoj titogradskoj gitarijadi. Grupa je postojala do ljeta 1969, kada je Džemo Radonjić prešao u Entuzijaste, a ostatak grupe u druge titogradske VIS-ove.

Ostalo je zapisano da je cetinjska grupa Fantasti, osnovana 1966. godine (Venjo Marković – gitara, Mladen Mašo Vrabec – vokal i gitara, Zoran Tamindžić – bas i vokal, Branimir Banjo Velašević – bubnjar i Danko Gledić – ritam gitara) učestvovala

i na Drugoj i Trećoj budvanskoj gitarijadi 1968. i 1969. godine. Na repertoaru su bile italijanske kompozicije i britanska beat muzika na improvizovanom engleskom, jer ga niko od njih nije govorio.⁹

TREĆA GITARIJADA – JANUAR 1969. GODINE

Na Trećoj gitarijadi u Budvi 25. januara 1969, u konkurenciji sedam orkestara, prvo mjesto osvojio je hercegnovski sastav Exodus, uz ponovno podudaranje mišljenja žirija i publike. Iza njih su se plasirali kotorski Biseri Boke sa pjevačem Zoranom Otaševićem, Podgoričani, Fantasti sa Cetinja, Profesionalci iz Kotora i Butua fenikum iz Budve (R. Dž. 1969: 11).

Exodus je nastupao u sastavu: Zoran Martinetti – truba, vokal, Tonči Ćurčija – saksofon, Veselin Dule Sredanović – solo gitara, Dragomir Đorđević – bas gitara i vokal, Anton Krstović – ritam gitara, vokal i Dragoljub Đuričić – bubnjevi. Osvojili su prvo mjesto sa 21 poenom, drugi su bili Biseri Boke iz Kotora sa 19 poena, a treći VIS Podgoričani sa 18 poena, kako je prisutnima saopštio voditelj Bratislav Bato Kokolj.

Dva autobusa prepuna navijača pošla su te večeri iz Herceg Novog za Budvu, što je zabilježila i štampa u izvještajima, nazvavši atmosferu u sali „fudbalskom“. Prema propozicijama prva melodija je trebalo da bude instrumentalna obrada, po mogućnosti nekog narodnog motiva, a zatim je trebalo odsvirati još dvije melodije.

„Izabrali smo instrumentalnu obradu jedne vokalne melodije koju je pripremio naš basista Dragomir Đorđević, umjesto nekog narodnog motiva. Melodija se zvala u zvaničnoj prijavi 'Bezimeni' jer stvarno nije imala ime, a svirali smo običnu 'dvanaesticu' sa dionicama basa, solo gitare i duvača (truba i saksofon). I žiriju je melodija bila čudna, da budemo poštteni, mogli su nas i diskvalifikovati, ali je prihvatio da mi tu staru narodnu melodiju 'čujemo na taj način'. Odabrali smo još dvije melodije 'Baby, Come Back' engleske grupe The Equals i 'Mony, Mony' Tomija Džejmsa“, kaže Krstović, koji je i pjevao obje pjesme.

Prema njegovim riječima, iako najstatičniji član Exodusa, te večeri je skakao kao lud, vikao u mikrofoni i lupao defom po desnoj nozi, tako da je nekoliko dana imao masnicu i potpuno je upropastio pantalone.

Za osvojeno prvo mjesto organizator ih je nagradio sa 800 dinara, ali i snimanjem polučasovne emisije za RTV Titograd, u kojoj im je gost bio Slobodan Lutka Perišić, izvođač „If I Only Had Time“ Džona Rovlesa. Uz to, Republički centar za kulturu obezbijedio im je za to ljeto odličan posao u hotelima Budve, što je bila najvažnija od nagrada. Popularni beogradski list za omladinu *ČIK (pogodi)* i YU estrada organizovali su 1969. Prvu ljetnju jugoslovensku putujuću gitarijadu (putujući festival beat muzike) koja je bila zamišljena kao turneja po Jugoslaviji, uz učešće po jednog orkestra iz svih

⁹ Venjo Marković: „Pjevali smo jednom na Svetom Marku kompoziciju na engleskom, nema Engleza koji je razumio to“, razgovor s autorom, Cetinje, decembar 2012.

VIS Exodus na gitarijadi u Budvi, 1969.

republika, a Centar za kulturu odredio je da predstavnik Crne Gore bude VIS Exodus, kao pobjednik gitarijade.

Na svom drugom nastupu na gitarijadi, kotorski Biseri Boke (ovdje u sastavu: Mario Petrović Poljak – klavijature, Zoran Radimiri – bas i vokal, Milan Mikan Kovačević – gitara i vokal, Berislav Beri Kačić – bariton saksofon i Radislav Rade Ćoso – bubnjevi) osvojili su drugo mjesto, sa instrumentalnom obradom kola „Moravac“, a potom i pjesmama „If I Only Had Time“ i „Yummy, Yummy, Yummy“ grupe Ohio Express.

Titogradski Podgoričani (prije toga su se zvali Uzurpatori, pa Dječaci s Morače) takođe su ostavili odličan utisak. U sastavu Blažo Janković – gitara, Ablah Bao Omeričić – gitara, Momčilo Momica Glomazić – bas (koji će u decenijama koje slijede postati cijenjeni džez bubnjar), Miško Kusovac – bubnjevi, Mirsad Serhatlić – gitara i vokal, i Zoran Kalezić – vokal u alternaciji, nastupili su te godine i na titogradskoj i budvanskoj gitarijadi.

Odlazak u Budvu 1969. Janković pamti jer je došao na odsustvo iz vojske i u kombiju vježbao čuveni „Mendozino“, te po *ad hoc* angažovanju Abdovića i Serhatlića, koji je pjevao „To Love Somebody“ sastava Bee Gees, pošto Kalezićevo izvođenje Engelberta Hamperdinka „nije bilo dovoljno rokersko za festival“. Kaleziću je pak najviše u sjećanju ostao kombi kojim su išli na primorje i koji je stajao svakih 50 metara, pa su morali da ga guraju, „nizbrdo još i nekako, ali uzbrdo da dušu ispustimo“.¹⁰

ČETVRTA I PETA GITARIJADA – JANUAR 1970. I 1971. GODINE

Na gitarijadi u Budvi 1970. ponovo pobjeđuju kotorski Biseri Boke, čime svoje nastupe zaokružuju na najbolji mogući način, s dva prva i jednim drugim mjestom. Svirka je zapamćena po izvođenju pjesme „Betty Blu“ tada vrlo popularnih Mal dei Primitives, uz

¹⁰ Kalezić Zoran, razgovor sa autorom, Podgorica, decembar 2012.

Teodosi pobjeđuju na budvanskoj gitarijadi 1971.

veliko navijanje fanova koji su iz Kotora došli da ih bodre „sa nekoliko autobusa i 'prvim tatinim kolima“. Nije poznato ko su bili ostali učesnici te gitarijade.

Za mnoge neočekivano, ali i u odsustvu vodećih primorskih bendova, tivatski kvintet Teodosi pobjeđuje 1971. na Petoj budvanskoj gitarijadi. Bio je to ponovo apsolutni trijumf, jer su se podudarila mišljenja žirija i publike. Sašili su odijela u „Jadranu“ iz Perasta, a iz Dubrovnika su nabavili košulje i leptir-mašne „na konop“, pa su ličili na Bil Hejlja i Komete. Po sjećanju aktera, svirali su „jedan instrumental sa prve ploče grupe Pro Arte“,¹¹ te „Drvosječa da sam ja“ Crvenih koralja.

Prvu nagradu publike su Teodosi podijelili s titogradskom grupom The Bliss. Za tu je priliku Srđa Radović, vokal The Blissa, pjevao „Wholla Lotta Love“ Led Zeppelina i Berija Vajta.

Titogradska grupa The Bliss nastala je 1967, a u prvoj postavi bili su Janko Jeknić – basista (violončelista u muzičkoj školi),¹² Mićo Popović – gitara, Saša Dedić – orgulje, zadužen za pravljenje pojačala, Dragan Gaga Vučković – bubnjevi, a jedino su imali problema da pronađu vokal, pa su se svi, naročito Vučković, nerado hvatali mikrofona.

U šarolikoj postavi koja se mijenjala u zavisnosti od ljudi raspoloživih za nastup, u grupi su bili i Vule Vuksanović – solo gitara i Jovica Burzanović – gitara, a kao vokali i gitaristi nastupali su i Žarko Mirković iz Barona, Miodrag Latković Late iz Džeferdara, Srđa Radović iz Fantoma, Slobodan Vučković iz Stella. Odmah na početku rada opredijelili su se striktno za strani rock: hipi i San Francisco, Creedence, rani Black Sabbath, uz pokoju pjesmu Led Zeppelina i Deep Purple, pjevajući na „Tarzan engleskom“. Učestvovali su na Titogradskoj gitarijadi 1969. i sa Podgoričanima podijelili prvo mjesto po glasovima publike.

¹¹ Petković Nikica, razgovor sa autorom, Tivat, februar 2013.

¹² Devedesetih godina prošlog vijeka trgovinski konzul u ambasadi SR Jugoslavije u Milanu i ministar inostranih poslova u Vladi Crne Gore.

ŠESTA BUDVANSKA GITARIJADA – 29. JANUAR 1972. GODINE

Na gitarijadi u Budvi 29. januara 1972. u sali Zeta filma, učestvovalo je osam grupa, a gosti večeri bili su doajeni – titogradski muzički sastav Entuzijasti (u drugoj od postava, sa Milijem Kneževićem, Mirsadom Serhatlićem, Džemom Radonjićem i Tončijem Petrovićem) i kotorski Biseri Boke.

Prvu nagradu osvojio je VIS Čelik iz Nikšića, a njihov vokalni solista Lazar Tripković dobio je 300 dinara kao najbolji pjevač. Drugo mjesto pripalo je sastavu Solusi iz Kotora (svi mlađi od 15 godina), treće Veselim dječacima iz Bara, četvrto Obodinu sa Cetinja, peto titogradskom sastavu Svjetla u tami (Petković 1972: 16). *Studentski list* navodi i ostale učesnike ovog takmičenja – titogradski Seakaderoni, kotorski Dekaderoni i tivatski Invajdersi.

Sudeći po pisanju tadašnjih *Nikšićkih novina*, poznati VIS iz grada pod Trebjesom – Đetići – nastao je 1969, pod imenom Čelik, kao VIS Kulturno-umjetničkog društva Željezare. U prvoj postavi su bili klavijaturista Nebojša Nebo Petković, Veselin Beli Bošković – solo gitara i vokal, Dragan Janjić – bubnjevi i Čedo Pešić – bas. Od 1971, Pešića na basu mijenja Bato Radulović, duvačka sekcija su trubači Miki Jelenić i Rajko Simonović, na bubnjevima je Rajko Jovanović, a vokali Panto Pavićević i Lazar Tripković. U tom sastavu pobjeđuju na gitarijadi u Budvi januara 1972, a Tripković je proglašen za najbolji vokal. Izveli su dvije kompozicije: „Voljena“, koju je napisao Panto Pavićević i „Nebo (ljubav) pod zvijezdama“ Laza Tripkovića.

Krajem šezdesetih i u prvoj polovini sedamdesetih u Kotoru, ali i čitavoj Boki, javlja se nekoliko sastava, od kojih su najznačajniji Solusi, prvi crnogorski *boy band*. Tonko Petrović je 1969. okupio sinove i postao „umjetnički rukovodilac“ grupe, pa je zahvaljujući njegovom iskustvu i talentu i simpatičnim mladićima, sastav ostvario solidnu karijeru. U vrijeme osnivanja benda bubnjar Srećko imao je samo devet, a ostali su imali po 12 godina. Na gitarijadi koja je februara 1972. održana u Budvi, bili su drugi, a iste godine, u julu, na gitarijadi u Trebinju zauzeli su prvo mjesto, u konkurenciji 10 ekipa iz grada domaćina, Tivta, Dubrovnika, Budve i Herceg Novog ([S. n.] 1972: 4).

Krajem 1967, od prvog barskog VIS-a Zlatne školjke, koji je svirao beat muziku, nastali su Veseli dječaci, okrenuti popu i zabavnoj muzici, uz primjese rocka. Bio je to bend promjenljivog sastava na čelu sa Zoranom Vojvodićem – gitara, vokal i Sašom Brajovićem – gitara, vokal. U prvoj postavi su bili i Bato Nikezić – bubnjevi i vojni muzičar Mićo Vulijanac – bas. Posljednji veliki nastup Veselih dječaka bio je na gitarijadi u Budvi 1972. godine. Izveli su, po pravilima, jedan instrumental (tema iz filma *Love story*) i dvije vokalne numere. Za tu priliku pridružio im se Slobodan Bučevac – klavijature, koji je „imao veliku tremu“, kaže Vojvodić.¹³

¹³ „Bila je histerija za pjesmom 'Love Story', ali je niko nije svirao osim nas, uvijek bavalimo je danima. Mi se spremimo, i treba da krene onaj instrumentalni uvod, a Slobu se ruke tresu kao prut. Jedva se smirio i odradio posao, bio je jako mlad. Odsvirali smo odlično i još jednu domaću i stranu, pa su svi odmah zaboravili tu njegovu tremu“, Zoran Vojvodić, razgovor sa autorom, januar 2014.

SEDMA BUDVANSKA GITARIJADA – JANUAR 1973. GODINE

Posljednja budvanska gitarijada održana je 1973, uz velike napore. Za takmičenje su se prijavile samo četiri grupe, a po ocjeni žirija koji su sačinjavali Dragan Valčić, član Orkestra Dragana Vidaka iz Beograda, zatim Sloba Bajković, muzičar iz Kotora, te novinar lista *Primorske novine* Savo Gregović, prvo mjesto zauzeli su Veritasi iz Herceg Novog, kojima je pripala i novčana nagrada. Drugo mjesto osvojili su Gerilci iz Budve i Solusi iz Kotora.

Za najboljeg solistu proglašen je Zoran Vlaović, član Veritasa, kome je nagradu dodijelio Dom omladine „Budo Tomović“ iz Titograda – dva dana ljetovanja u glavnom gradu. Drugu godinu zaredom učestvovao je cetinjski Obodin. Gosti večeri bili su Orkestar Dragana Vidaka i interpretatorka narodnih melodija Zekija Hodžić ([S. n.] 1973: 4).

Vokalno-instrumentalna grupa Veritas osnovana je 1968. u Herceg Novom i činila su je četiri člana: Nikša Tomšić – ritam gitara i vokal, Zoran Vlaović – solo gitara i vokal, Ivica Deranja – bas gitara i vokal i Dragoljub Đuričić – bubnjevi. Ljeta 1972. godine Veritasima se, umjesto Nikše Tomšića, priključio Ivica Viđen iz Cavtata na klavijaturama. Počeli su da sviraju autorske kompozicije, i u tom sastavu nastupili su na posljednjoj budvanskoj gitarijadi.

Vicešampioni posljednje budvanske gitarijade bili su iz grada domaćina – Gerilci. Članovi grupe bili su Dejan Ćosović – gitara, Miško Čavor – bas, Momica Glomazić – bubanj. Pjevao je izvjesni Novak iz Kotora, a odziv publike bio je izvanredan. Repertoar na nastupima bio je rokerski: Deep Purple, Ten Years After, Grand Funk Railroad..., a na gitarijadi su izvodili „Put na istok“ Kornij grupe.

EPILOG

Bitlmania koja je svom silinom zapljusnula gradove naše republike krajem šezdesetih, brzo je splasnula. Svirki VIS-ova je i dalje bilo, ali znatno rjeđe i bez zanosu kakav je krasio mladiće i djevojke deceniju ranije. U Budvi su se gitarijade održavale do 1973, a u Titogradu do 1971, upravo kada je dolaskom Purka Aleksića organizovan prvi ozbiljni festival za crnogorske pjevače – Titogradsko proljeće. Tokom sedamdesetih ova muzička smotra biće najvažnija manifestacija za ovdašnje kompozitore i izvođače, bilo da je riječ o šlager pjevačima poput Radeta Bulatovića, razbarušenim hipi trupama (Kiki Kraljević i bend) ili rock bendovima (Ajkule, Đetići).

Početak sedamdesetih obilježio je pokušaj zaživljavanja velikog putujućeg festivala i u Crnoj Gori, po uzoru na Pesmu leta – karavan pjevača „Crna Gora 71“ obišao je nekoliko gradova, uz veliko finale u Kotoru, i to je bilo sve od njega. Veliki sponzori su odustali, kao i neki važni pjevači, te je projekat propao. Na drugoj strani, u Kolašinu, na stadionu „Gorštaka“, okupila se rokerska ekipa, na velikoj gitarijadi, 1971. godine: Veritas iz Herceg Novog, Signali iz Bijelog Polja, Meteori iz Pljevalja, Teodosi iz Tivta, Bijeli anđeli iz Prijepolja...

Od 1974. godine Crnogorci učestvuju na Opatijskom festivalu, a iste godine publikuje se i prva crnogorska pop-rock singlica „Moma primorkinja“ VIS-a Entuzijasti. Od te godine RTV Titograd redovno učestvuje i na Jugovizijama.

Pokretanjem Titogradskog proljeća muzički centar zbivanja definitivno postaje glavni grad Crne Gore, a Budva pada u zapećak. Komercijalizacija muzičke ponude u hotelima i odmaralištima uslovia je gušenje autorskih kompozicija i „umekšavanje“ beat/rokerskog zvuka za račun šlagera i pop kompozicija. Iako je budvanska rivijera sve do kraja osamdesetih bila oaza odlične muzike u ugostiteljskim objektima, gdje je mogla nastupati samo „prva liga“ jugoestrade, vansezonski zabavni život praktično je zamro, i održavale su ga jedna ili dvije grupe, u zavisnosti od razdoblja.

Akter tadašnjih muzičkih događanja, Titograđanin koji danas živi u Budvi, Miodrag Džemo Radonjić potvrđuje da je sedamdesetih godina na budvanskoj rivijeri „samo u hotelu 'Park' i u objektima Elektrosrbije mogla da se čuje narodna muzika na terasama, ali i to ona provjerena – Tozovac, Cune, Lepa Lukić. Sve ostalo, od Svetog Stefana, preko 'Maestrala', Bečića ('Splendid' i 'Belvi'), pa do 'Avale', samo su se slušali pop i rock, i to kvalitetni jugoslovenski bendovi“.¹⁴

LITERATURA I IZVORI

- D. M. „Crnogorski festival zabavnih melodija“, *Pobjeda*, 4. 7. 1965, 9.
M. M. 1968. „Stele, pobjednici druge gitarijade“, *Titogradska tribina*, 31. 1. 1968, 2.
Novaković, D. 1967a. „Mladi se zabavljaju“, *Pobjeda*, 2. 2. 1967, 16.
Novaković, D. 1967b. „Gitarijada i u Budvi“, *Politika*, 6. 2. 1967, 10.
Petković, N. 1972. „Deseta gitarijada“, *Pobjeda*, 3. 2. 1972, 16.
R. Dž. 1969. „Na takmičenju 'električara' najbolji Eksodusi“, *Politika*, 30. 1. 1969, 11.
Raković, A. 2012. *Rokenrol u Jugoslaviji 1956–1968: izazov socijalističkom društvu*. Beograd: Arhipelag.
[S. n.]. 1972. „Solusi prvi u Trebinju“, *Boka*, 1. 7. 1972, 4.
[S. n.]. 1973. „Na Gitarijadi su pobijedili 'Veritasi'“, *Primorske novine*, 1. 2. 1973, 4.

¹⁴

Miodrag Džemo Radonjić, razgovor s autorom, Budva, maj 2012.

MUZIČKI ŽIVOT PETROVCA NA MORU I NVO URBANI KULT

NVO URBANI KULT

Nevladina organizacija Urbani kult osnovana je u septembru 2006. u Budvi sa misijom da sprovodi kulturne i kreativne programe kako u Crnoj Gori, tako i u okruženju. Njene aktivnosti su usmjerene ka osnaživanju, umrežavanju, zastupanju i saradnji nevladinih organizacija, pružanju informacija, edukaciji i koordinaciji na raznim projektima, te ka promociji kulture, umjetnosti i kulturnog turizma. Do sada je ova NVO realizovala više projekata direktno vezanih za prostor Crnogorskog primorja, koji su doprineli da se obogati njegova kulturna, umjetnička i turistička ponuda. Između ostalog, cilj Urbanog kulta je i da edukuje mlade i da ih podstakne da na pravi način izraze sopstvenu kreativnost, pa se u okviru festivala koje organizuje nude i radionice za mlađi i stariji uzrast, projekcije filmova i slični sadržaji. U planu je i realizovanje drugih projekata, kao što su festival za mlade džez muzičare takmičarskog karaktera i pojedini edukativni programi.

PRVE AKTIVNOSTI

Odmah po osnivanju NVO je učestvovala u produkciji tri pjesme snimljene u studiju za Žensku vokalnu grupu „Harmonija“ iz Budve („Santiago“, „Romagna mia“ i „Amada mia amore mio“), a tokom 2006. u produkciji tri pjesme namjenjene pozorišnoj predstavi *Al' svoje nismo razloge prećutali* (režija Milan Karadžić) u okviru muzičkog projekta za JU Grad teatar Budva.

Pokretanje inicijative i osnivanje prvog džez festivala na primorju – Petrovac Jazz festivala – uslijedilo je 2007. godine u Petrovcu na Moru. Već tokom prve godine, ovaj festival se našao u evropskom kalendaru festivala, kao jedini koji se održava u Crnoj Gori. Od pokretanja na njemu je nastupilo više od 800 izvođača iz raznih zemalja. Ujedno, to je jedini festival ove vrste na širem prostoru naše države koji je uspostavio uspješnu saradnju sa mnogim ambasadama, institucijama i organizacijama, među kojima su i Opština Budva i Turistička organizacija opštine Budva.

Tokom 2008. godine ova organizacija se priključuje još jednom evropskom projektu – Godini interkulturalnog dijaloga. Tom prilikom, u saradnji sa ambasadam Republike Austrije i Regionalnim uredom Austrijske kooperacije za nauku, obrazovanje i kulturu sa sjedištem u Sarajevu, organizuje koncert Wiener Tschuschenkapelle, kao dio njihove turneje pod nazivom *Sevdah transversale 2008*, a uz podršku JUSD „Crvena komuna“ iz Petrovca. Koncert je održan u Petrovcu, 6. jula 2008. godine. Naredne godine, u saradnji sa ambasadam Poljske, organizovan je koncert mladog poljskog pijaniste Jaceka Kortusa povodom Dana Šopena. Koncert je održan u bečićkom hotelu „Splendid“, u sali punoj posjetilaca.

Godine 2012. ova organizacija pokreće još jednu manifestaciju u Petrovcu – Montenegro Sun Reggae festival, koji ostvaruje veliki uspjeh i ulazi na svjetsku mapu rege festivala, kao jedini u Crnoj Gori. Na tom festivalu je do 2015. nastupilo više od 200 izvođača iz zemlje i inostranstva.

PETROVAC JAZZ FESTIVAL

Projekat Petrovac Jazz festival započeo je mali tim ljudi, s još manjim sredstvima, ali s nadom da će jednoga dana prerasti u tradicionalan festival koji će privući izvođače i zainteresovati javnost u Crnoj Gori i šire. Na sreću, to se i ostvarilo zahvaljujući glavnim sponzorima koji su podržali ovaj projekat, pre svega, Opštini Budva, Turističkoj organizaciji opštine Budva, ambasadama Njemačke, Austrije, Srbije, Francuske, Poljske, Slovačke, Češke, Mađarske, Italije, Slovenije i Izraela, a zatim i JP Vodovod Budva, JUSD „Crvena komuna“, JU Grad teatar Budva, Hotelu „WGrand“, Budvanskoj rivijeri, klubu „Castello“, piceriji „Lazzaret“...

Otvaranje prvog festivala, zakazano za posljednji dan avgusta 2007, priređeno je ispred zgrade JUSD „Crvena komuna“, u vanjskom amfiteatru. Čast da otvori festival pripala je Biljani Brajović Pajković, direktorki JU „Muzeji, galerije i biblioteka“ Budve, i poznatoj crnogorskoj umjetnici Andrijani Božović, koja je učestvovala u revijalnom dijelu programa. Prvi zvanični nastup imali su Piva Jazz Band (Crna Gora) koji su nastupili ispred obližnje picerije „Kiss“, jer je ideja vodilja festivalskog tima bila da se nastupi održavaju na više lokacija u gradu. Sjutradan, u popodnevним časovima, takođe ispred „Crvene komune“, nastupio je poznati kantautor Branko Pražić iz Novog Sada, koji je publiku oduševio projektom „Ima neka tajna veza“ i pjesmama koje je svojevremeno

radio sa Duškom Trifunovićem. Nažalost, vremenski uslovi nijesu bili povoljni, pa je s prvim kišnim kapima nastup koji je trebalo da se održi na reprezentativnoj otvorenoj terasi kluba „Castello“ pomjeren u njegovu unutrašnjost. Međutim, to nije smetalo Novosađanima da pokažu svoj kvalitet. Narednog dana festivala na terasi je nastupio duo Joe Pandur i Maja Grgić (Hrvatska), a uslijedilo je virtuosno izvođenje Beneventan trija iz Makedonije, koji su svojim prepoznatljivim etno-dionicama zadivili prisutne i „uveli“ ih u nastup Vasil Hadžimanov Banda koji je bio za pamćenje. Za idejno riješenje plakata prvog festivala zaslužan je lokalni umjetnik Dragan Mijač Brile.

Drugi festival, održan od 31. avgusta do 2. septembra 2008, donio je i razne novine i prijatna iznenađenja za ljubitelje džeza. Uspostavljena je plodna saradnja sa stranim ambasadama, prvenstveno s ambasadama Poljske i Austrije. Drugi festival otvoren je već u julu nastupom francuskog benda Zozophonie orchestra koja svira kreolsku muziku u kombinaciji sa džezom i bluzom. U oficijelnom dijelu među prvim su nastupili jedan od najvećih džez umjetnika i legendi sa ovih prostora – Nikola MIMO Mitrović sa Šuletom Jovovićem (Piva Jazz Band). Njihov nastup je održan pred prepunim amfiteatrom JUSD „Crvena komuna“ poslije čega je upriličen prigodan koktel za zvanice. Program se dalje odvijao na terasi kluba „Castello“ uz Mihaelu Rabić & Roberta Pavlika (Austrija). Mihaelu na trubi, pratio je Robert sa gitarom. Sljedećih dana, tokom popodnevnikih časova u Spomen domu „Crvena komuna“ organizovane su otvorene radionice sa muzičarima koji su držali predavanja o instrumentima na kojima sviraju. Na festivalu su nastupili još i Trio Balkan Strings (Srbija) – porodica Starčević koja je svoju nadarenost i virtuosnost iskazala na tri gitare. Na festivalu se mogao čuti i poseban glas Age Zarjan iz Poljske, koja se ubraja među najveće dive džez scene ove zemlje. Ona je pevala u sastavu poznatog svjetskog Blue Note i dala specifičan „šmek“ nastupu ovoga benda. Georgi Šareski Quartet iz Makedonije očarao je publiku univerzalnom džez fuzijom i virtuosnošću na gitari. Osim navedenih muzičara koji su nastupili drugog dana, priliku da zatvore treći festivalski dan imali su i mladi crnogorski duo Filip Gavranović i Ivan Marović, sastav Hazari (Srbija) sa nezaboravnim etno-zvukom i sastav B2 Blues (Hrvatska) sa bluz standardima. Jedno od najvećih iznenađenja bio je nenajavljeni nastup sjajne američke pjevačice Dženifer Brajs. Ona je izvela svega nekoliko numera, ali ne samo da je izmamila osmjehe u publici nego su mnogi počeli i da igraju. Njen nastup bio je odlična uvertira za posljednje učesnike koji su zatvorili drugi Petrovac Jazz festival. Mnogi su došli iz raznih krajeva regiona da isprate legende bluz zvuka Point Blank Blues Band (Srbija). Plakat za ovaj festival uradila je mlada umjetnica Ivana Andrić iz Podgorice.

Organizovati treći Petrovac Jazz festival nije bio nimalo lak zadatak, budući da smo zacrtali da ćemo svake godine promijeniti nešto nabolje, naročito kada su u pitanju muzički nastupi i izvođači. Sa skromnim budžetom i velikim entuzijazmom došao je na red festival 2009. koji je, kao što se ispostavilo, privukao još veću pažnju publike i medija. Željeli smo da na ovom festivalu predstavimo razne zemlje i njihovu džez tradiciju, ali i da prezentujemo sopstvenu džez scenu. Traganje za domaćim mladim muzičarima urodilo je plodom. Festival je te godine održan između 31. avgusta i 3. septembra. Na-

stupom ispred Spomen doma „Crvena komuna“, u prepunom amfiteatru, treći Petrovac Jazz festival započeli su sjajni Duo Moderato (Srbija), čiji je spoj modernog prožet etno-prizvukom dao novu dimenziju festivalu. Zahvaljujući saradnji sa ambasadam Austrije u goste su došli sjajni muzičari iz Graca – Maja Jaku i Saša Mutić. Zvuci klavira i vokala odzvanjali su prepunom terasom „Castella“. Te večeri nastupio je mladi sastav Mowgli (Italija) s prepoznatljivom notom italijanskog „sladunjavog“ džeza. Kao i prethodnih godina, festival se održavao na dvije poznate petrovačke lokacije. Dnevni program se odvijao uz radionice i prateće projekcije filmova. U muzičkom dijelu nastupio je duo Sesil Bronše i Etjen Buje (Belgija–Francuska) koji su, osim sjajnim programom, publiku oduševili kada su u svom aranžmanu odsvirali džez obradu makedonske narodne pjesme „Jovano, Jovanke“. Prema planu, s novim projektima predstavljeni su i mladi muzičari iz Crne Gore Filip Gavranović i Lindon Cimaj, a potom je izvedena i muzička forma sastava Jazoo (Slovenija), u kojoj se čulo više različitih instrumenata. La La Trio (Srbija) unio je „dozu“ dobrog raspoloženja uz đango zvuke koji nikoga ne ostavljaju ravnodušnim, a velika zvijezda iz Poljske – Adam Solski i Enerjazz Band svojom duvačkom sekcijom samo su potvrdili da su jedan od najboljih bendova u svojoj zemlji. Želja za prezentacijom muzičara mlađih generacija iz Crne Gore dovela je na festival i mladi sastav Baltazar, koji se predstavio džez opusom i savršenim skalom u melodijama. Četvrti festival su zatvorili čuveni Belgrade Dixie Orchestra iz Srbije. Na prepunoj terasi kluba „Castello“ ove godine tražilo se mjesto više, tako da su mnogi ostali izvan zidina, odakle su slušali prepoznatljive diksi melodije. Idejno rješenje plakata uradio je tim našeg festivala.

Osim uobičajenih problema s kojima se festival suočavao proteklih godina, 2010. nam na ruku nisu išli vremenski uslovi. Na četvrtom festivalu, održanom od 31. avgusta do 2. septembra, bilo je mnogo kvalitetnih nastupa, koje posjetioci i do danas prepričavaju. Zbog čestih padavina, dio programa održavao se na terasi kluba „Castello“ i ispred „Crvene komune“, a drugi dio u klubu. Nastupi i prezentacije mlađih muzičara iz Crne Gore i dalje su bili osnova festivala, te su tom prilikom nastupili Filip Gavranović i Vjera Nikolić sa sjajnim pjesmama, pa je moglo da se uživa u prožimanju melodija gitare i vokala. Zatim su nastupili Key Trio (Austrija) i Gerd Šiler, poznata austrijska muzička zvijezda, koji je petrovačku publiku očarao izvođenjem brojnih numera za filmove, serije, teatar itd. Sjajni dvojac Cirkusz Ka (Mađarska) – gitara i vokal – uz splet pjesama sa mađarskog govornog područja učinio je da festival „emituje“ i druge kulturne vibracije. Po želji mnogih ljubitelja džeza, sa svojim trijom opet je nastupila Aga Zarjan (Poljska) i nanovo ostavila publiku bez daha, izvodeći pjesme na maternjem jeziku. Naravno, festivalska praksa je da, nakon nekog vremena, ponovo pozovemo drage prijatelje koji su ranije učestvovali na festivalu. Istim povodom u Petrovcu su još jednom nastupili Mihaela Rabić i Robert Pavlik (Austrija), sada kao duo, pokazujući visok umjetnički nivo. Festival se i dalje odvijao na uobičajenim lokacijama – u sali kluba „Castello“ i na njegovoj terasi. Nažalost, zbog nepovoljnih vremenskih uslova, publika nije uspjela da dovoljno dobro osjeti prepoznatljivi melos Saše Popovskog i njegovog benda Balkan Jazz Collective. Muzički program kroz zanimljive melodije uobličili su Eyot (Srbija)

pred sam nastup pjevačice koju su svi sa nestrpljenjem iščekivali. Četvrti festival je zatvorila jedna od legendi muzičke scene Zdenka Kovačiček sa triom Tribute to Janis Joplin (Hrvatska), koja je više puta pozivana na bis. Idejno rješenje plakata festivala djelo je Vinka Mihailovića.

Peti festival i prvi jubilej pratilo je prijatno ljetnje vreme koje je obećavalo dobre džez vibracije u Petrovcu na Moru od 31. avgusta do 2. septembra 2011. godine. Te godine smo na opšte zadovoljstvo ostvarili saradnju sa Goethe Institutom iz Beograda. Čast nam je bila što su među specijalnim gostima festivala bili i novi direktor ove institucije dr Matthias Muller-Wieferig i više ambasadora i predstavnika diplomatskog kora. Među prvima je nastupio plesni sastav iz Nikšića Entre Suenos sa flamenko plesačicama i virtuosnim gitaristom koji ih je pratio i „zadavao“ ritam, dok se publika u amfiteatru „Crvene komune“ osećala kao da se nalazi negdje u Španiji. Poslije njih nastupio je poznati crnogorski gitar duo – Darko Nikčević i Srđan Bulatović, dvojac koji je poznat ne samo u našoj zemlji nego i širom svijeta. Festival je nastavljen nastupom mladog sastava Flying Pekinese Quintet (Makedonija), koji su dolično, uz nesvakidašnje muzičke eksperimente, učinili ovo veče posebnim. Profesor iz Berlina, poznati saksofonista Peter Veniger (Njemačka) nastupio je sa svojim triom i pokazao veliko muzičko umijeće, te inicirao nove mogućnosti saradnje između našeg festivala i njemačke muzičke scene. Uslijedio je neobičan nastup čuvenog sastava Blazin Quartet iz Holandije, čiji je zanimljiv *sound* sa svjetskim vajbom, u kombinaciji s elektronskim zvucima, usmjerio festival na dotad nepoznate muzičke pravce. Marita Alban Huarez (Poljska) sa bendom upotpunila je program svojim specifičnim glasom. Iz Graca je u goste došao još jedan profesor – Karlhajnc Milkin sa svojim triom. On je džez standardima i sjajnim izvođenjem na raznim duvačkim instrumentima dočarao kako zaista zvuče profesionalni muzičari iz austrijske prijestonice džez muzike. Jedna od velikih zvijezda i legenda džez scene, svakako je i Miša Šiz. Njegov nastup i bend Shizz Jazz Quartet, uz sjajni vokal Gerti Rajam, pozitivno je iznenadio publiku, koja ga je uz dugotrajan aplauz otvoreno pozivala na ponovni nastup. Nakon njega su nastupili drugi muzičari koji žive u Austriji – sastav Jazzwa. Odlični muzičari, vođeni Nebojšom Krulanovićem, uz vokal Lane Cerčić, predstavili su prepoznatljive etno-sevdalinke u džez aranžmanima i učinili da ovo veče bude zaista posebno. Najbolji *jazz fusion* Mađarske bio je specijalni gost festivala i pripala mu je čast da nastupi u samoj završnici. Svojim melodijama i idejama sa raznih meridijana koje su utkane u njihove numere, Djabe iz Mađarske potvrdile su da se festival nalazi na pravom putu. Idejno rješenje plakata uradio je Vinko Mihailović.

Tokom 2012. ostvarena je saradnja sa ambasadam Republike Slovačke u Crnoj Gori, što je znatno olakšalo dovođenje njihovih čuvenih muzičara. Ujedno, festivalska saradnja je bila tradicionalno dobra i sa ambasadam Srbije i njenim konzulatom u Herceg Novom. Festival je već bio lijepo prihvaćen i prepoznatljiv svuda u svijetu. Prvi nastup na šestom festivalu, održanom od 31. avgusta do 2. septembra, pripao je zanimljivim muzičarima koji su spojili klasičnu muziku sa džezom –Clazz Quintet Madrigal (Crna Gora). Nastup Anna Gadt Quarteta (Poljska) i dalje je plijenio pažnju i iznova potvrdio da

su ovi poljski muzičari odličan izbor. Umjetnički kvalitet održao je nastup sastava Jazoo iz Slovenije. Oni su publiku oduševili uobičajenim kompozicijama punim improvizacija. Ove godine u Petrovcu je nastupio Trio Francis Drake (Njemačka), sastav sa specifičnim džez programom. Ovi mladi muzičari ostavili su snažan pozitivan utisak. Zahvaljujući prijateljima iz ambasade Slovačke, iz te zemlje došli su Lucia Luzinska i Boris Cellar Trio, koji su bili prijatno iznenađenje za posjetioce zahvaljujući svojim predivnim glasovima. Zatvaranje festivala velikim „pompeznim“ nastupom pripalo je novosadskom Big Bendu, čije su prepoznatljive melodije u izvedbi brojnog sastava veselo odjekivale sa petrovačke scene. Idejno rješenje plakata te godine uradila je Sonya So (Srbija).

Program sedmog Petrovac Jazz festivala počeo je izvedbama White Goes Black (Crna Gora), sastava koji pretežno čine mladi muzičari. Dobra i plodna saradnja sa inostranim muzičarima dovela je i Arthur Dutkiewicz Trio iz Poljske. Odlični muzičari sa velikom zvijezdom Arturom na klaviru dali su novu „notu“ festivalu. Cotton Pickers (Srbija), bluz bend manjeg sastava, koji iza sebe ima značajne uspjehe, na sedmom festivalu nastupao je pod nazivom Muzičari željni svirke i dobrih vibracija. Na festivalu je učestvovao i duo Mr. Baloon (Srbija). Uz podršku ambasade Austrije pojavio se još jedan inspirativni bend – Triad, a zahvaljujući saradnji sa ambasadam Italije, najveća zvijezda večeri i festivala bila je legenda italijanskog džeza Lino Patruno, koji je sa svojim bendom Jazz Show imao nezaboravan nastup. Mnoge posjetioce podigao je na noge, svi su plesali, a nastup Patrune i njegovog benda trajao je do dugo u noć, jer su ih posjetioci uporno pozivali da sviraju na bis. Grafička podrška ovog festivala bila je Danijela Popović (Crna Gora).

Svaki festival ima i uspone i padove, pa se tako i naš festival 2014. suočio sa manjim poteškoćama. Organizatori festivala nisu uspjeli da održe treće veče zbog velikog nevremena, iako je planiran zanimljiv program u amfiteatru JUSD „Crvena komuna“, na terasi kluba „Castello“ i u samom klubu – Piva Jazz i Sanja Raičković (Crna Gora) i Adria Project (Italija). Ipak, prethodna dva dana bila su uspješna, počev od saradnje sa muzičarima iz Nobuki Takamen trija (Japan), koji su predstavili nove, manje poznate džez zvuke. Nastavak je uslijedio uz muzičare iz hrvatskog sastava In Roots, koji su pravo s puta pokazali da bluz muzika može da okrijepi i izvođače i slušaoce. Na radost publike, organizatori festivala su ponovo doveliClazz Quintet iz Podgorice, koji su spojem klasičke i džeza predstavili svoj doživljaj muzike. Druge večeri, pod nazivom Szilard Banai & Friends nastupio je jedan od odličnih bubnjara iz sastava Djabe (Mađarska), koji je svojim solo nastupom na bubnjevima ostavio bez daha mnogobrojnu publiku. Grafički dizajn plakata uradila je Danijela Popović (Crna Gora).

Organizacija devetog festivala 2015. godine bila je otežana jer je izostala pomoć sponzora i prijatelja, ali su organizatori ipak uspjeli da održe kontinuitet, znajući da je to najvažnije. Kao i prethodne godine, festival je trajao samo dva dana. Čast da ga otvori pripala je našem mladom, ali veoma uspješnom sugrađaninu, dipl. arheologu i master menadžeru u kulturi i medijima Dušanu Medinu, koji je zahvaljujući mnogobrojnim priznanjima, radovima i učestvovanju na projektima izabran za najboljeg paštrovskog

studenta u 2015. godini. Na festivalu su nastupili sjajni Montenegro Kings (Crna Gora), u sastavu Zdravko Đuranović, vokal, profesionalni muzičari Slaven Knezović, Nikola Ralević, Vladan Jestrović, Enes Zejnilović i Renata Perazić, koji su izveli prepjevane tradicionalne crnogorske pjesme, poput „Oj, svijetla majska zoro“. Pjevačica Saedi (Austrija) nastupila je solistički i oduševila publiku svojim glasom i virtuosnim sviranjem. Miša Šiz je nastupio i na ovogodišnjem festivalu, a publici se predstavio i Rosa Volpini Quartet. Čast da zatvori festival pripala je bendu koji zbog nevremena prošle godine nije mogao da nastupi. Vokal Sanje Raičković i gitariste Šuleta Jovovića, podržani svirkom benda Piva Jazz, „podgrijali“ su cjelokupnu atmosferu. Grafički dizajn plakata uradio je Miloš Zurovac (Srbija).

Smatramo da je jedan od najvećih uspjeha nevladine organizacije Urbani kult to što su kompetentni stručnjaci iz Ministarstva kulture NR Kine, Muzičke asocijacije Kine i Džez asocijacije Kine uočili važnost ovog festivala, što je potvrđeno ljubaznim pozivom da posetimo jedan od najvećih svjetskih Art foruma. Naime, na poziv Ministarstva kulture NR Kine, direktor Petrovac Jazz festivala imao je čast da gostuje i predstavi svoj rad u tri kineska grada: Pekingu, Šangaju i Guangžuu. Njegova prezentacija bila je namjenjena direktorima i predstavnicima najboljih svjetskih džez festivala, pa je tom prilikom uspostavljena inicijalna saradnja s organizatorima nekih od vodećih svetskih festivala. Smatramo da to doprinosi afirmaciji ne samo Petrovca i Budve nego i cijele Crne Gore. Petnaest dana provedenih u Kini upotpunjeni su obilascima mnogobrojnih muzičkih akademija i institucija kulture, poznatih festivala i drugih sadržaja, a posebno sastancima na kojima je razmatrana međunarodna kulturna saradnja. Možemo reći da su neki od kinesko-crnogorskih projekata već započeti, a očekuje se da će se nastaviti i konačno realizovati u narednim godinama.

Organizatori Petrovac Jazz festivala, okupljeni oko NVO Urbani kult, uveliko pripremaju jubilarni, deseti festival, koji će posjetiocima donijeti velika iznenađenja u posebno osmišljenom i poboljšanom programu. U planu je da ovogodišnji festival traje duže od ranijih, a muzičari će nastupati na više lokacija. S velikom vjerovatnoćom se očekuje da će na festivalu 2016. nastupiti Simod Kiselički trio (Makedonija), zatim Delta Blues Band (Hrvatska) i Tavitjan Brothers (Makedonija). Osim radionica, promocija knjiga, projekcija filmova i bogatog pratećeg programa, u planu je pokretanje projekta Jazz For Kids, kako bi se i najmlađi upoznali sa ovim muzičkim žanrom. Organizatori festivala će i dalje težiti da se održi dobra tradicija – besplatan program za sve posjetioce. Festival će u 2016. godini potpisati protokolarni sporazum o saradnji sa Gradom teatrom Budva, što će doprinijeti raznovrsnosti, kvalitetu i bogatstvu programa. Očekujemo da će se i u okviru Grada teatra održavati festivalski nastupi poznatih muzičara. Radni naslov festivala 2016. glasi „Jedan festival – dva grada“. To neće biti jedina aktivnost naše organizacije u 2016. godini. Planirano je uspostavljanje kulturne saradnje s obližnjim zemljama, Italijom i Albanijom. Osim toga, očekuju nas i brojna putovanja, od kojih posebno izdvajamo ponovni odlazak u NR Kinu krajem godine, kao i odlazak na najveći Art festival u Nju Delhiju (Indija).

MONTENEGRO SUN REGGAE FESTIVAL

Montenegro Sun Reggae festival, koji je prvi put organizovan na našim prostorima, izazvao je svojim posebnim sadržajem veliku pažnju na kulturnoj sceni Crne Gore. Festival je trajao dva dana, 5. i 6. jula 2012, uz dnevne žurke i večernje koncerte. Festival je počeo na lijepoj terasi kluba „Castello“ u Petrovcu, a u okviru dnevnog programa na plaži ispred kafea „Cuba“. Prvog dana nastupili su Darka Rajić MC Darka (Srbija) izvođenjem autorskih pjesama koje je publika odmah prihvatila uživajući u karakterističnim rege ritmovima koji su dopirali s pozornice. Zatim su program nastavili izvrsni King Kalypso Sound System (Srbija), koji su nevjerovatnim ritmom i sjajnom energijom plijenili pažnju publike sve do nastupa benda Indios Bravos (Poljska) koji su, žargonski rečeno, „razbili“ podijum sjajnim pjesmama. Tokom drugog dana festivala dominirali su Boban Jeremić i Miloš Zurovac, poznatiji kao Jahmessenjah Sound System, čime su publiku dobro „pripremili“ za večer koje dolazi. Nakon nastupa Regeneracije Crew (Crna Gora), nastupio je Del Arno Band (Srbija), koji je pratila verna publika. Za 25 godina postojanja i rada, ovo bio njihov prvi nastup u Crnoj Gori. Zajedno sa publikom izveli su mnoge svoje poznate hitove. Idejno rješenje plakata uradila je budvanska umjetnica Marica Kuznjecov Boljević.

Naredni Montenegro Sun Reggae festival održan je takođe na terasi „Castella“, 6. i 7. jula 2013. godine. Prvog dana su nastupili: Drum'n'Zez, Regeneracija Crew i Haris Pilton, a drugog Hornsman Coyote, Irie FM i Jah Masenjah. Hornsman Coyote (Nemanja Kojić Kojot), međunarodno poznati rege autor i trombonista, srpskoj i široj javnosti poznat je i kao lider rege-metal atrakcije Eyesburn i kao solista, kada nastupa pod nazivom Hornsman Coyote. Irie FM je vokalno-instrumentalni sastav koji ima 10 članova koji prave muziku namjenjenu mladima. Grupa Drum'n'Zez nastala je 1997. u Novom Sadu. Ime grupe ukazuje na to da se njihova muzika zasniva na zvucima udaraljki (ponekad čak i šerpi), uz pratnju raznih instrumenata, poput frule, pištaljke, drombulje i drugih. Kako je vrijeme prolazilo, članovi ovog sastava često su se mjenjali, ali se njihov broj uvećavao (kao i broj slušalaca). Poslije malog zatišja, u potpuno novom sastavu (odnosno, sa novim instrumentarijom), grupa je snimila svoj drugi album *Iz slane vode*, za koji su već od samog početka osjetili da će „osvojiti svijet“. Na festivalu je učestvovao i sjajni slovenački Haris Pilton, koji je svojim džipsi-rege stilom prijatno iznenadio publiku i na neki način najavio da će sljedeće godine festival biti poseban, što se i obistinilo. Idejno rješenje plakata uradila je Danijela Popović.

Treći festival, održan 5. i 6. jula 2014, označio je novu fazu razvoja ove manifestacije. Festival je već postao poznat u zemlji i inostranstvu, tako da su se mnogi izvođači sami prijavili organizatorima, a među njima i velike svjetske zvijezde regea Nezaobilazni. Već tradicionalni nastup Jahmesenjah Sound Systema (Srbija) samo je podgrejao dobru atmosferu pred nastupe ostalih vrhunskih muzičara. Za „podizanje“ nivoa energije bili su zaduženi novosadski ska bend Josip A Lisac (Srbija), koji je, svojim prepoznatljivim pjesmama dočekao zvijezde večeri sa daleke Jamajke. Prvo je nastupio Metju Radiks, a

potom i njegov brat, Rivah Džordan (oboјica s Јamajke), sinovi позnate svјetske legende rege ritma Džeka Radiksa. Tom prilikom oni su izјavili: „Došli smo na mјесто gdje nam spoj sunca i mora stvaraju osјеćaj kao da smo kod kuće.“ Dnevna žurka se odvijala na plažama duž Petrovca i uјedno je bila uvodna „priča“ за večernје koncerte на terasi „Castella“. Prvo je ritmove donela Regeneracija Crew (Crna Gora), da bi potom Professor Tresha (Srbija) publiku podigao на noge najјavlјujući zvјezde večeri – FC Apatride UTD (Srbija), koji su i zatvorili ovaj festival. Sjajni momci koji najviše svojih koncerata održavaju u inostranstvu, на trećem festivalu uživali su zajedno s brojnom publikom koja je više puta pozivala bend да ostane duže на sceni. Ideјno rјеšenje plakata uradila je Danijela Popović.

Malvina, One Lion, Django Hi-Fi i Jahmessenjah Sound su sastavi koji su наступили на четвrtom Montenegro Sun Reggae festivalu, održanom 3. i 4. јula 2015. u Petrovcu. Malvina je rumunska rege pјevačica, aktivna od 2013. (do sada je objavila pet pjesama), a u njenom zvuku препознају su uticaji raznih pravaca regea. Tokom festivala, „društvo“ joj je pravio još јedan izvođač iz Rumunije, One Lion. U dosadašnјoj petogodišnјoj kariјeri Lion je objavio demo album i tri LP-a, a binu je dijelio s mnogim poznatim rege umјeticima на manifestacijama širom svoje zemlje. Vlasnik je studija Lion Riddims. Srpski rege sastav Django Hi-Fi čine bivši članovi beogradskog rege benda Black Ark Crew. Oni imaju status „kultnog“ sastava u andergaund krugovima i među ljubiteljima regea. Osnovani su 2011, a sebe opisuју kao „studijski projekat koji je prerastao u живi bend“. Iz Srbije je на festival došao i Jahmessenjah, sastav koji iza sebe ima велиki broj svirki i žurki organizovanih u zemlji i regionu. Dva puta su pobјedili на takmičenју Reggae Soundsystema u Beogradu. Naravno, dobri prijatelji, Boban Jeremić i Jahmessenjah Sound System, koji je u međuvremenu postao i dio festivalskog tima, наступили su i ove године nudeći energetski ritam kao priјemu за Rebelites (Bugarska), sjajan bend koji je s nestrplјenјem čekao да nastupi на prepunoј terasi tvrđave. Zvјezda festivala 2015. bio je једna od legendi rege zvuka, Donald Minot (Јamajka). Mnogi posјetioци, посебно stariје generacije, uživali su u препознатljivim hitovima koje je izvodio. Dizajn plakata за festival uradio je Miloš Zurovac (Srbija).

Пјесме, шанзон, водмо хора:
музички пројекти

*Глумци-аматјери у изведби „Балканске царице“, Дробнићи, 1924. или 1925.
(Љубазношћу Спомен дома „Режевићи“)*

Mr Ana M. Zečević

OPERA PAŠTROVSKI VITEZ MIHOVILA LOGARA

Opera *Paštrovski vitez* Mihovila Logara napisana je sedamdesetih godina prošlog veka za televizijski medij. Delo je inspirisano čuvenom pripovetkom „Kanjoš Macedonović“ Stefana Mitrova Ljubiše. Ljubišina pripovetka, prvi put objavljena pre više od sto četrdeset godina, i danas je aktuelna zbog svojih slobodarskih plemenitih poruka, dok Logarev muzički jezik pleni i privlači pažnju mnogobrojnih muzičkih izvođača i istraživača.

Stvaralaštvo Stefana Mitrova Ljubiše (1822–1878) inspirisalo je neveliki broj muzičkih stvaralaca. Najkompleksnija i muzički najsadržajnija dela su dve opere komponovane na tekstove ovog cenjenog književnika i političara XIX veka. Prva je opera Ljubišinog savremenika, italijanskog kompozitora Dionizija de Sarno San Đorda *Gorde ili Kako Crnogorka ljubi*, napisana na osnovu istoimene Ljubišine pripovetke. Druga je *Paštrovski vitez*, opera Mihovila Logara, jugoslovenskog kompozitora (1902–1998).

Kompozitor Mihovil Logar komponovao je operu *Paštrovski vitez* 1974. godine za televiziju. Sedamdesetih godina prošlog veka ovakav tip operskog izraza bio je veoma popularan. Istovremeno su bile popularne teme koje su se bavile istorijskom, rodoljubivom i ideološkom tematikom, koje su širile ideje slobode i ravnopravnosti među narodima. Logar je i pre komponovanja ove opere tražio inspiraciju u književnim delima, te je, između ostalog, komponovao i operu *Pokondirena tikva* (1954) po tekstu Jovana Sterije Popovića, kao i operu *Pesma* inspirisanu delom Oskara Daviča. Za operu *Paštrovski vitez* Logar je napisao partituru i klavirski izvod.

Klavirski izvod opere *Paštrovski vitez*¹ Logar je napisao 1974. godine u Beogradu. Pre više od 15 godina objavljen je u izdanju Spomen doma „Reževići“ i Udruženja kompozitora Crne Gore, u vidu skeniranog rukopisa. Sa svim priložima publikacija ima 185 strana, dok notni tekst obuhvata 148 stranica. Ovim izdanjem pokrenuta je inicijativa da se detaljnije istraži, a zatim i popularizuje, kako pomenuto Logarevo muzičko delo, tako i delo književnika Stefana Mitrova Ljubiše. Organizovani su brojni okrugli stolovi i konferencije, dok su odlomci iz Ljubišine pripovetke izlagani u okviru kulturnih događaja i svetkovina, kao što su „Paštrovske večeri u Beogradu“, promocije izdanja Udruženja Paštrovića i prijatelja Paštrovića u Beogradu „Drobni pijesak“ i tome slično.

Do rukopisa partiture opere *Paštrovski vitez*, takođe iz 1974. godine, došli smo nedavno, zahvaljujući ustanovi JU Grad teatar Budva, koja čuva primerke originala. Rukopis opere obuhvata 311 stranica notnih zapisa, od kojih na kraju ovog rada donosimo tri. Logar naznačava sledeći sastav orkestra: dve Fl. (piccolo), dve Ob. (Cor. Ingl.), dva Cl in B, dva Fg, četiri Cor. in F, tri Tr. in B, zatim, sledi Arpa, pa udaraljke – Timp. Piatti, Gr. Cassa, Trgl, Tburo, Tbrino, Tamburo di legno, Castagnette, Tam tam, kao i gudači – I viol., II viol., Viole, Vcelli, Cbasi. Sve navedene grupe – duvača, udaraljki i gudača, imaju istaknutu ulogu u pojedinim delovima opere, odnosno u strukturi muzičko-dramskog tkiva. Tako u uvertiri opere dominiraju gudači i duvači, čija je faktura pretežno homofona, sa elementima polifonije u dijalogu sa limenim duvačima. Sa prvom pojavom hora, gudački sastav ima ulogu da podrži deonicu hora, dok su ostali glasovi svedeni na minimum ili ih nema. I nastupi solista, od prve pojave u prvom činu „Venecija“ – nadalje, praćeni su manje naslojenom instrumentalnom fakturom koju čine uglavnom gudački instrumenti, flaute, oboe i klarineti i fagoti. Kako se dramska radnja zapliće tako se instrumentalne deonice naslojavaju, stvarajući sve gušću orkestarsku fakturu. Na kraju prvog čina opere dobija se kompleksna polifona struktura u čijem izvođenju učestvuje ceo orkestar, četvoroglasni mešoviti hor i šest vokalnih solista. Poetski tekst ističe karakter počasti građana Venecije svome rodnom gradu, pa je muzički istaknut ponavljanjem više puta, u ff-dinamici, uz svečane udare ritmičke sekcije i podršku celog orkestra. Na početku drugog čina – „Paštrovići“, muzičke teme su izložene antifono, po grupama instrumenata, pri čemu svaka od grupa podržava i udvaja horske deonice. Prilikom nastupa vokalnih solista orkestarska pratnja je svedena na diskretnu pratnju gudačkog orkestra i povremeni harmonski blok u duvačkom ansamblu u kombinaciji klarineta i fagota, flaute i oboe, ili svih zajedno. Harfa ima isključivo harmonsku ulogu, dok se udaraljke javljaju povremeno, u diskretnom ritmu. U momentima sa istaknutim dramskim mestom u operi, kakvo je, na primer, ono u kojem se opisuje strašni Furlan, orkestarska deonica postaje gušća, instrumenti se naslojavaju jedan po jedan, i celoku-

¹ Zahvaljujući supruzi kompozitora, gospodi Radmili Logar, rukopis klavirskog izvoda štampan je 2000. pod nazivom – Mihovil Logar: *Paštrovski vitez – muzička igra u tri čina*. U predgovoru i pogovoru knjige izneli smo osnovne podatke o Ljubišinoj pripovetci i Logarevoj operi. U vlasništvu Logareve porodice nalazi se i rukopis partiture ove opere, za sada neobjavljen.

pna faktura postaje polifona. Soliste i horske linije imitaciono izlažu tekst, dok orkestar ima pretežno harmonsku ulogu. U trećem činu – „Venecija“ obrađen je dramski motiv borbe i pobjede, te je očekivano bilo da je i muzika upravo takva da podržava svojom snagom i ekspresivnošću dramske tenzije, dramsku kulminaciju i rasplet. Dolazak za- točnika Kanjoša u Veneciju istaknut je višestrukim najavama – stražara, građana, a sve to podvučeno je melodijskim motivima koji simbolišu lik Kanjoša, a koji se prenose iz deonice u deonicu, odnosno, iz jedne u drugu grupu izvođača. Dramska kulminacija sadržana je u sceni „borbe uvećanih senki na ekranu“, odnosno prilikom borbe Kanjoša i Furlana, koja je prikazana pantomimom. Gusta orkestarska faktura, tonalno-harmonski plan obogaćen hromatskim nizovima i istaknutim delovanjem udaraljki, sve u glasnom tonu – ff-dinamici, doprineli su da se istakne ovaj važan dramski momenat u operi. I u finalu opere, kada svi građani pozdravljaju junaka Kanjoša, muzika krešendira – kako naslojavanjem glasova, pre svega duvača, tako i većim angažovanjem deonice udaraljki. Kompozitor tokom cele opere detaljno ispisuje agogičke oznake, a u finalu opere čak podvlači potrebu za ekspresivnošću, oznakom „crescendo sempre“.

Imajući u vidu prethodna zapažanja, može se konstatovati da je klavirski izvod izuzetno lepo i inventivno priređen, te veoma pogodan za praktičnu upotrebu, odnosno za izvođenje delova ili celine opere. Partitura opere *Paštrovski vitez* već je korišćena praktično, prilikom postavke opere za televizijski medij. U budućim danima bilo bi potrebno detaljnije analizirati tekst partiture, raspisati štimove za instrumente orkestra, a zatim postaviti operu scenski, prilagođenu ovom vidu izvođenja.

*

Opera *Paštrovski vitez* komponovana je na osnovu pripovetke „Kanjoš Mace- donović“ Stefana Mitrova Ljubiše. Ljubiša je pripovetku objavio 1873. u časopisu *Dal- matinac*, a potom i 1975. u okviru knjige *Pripovijesti crnogorske i primorske*. U njoj je opisao težak položaj Paštrovića u XV veku, odnose sa Mlecima koji su im nametnuli teške ekonomske uslove života, kao i borbu paštrovskog viteza Kanjoša za socijalno i ekonomsko unapređenje, u užem smislu, tj. ljudske slobode, u širem smislu posmatrano. Tekst pripovetke je u libreto za operu preradio Mihailo Ražnatović, koji je u tretmanu teksta koristio umetničku slobodu da bi postigao dramsku tenziju, tako da se tekst pripovetke i tekst libreta mestimično razlikuju.

U Logarevoj operi glavni lik, nosilac rodoljubivih tendencija, jeste Kanjoš Mace- donović. On u ime svog naroda protestuje protiv mletačkog nepoštovanja dogovorenog trgovinskog sporazuma. S druge strane, mletačkom duždu se istovremeno suprotstavlja snažni Furlan, koji je okupirao centar grada (ovo je prva nepodudarnost s originalnim književnim predloškom – jer je u pripoveci u pitanju ostrvo). Furlan zahteva da mu dužd ili njegov predstavnik, zatočenik, izađe na megdan, ili da, u suprotnom, dužd žrtvuje svoju jedinu kćer i preda vlast. U odlučujućem momentu pojavljuje se hra- bri vitez Kanjoš – on svojim niskim rastom i neuglednim stasom ne uliva poverenje prisutnima, ali svojom hrabrošću i snalažljivošću uspeva da savlada opasnog Furlana.

U znak zahvalnosti, dužd oslobađa Paštroviće poreza i carina, a obalu na kojoj oni trguju naziva „slovenskom“ obalom.

Opera *Paštrovski vitez* sastavljena je iz tri čina. U prvom činu – „Venecija“, prikazana je atmosfera evropskog i svetskog grada Venecije i ponašanje venecijanskog stanovništva prema paštrovskom trgovcu. Uočljivo je da Mleci nisu poštovali ni etičke norme ni trgovinske sporazume, postignute kada su se Paštrovići predali Mlecima (1423. godine). U drugom činu – „Paštrovići“, paštrovski vitez Kanjoš u dogovoru sa svojim saplemenicima rešava da uloži žalbu na presudu suda. Sa nalogom koji je dobio od paštrovskih sudija kreće u Veneciju. Po dolasku tamo, Kanjoš hrabro saopštava građanima Venecije da će se on dobrovoljno suprotstaviti Furlanu, umesto dužda. U trećem činu opere – „Venecija“, nije detaljno opisan verbalni duel ili fizički obračun između Kanjoša i Furlana, već je Logar komponovao instrumentalne numere koje su „pokrile“ TV pantomimu borbe ovih dramskih likova. U finalu opere opisana je svečanost zahvalnosti Mletaka hrabrom Paštrovicu – Kanjoš ne uzima od dužda ni blago ni njegovu kćer za ženu, već „samo odnosi kući priču“, priču o paštrovskom herojstvu i pravdoljubivosti.

Komponujući operu, Mihovil Logar je Ljubišinu pripovedačku prozu preveo na jezik ritmičke proze. To nije bilo lako jer je, s jedne strane, pripovetka epska, a trebalo bi da bude lirska ili bar epsko-lirska da bi kompozitor mogao da je muzički lirizuje. S druge strane, komponovanje opere za pozorišnu i za TV postavku zaista se razlikuje. U pozorišnoj operi dramska radnja se zapliće postepeno, iz numere u numeru, iz slike u sliku, odnosno iz čina u čin, dok u TV operi činovi nisu podeljeni na numere ili slike, već su slike i dramske situacije pretopljene jedna u drugu. I sâm žanr TV opere podrazumeva da ona kraće traje od pozorišne postavke. U TV operi se sadržaj prikazuje nekoliko sažetije, konkretizovano, kroz jasne situacije. U TV operi kao podvrsti, genološki posmatrano, sve je podređeno odvijanju dramske radnje, tako da su većinom prisutne otvorene forme – recitativi solista (monolozi), dijalozi likova, dok je arija i uopšte zaokruženih numera veoma malo – u tom smislu ističe se pesma Mletaka u prvom činu (mešoviti hor). Tekst horske deonice govori o slavi Venecije, plavom moru i zaštitniku grada, Svetom Marku. Ovu deskripciju antifono izvode ženski i muški hor, bez aktivne dramske uloge. Dramsku radnju pak pokreću solisti dijalogizima pretežno fragmentarne strukture ili nastupima formiranim na osnovu muzičkih rečenica, perioda.

Najlirskije mesto u operi predstavlja poslednja numera u prvom činu koju je kompozitor nazvao „Intermezzo“, a vokalni deo – „Devojka sa litice“. Numeru izvode vila i Kanjoš. Poznato je da je Ljubiša bio pasionirani sakupljač usmenog narodnog stvaralaštva i ljubitelj opere (narочito italijanske i nemačke), a veliku pažnju posvećivao je fantastičnoj poeziji i pripoveci (pomenimo samo pripovetku „Prokleti kâm“, u kojoj se kao likovi pojavljuju vampiri, veštice, vile i druga nestvarna bića). I ovde, u Logarevoj operi, pojavljuje se vila koja je svojom pesmom očarala Kanjoša. S jedne strane, vilin tekst bi mogao da se izdvoji sâm za sebe, čime bi se istakao lirski karakter teksta i on bi predstavljao izvesnu „muziku u muzici“. S druge strane, tekst koji peva vila mogao bi, u prenesenom značenju, u značenju svog „podteksta“, da se odnosi na Kanjoša – jer

proročanska nota u pesmi o tome da je mala šajka jača od mora duždevoga može da se shvati kao dramaturški alat – aluzija na moć Paštrovića, kao i Kanjoša, plemenskog predstavnika epskog duha XV veka. Kanjoš je oduševljen vilinom pesmom i kolom. On je u početku prizora posmatrač, a zatim i komentator događaja. Zbog dramaturškog naboja teksta viline pesme, može se zaključiti da je numera „Intermezzo“ mesto s dramaturški izdignutim značenjem u operi.

U drugom činu Paštrovići su opisani kroz dinamične dijaloge dramskih likova, kao i kroz prikaz paštrovskih običaja – pre svega, kroz igru i pesmu. U vreme njihovog muziciranja istovremeno se s brda čuje vilina pesma, što Paštrovići primećuju. Ovo je izvrstan dramaturški potez jer su u veoma kratkom vremenskom intervalu prikazane muzičke kulture dva sveta, a i zato što vilina pesma predskazuje događaje, dok je paštrovsko kolo „muzika u muzici“ – momenat praznovanja. Paštrovska pesma se transformiše u komentar u momentu kada primećuju vilu na brdu. Osim dramaturškog, kompozitor je stvorio i muzički kontrast, suprotstavljajući arhaičnu, hromatikom začinjenu melodiju vile, živahnim plesom Paštrovića, pri čemu je crnogorski folklor oslikan kombinovanjem parne i neparne metrike, kao i čestim sazvučjima prekomerne sekunde u melodiji. U finalu drugog čina, prilikom opraštanja Kanjoša sa svojim saplemenicima, kompozitor je napravio reminiscenciju na vilin tekst iz numere „Intermezzo“, čime je još jednom podsetio na potencijalno, skriveno proročanstvo u vilinoj pesmi.

U trećem činu opere dolazi do raspleta dramske radnje. Nakon instrumentalnog uvoda komentatorski hor opisuje dolazak Kanjoševog broda u Veneciju (hor komentariše po uzoru na hor grčke tragedije). Građani Venecije nestrpljivo iščekuju pristizanje junaka koji će ih osloboditi strašnog Furlana, ali su zaprepašćeni neuglednom Kanjoševom pojavom. Veliki deo ovog čina su dijalozi Kanjoša i tri starca iz grada, dok umesto verbalnog opisa sukoba Kanjoša i Furlana (bilo dijalogom bilo monologom) kompozitor prilaže instrumentalnu numeru „Baletska pantomima“, sa didaskalijama: „Borba uvećanih sjenki na platnu“ – lica se ne vide, ali se prati pokret silueta. U nastavku daje numeru „Pad Furlana“, čime se raspliće dramska radnja i prikazuje njen konačni ishod. Nakon ovog kulminacionog dela drame-opere, Logar daje svojevrсни dramski antiklimaks, kroz svečanu odu zahvalnosti dužda Kanjošu. Kanjoš odbija nagradu, želi samo da u Paštroviće ponese poruku patriotizma i ljubavi.

U svojoj pripovesti Ljubiša je, kao i Njegoš, a kasnije i sâm Logar, oštro kritikovao evropski Zapad. Sukobljeni su patrijarhalni paštrovski model života, s jedne strane, i dekadentna kultura evropskog Zapada, pre svega Venecije, s druge strane. To je tema koja je bila aktuelna i u Logarevo vreme, te je on umešno objedinio Ljubišine patriotske poruke i svoje kompozitorsko umeće.

Televizijska opera *Paštrovski vitez* snimljena je 1982. godine, u režiji Arsenija Miloševića i RTB-a. Pored brojne ekipe koja se bavila maskom, šminkom, izradom scene, slikom i tonom, važno je istaći da je urednica emisije bila Gordana Đurđević, glavni kamerman Miloje Lazić, sekretar režije Milka Zorić, mikser slike Pavle Marković, majstor svetla Jovan Čedić, a elektronsku montažu radio je Petar Putniković. Kostimom

se bavila Snežana Lazarević, producent je bio Miloš Veselinović, organizatori Zoran Šćepanović i Marina Pavlović, muzički saradnik Miodrag Seović, scenograf Žak Kukić, koreografi Temira Pokorni i Bratislav Grbić. Ovi i još mnogi drugi učesnici pomenuti su u odjavnoj špici projekcije, u čijoj pozadini gledalac vidi lik vile i čuje njenu pesmu iz numere „Intermezzo“.

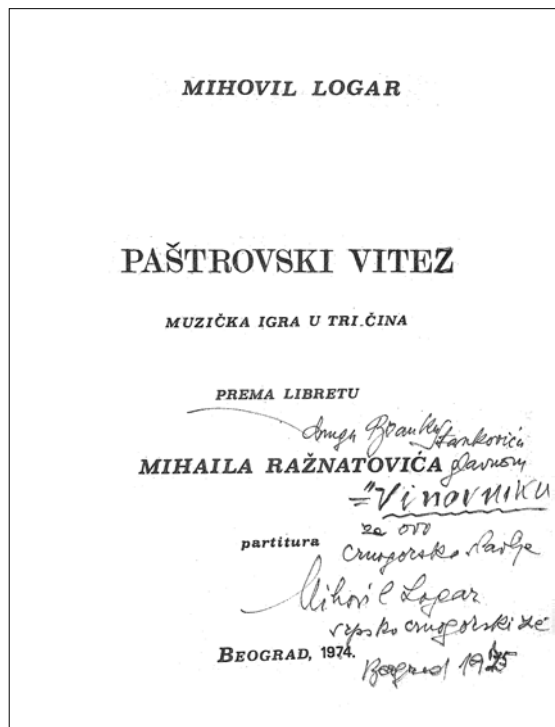
U najavnoj špici TV opere, osim pomenutih saradnika – reditelja, urednika emisije i stručnjaka za muzičku i tonsku obradu, navedeni su i učesnici muzičko-scenskog dela: hor i simfonijski orkestar RTB-a s dirigentom Mladenom Jaguštom na čelu, zatim hor KUD-a „Ivo Lola Ribar“, koji je pevao deonice mletačkog naroda, hor KUD-a „Branko Cvetković“ koji je pevao deonice hora Paštrovića, potom baletska grupa Temire Pokorni i folklorna grupa Bratislava Grbića. Navedena su i imena glumaca koji tumače role u TV operi, kao i pevači čiji su glasovi korišćeni za određene likove: Kanjoša glumi Milenko Pavlov, a deonice peva Milivoje Petrović; duždevu kći glumi Vera Zloković, a deonice ovog lika peva Gordana Jevtović, dok dužda igra Veselin Stijović, a muzički interpretira Slobodan Stanković. Lik senatora glumi Petar Milinković, dok ga muzički predstavljaju Dušan Janković i Tibor Hegediš. Lik stražara glumi i peva Dragan Lukić. Pisarčića glumi Zinaid Memišević, a njegove deonice peva Radovan Popović, žbira glumi Radisav Radojković – peva Velizar Maksimović. Furlanov lik glumački i pevački tumači Bogoljub Petrović, dok vilu glumi Ljiljana Burmazov, a deonice peva Branka Kambasković. Trojicu sudija glume Miki Micović, Milorad Gagić i Dragoljub Petrović, dok peva samo jedan čovek – Živojin Ćirić. Činovnike glume Sava Jovanović, Zoran Miljković i Branislav Damjanović, dok peva – Đorđe Minov. Iz ove mnogobrojne glumačke i pevačke ekipe ističu se protagonisti glavnih likova – Kanjoša, vile, dužda, Furlana i sudija – oni su dobili istaknutiju dramsku i muzičku ulogu (uz horove i baletske ansamble, koji su imali upečatljivu muzičku i scensku ulogu).

Reditelj opere Arsenije Milošević koristio je različite rediteljske postupke da bi prikazao određene delove opere: dim, pretapanje slika, reminiscencije. Tako je npr. operu počeo špicom koja prikazuje Kanjoša kako plovi po moru kroz gustu maglu (dim), a zatim se nadovezuje i „Intermezzo“ s kraja prvog čina, pri čemu je devojka na vrhu brda – u narodnoj nošnji (a ne obučena kao vila, kako je kasnije dato u numeri „Intermezzo“!). Sličnih rediteljskih postupaka ima mnogo te je interesantno pogledati celokupnu projekciju TV opere.

Ovo je veoma zanimljivo muzičko-scensko delo. Iz partiture opere vidi se da su kompozitor i libretista vrlo racionalno oblikovali tekst muzički, retko nudeći recipijentu neku dramaturšku dvosmislenost ili nejasnoću. Logareva inventivnost dovela je do izvesnog skraćivanja uobičajenog trajanja opere, tako da njegova postavka traje 51 minut i 18 sekundi. Za to kratko vreme Logar je uspeo da sačuva i muzičkim sredstvima naglasi ideje pisca pripovetke, a to su hrabrost, pravdoljubivost, patriotizam i požrtvovanost glavnog dramskog lika, Paštrovića Kanjoša. Muzički doživljaj Logar je ostvario korišćenjem bogate instrumentacije (uočava se na početku klavirskog izvoda opere), kao i suprotstavljanjem raspevanih melodija kojima je okarakterisao italijansko podneblje, s melodijama u duhu

folklor i citatima – melodijama ritmizovanim mešovitim ritmovima, koje u ovoj operi najčešće peva mešoviti hor, tumačeći Paštroviće. Logarev autorski pečat ogleda se u umešnom korišćenju folklornih obeležja tokom cele opere. Narodne igre i pesme, kao i narodni govor zastupljen u naraciji likova, u potpunosti su prikazali paštrovske običaje, shvatanja i iskonska osećanja potekla iz njihove tradicije i njihovih duša. Kroz muzičke elemente i koreografske tačke, Logar spaja više različitih estetika – estetiku muzike, estetiku književnosti, estetiku dramaturgije, estetiku igre, filma i druge, te pruža mnogo mogućnosti za neka nova „čitanja“ Ljubišine pripovetke i Logareve opere.²

Nakon skoro trideset pet godina od emitovanja TV opere pojavilo se interesovanje da se Ljubišina pripovetka, obučena u Logarevo muzičko ruho, postavi scenski, što bi predstavljalo veliki i značajan poduhvat kako za muzičke i pozorišne umetnike, tako i za brojne istraživače Ljubišinog i Logarevog opusa, kao i tradicionalnih kodova sadržanih u njihovim delima.

Korice partiture opere Paštrovski vitez³

² U okviru okruglog stola „U počast Ljubiši: Paštrovske muzičke teme“ u beogradskom Etnografskom muzeju, marta 2014, a potom i u Petrovcu na Moru avgusta iste godine, održana je projekcija Logareve TV opere *Paštrovski vitez*. Učesnici skupa jednoglasno su se saglasili da bi u budućnosti bilo veoma inspirativno i zanimljivo za publiku i umetnike svih muzičko-scenskih umetnosti da se pomenuta Logareva opera scenski postavi.

³ Zahvaljujemo JU Grad teatar Budva na ustupljenoj partituri čije fragmente ovde objavljujemo.

Im.

Venecija

Allegretto vivace *Milivoj Lopar*

Fl.
Ob.
Fg.
Cl.
Vl.
Vla.
Pn.

div. fine
morente
anti
ave

Ilcin
Pastrovic

Allegro ben marcato

5

-100-

III^{mo}
Vemessja

Allegro

-203-

ETNO-MJUZIKL *LJUBIŠINE PASTORALIJE*

Tokom leta 2007. u Petrovcu na Moru je, u produkciji Spomen doma „Reževići“, izvedena predstava, etno-mjuzikl *Ljubišine pastoralije*. Direktor projekta bila je Olivera Franović, a producent Branka Medin. Autori – scenaristi i reditelji pomenutog multimedijalnog projekta bili su Slavko Kovačević i Draško Đurović.¹ Oni su objedinili delove književnog opusa Stefana Mitrova Ljubiše i autorsku muziku kompozitora Zlatka Babana prožetu aranžmanima citata narodnih melodija. Uloge su dodelili brojnoj glumačkoj ekipi, kao i plesnim ansamblima „Stefan M. Ljubiša“ iz Budve i „Balo“ iz Podgorice, čiju je koreografiju numera osmislila koreograf i balerina Tamara Vujošević Mandić. Bitno je istaći da se u scenariju pominju paštrowske pesme, ali i druge tradicionalne crnogorske pesme, jer se scenario u suštini bavi crnogorskim mentalitetom. Pojedine numere

¹ Većinu materijala korišćenih u ovom radu dobili smo zahvaljujući pomoći Dušana Medina, te mu ovom prilikom od srca zahvaljujemo. Nažalost, ugledni televizijski i filmski reditelj, dugogodišnji saradnik RT Crne Gore, Slavko Kovačević, preminuo je 2008. godine u Podgorici. Ostavio je za sobom veliki stvaralački opus (ovde je zanimljivo pomenuti i ekranizovanu *Crnogorsku svadbu: djevojački san*), a zajedno sa Draškom Đurovićem, i mnogo zanimljivih napomena o *Ljubišnim pastoralijama*. Niz interesantnih podataka o scenariju i režiji ovog dela čuli smo upravo od Draška Đurovića, filmskog reditelja poznatog kao jedinog crnogorskog kandidata za Oskara za akcioni triler *As Pik* (*Ace of Spades – Bad Destiny* – u verziji na engleskom). Dušan Medin je tokom druge večeri programa, 1. jula, amaterskom kamerom snimio nekoliko minuta predstave, uglavnom dijaloge. Prema rečima Đurovića, postoji video-snimak predstave u Petrovcu – u pitanju je odlomak u kojem glume Vanja Milačić i Danilo Čelebić. Za sada nismo pronašli pomenuti zapis, no nadamo se da ćemo u daljim istraživanjima to učiniti. Zahvaljujemo Drašku Đuroviću na sugestijama i pomoći u vezi sa *Ljubišnim pastoralijama*.

koje se ne pominju u scenariju nalaze se na privatnom, nepublikovanom Babanovom CD-u sa muzikom iz predstave (npr. paštrovska pesma „Primorkinja“ ne pominje se u scenariju, ali se nalazi na snimku muzike pripremljene za predstavu; takođe, u scenariju nije istaknuto izvođenje paštrovske pesme „Oj, jelova goro“, ali je, prema svedočenju Mirjane Pajović, izvedena na predstavi u Petrovcu). Određene vokalne numere otpevao je ansambl „Harmonija“ iz Budve, pod vođstvom Mirjane Pajović, dugogodišnjeg rukovodioca i autora mnogobrojnih pesama koje ova grupa izvodi i danas. Autentične kostime svim tumačima dramske radnje izradile su mr Jelena Đukanović i Emilija Kovačević, dok je scenografija delo Dejana Radonjića, a video-art program Vlada Vučinića. Predstava je najavljena plakatom i luksuzno opremljenim programom.²

Dramska radnja se odigrava krajem XIX veka u Paštrovićima, a pojavljuju se sledeći likovi: naratori Stefan Mitrov Ljubiša, čiji lik glumi Voja Brajović, i Vuk Dojčević, koga glumi Mihailo Miša Janketić. Oni pričaju poznate i manje poznate paštrovske priče, sećaju se likova i događaja sa tog podneblja vekovima unazad. Lik paštrovskog viteza Kanjoša Macedonovića oživljava glumac Andrija Milošević, Kanjoševog prijatelja Danila glumi Danilo Čelebić, mletačkog plemića Goluba Mrkonjića glumi Brano Vuković, zatim Golubovu kći Maru Mrkonjić – Vanja Milačić, lik Danilove majke Katne tumači Tihana Čulafić, a paštrovsku vlastelu – sud Dobrih ljudi, tumači skup glumaca.

SCENARIO I DRAMATIZACIJA LJUBIŠINIH TEMA

Prema navodima scenarista Slavka Kovačevića i Draška Đurovića, u napomenama scenarija istaknuto je da upravo „univerzalnost Ljubišinih brđansko-primorskih priča i kazivanja pruža mnoštvo mogućnosti za scensko-istraživačko poniranje u bogati Ljubišin egzistencijalni panoptikum“.³ Govoreći o tematskom i folklornom bogatstvu koje postoji u Ljubišinim pripovetkama, oni su istakli da „u estetičkom opredeljenju, Ljubišina pripovjedačka ekspanzija dopire do najdubljih slojeva egzistencijalnih nužnosti, u vrtlogu kojih prepoznavamo svu tragiku, ali i ljepotu čoveka ovog prostora i podneblja, posmatranog ne u vremenu nego kroz vreme“.⁴

Svoju percepciju paštrovskih tema, pre svega običaja i obreda u životu paštrovskog čoveka, Kovačević i Đurović su oblikovali u etno-mjuzikl u dva čina – sa igranjem,

² Izdavač štampanih dokumenata je JU Spomen dom „Reževići“, redakciju su činili: Mitar Vuković, Olivera Dranović, Branka Medin, Slavko Kovačević i Draško Đurović. Urednik: Olivera Franović; priprema i štampa „Yugrafic“; tiraž 300. U tehničkoj ekipi bili su: Ranko Dragutinović – u tehničkom vođstvu, potom Mili Malović – majstor svetla, Jovica Trajkovski – ton majstor, Ana Medigović – organizator, Emina Zečević – šminker i Beli Lopičić – zadužen za scenu. Projekat je realizovan pod pokroviteljstvom Opštine Budva i Ministarstva kulture, sporta i medija RCG i TO Budva.

³ Ovaj citat preuzet je iz nepublikovanog priloga „Scenarističke napomene“ Slavka Kovačevića i Draška Đurovića, sa stranice 1.

⁴ *Ibidem.*

pevanjem i „pucanjem“. Dramatizaciju Ljubišinih tema objedinili su, u pisanoj formi, u scenario pod nazivom *Ljubišine pastoralije*.⁵

Može se reći da je uvodnu ceremoniju pred početak predstave činila šetnja velike povorke svih učesnika programa – tumača dramske radnje i muzičkog programa, kao i recipijenata etno-mjuzikla, odnosno publike. U povorci su bili svirači – članovi Gradske muzike Budve, vokalna grupa „Harmonija“, balerine, folklor, građanstvo i turisti. Učesnici su prošli Donjom ulicom pored mora, od JUSD „Crvena komuna“, pa sve do porta – pristaništa. U marini je bio usidren velelepni školski brod „Jadran“, na kojem su sva svetla bila upaljena, te je scena u pristaništu bila još grandioznija. Predstava je odigrana na petrovačkom pristaništu, gde je postavljena bina, a veliko platno razvučeno je na tvrđavi Kastelo. Kao što je zapisano u scenariju mjuzikla, svi iz *Ljubišinih pastoralija* učestvovali su u fešti, pa su glumci, pevači i igrači zajedno igrali na sceni uz taktove tarantele i drugih popularnih melodija. Prvi čin mjuzikla ima osam scena, dok drugi čin ima dve scene.

Prvi čin, prva scena. – U pitanju je grupna scena u kojoj učestvuju plesni i vokalni ansambli, solisti i statisti. Nakon potpurija primorskih melodija i plesova, prisutni dozivaju Stefana Mitrova Ljubišu i on „izlazi na guvno“ – *pučko zborište*, u elegantnom građanskom kostimu, sa štapom u ruci i šeširom na glavi. On, a potom i Vuk Dojčević, govore prisutnima kojim temama i prilikama će se komad baviti u daljem dramskom toku.

Na početku scene Ljubiša se obraća prisutnom skupu, predstavljajući se kao narodni poslanik koji se uvek trudio da štiti interese svojih birača. Istakao je da je čak šest puta biran za zastupnika naroda u Dalmatinskom saboru i u carskom parlamentu u Beču. Svoje iskustvo ostavlja u nasleđe narednim generacijama, sa željom da njihove odluke budu uzor „našemu dobrome narodu, kojemu zbilja treba primjera i zakonitosti i pravičnosti“. Na kraju scene Kanjoš citira reči vladike Rada:

*Ko na brdu ak' i malom stoji
više vidi no onaj pod brdom,
to je sreća dana, jal' nesreća.*⁶

Druga scena. – U veseloj karnevalskoj atmosferi čuje se razdragano podvriskivanje, pevanje i igranje. Devojke u dugim belim haljinama unose veliku škrinju, polako iz nje vade devojačku spremu – intimni veš i, na kraju, iz škrinje izlazi dečak koji simbolizuje Kupidona. Zatim u prostoriju svečano ulaze Stefan Mitrov Ljubiša i Vuk Dojčević. Oni razgovaraju o lepoti jezika i kako ga sačuvati od „svačije nemarnosti“. Vuk pruža Ljubiši *Paštrovski ljetopis*, knjigu koja u tom momentu simboliše tradiciju paštrovskog jezika i

⁵ Pre ovog, konačnog naziva predstave, postojala su još dva radna naziva: *Paštrovski igrokazi* i *Brdansko-primorski akvareli*. Pisani libreto – dramatizacija Ljubišinih dela nije publikovana, a dobili smo je na korišćenje, kao i većinu materijala, zahvaljujući Dušanu Medinu i Mileni Leković, koja nam je iz Spomen doma „Reževići“ ustupila dokumentaciju i fotografije koje objavljujemo.

⁶ Libreto *Ljubišine pastoralije*, 5.

kulture. Iz njihovog dijaloga publika saznaje kakva su prirodna bogatstva paštrovskog kraja i kolika je lepota Paštrovića.

Treća scena. – U ovoj sceni preuzet je i adaptiran sadržaj Ljubišine pripovetke „Kanjoš Macedonović“. Naime, nakon odlaska Dojčevića i Ljubiše, dramska radnja se vraća u prošlost. Zapravo, u pitanju je prava umetnička, dramska „pastoralija“, mešanje događaja i likova iz XVI veka (junak Kanjoš i njegovi saplemenici) sa likovima iz XIX veka (kao što je Ljubiša, pisac pripovetke „Kanjoš Macedonović“).

U nastavku devojka u belom igra sa malim Kupidonom i peva tugovanku „Tanko poje za gorom đevojka“. Njihovu igru prekidaju dva šereta, deteta, koji najavljuju dolazak Kanjoša koji se upravo vratio „iz Mletaka“. Tu zapravo počinje priča o Kanjošu i njegovom preobraćenju iz trgovca u spasioca paštrovske časti, ali i časti mletačke porodice. On je tamo putovao svojim brodom s namerom da proda ulje, vino, loj i hranu Mlecima. Tamošnje vlasti su ga dobro oglobile, oporezovale su mu i robu i prihod, te je on otišao da se žali nadležnim službama. Ni tu nije imao sreće, njegova žalba nikako nije stizala na red u sudu. Dok je sedeo u krčmi, čuo je da se u gradu pojavio razbojnik, Furlan, koji od dužda zahteva da mu izađe na megdan ili da pošalje izaslanika koji će se boriti umesto njega. Ako to ne učini, Furlan će duždu uzeti ključeve od grada, sve blago i njegovu kćer za ženu. Niko se još nije javio na megdan i u gradu je zavladao strah. Kanjoš je u tom momentu pomislio i naglas izgovorio da bi se on rado oprobao u megdanu sa Furlanom, a na podsmeħ prisutnih, budući da je bio sitan i da nije delovao kao snažan čovek, odgovorio je:

„Ne mjere se ljudi peđu no srcem i pameću“.⁷

Ujutro su po njega došle duždeve slugе i odvele ga na dvor. Tamo je Kanjoš razgovarao sa dvojicom nepoznatih staraca. Oni su ga upitali da li bi se među Paštrovićima zaista našao neko ko bi se borio do smrti za dužda, na šta je Kanjoš rekao da ima takvih. Nakon došaptavanja, dvojica staraca su mu oprostili trgovinski porez, ponudili da mu vrate novac i rekli da će ukoriti žbira koji nije znao kako treba da se postupa sa Paštrovićima. Međutim, ponosni Kanjoš je odbio novac i otišao svojim poslom.

Četvrta scena. – Duždev izaslanik Mladen došao je da razgovara sa Kanjošem o molbi dužda da Paštrovići pošalju nekog svog junaka koji će izaći na megdan razbojniku koji je zaposeo grad. Kanjoš mu obećava da će Paštrovići poslati dostojnog borca.

Peta scena. – Duždev izaslanik Miloš je nekoliko puta zagledao Kanjoša i opipao je njegove mišićе, ne verujući da u Paštrovićima ima junaka za megdan. No, izvadio je novac da ga daruje, što je ovaj odbio. Izaslanik odlazi.

Ovde se dramsko težište prebacuje sa scene u Veneciji na scenu u Paštrovićima, tj. na početak Kanjoševе priče kada se vratio iz Venecije. Dakle, kada Kanjoš ispriča šta je doživeo na putu, okreće se svojim sugrađanima.

⁷ *Ibidem*, 11.

Hvata za ruku svoju izabranicu i njih dvoje igraju kadril uz pesmu „Tiho duva vetar s mora“. Vuk Dojčević, Kanjošev drug Danilo i vlastelin Ljubiša u razgovoru zaključuju da se treba suprotstaviti Furlanu, a zauzvrat tražiti od dužda povlastice za paštrovski narod. Za predstavnika Paštrovića imenuju Kanjoša koji će se boriti protiv strašnog Furlana i to objavljuju zvaničnim dekretom.

Šesta scena. – Paštrovići ispraćaju Kanjoša na put. Iz grupe devojaka izdvaja se jedna koja mu pruža amajliju – Kupidonovu strelu. Kanjoš odlazi, a Danilo prisutnima priča svoju dogodovštinu s mletačkim pekarima, kada je u Veneciji bio poslom. Zatim prepričava i drugu dogodovštinu prilikom posete kumovima. Kada se sagao da dohvati kumino klupko vune i pomogne joj, pantalone su mu pukle i spale, a on nije nosio donji veš. Kuma je shvatila njegovu nevolju, te se sklonila da se Danilo na miru obuče. Prisutni su se grohotom smejali ovoj priči.

Dramsko težište se zatim prebacuje na naratore – Ljubišu i Vuka. Oni stoje jedan naspram drugog. Ljubiša opisuje život do Božića i posle Božića, dok Vuk tu priču zapisuje u svoj notes. Zajedno se prisećaju i nekadašnjih kotorskih zlotvora, koji su pokolenjima zlostavljali stanovništvo. Sledi poruka za kraj:

„Ne veselite se što ovaj – ovakav ode, no kukajte što nam gori mogu doć.
Kako je koji kraće pameti, tako će mu i gora osvitat.“⁸

Sedma scena. – Danilo odlazi, a jedna od devojaka se s njim šali upozoravajući ga da pritegne kaiš na pantalonama aludirajući na njegovu šaljivu priču o pantalonama koje su spale. To je praćeno muzikom – poskočicom. Vuk i Ljubiša pažljivo prate ovo nadigravanje.

Vuk i Ljubiša nastavljaju razgovor. Prisećaju se starih događaja i porodičnih priča. Zaključuju da su Paštrovići narod častan i pošten, ali pomalo naprasit. Od davnina postoji viteška otmica devojke, ukoliko joj roditelji ne daju da se uda za željenog momka. Onda Vuk priča priču o Ivki, razmaženoj ćerki Goluba Mrkonjića iz Šestana. Otac je redom odbijao sve njene prosce. Devojka je zbog toga bila nesrećna i toliko se prozrla da niko nije smeo ni da je pogleda, a kamoli da traži da mu postane supruga. Ali, Ivka se zagledala u jednog momka brđanina. Kažu da je momak bio lep kao da je od Mletaka sazdan. Njih dvoje su često krišom šetali livadama, brali cveće i pleli vence. U nastavku saznajemo da je taj mladić – Paštrović Danilo.

Osma scena. – Danilova majka Katna priprema se za Dan Svete Varvare. Izvodi starinske obrede da bi saznala kakva će biti godina i da li će se njen sin oženiti. Međutim, Danilo je neraspoložen. On se zaljubio baš u Ivku, koja nije iz njegovog kraja, zbog čega je majka protiv te ljubavi. U to vreme, smatralo se da je sramota „skršiti starinsku lozu, unijeti kukolj u pšenicu, isprekidati žice koje nas vežu sa starinom“.⁹ Danilo odgovara da je vreme da se oslobode starinskih pogleda na život.

⁸ *Ibidem*, 22.

⁹ *Ibidem*, 27.

Tajna ljubav Danila i Ivke trajala je mesecima. No, kako nisu mogli da dobiju blagoslov svojih roditelja, Danilo je Ivku odveo svojoj majci na čuvanje, a zatim se venčao s njom u manastiru.¹⁰ Pomenuti svadbeni obred izazvao je veliko nezadovoljstvo Ivkinog oca Goluba. Posle mnogo teških Golubovih reči, i iskrenih i nežnih Danilovih opravdanja, uz veliko razumevanje obe strane, Ivkin otac ipak oprašta otmicu i prigrli novog zeta. Mladenci su srećni i darivaju prisutne svatove, slavi se uz muziku, hranu i piće. Negde tokom slavlja stiže i Kanjošev brod iz Venecije i svi polaze da ga dočekaju.

Drugi čin. Prva scena. – Na paštrovskom pristaništu postavljen je tron na kojem sedi omanji dužd. Njegov glasnik poziva prisutne da priđu i svi obrazuju karnevalsku povorku. Na dvema terasama odigravaju se dva igrokaza u kojima glumci govore Šekspirove sonete, Njegoševu pesmu „Noć skuplja vijeka“ i pesmu Laze Kostića, Vilovanku „Među javom i med snom“ (u scenariju je naznačeno da je to „Pletisanka“, po delu stiha pesme) – ove numere su snimljene, a glumci na sceni samo povremeno govore poneki stih. Uz zvuke fanfara, glasnik saopštava svetini da je hrabri Kanjoš savladao strašnog Furlana i da sada svi Paštrovići i Mleci slave ovog velikog junaka.

Druga scena. – Emituje se film *Dvoboj na jedrima broda*,¹¹ a zatim se, uz zvuke svečanog marša, pojavljuje Kanjoš, pobednik dvoboja, i prilazi duždu. Dužddev izaslanik pruža Kanjošu škrinju punu zlatnika, a Kanjoš u nju ubaci svoj dukat i vrati je duždu. Onda izaslanik ponudi Kanjošu u duždovo ime njegovu kćer, no Kanjoš odbija, uz izgovor da je običaj kod paštrovskog naroda da se mladi žene i udaju međusobno po plemenskoj liniji, a ne da mešaju krv sa tuđincima. Onda izaslanik upita šta bi želeo da dobije na dar od dužda, u znak zahvalnosti. Kanjoš na to ima spreman odgovor i traži:

1) da Mleci više ne oporezuju paštrovske trgovce i da ne uzimaju njihove mladiće u mornarsku službu;

2) da se drže pošteno svih pogodbi koje su ranije utvrdili;

3) da obala u Mletačkoj republici, na kojoj se iskrcavaju i trguju Paštrovići dobije ime po njima.

Izaslanik u ime dužda objavljuje da se odsad pa zauvek ta obala zove Slavenska riva – La riva degli Slavoni. Objavljuje i da se ukidaju sve carine i obaveze paštrovskog naroda prema Mletačkoj republici. Ovo nailazi na opšte odobravanje prisutnih. Kanjošu prilazi njegova izabranica, on je zavrti oko sebe i prigrli je nežno u ljubavnom zanosu. Kada ugledaju pripovedača Stefana M. Ljubišu, oboje kleknu da traže blagoslov, koji im Ljubiša svečano daje.

Finale. – Čuju se stihovi Kostićeve pesme „Među javom i med snom“:

¹⁰ U scenariju je obred venčanja prikazan kao kratak dokumentarni snimak na velikom platnu.

¹¹ Ovde želimo da ukažemo na to da je u TV operi *Paštrovski vitez* Mihovila Logara, koja je 1982. godine snimljena prema libretu Mihaila Ražnatovića i u režiji Arse Miloševića, scena borbe Furlana i Kanjoša takođe prikazana kao posebno snimljen dokumentarni film. U operi glumci-pevači tumače uloge pevajući tekst, ali je scena dvoboja ilustrovana filmskom pantomimom. Dakle, u TV operi to je *film u filmu*, dok je u pozorišnoj postavci to *film u pozorištu*.

*Srce moje, srce ludo,
ko te dozva u moj dom?
Ko pletilja ona stara –
Dan što plete, noć opara
Među javom i med snom...!*

Zatim na scenu izlaze svi protagonisti, slavljenički raspoloženi. Kostimirani deo devojačkog ansambla iznosi đakonije, nudeći prisutne. Zvuk bleh-orkestra označava početak velikog karnevalskog slavlja, u čast Kanjoša i njegove izabranice.

MUZIKA U LJUBIŠINIM PASTORALIJAMA

Kreirajući scenario za etno-mjuzikl *Ljubišine pastoralije*, scenaristi su svaku promenu dramskog težišta posebno istakli didaskalijama u pisanom tekstu. Na isti način su istakli i muzičke numere i motive koji se pojavljuju u datom dramskom momentu.¹² Na ovom mestu još jednom ističemo da su u scenariju ponuđene numere od kojih su na predstavi u Petrovcu neke izvedene, a neke nisu. Na privatnom CD-u kompozitora, na kojem je zabeležena muzika pripremljena za mjuzikl, nalaze se i numere koje nisu upisane u scenario. Pretpostavljamo da je kompozitor imao ideju da obezbedi spektar melodija, a da zatim probere numere koje će biti u skladu sa scenarijom.

Muzika predstavlja značajan deo paštrovskog života i prisutna je u mnogim obredima. U etno-mjuziklu se pojavljuje na specifičan način, jer je kompozitor Zlatko Baban komponovao originalnu muziku, ali je i obradio i aranžirao pojedine narodne pesme – paštrovske i druge tradicionalne, i uklopio ih u strukturu dramskog komada.

I čin

Muzika se čuje na sâmom početku mjuzikla. Na sceni su vokalni ansambl od osam pevača i plesni ansambl. Oni pevaju i igraju na primorske i paštrovske melodije. Cela muzička scena deo je karnevalske atmosfere.

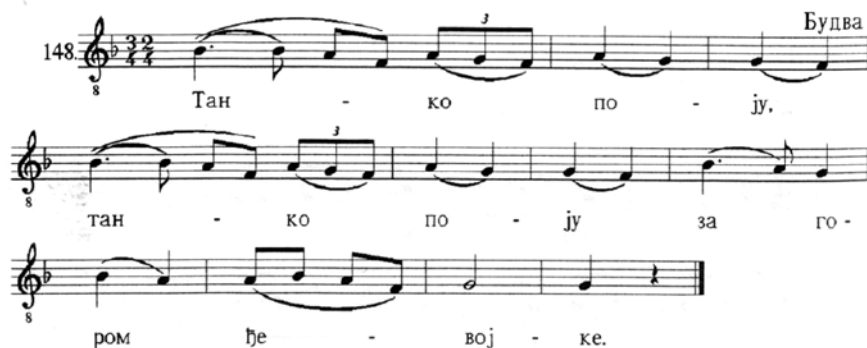
U *drugoj sceni* data je devojačka pesma, a igra i podvriskivanje traju dok devojke ne unesu škrinju sa spremom.

U *trećoj sceni* devojka pleše sa malim Kupidonom – simbolisana je ljubav koja je pogodila devojku. Čuje se muzika u ritmu usporene poskočice, timpani potenciraju ritmičku komponentu, a u scenariju je zapisano – „rapsodični zvuk kamena“.

¹² Zahvaljujući Dušanu Medinu došli smo do nepublikovanog CD-a na kojem se nalaze zapisi nekolicine numera iz ove etno-opere. U daljim istraživanjima cilj je da uz pomoć kompozitora etno-mjuzikla, Zlatka Babana, dodemo do svih tonskih i notnih zapisa, kako bi oni bili dostupni istraživačima muzike, ali i mnogobrojnim ljubiteljima paštrovskog zvuka i Babanovog kompozitorskog opusa.

Na CD-snimku imali smo prilike da čujemo ovaj kratki ritmizovani lament. Bogat spektar probranih udaraljki oslikava šum kamenja koje se valja po putu, odvaljuje od stena.

U nastavku dramske radnje, dok igra, devojka peva pesmu „Tanko poje za gorom devojka“, a njen motiv pojaviće se i kasnije. Prilažemo notni zapis ove pesme iz Budve:¹³

U pitanju je muzička rečenica od jedanaest taktova, koja završava narodnom kadencom, II stupnjem F-dura. Poetski tekst je sastavljen od jednog stiha osmerca i jedne sestine:

*Tanko poju, tanko poju
Za gorom devojke.*

Tekst je tretiran pretežno melizmatično, odnosno dužim ispevavanjem slogova reči podvučen je lirski karakter poetskog teksta. Melodijski opseg je veoma mali – čista kvarta f¹–b¹, ali se to ne primećuje, jer je utisak razvijenosti melodijskog toka dobijen upravo melizmatičnim pokretom i ritmom obogaćenim pokretom triole i punktiranim ritmom.

Na CD-snimku nismo pronašli ovu pesmu otpevanu sa poetskim tekstom. Pronašli smo dve instrumentalne verzije pesme i jednu verziju koju peva ženski glas na vokal „O“. U oba slučaja, melodijsko-ritmička melodija se razlikuje od priloženog zapisa iz Budve. Čak se i instrumental Babana razlikuje od vokalne verzije koju je on takođe snimio i harmonizovao na svom nosaču zvuka. To nije čudno s obzirom na to da je ovo veoma popularna narodna melodija koja se pevala duž celog primorja, te je doživljavala različite transformacije u melodiji i ritmu. U nastavku prilažemo zapis – melodijsko-ritmičku okosnicu instrumentalne verzije ove pesme, koju smo pronašli na CD-u Zlatka Babana:¹⁴

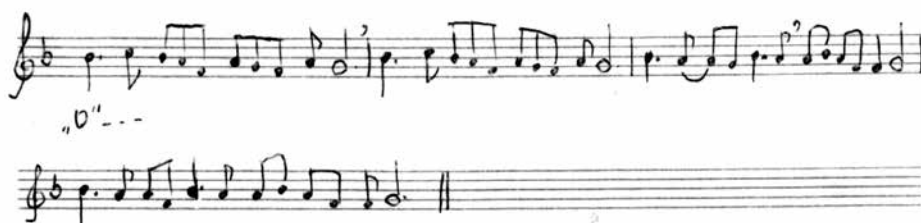
¹³ Notni zapis ove pesme nalazi se u knjizi Jovana Miloševića *Zapisi narodnih pjesama iz Crne Gore* (2000), 76.

¹⁴ Melodijsko-ritmičku okosnicu pesme – instrumental, prema pevanom tekstu, zapisala je po diktatu Ana M. Zečević.

Poređenjem ranije priloženog vokalnog izvođenja zapisa iz Budve i ovog instrumentalnog, uočava se da je melodijska linija u instrumentalnoj verziji nešto razvijenija i kreće se u opsegu čiste kvinte: f^1 – c^2 . Tempo izvođenja je umereno spor. Ritmička komponenta takođe je varirana, pokret je jednostavniji, bez figure triole.

U Babanovom audio-zapisu vokalne verzije ove pesme takođe se vide razlike u odnosu na prethodne dve verzije – melodija je bliža Babanovom instrumentalu, ali se u izvođenju oseća drugačija ritmizacija.¹⁵

U *petoj sceni* prvog čina odlazak venecijanskog izaslanika „ispraćen“ je pastoralnim motivom u formi svečanog marša. U didaskalijama scenarija zapisano je da Kanjoš i njegova izabranica pevaju i plešu kadril „Tiho duva vetar s’ mora“. U napomeni je naglašeno da ga izvide „u primorskoj varijanti“. Kako na CD-snimku nismo našli zvučni zapis ove numere, a ni u literaturi poetski tekst sa ovim stihom, pretpostavljamo da je tekst na koji se misli u scenariju zapravo prilagođena varijanta stiha iz dobrotске pesme „Tiho duva vjetar s’ gore“:¹⁶

¹⁵ Melodijsko-ritmičku okosnicu vokalne verzije pesme zapisala je po diktatu Ane M. Zečević.

¹⁶ Notni zapis preuzeli smo iz knjige *Narodne melodije Crne Gore* Miodraga A. Vasiljevića (Beograd: Muzikološki institut „Naučno delo“, 1965, 155). Ovu ljubavnu pesmu – „bosančicu“ pevala mu je Pave Radimiri-Kamenarović iz Dobrote. Zapis se može se naći i u knjizi *Igre i pjesme Dobrote i Školjara*, Vide Matjan (Cetinje: Obod; Podgorica: Pobjeda, 1984, 23).

♩ = 80

ДОБРОТА

223 Ти-хо ду-ва вје-тар с'го-ре, Ти-хо

ду-ва вје-тар с'го-ре, И ми љу-шка

си-ње мо-ре, И ми љу-шка си-ње мо-ре,

Тихо дува вјетар с горе
И ми љушка сиње море.
Код мога ме чека дома
Заручена скоро мома.
Њојзи носим прстен златни,
Преко мора саковати.

На њему су три камена
За најдража три спомена:
Први значи — виђесмо се,
Други значи — састасмо се,
Трећи значи — умрећемо,
Раставит' се ми нећемо!

Nameće se kao logično da je, osim promene dela stiha iz „s' gore“ u – „s' mora“, promenjen i karakter muzike iz igračkog kola koji igra mnogo ljudi zajedno u kadril koji igra ljubavni par, tj. kao što su scenaristi napisali „u primorsku varijantu kadrila“.

Tekst pesme „Tiho duva vjetar s' gore“ glasi:

*Tiho duva vjetar s' gore
I mijuška sinje more.
Oj, talasi talasajte,
Tiho brodić moj tjerajte.
Kod moga me čeka doma
Zaručena skoro moma.*

U *šestoj sceni* etno-mjuzikla ponovo se čuje motiv pesme „Tanko poje za gorom devojka“ – u momentu kada devojka pruža amajliju Kanjošu, za srećan put.

Sedma scena obrađuje motiv zabranjene ljubavi. U pitanju je tajna ljubav Danila i Ivke. U ovoj sceni se čuje splet poskočica, sa ulogom tzv. pozadinske muzike, dok se u prvom planu jedna od devojaka šali s Danilom. Takođe, tokom celog prvog čina tema ljubavi između Danila i Ivke muzički je oslikana jednostavnom melodijom folklornog zvuka, izloženom na molskoj tonalno-harmonskoj osnovi.¹⁷

¹⁷ U didaskalijama scenarija zapisano je da je u ovoj sceni data paštrovska pesma pastoralnog zvuka: „Sunce grije, a ruža rumeni“. Vezuje se simbolično za zamišljeni lik Ivke, zaljubljen u Danila. Lajtmotiv ove pesme javlja se i u prethodne dve dramske slike. Nismo uspeli da nađemo ni tekst ni muziku pomenute pesme u dostupnoj literaturi.

U daljem toku prilažemo tri kratka notna zapisa. Prvi zapis – a) predstavlja celovitu temu u umerenom tempu – *moderato*, koja se javlja u uvodnom delu drame u izvođenju instrumentalnog sastava. Ova ista melodija potom se javlja u aranžmanu za klavir, kao i u varijanti napisanoj za ženski glas koji peva na vokal „O“. Drugi zapis – b) prikazuje samo varirani početak pesme – u pitanju su samo tri takta ritmički varirana i transponovana od drugog tona. Na snimku su ova tri takta interesantno aranžirana: jednostavan melodijski i veoma ravnomeran ritmički pokret obogaćen je sekcijom udaraljki tankog, ali reskog i motoričnog toka. Ceo ovaj aranžman ima primesu modernog elektronskog zvuka, kakav se npr. može naći u kompozicijama Vangelisa. Treći zapis – c) ima nekoliko taktova koje naizmenično izvode klavir i muški glas sa uzvikom „Oj“. Slēde opisani notni prikazi:

U poslednjoj, *osmoj slici* prvog čina opisano je venčanje Ivke i Danila. Scenu prate svečani odjeci crkvenih zvona i na kraju čina slēdi pesma: „Divna li je, čija li je“. Na nama dostupnom snimku muzike iz predstave nismo pronašli ovu pesmu. Međutim, pretpostavljamo da je sloboda reditelja bila da u pozorišnoj postavci u Petrovcu odabere muzičke numere koje će se u tom momentu izvoditi. Pronašli smo zapis ove pesme u publikaciji znamenitog etnomuzikologa Miodraga Vasiljevića, te prilažemo note:

Ovu ljubavnu pesmu otpеваo je Milivoje Perućica iz Nikšića, a zapisao je Miodrag A. Vasiljević.¹⁸ U melodiji je izvršena inverzija stiha, jer originalno glasi „Čija li je, divna li

¹⁸ Zapis ove pesme preuzeli smo iz knjige Miodraga A. Vasiljevića, *Narodne melodije Crne Gore*, 47.

je“, a ovde je zapisano: „Divna li je, čija li je“. U pitanju je melodija oblikovana u muzičku rečenicu od šest taktova, koji završavaju narodnom kadencom, na II stupnju lestvice na osnovi in f-tonalnom centru.

II čin

U *prvoj slici* drugog čina fanfarama i svečanim maršem najavljen je dolazak Kanjoša iz Venecije. Glasnik saopštava da je Kanjoš veličanstveno pobedio u borbi. Njegova priča je u predstavi dočarana dokumentarnim filmom, dok se na audio-snimku nalazi instrumentalna numera čiji se motivski materijal bazira na kombinaciji različitih ritmičkih instrumenata. Metalnim udaračkim instrumentima asociran je zvuk mačeva u borbi, timpanima su naglašena značajna dramska mesta, dok je svirka crkvenih zvona označila kraj borbe i pad velikog i zlog Furlana.

U scenariju je takođe didaskalijama naznačeno da se u nastavku dramske radnje, dok Kanjoš i njegova izabranica čekaju Ljubišin blagoslov, čuje pesma: „Sanak snila lijepa devojka“.¹⁹ Međutim, na audio-snimku pronašli smo popularnu paštrovsku pesmu „Primorkinja konja jaše“ u izvođenju vokalne grupe „Harmonija“ (instrumentalnu i vokalno-instrumentalnu verziju),²⁰ kao i pesmu: „Pokraj puta perunika rasla“, u izvođenju Ženske vokalne grupe „Veselice“. Slēdi notni prikaz – melodijsko-ritmička okosnica pesme „Pokraj puta perunika rasla“:²¹

Priložena pesma je strofične forme. Sastoji se od tri strofe, pri čemu prve dve imaju poetski tekst, dok se treća peva „na brum“. Svaka strofa je oblikovana u jednu muzičku misao u F-duru.²² Tempo izlaganja strofa je lagan, *andante*. Pevani tekst prve dve strofe glasi:

¹⁹ Nismo pronašli paštrovsku pesmu sa ovakvim početnim stihom. Slično, stihom *Sanak snila Mujagina ljuba*, počinje pesma iz Gusinja, koja se nalazi u knjizi *Narodne melodije Crne Gore*, pr. 449.

²⁰ Ovu izuzetno popularnu i često izvođenu paštrovsku pesmu, između ostalih, za glas i instrumentalni sastav veoma je umešno aranžirao kompozitor Branko Zenović. Vokalna grupa „Harmonija“ snimila je pesmu „Primorkinja“ na svom CD-u *More ljubavi* (2001), pod rednim brojem 14. Muzičku obradu i aranžman sačinili su Mirjana Pajović i Anđelko Đuranović.

²¹ Ova pesma najverovatnije nije paštrovska, jer za sada nismo uspeli da je nađemo u dostupnoj literaturi.

²² Notni zapis Ana M. Zečević.

*Pokraj puta perunika rasla, perunika rasla.
Svi svatovi peruniku brali, peruniku brali.*

U finalu opere, prema didaskalijama iz scenarija, u karnevalskoj atmosferi čuje se bleh-muzika. Pobjeda paštrovskog naroda i pobjeda ljubavi proslavljeni su svečanim tonovima. Opšte slavlje paštrovskog i mletačkog sveta muzički je dočarano melodijama sa crnogorskog i italijanskog podneblja, ali i originalnim melodijama Zlatka Babana. Na dostupnom nosaču zvuka našli smo živahnu melodiju stilizovanog crnogorskog kola, koja u uvodnom delu ima rečenicu koja umesto melodije-vodilje ima ritmičku misao – izvodi je neki ritmički instrument koji imitira kamen. Nakon tog ritmizovanog uvoda sledi pokretljiva melodija igračkog karaktera. Prema svedočenju Dušana Medina, koji je u mjuziklu tumačio jednog od likova paštrovske svetine, saznali smo da je ovo kolo u petrovačkoj predstavi odigrao KUC „Stefan M. Ljubiša“. Zapazili smo, takođe, da se u finalu etno-mjuzikla prepliću brza jednostavna melodija u narodnom crnogorskom duhu i poznata napolitanska pesma „Funikulì funikulà“, što opet simboliše pomirenje naroda.²³

Istakli bismo da je tokom celog mjuzikla atmosfera dramskog toka „začinjena“ lepom autorskom muzikom Zlatka Babana i izuzetno interesantnim zvučnim efektima: na primer, šum mora i pomeranje šljunka i kamenja ilustrovani su karakterističnim ritmičkim udaraljka, dok je najava crnogorskih predstavnika ilustrovana karakterističnim ritmom i uzvikom „Oj“, a kada je reč o Mlecima – stilizovanim pastoralnim melodijskim motivom. Kompozitor Zlatko Baban umešno je odabrao crnogorske melodije iz Paštovića i drugih oblasti i inkorporirao ih u tkivo drame, a svojom originalnom muzikom povezao je literarne ideje sa citiranim muzičkim tkivom.

*

Analizirajući scenario i muziku folkopere *Ljubišine pastoralije*, dobija se utisak lepe i dobro osmišljene muzičkodramske celine. Scenario Slavka Kovačevića i Draška Đurovića veoma je interesantno štivo, čak i kada se posmatra van konteksta kompletnog muzičkodramskog dela. Siže kombinuje herojstvo, ljubav i običaje života na primorju, a to su uvek arhaične i inspirativne teme za različite vidove umetničke imaginacije. Kompozitor Zlatko Baban oživeo je primorske i druge crnogorske narodne pesme, a takođe je svojim umetničkim senzibilitetom i originalnim muzičkim jezikom obojio tradicionalne muzičke motive. Njegova muzika je lepa i prijatna za slušanje i izvan konteksta dramske radnje.

Kostimografkinje Jelena Đukanović i Emilija Kovačević imale su ozbiljan zadatak da što autentičnije predstave nošnje ne samo paštrovskog i mletačkog podneblja nego i različitih građanskih grupa i slojeva sa tih različitih podneblja. Geografsko tlo, ali i tumačenje narodnih običaja i prilika u kojima su vekovima unazad živeli Paštovići, oslikano je pomoću literature, istorije, pozorišne, filmske, muzičke i vizuelne umetno-

²³

Niz zanimljivih i korisnih podataka dobili smo od dr Zlate Marjanović, te joj zahvaljujemo od srca.

sti – kostimografije i scenografije. *Ljubišine pastoralije* zapravo su „multidisciplinarne pastoralije“.

Na kraju treba istaći da je scenska postavka *Ljubišinih pastoralija* naišla na veliki i značajan odziv publike, čemu je svakako doprinela i povorka celokupnog ansambla koja je, predvođena budvanskom Gradskom muzikom, defilovala od Spomen doma „Crvena komuna“ do petrovačkog pristaništa gde se predstava i održala. Posebno je važno istaći izbor nesvakidašnje „scenografije“ – porta okruženog morem i barkama, oštre hridi i na njima ostaci utvrđenja Kastelo i Lazaret, na kojima su izvođeni delovi predstave. Iako je samo dva puta odigrana (30. jun i 1. jul 2007), simpatije s kojima je prihvaćena ukazuju na potrebu da se ovaj projekat obnovi i ponovo realizuje – da se scenario, notni i audio zapisi publikuju, uz saglasnost svih autora, te da se održane predstave snime i tako budu dostupne široj javnosti, kako zainteresovanoj publici tako i istraživačima paštrovske kulturne baštine.

U tom smislu posmatrano, neophodno je okupiti i realizovati projekte koji su po svojoj građi bliski, kao što su neostvareni projekat *Paštrovska svadba*, za koji je scenario napisala dr Mila Medigović Stefanović, a kompozicije aranžirao Branko Zenović, potom opera *Paštrovski vitez* Mihovila Logara, kao i etno-mjuzikl ili dramski komad sa pevanjem *Ljubišine pastoralije*. Da bi se omogućio pristup budućim recipijentima i istraživačima crnogorske tradicije, trebalo bi da se dostupna scenarija, partiture i notni zapisi objave, a zatim da se svaki od scenarija adaptira za scensko izvođenje, jer pomenuti literarno-muzički triptih predstavlja dragocen spoj tradicionalnog i modernog, pa će takav biti dragocen i budućim pokolenjima.

Katalog etno-mjuzikla

Fotografije sa premijere
(ljubaznošću Spomen doma „Reževići“)

*Душан Медин, МА
Данијела Медивојвић Куч*

О ПРОЈЕКТУ „ПАШТРОВСКЕ МУЗИЧКЕ ТЕМЕ“

Пројекат „Паштровске музичке теме“ Удружења Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ био је састављен од два округла стола посвећена очувању, афирмацији и представљању паштровског музичког наслеђа и стваралаштва. Манифестације су одржане у Београду (Етнографски музеј, 1. март 2014) и у Петровцу на Мору (Спомен дом „Црвена комуна“, 17–19. август 2014) и побудиле су велику пажњу стручне и шире јавности, као и медија.

ОКРУГЛИ СТО „У ПОЧАСТ ЉУБИШИ: ПАШТРОВСКЕ МУЗИЧКЕ ТЕМЕ“

У Етнографском музеју у Београду овај програм био је приређен поводом обиљежавања дана рођења најчувенијег политичара и књижевника из Паштровића – Стефана Митрова Љубише (1822–1878). Програм је назван „У почаст Љубиши: Паштровске музичке теме“ и приређен је у сарадњи Удружења „Дробни пијесак“ и Етнографског музеја у Београду, с којим је ово удружење више пута до сада сарађивало. Умјетнички одбор скупа чинили су маестро Бојан Суђић (предсједник), др Злата Марјановић (потпредсједница), др Мила Медиговић Стефановић и Душан Медин (секретар), док су у организационом одбору били мр Андреа Медин, Емилија Анђус, Каћа Зеновић и Душан Медин, којима су на дан скупа помагале младе Паштровке: Марија Шољага, Милица Шољага, Марија Арменко, Ања Медиговић, Милица Медин и Мила Медин.

Скуп је отпочео у 16.15 часова у свечаној сали музеја, а присуствовало му је више од 100 људи, од којих је највише било Паштровића који живе у Београду.

Након поздравног говора проф. др Павла Анђуса, председника Удружења Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ чули смо обраћање Лазара Рађеновића, тадашњег председника општине Будве. Секретар Удружења Душан Медин, послје краћег упознавања са концептом програма и подсећања на неколицину преминулих Паштровића који су оставили неизбрисив траг не само у домаћим музичким круговима (Милорад Перaziћ, Никола Грeгових, Бранко Зеновић, Загорка Зага Радуловић, Никола Мимо Митровић и Миодраг Мишко Алабанда), „водио“ је многобројне посјетиоце и учеснике кроз програм скупа.

Изалагање којим је отпочео рад округлог стола – „Музички кодови Паштровића“ – одржала је др Мила Медиговић Стефановић, културни историограф, библиотекарка и књижевница. Освјетљавајући мноштво разноликих релација с темом Паштровићи и музика, посебну пажњу је усмјерила на одабир сједећих занимљивих феномена: традиционалне народне успаванке, музика у свадбеним обичајима, народна поезија и лирика, грађански културни и музички живот Петровца на Мору и других паштровских мјеста с краја XIX и почетком XX вијека. Дио предавања био је посвећен и музици у Паштровићима у периоду између два рата, као и несвакидашњим музичким изборима првих туриста Паштровског приморја – београдских студената-феријалаца о којима постоје бројни писани и фото-трагови, као и сачувана жива сјећања. Завршница предавања дочарана је видео-прилогом – изведбом традиционалне добре молитве на савременој паштровској свадби, чиме је показала присуство одређених сирвивала у данашњем свадбеном ритуалном контексту.

Тема излагања етномузиколошкиње др Злате Марјановић била је „Музичка традиција Паштровића кроз тонске записе (1953–2014): инспирација и информација“. Др Марјановић је окупљене подсетила на то да паштровски крај вјековима привлачи истраживаче музичке и уопште културне баштине, поготово оне потекле из обредно-обичајног начина размишљања и изражавања. Међу тим ранијим и бившим истраживачима истакла је Вука Стефановића Карацића, Вука Врчевића, Фрања Кухача, Лудвига Кубу, Дионисија Миковића, Јована Вукмановића, Бранка Зеновића, Јована Милошевића и др. Истакла је и чињеницу да су средином XX вијека у Паштровићима боравила и чувена имена музичке културе онога доба – етномузиколог и солфеџиста Миодраг Васиљевић и композитор и мелограф Никола Херцигоња, чији нотни и тонски записи представљају културну и научну драгоценост, од којих је она која се односи на паштровски приморски простор недовољно проучена. Повезала је, такође, постојеће записе са научним опсервацијама насталим на личним теренским истраживањима паштровског краја од 2002. до 2014. године.

Изалагање тек свршеног музичког педагога Каће Зеновић с насловом „Паштровске народне пјесме у настави солфеђа“ побудило је посебно интересовање, услед младалачке виртуозности и посебног шарма предавача, те драгоценог указивања на могуће путеве истраживања и примјене паштровског традиционалног

музичког наслеђа у савременој настави и музичком образовању. Посебно је истакла могућности које пружа предмет солфеђо, а све према идеји с почетка XX вијека коју је понудио и почео да примјењује још Миодраг Васиљевић. Критички посматрајући савремену наставну праксу која у већини црногорских музичких школа до сада није у довољној мјери подржавала овакве идеје, истакла је да би се пружањем могућности младима да се на овај начин музички описмене, сигурно у одређеној мјери допринело томе да традиционалне пјесме (па и оне из паштровског краја) младима постану разумљивије и атрактивније, а тиме, свакако, и ближе њиховим интересовањима.

Теоретичар музике мр Ана М. Зечевић казивала је на тему „Кањош Мацедоновић – *Пашћировски виџез*“ и пружила окупљенима вјеродостојан и стручан увид у нажалост не тако познату оперу *Пашћировски виџез: музичка иџра у ѿири чина* композитора Миховила Логара из 1974. године. Ова опера за коју је средином прошлога вијека Михаило Ражнатовић написао либрето настала је према приповјечи Стефана Митрова Љубише „Кањош Мацедоновић“. Занимљиво је и да је Ражнатовић, такође, написао и објавио књижицу *Наши лијеџи браћу рџиџер ѿашћировски Кањош Мацедоновић* (Крушевац, 1961) која је широј јавности, такође, недовољно позната. Арсеније Арса Милошевић режирао је 1982. у продукцији Радио телевизије Београд *Пашћировској виџеза*, чије су одабране дјелове окупљени имали прилику и да погледају, уз пригодне стручне коментаре мр Зечевић.

Округли сто је мајсторски заокружио диригент маестро Бојан Суђић предавањем „Музика и Паштровићи – куда даље...?“ Подсјећајући на неке реализоване музичке и сличне пројекте, инспиративно је указао на то којим се још креативним умјетничким стазама може ићи и на који начин. Између осталог, навео је и могућност да се одређени фрагменти домаћих народних песама компонују за хор, оркестар и хор и оркестар чиме би паштровско културно и музичко наслеђе пронашло најприкладнији пут до многих далеких музичких сцена и њихове публике. Поменуо је, такође, и важност да се у Петровцу направи репрезентативна љетња позорница која ће бити пригодна и за озбиљније и веће музичке, позоришне и сличне перформансе, програме и изведбе.

Нескривено одушевљење присутних изазвало је учешће ученика етномузиколошког одеска Средње музичке школе „Стеван Мокрањац“ из Краљева, у класи др Злате Марјановић, који су током њеног предавања својом пјесмом и свирком „оживјели“ паштровске и њима сродне пјесме међу којима и: „Дивно ли је погледати“, „Заспала Света неђеља“, „Врани се коњи седлају“, „Наджињу се момак и девојка“ и „Берберђана руже брала“. Умјетнички дио скупа посебно је обогатило извођење обраде традиционалних паштровских свадбених пјесама паштровског композитора, диригента и аранжера Бранка Зеновића: „Што у дворе“, „Уз трпезу низ трпезу“ и „Шетала се ђевојчица“ у извођењу његових унука, Каће (вокал) и Миље Зеновић (флаута), као и мр Андрее Медин (клавир).

ОКРУГЛИ СТО „ПАШТРОВСКЕ МУЗИЧКЕ ТЕМЕ“

У простору Спомен дома „Црвена комуна“ у Петровцу на Мору овај округли сто одржан је уз подршку ЈУ Музеји и галерије Будве и трајао је три вечери (17–19. август 2014). Умјетнички одбор овог округлог стола чинили су др Злата Марјановић (предсједница), маестро Бојан Суђић (почасни предсједник) и ма Каћа Зеновић, док су у организационом одбору били Данијела Медиговић Куч и Душан Медин.

Прво вече почело је у 20.30 часова свечаним говором проф. др Павла Анђуса који је подсјетио на културну мисију и активности Удружења „Дробни пијесак“, представио и најавио учеснике, а након њега су Данијела Медиговић Куч и Душан Медин одржали уводно излагање с презентацијом „О паштровским музичким темама“, подсјећајући на раније одржан округли сто у Београду, као и на циљ пројекта. Учесници прве вечери били су др Мила Медиговић Стефановић, ма Каћа Зеновић, Игор Зеновић и др Злата Марјановић. Прва два предавача имала су донекле истовјетна предавања као у Београду – „Музичка култура Паштровића“ и „Паштровске народне пјесме у музичком образовању“. Услиједила су подсјећања – омажи двојици завичајаца веома значајним на музичком и културном паштровском небу – Милораду Перазићу и Бранку Зеновићу.

Наставник клавира и музичког васпитања Игор Зеновић је представио „Омаж Милораду Перазићу“ подсјећајући на лик и дјело овог некада веома значајног, а данас готово заборављеног Паштровића, Петровчанина и Будванина, који је живио од 1907. до 1972. године, и у том периоду стварао. Посебну пажњу усмјерио је на дочаравање важности овог самоуког музичара и фотографа, који је годинама подучавао петровачку младеж, водио хор и оркестар Друштва „Приморје“ за напредак и пољепшање Петровца и околице, а касније био и наставник музике у Будви. Његово предавање пратила је носталгична презентација с бројним фотографијама и нотним записима Милорада Перазића, а посебне емоције побудиле су интерпретације Перазићевих пјесама „Пјесма Петровцу на Мору“ и „О, мила Будво“, изведене према аутентичном нотном тексту на клавиру и пропраћене вокалом Зеновића.

Др Злата Марјановић имала је предавање „Да се кораци не загубе: медитеранско-паштровска музика Бранка Зеновића“, већ у наслову се креативно поигравајући са називом једне од Зеновићевих пјесама („Изгубљени кораци“). У овом раду она је на несвакидашњи начин освијетлила приватан и професионалан живот овог музичара родом из Режевића (Крстац), који се професионално остварио у старој Југославији бавећи се углавном компоновањем, аранжирањем и дириговањем. Током своје презентације Злата Марјановић је јавности представила мноштво личних фотографија и докумената и тиме стваралачки живот и рад Бранка Зеновића приказала са више различитих аспеката, контекстуализујући га у ондашње друштвене и културне прилике. Истакла је важност људи и мјеста с којима је Зеновић долазио у сусрет за његов даљи рад, усмјерен прије свега на народни и популарни музички жанр. Посјетиоци скупа су имали прилику да након више деценија (а неки и први

пут) чују оригиналне звучне записе Зеновићевих пјесама „Мома Приморкиња“ и „Изгубљени кораци“ које потомци овог композитора чувају у његовој богатој и значајној заоставштини. Најупечатљивији је био сам крај вечери када су Игор Зеновић, син Бранков, и унуке Каћа и Миља, на клавиру и флаути извели пјесму „Савила се златна жица“, чиме је то вече заокружено посебно дирљивим нијансама. Данијела Медиговић Куч (клавир), Јелена Ђедовић (флаута) и Миља Зеновић (флаута) представиле су се пјесмама „Што у дворе“ и „Лијепо ти је погледати“ у аранжману Бранка Зеновића.

Друге вечери понуђен је тематски преглед различитих паштровских музичких садржаја, а почело је предавањем „Паштровићи у оквиру црногорских пјевачких подручја“ музичког теоретичара и педагога проф. др Слободана Јеркова, који је компетентно представио посебности пјевачких традиција разних дјелова Црне Горе и Паштровића. Говорећи о невеликом простору наше државе истакао је да се током прошлости живјело веома сличним, готово непромјењеним начином живота, што је омогућило и развој сличних музичких традиција. У Старој Црној Гори музика је, према мишљењу др Јеркова, имала превасходни смисао уколико би на примјерен и очекиван начин драматизовала жељени текст – наратив. Иако у паштровском простору постоје одређени изузеци у односу на шири црногорски простор, он се не смије посматрати искључиво посебно, закључио је Јерков.

Након њега госпођа Бисерка Боговић из Будве, чланица Женске вокалне групе „Хармонија“, умјетнички је употпунила програм изводећи традиционалну паштровску пјесму „Ој, јелова горо“ *a cappella*, у изворном маниру, што је наишло на одличан пријем код учесника и посјетилаца скупа.

Пијаниста и историчар музике Иван С. Вукчевић у свом предавању с презентацијом „Култура и музика Будве и Паштровића: фрагменти“ посветио је пажњу утицају великих политичких сила на овом простору, који се свакако одразио и на културу и музику, као и на покушаје да се оне очувају у свом традиционалном облику. Вукчевић је говорио и о знаменитим личностима будванског и паштровског простора (дон Крсто Ивановић, Стјепан Зановић, дон Антун Којовић...) које су оставиле неизбрисив траг у културном и музичком стваралаштву завичаја, а неки од њих имали су домете и у европским размјерама. Присутни су имали прилику да чују избор занимљивих појединости из продуктивног живота поменутих стваралаца, и да, можда први пут, погледају репродукције дијела њихове опсежне писане заоставштине, углавном поетске и драмске.

Музички програм наставиле су Данијела Медиговић Куч (клавир), Јелена Ђедовић (флаута) и Миља Зеновић (флаута) извођењем народних пјесама „Паде цвјетак неранце“, „Јунак јунака“ и „Шетала се ђевојчица“ у аранжманима Бранка Зеновића.

Даринка Даја Љубиша, кореограф и предсједница КУЦ-а „Стефан Митров Љубиша“ из Будве говорила је о теми „Игре из Паштровића – ново читање“. Истакла је третман фолклора у данашњим условима, а посебно то како младе генерације

доживљавају појам и значење фолклора. Према њеним ријечима, обично млађе генерације имају одређене стечене негативне представе о овој теми. Врло је битно, нагласила је Даринка Љубиша, да музика, пјесма, корак, игра или било шта друго што је везано за културно наслеђе не остане у музејима, културним друштвима и на сличним мјестима, нити да само (п)остане тема стручног округлог стола, већ да се преко фолклорних и других друштава представе различите нематеријалне традиције неког краја. У даљем излагању, упознала је присутне с традиционалном мушком и женском паштровском ношњом. Такође, говорила је и о старим паштровским, као и о стилизованим играма, које се приређују за ефектније извођење у културним друштвима. Чланице Културно-умјетничког центра „Стефан Митров Љубиша“ из Будве показале су аутентичне и стилизоване кораке паштровских игара уз пјесме и изворне и адаптиране мелодије народних пјесама „Ситан камен“ и „Приморкиња“.

Књижевник и културни посленик Ђорђе В. Греговић отворио је занимљиву и донекле контроверзну тему „Паштровска музичка традиција и амерички блуз – могуће паралеле“. На почетку је истакао да није у питању стручан и научан осврт, већ умјетнички доживљај љубитеља ове врсте музике. Подсјетио је да је блуз музика америчких црнаца настала у XIX вијеку, поријеклом из западне Африке и да се често изводи и без пратње музичких инструмената. Наизглед, према Греговићу, одређена сличност између блуза и паштровских пјесама постоји код извођења неких „једноличних“ паштровских пјесама. Код њих, а и у још неким елементима других пјесама, наводно, може се тражити и пронаћи извјесна сличност. Ипак, како тврде стручњаци, казао је Греговић, готово је немогуће повући коначну паралелу између блуза и паштровске музике, нарочито не у тренутку када се овим темама нико није детаљније научно бавио.

Предвиђено је било да се скупу обрати и маестро Бојан Суђић и да говори о теми „Музика и Паштровићи – куда даље...?“, као и у Београду. Међутим, због обавеза на послу није присуствовао округлом столу, па је његово писмо прочитала Данијела Медиговић Куч. У реферату се сугеришу могући правци даљег рада на изучавању, извођењу и представљању паштровске музике. Традиционална паштровска музика, према Суђићевом мишљењу, треба да буде основ за надоградњу са класичном, поп, рок музиком и осталим видовима музике. Наравно, да би се све то презентовало мора да постоји и одговарајући простор који треба осмислити и обезбиједити.

На самом крају другог радног дана обратио се проф. др Павле Р. Анђус, предсједник Удружења Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ и упутио ријечи захвалности појединачно свим предавачима који су учествовали у програму прва два дана округлог стола, као и онима који су уложили напор и енергију да се све ово припреми и успјешно реализује.

Треће вече било је обиљежено централним програмом – ТВ опером *Паштровски виџез* (РТБ, 1982) Арсенија Арсе Милошевића, која је, љубазношћу уредништва РТС-а, приказана у концерт сали Спомен дома „Црвена комуна“. Одзив публике,

истина нешто мањи него што се очекивало, потврдио је да садржаји ове врсте буде интересовање домаће културне јавности. На почетку вечери Душан Медин је прочитао саопштење теоретичарке музике мр Ане М. Зечевић којим се представила на скупу у Београду – „Кањош Мацедоновић – *Пашћировски вићез*“, услед немогућности да лично присуствује.

Након пројекције ТВ опере у цјелости, услиједила је „Ријеч на крају“ проф. др Анике Сковран, историчарке умјетности, врсног стручњака и педагошког радника, великог и цијењеног пријатеља Паштровића. Подсјећајући на свијетле тренутке из прошлости завичаја, понудила је својеврстан колаж у ком је говорила о значајним историјским епохама и личностима из Паштровића, градитељским остварењима и другим споменицима културе, улози цркве у паштровској прошлости, новијим музичким дешавањима, као што су нпр. „Дани музике Свети Стефан – Будва“, те разним другим темама. Истакла је чувену паштровску самоуправу и самосвојност која је вјековима опстајала, а данас знатно ослабила и довела до многих деградрајућих процеса којима свакодневно свједочимо. Посебно је нагласила важност исправних поступака у ближој и даљој будућности, како би се ионако доста нарушена и осиромашена културна баштина Паштровића макар у једном дијелу сачувала за будућа времена и покољења.

*

Општи је закључак да је су округли столови „Паштровске музичке теме“ веома успјешно реализовани, добро посјећени, да су многе важне теме стручно представљене и да је указано на одређене недостатке који тренутно постоје – рецимо на недовољну истраженост материје – те им се треба савјесно посветити. Душан Медин је подсјетио на припрему другог CD-а *Пашћировске њјесме* на коме раде чланови паштровске аутохтоне пјевачке групе, те на два издавачка пројекта које ће ускоро реализовати Удружење „Дробни пијесак“ – штампање монографије др Злате Марјановић о музичкој традицији Паштровића и мастер рада Каће Зеновић *Примјена Пашћировске народне њјесме у насћави солфеђа*. Било је, такође, ријечи и о важности публиковања зборника радова са ова два округла стола, затим прикладном обиљежавању 80 година од рођења и 10 година од смрти композитора Бранка Зеновића током 2015, компоновању композиција за хор, оркестар и хор и оркестар на паштровске теме на које је указао маестро Сућић и тако даље.

*

На крају овог прегледног евоцирања, изражавамо захвалност Мирославу Тасићу – тадашњем директору Етнографског музеја у Београду, Нику Перазићу – управнику „Црвене комуне“ у Петровцу на Мору и Биљани Брајовић – директорки ЈУ Музеји и галерије Будве, који су имали довољно разумијевања и добре воље да подрже пројекат „Паштровске музичке теме“ и омогуће његову реализацију у Београду и Паштровићима. Посебне ријечи захвалности упућујемо композитору

мр Марку Рогошићу, директору Института за музикологију и етномузикологију Црне Горе, који је присутнима даривао више десетина публикација – издања овог института, и на тај начин проширио писану ријеч о музици међу учесницима и посјетиоцима скупа у Петровцу.

ЛИТЕРАТУРА

- Марјановић, З. и Д. Медин. 2014. Музика у Паштровићима и они у њој: Приказ догађаја „У почаст Љубиши: Паштровске музичке теме“ (Етнографски музеј у Београду, 1. март 2014. године). *Пашићровски алманах I*. Лукетић, М. и М. Кентера (ур.). Свети Стефан – Петровац: Марко Кентера и Мирослав Лукетић, 382–384.
- Марјановић, З. 2014а. Одржана манифестација „У почаст Љубиши: Паштровске музичке теме“, *Montenegrina*. <http://montenegrina.net/fokus/beograd-odrzana-manifestacija-u-pocast-ljubisi-pastrovske-muzicke-teme/> (приступљено 1. децембра 2014).
- Marjanović, Z. 2014b. Montenegro. In: *Bulletin of the International Council for Traditional Music*, No. 125, April 2014, International Council for Traditional Music, 2014, 29–31. <http://www.ictmusic.org/sites/default/files/documents/bulletins/125-ICTM-Bulletin-Apr-2014-good.pdf> (приступљено 1. октобра 2014).
- Медин, Д. (ур.). 2014а. *У њочаси Љубиши: Пашићровске музичке теме* [каталог]. Београд: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“.
- Медин, Д. (ур.). 2014б. *Пројрам рада Окруилої сїмола „Пашићровске музичке теме“* [каталог]. Београд: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“.
- Медин, Д. 2014. Културни и научни рад Удружења Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ од 2002. до 2014. године. *Пашићровски алманах I*. Лукетић, М. и М. Кентера (ур.). Свети Стефан – Петровац: Марко Кентера и Мирослав Лукетић, 144–153.
- Milović, V. Petrovac – Paštrovske muzičke teme, *Butua*. <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/petrovac-pastrovske-muzicke-teme/> (приступљено 1. октобра 2014).

SUSRET POEZIJE I MUZIKE U STAROM BUDVANSKOM GRADU

Da li pjesniku u činu nastajanja pjesme prođe kroz glavu na kakvim će se sve mjestima i u kakvim prilikama njegova pjesma čitati, ko će je izgovarati, a ko slušati, kakva će sve neslućena osjećanja i misli podstaći u budućem slušaocu, kakva će se sva društva okupljati oko tog stiha koji nastaje u nekom samotnom trenutku? Takve misli možda su i lijek za tu pjesničku samoću. Asocijacije na ova pitanja su nepregledne, a što su dvije vremenske tačke nastajanja i čitanja djela udaljenije, to bi iznenađenje autora sigurno bilo veće. Takvo jedno iznenađenje dogodilo se u budvanskom Starom gradu u konobi „Feral“ na malom Trgu palmi, uspavanom u osmoj januarskoj noći 2016, kada su promicale prve kapi kiše, dok je južni vjetar jačao i dizao more podno starih gradskih bedema okrenutih moru. U organizaciji budvanskog Društva za njegovanje kulturnog nasljeđa „Feral“ upriličeno je poetsko-muzičko veče, ideja koja kao da je došla niotkuda, a zapravo je dugo sazrijevala u svakom od aktera, da bi se pretočila u susret i međusobno prepoznavanje. Dogodila se jedna od onih malih-velikih stvari koje čine da se „životu priđe s neke druge strane“¹ i daju mu punoću koja nedostaje svakodnevici. U pravoj, gotovo zaboravljenoj atmosferi jadranske konobe, domaća čeljad smjenjuje se na gitari, klaviru; recituje se, pa onda red vina, ribe, pa zajednička pjesma. Riječ „spontanost“ prečesto se koristi pa zaboravljamo njeno pravo značenje koje potiče iz fenomena igre, kreativnog čina koji pomiruje dječiju maštovitu posvećenost igri koja isključuje stvaran svijet, dok se kod odraslih kojima je igra zabranjena pretače, sublimira u fantaziju i umjetnosti. Komunikacija je ovdje bitna riječ, ovakvi susre-

¹ Arsen Dedić, pjesma „Vino i gitare“.

Mile Mićko Vejnović, Srđa Zlopaša, Marina Zec Medin i Marija Šumić

ti otvaraju mogućnost druge vrste komunikativne otvorenosti koja se gubi u vremenu inhibicije ljepote, grča vulgarnog materijalizma i klime nepovjerenja. Još jedna vrijednost koja se ovdje otvorila tiče se volonterskog amaterizma. Savremeni čovjek plaća danak uskoj specijalizovanosti u bavljenju određenom oblašću, što je naravno neminovna posljedica tehnološkog razvoja, a u ovom slučaju, dominacije turizma kao industrijske grane koja je redukovala raznolikost zanata, zanimanja i hobija. „Nekadašnji ribari, pituri, brice, maraguni i drugi meštari okupljali su se u slobodno vrijeme i uz briškulu i trešetu, čašu vina, pjesmu i šalu težili vedrijoj strani života. Baveći se svojim zanatima, obezbjeđivali su, mahom, skromnu egzistenciju sebi i svojim porodicama i istovremeno, kao volonteri, bili nosioci društvenog, kulturnog i sportskog života u svom malom gradu“ (Zec Medin 2016). Tako na primjer, u starom djelu Lisabona Alfami, u tipičnim tavernama gdje je nastao i gdje se i danas izvodi fado, na bini se smjenjuju lokalne pjevačice i lokalni pjevači. Tako, ako sjedite blizu vrata, usred noći pored vas može sjesti lokalna službenica pošte, a da i ne naslutite da će već u sledećoj numeri baš ona na sceni pustiti iz grla bolni vapaj fada o dalekim zemljama, brodolomima i izgubljenim ljubavima mornara. U Rimu, opet, po tratorijama nekada su se pjevali *stornelli romani*, kratke, duhovite, improvizovane poetske forme, koje su, osim lutajućih pjevača iz siromašnih kvartova i prodavaca, pjevali i univerzitetski profesori, a poneki su zbog te strasti napuštali svoju karijeru i prepuštali se intelektualnoj boemiji ondašnjeg Rima.² Ova noć je imala nešto od toga – doktori, anesteziolog, dentista, psihijatar, antropolog, arheolozi, ronilac, ribar,

² Prema usmenom anegdotalnom svjedočenju Toma V. Stanića.

pilot, gastronom na istom zadatku razmjene lijepih riječi i nota, zvuči gotovo nevjerovatno, pogotovo kada se uzme u obzir duhovni, društveni i urbanistički kontekst u kom se ova minijatura odigrava. Vjerovatno je da na Mediteranu nigdje nijesu na taj način kao u Budvi antičko-venecijanska urbana jezgra opkoljena soliterima koji sve više stežu obruč, a utvrđuju ga i šankovi koji se utrkuju u decibelima i broju stajaćih i sjedećih mjesta, tako da je ljeti teško doprijeti do tihih trgova unutar Starog grada. I na sve to, ogromni kontrast zimske i ljetnje Budve, kao da je riječ o dva grada koja ne komuniciraju. Jedan od prisutnih je te večeri izašao da udahne malo svježeg vazduha ispred konobe i udaljio se sporednom uličicom. Kad se vratio ispričao je da je doživio da zvuk gitare i pjesme prijanja uz zidove kuća i popunjava ambijent, za razliku od grubih električnih ritmova koji inače tu vladaju. Riječ je, zbilja, o tome koliko nedostaje harmonija izgovorene žive riječi i akustične muzike, pa kada se takav susret dogodi kao da oživi nešto od prošlog, koje se spaja sa sadašnjim i budućim. Posebnu notu večeri svojim suptilnim sopranom iz pjesme u pjesmu dala je vremešna ali vitalna starograđanka Marija Šumić. Sjeća se ona i zaboravljenog budvanskog hroničara – pjesnika Dragutina Deklića, čije su elegije pročitane (Deklić-Skit 1990), a slušaocce je posebno zaintrigiralo što se šjora Marija sjeća i donda Iva i Tonija Skutara – likova-oridinala iz pjesme i drugih iz galerije budvanskog prohujalog vremena.³

Tu noć pjesnici nisu bili sami i možda je suvišno opisivati kako u takvom ambijentu i društvu dobro zvuče Tin Ujević i njegov „Odlazak“ – „malena mjesta srca moga... da čujem one stare basne, da mlijeko plave bajke sasnem...“ (Ujević 1996), ili Dedićev „Brod u boci“ (Dedić 1975), gdje on traži da poslije njegovog vječnog odlaska umjesto trga neki brod dobije njegovo ime, jer ne može zamisliti – nikada više po bezimenim uvalama Jadrana, a onda sinteza Šobićeve „Ajše“⁴ sa „Mostarskim kišama“ Pera Zupca (Zubac 2009) i na kraju – „na brzinu pokupljeno rublje pred kišu i nestalo je svjetla s tom bjelinom. Još malo šetnje uz more i gotovo...“ (Dedić 1975).

³ „Dekontaminacija građanskog duha“, *Nezavisni dnevnik Vijesti*, 13. januar 2016.

⁴ Miladin Šobić, *Ašik Ajša* (demo-snimci).

PRILOG:

Dragutin Deklić-Skit

TONI ŠKUTAR:
TUŽNA BALADA ZA JEDNOG BUDUĆEG KANTAUTORA

*Uvijek je pjevušio tiho i za svakoga riječi nalazio mile;
Ni sa kim nije bio u svađi nit' imao najmanje prepirke;
Znavao je dje počivaju sirene i dje se kupaju vile,
a njegova butiga bružala je stalno od smijeha, pjesme i svirke.
Sebe zvaše meštar Toni
„zrnice pjeska u vasioni“*

[...]

*Poznavao je ne samo jezike umjetnika nego i nijemih stvari,
razumijevao je simfonije mora i zborio sa oblacima i vjetrovima;
Ponekad bi časkao sa galebovima i u zvijezdama nalazio čari
i sve to bilježio orno po nekim zgužvanim notnim listovima.
Malog mjesta velji sanjar,
kompozitor, Toni Škutar.*

(Deklić-Skit 1990: 15–17)

LITERATURA

Dedić, A. 1975. *Brod u boci*. Zagreb: Znanje.Deklić-Skit, D. 1990. *Elegije: pjesme*. Rijeka: D. Deklić-Skit.Ujević, T. 1996. *Izabrane pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska.Zec Medin, M. *Muzičko-poetsko veče sa Društvom „Feral“, Budva, 8. januar 2016*. <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/marina-zec-medin-muzicko-poetsko-vece-sa-drustvom-feral/>Zubac, P. 2009. *Mostarske kiše*. Beograd: Admiral Books.„Dekontaminacija građanskog duha“, *Nezavisni dnevnik Vijesti*, 13. januar 2016.

*Мјешовити хор КУД-а „Кањош“, 1985.
(Љубазношћу ЖВГ „Хармонија“)*

Свако ња зрно
њо дукањ ваља:
музичке композиције

*Разіледница са чешким војницима музичарима, йослаїи из Будве 31. јануара (?) 1913.
(приватна колекција)*

O ARANŽMANIMA TRADICIONALNIH PAŠTROVSKIH PESAMA BRANKA J. ZENOVIĆA

Branko J. Zenović (1935–2005), kompozitor, aranžer i dirigent, rodio se u paštrovskoj porodici Zenović iz sela Krstac u Reževićima. Odatle je poneo mnogobrojne uspomene na dečачke dane, kao i na običaje tog podneblja. Osnovnu školu pohađao je u Reževićima, a zatim u Petrovcu na Moru, gde je „upio“ muziku lokalnog folklora, ali i melodije koje mu „usađuju“ učiteljice – dalmatinske pesme, vojvođansku muziku, starogradske pesme. Pokazujući u ranom uzrastu veliko interesovanje za muziku, upisao je muzičku školu „Njegoš“ u Kotoru, gde su mu predavači, između ostalih, bili: slovenački kompozitor, vojni muzičar i direktor škole – Anton Pogačar (1913–1989) i Kotoranin – orguljaš, horovođa i dirigent Antun Homen (1906–1990). Školovanje nastavlja na studijama nastavnickog odseka na Muzičkoj akademiji u Beogradu, danas Fakultetu muzičke umetnosti.¹

Prema biobibliografiji Branka Zenovića, njegov muzički opus deli se na: I – opus iz oblasti zabavne muzike, i – II opus iz oblasti umetničke muzike.²

I – Kao pionir profesionalnog aranžiranja i komponovanja zabavne muzike proslavio se mnogim danas popularnim pesmama kao što su „Izgubljeni koraci“ (ju-izbor za pesmu Evrope, Beograd, 1966), „Moma

¹ Interesantne informacije o životu i radu Branka Zenovića mogu se naći u radu dr Zlate Marjanović „Da se koraci ne izgube: Mediteransko-paštrovska muzika Branka J. Zenovića“, u zborniku *Paštrovski almanah I*, Sveti Stefan – Petrovac, 2014, 357–370.

² „Biobibliografiju Branka Zenovića“ sastavili smo prema navodima i sećanju samog kompozitora i objavili 1999. godine u *Bibliografskom vjesniku*, god. XXVIII, br. 1/3, Cetinje, 63–74.

Primorkinja“ (Dani jugoslovenske zabavne muzike, Opatija, 1974) i drugim. Branko Zenović često je formirao manje instrumentalne sastave koji su gostujući širom Crne Gore izvodili popularne melodije i ostavljali trajne zvučne zapise arhivi Radija Crne Gore, gde je Zenović bio zaposlen. Pratio je muzičke trendove u susednoj Italiji, te je, kao što je rekao, „već 1964. godine, sa malim ansamblom i pjevačima, odmah nakon proglašenja pobjednika Festivala italijanske kancone u Sanremu, tokom noći realizovao prepjev i snimanje prve tri nagradne melodije“.³ Nakon godinu dana Zenović je osnovao prvi festival zabavne muzike u Crnoj Gori (Podgorica, 1965), na kojem je dirigovao Velikim zabavnim orkestrom Radio Titograda. Posle dve godine formirao je i prvi džez (diksilend) ansambl u Crnoj Gori. Zenović je bio vođa tog ansambla, organizator delatnosti, aranžer i pijanista.

II – U oblasti umetničke muzike Branko Zenović je dao ogroman doprinos. S jedne strane, celog života je marljivo prikupljao paštrovske (uglavnom svadbene) i primorske pesme i oblačio ih u novo ruho svojim aranžmanima, a s druge strane, ostavio je značajan opus originalne umetničke muzike, pre svega kamerne i orkestarske.

Zahvaljujući Zenovićevim rukopisima nota proučavaju se paštrovske pesme i pesme Crnogorskog primorja, ali se i često izvode na različitim kulturnim i naučnim manifestacijama. Ove pesme Zenović je aranžirao inventivno, s manjim brojem izvođača, kako bi uvek bilo moguće okupiti muzičare i izvesti delo. Tu su aranžmani za više glasova *a cappella*, potom za glas i klavir, za flautu i klavir, gudački kvartet i druge kamerne sastave.

Baveći se ozbiljnom muzikom, Branko Zenović je komponovao vokalnu, instrumentalnu i simfonijsku muziku. Od vokalne muzike posebno se ističe ciklus *Primorski napjevi I* (1992) – rukovet pjesama sa Crnogorskog primorja. Među najpoznatijim instrumentalnim kompozicijama nalaze se: „Primorkinja“ – igra za orkestar (1969), „Koncertna skica za klarinet i gudače“ (1971), „15. april 1979“ – svita za klavir i orkestar (1980), kompozicija „Lovćen“ – slika za orkestar (1982) i „Diptih 6“, prema rečima autora „elektroakustično, radiofonsko muzičko djelo“ (1966).⁴

Život i delo Branka Zenovića znatno su uticali na razvoj muzičke kulture u Crnoj Gori. Stvaralačkim opusom s crnogorskom tematikom on je oživeo pojedine narodne tvorevine, ali je njihovom nadgradnjom – skladnim aranžmanima, postigao savremeniji zvuk i na taj način pesme popularizovao u zemlji i inostranstvu. U delima iz oblasti radio-akustične muzike Zenović je ostvario originalan stil, inovatorstvo kojim je spevao modernu odu muzici. Sa zabavnom muzikom Zenović se „družio“ svakodnevno, učestvujući u festivalskim projektima u zemlji i inostranstvu, ali i sarađujući na radiju, gde je svakodnevno negovao muzički ukus svojih sugrađana.

Kompozicije Branka Zenovića izvođene su u Crnoj Gori i svim republikama nekadašnje Jugoslavije, kao i u Bugarskoj, Rumuniji, Slovačkoj i Holandiji. Većina kompozicija izvedena je pod dirigentskom palicom samog kompozitora, uz Simfonijski orkestar

³ *Ibidem*, 63.

⁴ *Ibidem*.

Radio televizije Crne Gore. Kao dirigent vokalne muzike ogledao se rukovodeći horom eminentnog KUD-a „Stanko Dragojević“ iz Podgorice.

Da bi unapredio muzičku umetnost, Zenović je organizovao i podržao mnogobrojne manifestacije i organizacije koje se bave crnogorskim muzičkim stvaralaštvom: bio je jedan od članova skupštine Inicijativnog odbora za osnivanje Udruženja kompozitora Crne Gore 1969. godine (danas Institut za muzikologiju i etnomuzikologiju Crne Gore), direktor Festivala muzičkih umetnika „Dani muzike Sveti Stefan – Budva“ (1976–1981), potpredsednik Saveta muzičkih umetnika Jugoslavije i predsednik Udruženja muzičkih umetnika Crne Gore.

Kao neumorni istraživač paštrovskog folklora, muzički stvaralac i pregalac muzičke kulture Crne Gore, Zenović je dobio mnogobrojna priznanja, između ostalih: Orden rada sa srebrnim vijencem, Nagradu oslobođenja Budve, Godišnju nagradu Udruženja kompozitora Crne Gore, Nagradu Saveza muzičkih umetnika Jugoslavije, Nagradu JRT-a i Nagradu Radio televizije Crne Gore.

*

U ovom radu donosimo integralni prikaz radnih verzija notnih zapisa deset Zenovićevih aranžmana napisanih pred kraj života za potrebe muzičko-scenskog projekta o paštrovskoj svadbi „Povila se zlatna žica iz rožanstva luga“, koji, nažalost, nije realizovan:⁵ „Ko vince pije“, „Junak junaka“, „Uz trpezu“, „Začuh vilu“, „Pošli zbogom“ – „Dobro došli“, „Lijepo ti je pogledati“, „U ledine graorice“ „Primorkinja konja jaše“ i „Što u dvore“.

U Petrovcu na Moru bogatu zaostavštinu Branka Zenovića čuvaju i često izvode njegovi muzički nadareni i obrazovani potomci.

⁵ Prikazi Zenovićevih obrada paštrovskih narodnih pesama objavljeni su u našim ranijim radovima: „Primorske melodije u aranžmanima Branka Zenovića“ (*Zbornik radova Paštrovići: jezik i književnost*, Beograd, 2012, 181–199) i „Deset primorskih pesama u aranžmanima Branka Zenovića“ (*Paštrovski almanah I*, Sveti Stefan – Petrovac, 2014, 371–382).

I

„Ko vince pije“ – tekst narodne pesme „Ko vince pije“, koji je obrađen u Zeno-
vićevom aranžmanu, predstavlja zdravicu „u slavu Božiju“. Horski stav je homofon,
većinom troglasan, samo je u završetku svakog stiha harmonski pojačan uvođenjem
basove deonice. Poetski tekst u svim horskim deonicama tretiran je pretežno silabično s
elementima melizama. Instrumentalna pratnja je razvijena, motoričnog toka i harmonski
obogaćuje vokalnu partiju.

9/E = 136 CA: 950. 210.

**KO VINCE
PIJE**

mf

VOICE CHORUS

mf

PT. ORCH.

mf

12/E = 156

VOICE CHORUS

mf

PT. ORCH.

mf

* - BINA VEREJA

SUA ORCH. ZADNIM RANIM...

DALE

II

„Junak junaka“ – ova svečana kompozicija je oblika strofične pesme „Junak junaka okom pogleda“. Svaka strofa formirana je u razigranu dursku rečenicu od pet taktova u meri 9/8 i mf-dinamici, koju peva dvoglasni muški hor silabično i homoritmično.

12, 9/8 126

CCA: 2, 126

* „JUNAK JUNAKA“

mf.

VOICE

JU-NAK JU-NA-KA O-KOM DO-GLE-DA JU-NAK JU-NA-KA
DO-BAR JU-NAK SVU-BE TRE-BU-JE JU-NAK JU-NA-KA
DO-BAR JU-NAK

ORCH.

mf.

VOICE

O-KOM DO-GLE-DA O-KOM DO-GLE-DA
SVU-BE TRE-BU-JE SVU-BE TRE-BU-JE

ORCH.

(2 + 2 strofe)

BLAGO DRUŽENJE S KOJIM VEŠTAČI
SVOJIM VEŠTAČI VINCE PJE

* - RADNA VERZIJA

Sve prave i lepe stvari su u ovom filmu

III

„Uz trpezu“ – u aranžmanu narodne „Uz trpezu, niz trpezu“ kompozitor Branko Zenović je napomenuo da u napevu na određenom mestu može da se imenuje više svatova, kao što su: „stari svate“, ili „mladoženja“, „zlatni kume“. Svaki citirani stih ove zdravice je u rimi trinaesterca koji se peva dva puta, homoritmично, nad durskom tonalnom osnovom. Cela kompozicija je ritmizovana narodnim ritmom.

5; 7/8 = 116

Uz TRPEZU

VOICE CHORUS

VOICE CHORUS

VOICE CHORUS

VOICE CHORUS

Uz tr-pe-zu, niz tr-pe-zu, si-ri so-ko-je

Uz tr-pe-zu, niz tr-pe-zu, si-ri so-ko-je

Uz tr-pe-zu, niz tr-pe-zu, si-ri so-ko-je

Uz tr-pe-zu, niz tr-pe-zu, si-ri so-ko-je

1 - RIMOVAN VERSTVA SVA PRIMA ZLATNI KUMI OBRADOVA MIMO TRPEZU TRPEZU

IV

„Začuh vilu“ – pažljivom analizom melodijsko-ritmičkog toka može se uočiti da je melodija u ovom aranžmanu skoro identična kao u melodiji za pesmu „Uz trpezu, niz trpezu“ – ritmička razlika je u pojavi tirane, a melodijska razlika приметна je u postupnom pokretu naviše u trećem taktu Zenovićevog zapisa. Aranžman je nastao na osnovu pesme „Začuh vilu u dubravu de pjesan poje“.

$G; 8/E = 126$

* „Začuh vilu“
(ZENOVICH GAVRA BERNICH)

mf.

mf.

mf.

$G; 5/E = 126$

VOICE, CHORUS

mf

SOLO

ZA - ČUH VI - LU U - DU - BRA - VI
JA - JOJ MAH - NU DUB - NOM RU - KOM
PRI - DE MI - JE DO - LE - FE - LA

mf.

mf.

* - RADNIK VEREĆA SVA PRAVA ZARADKA ORNAMENTI - KODNA
BROJKA LEMNIT

Handwritten musical score for a song, featuring Voice, Chorus, and Orchestra (Orch.) parts. The score is written on staves with lyrics in Cyrillic and Latin script.

VOICE, CHORUS

ORCH.

Lyrics (Cyrillic):

ЗА - ЧУХ ВИ - ЛУ
 ЗА - ЧУХ ВИ - ЛУ
 ЗА - ЧУХ ВИ - ЛУ

Lyrics (Latin):

DE - TIE - SAN DO - JE
 DE - TIE - SAN DO - JE
 DE - TIE - SAN DO - JE

Lyrics (Cyrillic):

У ДИ - БРА - У
 У ДИ - БРА - У
 У ДИ - БРА - У

Lyrics (Latin):

U DI - BRA - UT
 U DI - BRA - UT
 U DI - BRA - UT

Lyrics (Cyrillic):

ДЕ - ТИ - САН ДО - ЈЕ
 ДЕ - ТИ - САН ДО - ЈЕ
 ДЕ - ТИ - САН ДО - ЈЕ

Lyrics (Latin):

DE - TIE - SAN DO - JE
 DE - TIE - SAN DO - JE
 DE - TIE - SAN DO - JE

Lyrics (Cyrillic):

У ДИ - БРА - У
 У ДИ - БРА - У
 У ДИ - БРА - У

Lyrics (Latin):

U DI - BRA - UT
 U DI - BRA - UT
 U DI - BRA - UT

Lyrics (Cyrillic):

ДЕ - ТИ - САН ДО - ЈЕ
 ДЕ - ТИ - САН ДО - ЈЕ
 ДЕ - ТИ - САН ДО - ЈЕ

Lyrics (Latin):

DE - TIE - SAN DO - JE
 DE - TIE - SAN DO - JE
 DE - TIE - SAN DO - JE

V-VI

„Pošli zbogom“ i „Dobro došli“ – u notama ove kompozicije zapisana su dva naslova: „Pošli zbogom“ i „Dobro došli“ jer se na istu melodiju pevaju stihovi dve različite pesme – svadbene zdravice: prvom pesmom se svatovima želi srećan polazak na svadbu, a drugom dobrodošlica pristiglim svatovima. Ove dve pesme samo su mali deo interesantne i bogate palete koja oslikava prelepe paštrovske običaje svadbenog slavlja.

6/8 $\text{♩} = 152$

* „POŠLI ZBOGOM“ i „DOBRO DOŠLI“ ORCH

VOICE, CHORUS

PO-ŠLI ZBO-GOM
NA PU-TU VAM

KU-ĆE NI SVA-TO – VI
DO-BRA SRE-ĆA BI – LA

PO-ŠLI ZBO-GOM
NA PU-TU VAM

VOICE, CHORUS

„DOBRO DOŠLI“ – B + S SREĆA

DOBRO DOŠLI, KUĆE NI SVA-TO
S TAJA DOBRA SREĆA PO-LA-ZI
DOBRU SREĆA I DOBRO DOŠLI
JESTU I NI DOBRO DOŠLI
I DOBRO DOŠLI

Sve male zdravice svadbenog
svatstva: prelepe paštrovske običaje

* – RADNA VERZIJA

VII

„Lijepo ti je pogledati“ – svatovska pesma „Lijepo ti je pogledati“ lirskog je karaktera. Čini je poetski tekst od pet stihova – osmeraca. Kompozicija je u F-duru, a muzički tok karakterišu mešoviti narodni ritmovi kojima je ritmizovan pevani tekst.

$6\frac{5}{8}/F = 126$

LIJEPO TI JE
POGLEDATI

pf
ORCA
mf

3

MUŠKI GLAS

mf LIJE-PO TI - JE PO-GLE-DA-TI - LIJE-PO TI - JE PO-GLE-DA-TI -

mf LIJE-PO TI JE PO-GLE DA - TI -

mf LIJE-PO TI JE PO - GLE DA - TI -

pf
ORCA
mf

Sve priroda zaboravlja osredniti - *Adm. Branko Zlatić*

* - ROKA (VERZI) *

ZEN. GLASOV

MUS. GLASOVI

DAL 8

DE SUTOUV REDOM REDE
REDOM REDE KUDOM NITE.

FINIS

[illegible]

IX

„Primorkinja konja jaše“ – popularna pesma „Primorkinja konja jaše“ može se čuti duž celog Jadranskog primorja. U Zenovićevom aranžmanu poetski tekst peva četvoroglasni mešoviti hor, u prvom delu – osmercu, tekst se peva unisono, udvojeno u oktavama, dok se u izlaganju poslednje reči – „primorkinja“, peva u četvoroglasu. I u orkestarskoj deonici horske melodije su homoritmично udvojene, a orkestar dinamičkim krešendom doprinosi celokupnom krešendu finala kompozicije.

Handwritten musical score for the song "Primorkinja konja jaše" by Danilo Zenović. The score is written on ten staves. The first staff is for the vocal ensemble (voice), and the remaining nine staves are for the orchestra. The title "PRIMORKINJA KONJA JASE" is written vertically on the left. The composer's name "DANILLO ZENOVIC" is written at the bottom right. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like "f" and "sfz".

BRAND ZENONIC
ATTORGER

Handwritten musical score for a piece titled "BRAND ZENONIC" by "ATTORGER". The score is written on ten staves, with the first two staves being treble clef and the remaining eight being bass clef. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings. The piece is marked with a tempo of "Allegro" and a time signature of "4/4". The score is written in a fluid, handwritten style, with some corrections and annotations visible. The title "BRAND ZENONIC" and the composer's name "ATTORGER" are written at the top left of the page.

X

„Što u dvore“ – aranžman Branka Zenovića za tradicionalnu pesmu „Što u dvore, što pred dvore“ namenjen je ženskom horu, uz instrumentalnu pratnju (mada je, u radnoj verziji, rukopisu, ispisana i deonica muškog hora, što ukazuje na to da i muški hor može da peva isti materijal kao i ženski). Kompozitor je, nakon kratkog instrumentalnog uvoda od tri takta, izložio jednostavnu melostrofu od šest taktova na durskoj osnovi i u brzom tempu.

5; 7/8 = 126

*, ŠTO U DVORE

The image shows a handwritten musical score for the song "Što u dvore". The score is written on three systems of staves. Each system consists of a vocal line (S/X) and an instrumental line (T/B). The vocal line is in treble clef, and the instrumental line is in bass clef. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 5/8. The tempo is marked as 126. The score begins with a three-measure instrumental introduction. The first system shows the vocal line with the lyrics "ŠTO U DVORE" and the instrumental line. The second system shows the vocal line with the lyrics "ŠTO U DVORE" and the instrumental line. The third system shows the vocal line with the lyrics "ŠTO U DVORE" and the instrumental line. The score is written in a clear, legible hand.

ŠTO U DUKE - RE — ŠTO PRED DUKE —

ŠTO - NO GO - VO - RE

ŠTO U DUKE, ŠTO PRED DUKE
ŠTO NO GOVORE,
TO MI ČINE ŠTO JE
SREĆA DA MI JE!

RAJKA PERIĆA SVA PRAVA ZODANJA PUBLIČNA - AUMI: TROJICA ZODANJA

Др Злати Марјановић
Мирјана Пајовић

ОБРАДЕ ТРАДИЦИОНАЛНИХ ПАШТРОВСКИХ И БУДВАНСКИХ ПЕСАМА У ИЗВОЂЕЊУ ЖВГ „ХАРМОНИЈА“ ИЗ БУДВЕ

Овај краћи прегледни прилог посвећен је музичким обрадама традиционалних паштровских и будванских песама са репертоара Женске вокалне групе „Хармонија“ из Будве. Обраде потписује водитељица групе, Мирјана Пајовић, забележивши највећи број песама према певању једне од чланица „Хармоније“ – Бисерке Боговић (1949), Паштровке из Катунa у Режевићима, настањене у Будви. Исте те песме Бисерка Боговић певала је и етномузикологу др Злати Марјановић у Будви, 10. јануара 2002. године. Осим тога, у репертоар „Хармоније“ Мирјана Пајовић је уврстила и две паштровске песме које тонски бележи Никола Херцигоња 1954. године.

На репертоару клaпе „Хармонија“, од самог почетка до данас, налазе се обраде ових традиционалних песама, и то на аудио-касети *Хармонија* (1994), компакт-диску *Море љубави* (2001) и компакт-диску *Сиџан камен* (2007). Једино на четвртом албуму *Љубав је њјесма* (2014) нема песама ове врсте.

На побројаним носачима звука налазе се четири паштровске традиционалне песме које су део богатог свадбеног опуса, затим једна будванска традиционална песма, као и једна песма коју делом своје традиције сматрају и Паштровићи и Будвани.

ХАРМОНИЈА (1994)

На првом албуму нашла се народна будванска песма „Соко лети преко Будве града“ (бр. 3, страна А) коју су обрадиле Мирјана Пајовић и Ирена Радоњић. Ову песму је Мирјана Пајовић забележила

од Бисерке Боговић. Заједно са Будванком Маријом Шумић (1933), такође чланицом „Хармоније“, Бисерка Боговић је ову песму 2002. извела и Злати Марјановић (Марјановић 2013: пр. 489). „Соко лети преко Будве града“ је песма урбаног стила, која по географској распрострањености варијаната показује да је Будва део ширег приморског културног подручја (видети варијанте ове песме из Цавтата у: Кућаћ 1878: пр. 258, поетскотекстуална варијанта; Kuba 1890, 1892: пр. 35, и мелодијска и поетскотекстуална варијанта).

МОРЕ ЉУБАВИ (2001)

На другом албуму је поново објављена песма „Соко“ (према песми „Соко лети преко Будве града“),¹ поново у обради Мирјане Пајовић, као и и Дана Адровића, под редним бр. 13.

Осим наведене песме, ту се као 14. по реду налази и песма „Приморкиња“² у обради коју потписују Мирјана Пајовић и Александар Ђурановић, а у којој соло деонице изводи управо М. Пајовић. Ова традиционална песма најчешће прати плес у Паштровићима, најпознатији као *ђашћировско коло*. Реч је о песми која има своје бројне поетскотекстуалне варијанте у многим крајевима, записиване још од Вука Карацића (у Дубровнику), али коју Паштровићи певају једним од својих мелодијских модела (уп. са Марјановић 2013: 714). Према певању Бисерке Боговић, која и у овој песми поштује паштровску традицију, Мирјана Пајовић доноси своје музичко „виђење“, чинећи на тај начин „Приморкињу“ веома популарном и ван Паштровића и Будве. Нажалост, други извођачи ову обраду сматрају традиционалном, тако је насловљавају, па притом и обрађују већ обрађену песму.

Затим, ту је и „О, јелова горо“³ (бр. 15), песма којом Паштровићи такође прате свој традиционални плес. Мирјана Пајовић и Александар Ђурановић ову песму обрађују према певању Бисерке Боговић, којој је на компакт-диску додељено почасно место солисткиње, и то не само због изванредних вокалних особености (уп. са Марјановић 2013: пр. 740).

¹ Већ на овом албуму, а и касније, учено је да се називи песама преузетих из традиције скраћују, као што то и народ чини у пракси, односно да им се не наводи цели први мелостих, онако како је то у етномузикологији устаљено.

² С обзиром на чињеницу да Мирјана Пајовић обрађује песме, она сама бира и како ће третирати њихов поетски текст. Зато скраћује песму „Приморкиња коња јаше“, која иначе, према паштровској традицији, има много дужу форму и дуже траје. Будући да је Мирјана Пајовић аутор обрада а не етномузиколог, скраћења и одабир варијетета поетског текста код ове и осталих паштровских песама које обрађује треба разумети у том контексту. Она се руководи изведбом Бисерке Боговић и збирком песама које је снимио Никола Херцигоња.

³ Назив песме и први мелостих незнатно су промењени у односу на оригинал – „Ој, јелова горо“.

Последња, 16. песма на албуму је „Ситан камен“ (према песми „Ситан камен до камена“) чији музички аранжман поново потписују М. Пајовић и А. Ђурановић. Извођење ове песме „спаја“ традиције Паштровића и Будве, који њоме прате свој плес. Песму „Ситан камен“ је Бисерка Боговић отпевала Мирјани Пајовић, а Злати Марјановић су је 10. јануара 2002. у Будви заједнички извеле Бисерка Боговић и Марија Шумић (Марјановић 2002: пр. 671), која јој је октобра 2013. демонстрирала и будвански играчки образац праћен овом песмом.

СИТАН КАМЕН (2007)

На трећем албуму „Хармоније“ који углавном доноси обраде народних песама које су се певале дуж Приморја – Далмације, Боке, Будве и Паштровића. На самом почетку компакт-диска налази се песма „Ој, радости, веселости“, испевана *a cappella*. Та песма, која је неизоставни део паштровске свадбе (уп. са певањем Миодрaга Мија Зеновића, у: Марјановић 2013: пр. 717), објављена је у музичкој обради М. Пајовић, а преузета је из збирке песама Николе Херцигоње. Он је ту песму тонски забележио у Петровцу на Мору половином XX века (уп. са Марјановић 2002: пр. 38).

Вокална верзија песме „Паде цвијетак наранче“, под редним бр. 2, прати једну од чувених седам паштровских здравица. Њоме су некада Паштровићи обележавали многе своје скупове, рецимо прославу крсне славе, а у новије време она се изводи једино као део паштровске свадбе. На овом албуму обрађена је према музичком нахођењу Мирјане Пајовић, а налази се у збирци тонских записа Николе Херцигоње (уп. са Марјановић 2002: пр. 37).

Песма бр. 3 је другачија верзија наведене песме „Ситан камен“ с ранијег албума, коју Мирјана Пајовић и даље „доноси“ као вишегласну, али овог пута без инструменталне пратње.

Исто је учинила и са песмом „Соко“ четвртом на овом албуму, обрадивши је за *a cappella* вишегласно певање.

*

Део паштровске музичке традиције је и „Пјесма Петровцу“, за коју је својевремено текст и ноте написао Милорад Ђ. Перазић (1907–1972), родом из Петровца на Мору, касније настањен у Будви, самоуки музичар и наставник музичког васпитања. Инспирисана његовим делом, као и поетским текстом, Мирјана Пајовић компонује мелодију, сличну оригиналној, уз различите ауторе аранжмана – Ирена Радоњић (1994) и Дано Адровић (2001), и објављује је на првом и другом албуму.

Оваквим својим ангажманом, Мирјана Пајовић се уписује међу ретке баштинике музичке традиције Паштровића и Будве, удахњујући нови живот народним песмама које намењује својој „Хармонији“, чинећи да наставе да живе још негде, осим у збиркама и сећањима старијих људи.

ДИСКОГРАФИЈА

„Harmonija“. 1994. *Harmonia* (audio-kaseta). Budva: „Harmonija“.

Ženska vokalna grupa „Harmonija“. 2001. *More ljubavi* (kompakt-disk). Budva: ŽVG „Harmonija“.

Ženska vokalna grupa „Harmonija“. 2007. *Sitan kamen* (kompakt-disk). Budva: ŽVG „Harmonija“.

Ženska vokalna grupa „Harmonija“. 2014. *Ljubav je pjesma* (kompakt-disk). Budva: Copyright.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Kuba, L. 1890, 1892. *Pjesme iz Dalmacie. Brojeva 1–249*. Rukopis u arhivu Odsjeka za povijest hrvatske glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Kuhač, F. Š. 1878. *Južno-slovenske narodne popievke*, knj. I. Zagreb: izdanje autora.

Марјановић, З. 2002. *Народне њесме Црне Горе њо њонским зајџисима и одабраним белешкама из дневника Николе Херциџоње*. Подгорица: Институт за музикологију и етомузикологију Црне Горе.

Марјановић, З. 2013. *Народна музика Боке Коџорске и Црнојорској џриморја: докџорска дисертџација*. Београд: Факултет музичке уметности.

Пајовић, М. 2016. О Женској вокалној групи „Хармонија“ из Будве. У: Марјановић, З. и Д. Медин (ур.). *Зачух вилу у дубраву ђе џјесан џоје: зборник радова о џашиџровској и будванској музичкој џтрадицији и сродним џтемама*. Београд: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“; Петровац на Мору: Друштво за културни развој „Бауо“, 161–170.

ПРИМОРКИЊА

Традиционална паштровска песма

Музичка обрада: М. Пајовић

1. При-мор-ки-ња ко-ња ја-ше, При-мор-ки-ња ко-ња ја-ше.
 2. Сре-бр-ном се ђор-дом па-ше, сре-бр-ном се ђор-дом па-ше.
 3. На бу-нар се над-зи-ра-ше, на бу-нар се над-зи-ра-ше.
 4. Са-ма со-бом го-во-ра-ше, са-ма со-бом го-во-ра-ше.

3 "Фа-ла Те-би, Ви-шњи Бо-же, што без Те-бе бит'не мо-же,

6 ди-вна 'л ти сам и ру-ме-на, још да су ми цр-не о-чи,

8 три бих гра-да пре-ма-ми-ла, три бих гра-да пре-ма-ми-ла." Ој! _____

11 5. У-хва-ти-ше При-мор-ки-њу, у-хва-ти-ше При-мор-ки-њу.
 6. Мје-ри-ше јој ма-чем ко-су, мје-ри-ше јој ма-чем ко-су.
 7. Кад ли ко-са до-ста ду-жа, кад ли ко-са до-ста ду-жа.
 8. А од ма-ча ју-нач-ко-га, па је би-ла бе-гу љу-ба.

13 Ој! _____

Приморкиња коња јаше,
 Сребрном се ђордом њаше.
 На бунар се надзираше.
 Сама собом јовораше:
 „Фала Теби, Вишњи Боже,
 Што без Тебе, бић' не може.
 Дивна ли сам и румена,

Још да су ми црне очи,
 Три бих града њремамила.“
 Ухвайише Приморкињу,
 Мјерише јој мачем косу,
 Кад ли коса доспа дужа
 А од мача јуначкога,
 Па је била беју љуба.

Катун/Будва

При-мор-ки - ња ко - ња ја - ше, при-мор - ки - ња

ко - ња ја - ше.

*Приморкиња коња јаше,
Приморкиња коња јаше.*

*Приморкиња коња јаше,
Сребрном се ђордом њаше...*

Бисерка Боговић (1948),
10. јануар 2001, Будва
Марјановић 2013: пр. 714

О, ЈЕЛОВА ГОРО

Традиционална паштровска свадбена песма

Музичка обрада: М. Пајовић

1. О, је - ло - ва го - ро, —
 2. У тра - ви зе - ле - ној, —
 3. Ни - ко те не мо - га, —
 4. А да - нас те про - ђе, —

1. О, је - ло - ва го - ро, ој. —
 2. У тра - ви зе - ле - ној, ој. —
 3. Ни - ко те не мо - га, ој. —
 4. А да - нас те про - ђе, ој. —

о, је - ло - ва го - ро, Ој!
 у тра - ви зе - ле - ној, Ој!
 ни - ко те не мо - га, ој!
 а да - нас те про - ђе, ој!

О, је - ло - ва го - ро, Сва у је - ле
 У тра - ви зе - ле - ној, У ру - жи ру -
 Ни - ко те не мо - га, од ми - ри - са
 А да - нас те про - ђе Па - штров - ка ђе -

Сва у је - ле ра - сла, сва у је - ле ра - сла.
 У ру - жи ру - ме - ној, у ру - жи ру - ме - ној.
 од ми - ри - са про - ђи, од ми - ри - са про - ђи. Ој!
 Па - штров - ка ђе - вој - ка, Па - штров - ка ђе - вој - ка.

ра - сла, сва у је - ле ра - сла, сва у је - ле ра - сла.
 ме - ној, у ру - жи ру - ме - ној, у ру - жи ру - ме - ној.
 про - ђи, од ми - ри - са про - ђи, од ми - ри - са про - ђи. Ој!
 вој - ка, Па - штров - ка ђе - вој - ка, Па - штров - ка ђе - вој - ка.

О, јелова јоро,
 Сва у јеле расла.
 У њрави зеленој,
 У ружи руменој.
 Нико ње не моја
 Од мириса јрођи.
 А данас ње јрође
 Пашијровка ђевојка.

Катун/Будва

Ој, је - ло - ва го - ро, ој, је - ло - ва

го - ро.

Ој, јелова ђоро,
Ој, јелова ђоро.

Ој, јелова ђоро,
Сва у јеле расла,
У Ѣрави зеленој,
У ружи руменој.
Нико Ѣе не моѢа'
Од мириса Ѣроћи,
А данас Ѣе Ѣрође,
Пашићровка Ѣевојка.

Бисерка Боговић (1948),
10. јануар 2001, Будва
Марјановић 2013: пр. 740

СИТАН КАМЕН

Традиционална паштровска песма

Музичка обрада: М. Пајовић

1. Си-тан ка-мен до ка-ме-на, си-тан ка-мен до ка-ме-на.
Ро-сно цвије-ће до ко-ље-на, ро-сно цвије-ће до ко-ље-на.

По-сла-ше ме да га, да га бе-рем и у ки-ту да га, да га ки-тим, ој! —

2. Са-мо цвије-ће про-го-ва-ра, са-мо цвије-ће про-го-ва-ра:
„Бе-ри-те ме, но-си-те ме, бе-ри-те ме, но-си-те ме.

Не дај-те ме не-вје, не-вје-ста-ма, већ ме дај-те ђе-вој, ђе-вој-ка-ма, ој! —

3. Ђе-вој-ке ме лије-по но-се, ђе-вој-ке ме лије-по но-се.
Ље-ти но-се за ка-па-ма, ље-ти но-се за ка-па-ма.

Зи-ми но-се у ње, у ње-дар-ца, у ње-дар-ца крај ср, крај ср-лаш-ца, ој! —

Зи-ми но-се у ње-дар-ца, у ње-дар-ца крај ср-лаш-ца!"

Сиџан камен до камена,
Росно цвијеће до кољена.
Послаше ме да ја берем
И у киџу да ја киџим.
Само цвијеће ѡројовара:
„Бериџе ме, носиџе ме.
Не дајџе ме невјесџама,
Већ ме дајџе ђевојкама.
Ђевојке ме лијејо носе.
Љеџи носе за кайама.
Зими носе у њедарца,
У њедарца крај срдаџа.“

Катун/Будва

Си-тан ка-мен до ка-ме-на, си-тан ка-мен до ка
ме - на.

Сиџан камен до камена,
Сиџан камен до камена.

Сиџан камен до камена,
Росно цвијеће до кољена,
Послаше ме да ја берем,
И у киџу да ја киџим.
Сама киџа њројовара:
– Берийе ме, носийе ме,
Не дајше ме невјесџама,
Већ ме дајше ђевојкама:
Ђевојке ме лијејо носе,
Љеџи носе за кайама,
Зими носе у њедарџа,
У њедарџа, крај срдџиџа.

Бисерка Боговић (1948),
10. јануар 2001, Будва
Марјановић 2013: пр. 671

ПАДЕ ЦВИЈЕТАК НАРАНЧЕ

Традиционална паштровска свадбена песма

Тонски запис: Н. Херцигоња

Музичка обрада: М. Пајовић

1. Па - де цвије-так на-ран - че по-сред ча-ше ју-на - чке, —
 2. Да је зна - ла на-ран - ча да је ча-ша ју-на - чка, —
 3. Све би гра - не са-ви - ла и ча - шу би по-пи - ла, —

9
 па - де цвије-так на-ран - че по-сред ча-ше ју-на - чке, —
 да је зна - ла на-ран - ча да је ча-ша ју-на - чка, —
 све би гра - не са-ви - ла и ча - шу би по-пи - ла, —

17
 по - сред ча - ше ју - на - чке.
 да је ча - ша ју - на - чка.
 и ча - шу би по - пи - ла.

*Паде цвијетак наранче**Посред чаше јуначке.**Да је знала наранча**Да је чаша јуначка**Све би јране савила**И чашу би њојила.*

♩ = 60 Петровац на мору

Па-де цве-так не-ран - че по-сред ча-ше
 ју - на - чке, па-де цве-так не-ран - че
 по - сред ча - ше ју - на - чке, по - сред
 ча - ше ју - на - чке.

*Паде цв'јейтак неранче
 Посред чаше јуначке,
 Паде цв'јейтак неранче
 Посред чаше јуначке,*

*Паде цв'јейтак неранче
 Посред чаше јуначке,
 Да је знала неранча
 Да је чаша јуначка,
 Све би ђране савила,
 А чашу би ђойила!*

Мешовита група певача из Петровца на Мору,
 28. јануар 1954, Петровац на Мору
 Марјановић 2002: пр. 37

ОЈ, РАДОСТИ, ВЕСЕЛОСТИ

Традиционална паштровска свадбена песма

Тонски запис: Н. Херцигоња

Музичка обрада: М. Пајовић

1. Ој, ра - до - сти, ве - се - ло - сти.
2. Па сам до - шла у При - мор - је

гдје си до сад би - ла, гдје си до сад би - ла?
гдје је до - ста ви - на, гдје је до - ста ви - на.

Ше - та - ла сам кроз пла - ни - ну ка - о бије - ла ви - ла.
И ва - ма ме Бог до - ве - де да се ве - се - ли - мо.

Ше - та - ла сам кроз пла - ни - ну, ој.
И ва - ма ме Бог до - ве - де

да се ве - се - ли - мо.

Ој, радости, веселости,
Ђе си досад била?
Шетала сам кроз њланину
Као бијела вила.
Па сам дошла у њриморје,
Ђе је досиј вина.
И вама ме Бој доведе,
Да се веселимо.

$\text{♩} = \text{ска } 69$

Ој. ра - до-сти, ве-се-ло-сти, где си до сад би - ла.

ој. ра - до-сти. ве - се - ло - сти. где си до сад би - ла?

o.f.

*Ој, радосїи, веселосїи, їгје си досад била,
Ој, радосїи, веселосїи, їгје си досад била?*

*– Ој, радосїи, веселосїи, їгје си досад била?
– Шейала сам до їланине, ко бијела вила,
Па сам шїеїла у Приморје, ђе је досїа вина,
Ѓдје шїе к нама Бої нанесе, да се веселимо!*

Мешовита група певача из Петровца на Мору,
28. јануар 1954, Петровац на Мору
Марјановић 2002: пр. 38

СОКО ЛЕТИ ПРЕКО БУДВЕ ГРАДА

Будванска традиционална песма

Музичка обрада: М. Пајовић

Со - ко, со - ко ле - ти, со - ко, со - ко ле - ти,

со - ко, со-ко ле-ти пре-ко Буд-ве гра-да. пре-ко Буд-ве гра - да.

1. Жу - те му - се но - ге, но - ге до ко-ље - на,
Зла - те му - се кри - ла, кри - ла до ра-ме - на.

2. А на гла - ви зла - тна, зла - тна пер - ја-ни - ца.
Гле - да - ле га Бу - дван - ке, Бу - дван - ке ђе-вој - ке.

Соко, соко леѿи,
 Соко, соко леѿи,
 Соко, соко леѿи,
 Преко Будве града.
 Жуѿе му се ноѿе,
 Ноѿе до кољена.
 Злаѿе му се крила,
 Крила до рамена.
 А на ѿлави злаѿина,
 Злаѿина ѿерјаница.
 Гледале ѿа Будванке,
 Будванке ђевојке.

Катун/Будва

Со - ко, со-ко ле-ти, со - ко со - ко ле-ти,

со - ко, со-ко ле-ти пре-ко Буд-ве гра - да.

*Соко, соко лејџи, соко, соко лејџи,
Соко, соко лејџи њреко Будве љрада.*

*Соко лејџи њреко Будве љрада,
Жуџе му се ноје до кољена,
Злаџе му се крила до рамена,
А на љлави злаџина љерјаница
Гледале ја Будванке љевојке.*

Марија Шумић (1933) и Бисерка Боговић (1948),
Будва, 10. јануар 2001,
Марјановић 2013: пр. 489

ПЈЕСМА ПЕТРОВЦУ

Текст и музика: М. Перазић

Музичка обрада: М. Пајовић

1. И - ма је - дан гра-дић по - ред мо - ра, то је
2. И - спод пал - ме, ту, на мор - ском жа - лу, дво - је

6 мје - сто к'о из не - ке бај - ке. Са свих стра - на
мла - дих ша - пу - ћу о сре - ћи. А ла - за - рет

13 зе - ле - ни - ло пал - ме, а у лу - ци мир - но њи - шу
гле - да - о их че - сто, а - ли тај - ну ни - је хти - о

19 бар ре ке. 1. 2. Чим се сун - це са - кри - је у мо

25 ре звук ги - та ре чу - је се ло зо - ре, ди - ван ли је

31 Пе - тро - вац на мо ру, уз та - ла - са пла - вог мо - ра хук. 1. 2.

Има један њрадић њоред мора,
њо је мјесто к'о из неке бајке.
Са свих сњрана зеленило њалме,
а у луци мирно њишу барке.

Чим се сунце сакрије у море,
њишаре чује се звук.
Диван ли је Пејтровац на Мору,
уз њаласа морских хук.

Иснод њалме, њу, на морском жалу
двоје младих шайућу о срећи,
а Лазарећ њледао их чесћо,
али шажну није хћио рећи.

PAŠTROVSKA MUZIČKA TRADICIJA KAO NEPRESUŠNA INSPIRACIJA: SVADBENA PJESMA „MAGLICA SE POVRH BRDA VILA“

Moje gorštačko srce uvijek zaigra kad do njega dopru zvuci i riječi paštrovskih pjesama. Kada sam se srela sa CD izdanjem *Paštrovske pjesme: knjiga prva*,¹ prvi put sam satima mogla da uživam u tradicionalnoj muzici i tekstovima paštrovskog kraja koje je, obrađene, predstavila manja grupa Paštrovića. Nijesu me te pjesme oduševile i inspirisale samo kao muzičara nego su mi svakim novim slušanjem pokretale maštu i aktivirale sva čula, svjedočeći o neophodnoj i neraskidivoj vezi svakog segmenta tadašnjeg načina života s prirodom. Takođe, a možda i najbitnije, pjesme sa ovog kompakt-diska probudile su u meni želju da se poslužim njima kao inspiracijom i da svakom slušaocu prenesem fasciniranost ljepotom ovog kraja, naslonjenog na planine i zagrljenog s morem.

Ne mogu odoljeti a da ne pomenem nekoliko pjesama koje su me posebno nadahnule. Među prvima, „Pade cvijetak nerandže“, koja u pet kratkih stihova oslikava jedan poseban trenutak paštrovskog svadbenog ceremonijala:

*Pade cvijetak nerandže
Posred čaše junačke
Da je znala nerandža
Da je čaša junačka
Sve bi grane savila
A čašu bi popila.*

¹ Kompakt-disk *Paštrovske pjesme: knjiga prva*, 2011. Budva: Budva koncert i Multimedia Group d. o. o.

U mjeri u kojoj mi znanje dopušta, ni za jednu paštrovsku pjesmu ne mogu tvrditi da je isključivo ljubavna. Osim ljubavi, u stihovima su opjevani razni, međusobno isprepleteni motivi paštrovskog života. U pjesmi „Oj, radosti, veselosti“ na predivan način se odvija razgovor između buduće nevjeste i svatova:

– Oj radosti, veselosti, *đe si dosad bila?*
 – Šetala sam kroz planine k'o bijela vila,
 Pa sam šljegla u primorje *đe je dosta vina!*
 – *Đe te k nama Bog donese da se veselimo,*
I da ove b'jele dvore danas proslavimo.

U pjesmi „Vrijeme se veseliti“ pominje se sadnja loze kao jednog od simbola bogatog, plodnog i uspješnog braka:

Vrijeme se veseliti,
Ove dvore proslaviti
Mlada Jova oženiti,
Sa dragom ga sastaviti
Duboko se loze sade
U Jovove vinograde,
Ajde Jovo beri grožđe,
Da ti draga prije dođe,
Beri zrelo i zeleno,
Vi ste dvoje zaljubljeno.

Pjesma koja je posebno dotakla moje srce i inspirisala me da uradim vokalno-instrumentalne aranžmane za (do sada) osam paštrovskih pjesama (koje se tradicionalno izvode *a cappella*) jeste svadbena pjesma „Maglica se povrh brda vila“. Dotakla me je prvo tekstom, u kome se vila, u slojevitoj narodnoj mitologiji jedan od simbola božanstvene i poštovane ženstvenosti, obraća svatovima savjetujući ih kako da dočekaju nevjestu. Takođe me je duboko inspirisala snažnim krešendom boja primorskog kraja, od sivila ka zlatnom odsjaju (prva riječ „maglica“, zatim „zlatni kume“, „od zlata jabuku“, „dunju od sto lista“, i zadnja riječ „sunce“).

*Maglica se povrh brda vila,
Iz maglice klikovala vila,
Dozivala kuma i đevera:
„Zlatni kume i ručni đevere
Ne pustite rosu na nevjestu,
Nevjesta je roda gospodskoga,
Gospodskoga i plemenitoga.
Ona nosi gospodske darove
Da daruje kuma i đevera,
Svatom svatu što je za kojega.
Zlatnom kumu od zlata jabuku,
Mladoženji ugojeno lice
Starom svatu dunju od sto lista.“
Ne čuđim se ja nijednom daru,
No se čuđim dunji od sto lista,
Đe je rasla, đe li se zorila.
Rasla mi je moru na izvoru,
Grijalo je sa istoka sunce.*

Prema dostupnim podacima, „Maglica...“ je pjesma koju u Paštrovićima muškarci izvode na tradicionalan način, tako da jedan pjevač započne strofu, a onda mu se, najčešće nakon njegove završene muzičke misli, pridruži grupa pjevača. Iz tog razloga, poseban izazov predstavljala je mogućnost da pjesmu tonalitetom i aranžmanom prilagodim vilinskom ženskom glasu. Za pratnju klavira i flaute odlučila sam se jer me ta kombinacija instrumenata, ma koji muzički žanr da izvode – uvijek podsjeća na impresionizam, a i kolorit i atmosfera ove pjesme izazivaju u meni upravo tu, impresionističku sliku, uz sve mirise i boje primorja.

Kako melodiju ove pjesme čini muzička misao od četiri takta, kojom se opet donosi raskošan poetski tekst, odlučila sam da melodiju periodično transponujem za kvartu niže (za instrumente kvintu više). Promjenama tonaliteta melodija je dobila i „ženske“, intonativno više (in A) strofe, i „muške“, intonativno niže (in E) strofe. Takođe, da bi se pojačao impresionistički dojam, u središnji dio pjesme smjestila sam flautski solo.

Ritam pjesme je promjenjiv, jer slijedi zaigravanje teksta (7/8) i naglašava kraj tekstualne fraze (2/4).

Zaključna strofa je, u želji da se podrži profinjenost koju poetski tekst ove pjesme donosi, uvedena solo dionicom koja je povjerena klaviru, uz koju se vezuje „muzičko objašnjenje“ otkud na dar „dunja od sto lista“: „rasla mi je moru na izvoru, grijalo je sa istoka sunce“. To je povjereno šapatu ženskog glasa, kako bi se dočarala smirujuća atmosfera pjesme na njenom završetku, kojom se opet priprema slavlje.

Dugogodišnja i plodna saradnja sa JU Muzeji i galerije Budve i njenom direktorkom Biljanom Brajović dovela je do ideje da povodom već tradicionalnog obilježavanja godišnjice rođenja Stefana M. Ljubiše, pod nazivom „Ljubišini dani“, 2014. godine dobijem priliku da publici prikažem i svoje umjetničko viđenje paštrovske muzike. Ovaj projekat-koncert nazvala sam *Paštrovska svita*. Svoje „rođenje pred publikom“ doživio je 14. marta 2014, u prostorijama Moderne galerije u Budvi.² Za ovu priliku odabrala sam „najbolje među najboljima“ – moje bliske prijatelje i saradnike na mnogim projektima: pijanistkinju Mirjanu Rajčić i flautistu Admira Šabovića.

Paštrovsku svitu čine pjesme:

1. „Primorkinja konja jaše“
2. „Ljubio se bio golub“
3. „Pade cv'jetak nerandže“
4. „Oj, radosti, veselosti“
5. „Junak junaka okom pogleda“
6. „Maglica se povrh brda vila“
7. „Vrijeme se veseliti“
8. „Cilik 'tica ciliktala“

² V. na [S. n.]. 2014. *Paštrovska svita, autorski rad Vjere Nikolić*. <https://www.youtube.com/watch?v=Lm4MTyqvtGY>. Postavljeno 15. marta (pristupljeno 4. februara 2016). Narativni i foto prikaz projekta može se vidjeti na linku <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/moderna-galerija-koncert-pastrovska-svita/> (pristupljeno 4. februara 2016), odakle je preuzeta i prateća ilustracija ovog rada.

MAGLICA SE POUH BRDA VILA...

OSBADA:
Vjeda Nikolic

Piano

Voce

7 8 2 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

MA-GLI-CA SE PO-VRH BR-DA O MA-GLI-CA SE PO-VRH BR-DA O
12 MA-GLI-CE KLI-KO-VA-LA VI-LA, 12 MA-GLI-CE KLI-KO-VA-LA VI-LA.

Piano

7 8 2 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

DO-2i-VA-LA KU-MA i DE-VE-RA, DO-2i-VA-LA KU-MA i DE-VE-RA.

Piano

STR. 1

Handwritten musical score for a song in Cyrillic script. The score is written on four systems of staves, each system containing a vocal line and a piano accompaniment.

System 1: The vocal line is in G major (one sharp) and 7/8 time. The lyrics are: "4. ZLATNI KU-ME i RU-ČNI DE-VE-DE, NE PU-STI-TE RO-SU NA NE-VJE-STU."

System 2: The vocal line continues with lyrics: "S. NEVJE-STAJE RO-DA GO-SPOD-SKO-GA, O-NA NO-SI GO-SPOD-SKE DA-RO-VE, G. DA DA-RU-JE KU-NA i DE-VE-RA, SVA-KOM SVA-TU STO JE ZA KO-JE-GA."

System 3: Labeled "Flute, solo:" on the left. The piano part has a "Piano" marking. The system includes a double bar line and a repeat sign.

System 4: Continues the piano accompaniment from the previous system, ending with a double bar line and a "Sig. 2" marking.

Handwritten musical score for piano and voice, featuring lyrics in Cyrillic script.

First System:

- Piano:** Treble and bass staves. Treble clef, key signature of two sharps (F# and C#). The melody consists of eighth and sixteenth notes. A dynamic marking 'p' is present. A time signature change to 2/4 is indicated.
- Voice:** Treble clef, key signature of two sharps. The melody is written in a single line. The lyrics are: *Ј-7, 2ЛА-ТНОМ КУ-МУ ОД 2ЛА-ТА ЈА-БУ-КУ, НА-ДО-ЖЕ-МЈ У-ГО-ЈЕ-МО ЛИ-СЕ,*
- Piano:** Treble and bass staves. Treble clef, key signature of two sharps. The accompaniment features chords and moving lines. A dynamic marking 'p' is present.

Second System:

- Voice:** Treble clef, key signature of two sharps. The melody continues. The lyrics are: *СТА-РОМ СВА-ТУ ДУ-МЈУ ОД СТО ЛИ-СТА*
- Piano:** Treble and bass staves. Treble clef, key signature of two sharps. The accompaniment continues with chords and moving lines.

Third System:

- Piano:** Treble and bass staves. Treble clef, key signature of two sharps. The melody consists of eighth and sixteenth notes. A dynamic marking 'p' is present. A time signature change to 2/4 is indicated.
- STR. 3**

voice

8 NE ĆU-DIH SE JA NI JE-DIH DA-RU, NO SE ĆU-DIH DU-HJI OD STO LI-STAJ,

PIANO

BE JE RA-SLA, BE LI SE ZA-DI-LA?

PIANO

voice

7 8 RA-SLA NI JE MO-RA NA IZ-VO-RU, 7 8 GRI-JA-LO JE SA I-STO-LA 7 8 SU-NCE!

PIANO

rit. 2/4

rit. 2/4

Natalija Zenović

HORSKE KOMPOZICIJE KAĆE I IGORA ZENOVIĆA NA POEZIJU NATALIJE ZENOVIĆ

„Šta je more“

Muzika za ovaj tekst komponovana je tokom februara 2001. godine. U pitanju je vesela kompozicija u stilu muzičke brojalice, komponovana za dječiji hor. Tekst govori o moru i svemu što nas u moru okružuje. Kompoziciju je izvodio hor ŠOMO Budva – područno odjeljenje u Petrovcu na Moru.

„Stari ribar“

Komponovana u martu 2001. kao balada za dječiji hor. Tekst pjesme može se doživjeti i kao mala biografija naših ribara, koji su se kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti, bavili ovim teškim poslom. Kompoziciju je izvodio hor ŠOMO Budva – područno odjeljenje u Petrovcu na Moru.

„Petrovac na Moru“

Komponovana 2001, ova kompozicija je pisana u veselom stilu. Tekstualno opisuje sve ljepote našeg malog mjesta. Rađena je za dječiji hor, a izvodio je hor ŠOMO Budva – područno odjeljenje u Petrovcu na Moru.

„Hobotnica“

Pjesma „Hobotnica“ nastala je za potrebe mjuzikla *Ta divna stvorenja u muzici*, koji su napisali studenti Fakulteta muzičke umetnosti u Beogradu, pod mentorstvom mr Vere Milanković. Mjuzikl je izvođen više puta u beogradskim osnovnim školama, kao i na „Kalemegdanskim sutonima“

u Umetničkom paviljonu „Cvijeta Zuzorić“ u Beogradu. Pjesmu je izvodio dječji hor ŠOMO Budva – područno odjeljenje u Petrovcu na Moru.

„Moj grad“

Pjesma „Moj grad“ govori o ljubavi prema rodnom gradiću, iskazanoj kroz vesele aktivnosti i prijatnu atmosferu koju pojedinac osjeća. Kompozicija je pisana za dječiji hor.

Šta je more

Natalija Zenović

Igor Zenović

$\text{♩} = 135$

F C G7

5 d7 G7 C G7 C

Ni-je mo-re sa-mo mo-re, ni-je mo-re__ sa-mo

10 G7 d7 [1. G7 C

pla-ža, škam-pe, jas-tog, to je mo-re lu-ca bar bun sa-pa ra-ža.

15 G7 G7 C C7 F

lu-ca bar-bun sa-pa ra-ža. Školj-ke, lig-nje, paš-ti-ca-de,

20 C G7

ma-ka-ru-le i ruš-tu-le, dob-ra vi-na i gi-ta-re, uz gi-ta-re se-re-na-de

23 [1. d7 G7 C7 | 2. d7 G7 C7

pod pro-zo-rom, mo-me mla-de. pod pro-zo-rom mo-me mla-de.

28 F C G7

33 d7 G7 C G7 C

Ni-je mo-re sa-mo mo-re, nit su mo-re__ mor-ske

38 G7 d7 [1. G7 C

di-ne, bli-tva, mor-ač, to je mo-re, sir iz u-lja i mas-li-ne,

43 G7 G7 C7 F

sir iz u-lja__ i mas-li-ne. Školj-ke, lig-nje, paš-ti-ca-de,

2

48 C G7

ma - ka - ru - le i ruš - tu - le, dob - ra vi - na i gi - ta - re, uz gi - ta - re se - re - na - de,

51 1. d7 G7 C7 2. d7 G7

pod pro - zo - rom, - mo - me mla - de. pod pro - zo - rom mo - me

55 C G7 C

mla - de. E - to to je, to je mo - re.

Stari ribar

Natalija Zenović

Igor Zenović

$\text{♩} = 108$
C

9 F C 1. Na pri-sta-nu sta-ri ri-bar sje-di, G7
a po-gled mu ka-pu-či-ni blu-di, od sta-ros-ti po-vi-la se le-đa
17 C G7 2. C
24 F C F C
Gle-da mo-re pa mu ti ho zbo-ri "Hva-la te-bi mo-je pla-vo mo-re,
32 F C d7 G7
za sve no-ći pro-ve-de-ne s'to bom i za-jed-no do-če-ka-ne zo-re.
40 F C F C
po te-bi sam du-go plo-vi-o, mre-že ba-ca-o ri-bu lo-vi-o,
48 F C d7 G7 C
tuk-le su me bu-re i o-lu-je, uvi-jek si me do-ma vra-ća-lo."
56 F C
63 d7 G7
2. Ve-zan mo-rem ka-o mor-ska di-na, nije-mo sje-di od-važ-ni sta-ri-na,
68 1. C 2. C
gle-da mo-re slu-ša mor-sku hu-ku, gle-da svo-ju
os-tar-je-lu ru-ku, os-tar-je-lu ru-ku.

Petrovac na Moru

Natalija Zenović

Igor Zenović

$\text{♩} = 134$

a E7 a d7 a

1. Ma - li gra-dić po-red mo - ra, što ko bi-ser_ div-no sja,

5 d7 a 1. E7 a

pre-pun pri-ča_ iz dav - ni - na, u svom sr-cu no-sim ja,

9 1. E7 a a E7 a

u svom sr-cu_ no-sim ja. 2. Kad ga bu-ra_ ja-ko tu - će,

13 d7 a d7 a

kad ga mi-ju_ mor-ski va - li, i ta-da je on naj-ljep-ši,

17 1. E7 a E7 2. a

moj pre-div-ni_ gra-dić ma - li, moj pre-div-ni gra- dić ma - li.

21 G A G A

Grad-ska pla-ža_ i Lu-či-ce, bis-tro mo-re_ Bu - lja-ri-ce,

25 G a E7

Ka-tič, Krs-tac, Re-že-vi-ći, u ka-me nu Pe-ra-zi-ći, sve je nis-ka od bi-se-ra ko-ju ni - žu

29 a a E7 a d7 a

Paš-tro-vi-ćni. 3. Ma - li gra-dić_ po-red mo-ra, što ko bi-ser_ div-no sja,

34 d7 a 1. E7

uvij-jek u mom_ sr-cu spa - va, uvi-jek mu se_ vra-ćam

37 a 2. E7 a

ja, uvi - jek mu se vra-ćam ja.

ХОБОТНИЦА

Каћа Зеновић

$\text{♩} = 150$

1. 2.

6 1. 2.

10 На пре-лје - пој мор-ској хри - ди, усред ал - ги и ко-ра - ла, ду-гих кра - ка,

16 лје-пог ли ца, жи-вје-ла је хо-бо - тни-ца. Са-ња-ла је

22

дру-га мо - ра, пла - вља, ду - бља, и то - пли - ја, и у њи - ма ди - бног при - нца,

27

пле - ме - ни - тог цар - ског ро - да, је - дног ди - вно - г ок - то - по - да.

33

пле - ме - ни - тог цар - ског ро - да, је - дног ди - вно - г ок - то - по - да.

39

пле - ме - ни - тог цар - ског ро - да, је - дног ди - вно - г ок - то - по - да.

45

Гур-ка-ју се ри-бе све сми-ју-ље се, злу-ра-де, а-ли о-на,

51

за-ми-шље-на, у да-љи-ну, са-мо гле-да, че-ка сво-га ок-то-

56

по-да. Са-ња-ла је дру-га мо-ра, пла-вља, ду-бља, и то-пли-ја,

62

и у њи-ма ди-вног при-нца, пле-ме-ни-тог цар-ског ро-да, је-дног ди-вно-

67

1. 2.

ок-то - по-ба.

73

1. 2.

78

1. 2.

Moj grad

Natalija Zenović

Igor Zenović

F E $\flat$ B Cm⁷ Gm⁷ F E $\flat$

Kad u-ju- tro... sun-čev zrak, ras tjera iz so-be mrak, ja us-ta-jem već

6 B Cm⁷ D⁷ Gm⁷

ve-se-la, o-kre-ćem se po-put čig-re, jer me če-ka dan pun i - gre..

10 E $\flat$ F Dm⁷ G⁷ Cm⁷

Mi-ris mo-ra šum ta-la-sa, vi-ka, gra ja, — dje-ce roj, pli - va-nje i
Mi-ris zi- me... šum pa-hu-lja, vi-ka, gra ja, — dje-ce roj, grud-va-nje i

15 D⁷ 1. Gm⁷ 2. D⁷ Gm⁷

prs-ka-nje. ah, što vo-lim gra-dić svoj. ah, što vo-lim gra-dić svoj.
san-ka-nje, li-jep je i gra-dić tvoj. li-jep je i gra-dić tvoj.

BILJEŠKA O PORODICI ZENOVIĆ

Muzika je sastavni dio života Igora Zenovića. Odrastajući uz svoje roditelje, Branka Zenovića, poznatog crnogorskog kompozitora i dirigenta, i Lidije Zenović koja je svoj radni vijek provela kao muzički urednik na Radiju Crne Gore, dijelio je njihova interesovanja za muziku i učio kako da muziku sluša, zapisuje i prezentuje.

Veoma mlad počeo je da svira u podgoričkim bendovima, „skidajući“ muziku stranih autora za svoje potrebe i potrebe benda. Veliko muzičko iskustvo stekao je svirajući tokom ljeta u hotelima širom Crnogorskog primorja uglavnom domaću i stranu zabavnu muziku, kako bi zadovoljio muzičke ukuse slušalaca iz užeg okruženja i raznih djelova Evrope. U njegovom muzičkom opusu postoji više od 800 melodija, od biranih starogradskih melodija, starih šlagera, domaće pop muzike, evergrina, filmske muzike i ruskih romansi, do laganih djela klasične muzike dopadljivih uhu svakog slušaoca.

Kao glavni muzički urednik Radio Budve od 1988, kada je ovaj radio i osnovan (bio je jedan od osnivača), do 1996, Igor ovaj medij koristi kao mogućnost za muzičku edukaciju, emitujući zabavnu domaću, italijansku, špansku, grčku i, uopšte, svjetsku muziku, pokazujući koliko je muzika univerzalna bez obzira na porijeklo.

Dolaskom u Petrovac, 1996. godine, Igor Zenović proširuje svoju muzičku djelatnost i počinje da se bavi pedagoškim radom u područnom odjeljenju ŠOMO Budva, gdje predaje klavir, solfedo, hor, a kasnije i gitaru.

Ljepota Petrovca je očaravajuća. Skladnost mora, brda koja ga okružuju, tišine, borova, maslina i zelene boje koja ostavlja utisak vječitog proljeća čine da se i sami osjećate proljetno, svjesni da živite u najljepšem mjestu na svijetu.

Natalija Nađa Zenović počinje da piše stihove o Petrovcu na koje njen suprug Igor komponuje muziku, a te kompozicije dječiji hor iz Petrovca izvodi na polugodišnjim i završnim koncertima Muzičke škole. Nađa kaže da svoju poeziju nikada nije smatrala „ozbiljnim“ pisanjem, već da su to zapisi njenih osjećanja u određenom trenutku. Neka da je to poezija o životu, pisana iskustvom sredovječne žene, a nekad vesela, razigrana dječija poezija. Svoje stihove brižljivo čuva u sveskama, obećavajući da će ih jednog dana sakupiti i objaviti. Za sada ih čita krugu najbližih prijatelja i na zajedničkim nastupima sa svojom porodicom, recimo na ljetošnjem nastupu na Trgu pjesnika u Starom gradu.

Ćerke Kaća i Milja Zenović rasle su, kao i njihov otac Igor, uz muziku. Širina Igorovog muzičkog iskustva uticala je na njihovo shvatanje muzike. Predajući im muzičko vaspitanje u osnovnoj i klavir u nižoj muzičkoj školi, on je dozvolio da muzika i način na koji je doživljavaju bude njihov izbor.

Kaća Zenović, sada i Šćekić, završila je Srednju muzičku školu „Vasa Pavić“ u Podgorici, nakon čega je upisala Fakultet muzičke umetnosti u Beogradu, gdje je diplomirala 2013, na smjeru Muzička pedagogija/solfedo. Te godine upisala je master studije na istom fakultetu, a u junu 2014, pod mentorstvom mr Vere Milanković, odbranila je master rad pod nazivom „Primjena paštrowske narodne pjesme u nastavi solfedā“ sa ocjenom deset. Muzičku kulturu Paštrowića promovise i izvođačkom praksom, kako u Crnoj Gori

tako i u Srbiji, pjevajući tradicionalne paštrovske pjesme na raznim skupovima. Osim navedenog, izvodila je i narodne pjesme regiona kao član Akademskog ženskog hora Collegium musicum. Sa ovim horom nastupala je u nekim od najznačajnijih koncertnih sala Evrope i Amerike (Mocarteum, pozorište „Đuzepe Verdi“, Carnegie Hall, koncertna sala Harvarda itd.) i osvojila mnoge nagrade. Bavi se pedagoškim radom.

Milja Zenovic je završila ŠOMO Budva – područno odjeljenje u Petrovcu. Uporedo s klavirom koji je učila u klasi svoga oca, učila je i flautu u Budvi kod profesorke Ane Molčanov Brajak. Od 2005, kao flautista, nastupala je na mnogim državnim i međunarodnim takmičenjima, gdje je osvajala prestižne nagrade, a na međunarodnom takmičenju u Ohridu, nastupajući kao prvi učesnik iz Crne Gore, osvojila je specijalnu nagradu. Posle tri godine Srednje muzičke škole „Vasa Pavić“ u Podgorici, u klasi flaute profesorke Jasminke Terzić, obrazovanje je nastavila u Srednjoj muzičkoj školi „Josip Slavenski“ u Beogradu, kod profesora mr Ljubomira Ljube Dimitrijevića. Njen diplomski ispit iz flaute bio je najbolji u klasi svih duvačkih instrumenata u ovoj školi. Ljubav prema komponovanju i želja za studijskim radom odveli su je u producentske vode. Trenutno studira na američkom „SAE Institute“ (smjer Audio Production) u Beogradu.

Kačino pjevanje praćeno Igorovim i Miljinim sviranjem, naročito kada izvode kompozicije koje je napisao Branko Zenović, poseban su doživljaj. Ipak, Nađa kaže da se ništa ne može uporediti sa njihovim zajedničkim probama u porodičnom domu, gdje svako na svoj način doprinosi da melodije imaju pravi zvuk. Njihova muzika puni kuću toplinom i ljubavlju i u tom trenutku Nađa uvijek pomisli na to koliko je veliko njeno bogatstvo.

PRIMORSKE ZAVIČAJNE PESME KNJIŽEVNIKA MITRA A. MITROVIĆA

Mitar A. Mitrović je rođen 1933. godine u Podličku kod Svetog Stefana. Posle završene gimnazije diplomirao je veterinarsku medicinu na fakultetu u Beogradu, gde poslednjih pola veka živi i stvara. Piše poeziju za decu i odrasle, aforizme, epigrame, haiku poeziju, humoreske i kratke priče, a objavio je pesme za decu u desetak knjiga, knjige aforizama, knjige aforizama za decu, knjige humoreski, knjige kratkih priča, knjige epigrama. Zastupljen je u bukvaru, čitankama i antologijama. Prevođen je na desetak jezika, dobitnik je mnogih značajnih međunarodnih i domaćih priznanja i nagrada. Član je Udruženja književnika Crne Gore, Udruženja književnika Srbije, udruženja novinara obe države, Udruženja Paštrovića i prijatelja Paštrovića u Beogradu „Drobni pijesak“. Za neke njegove pesme je komponovana muzika i poznati pevači su ih izvodili na brojnim festivalima. Merima Njegomir izvodi pesme „Petrovac“ i „Sveti Stefan“, na muziku Jovana Adamova i Lada Leša. Gordana Goca Tržan izvodi kompoziciju i aranžman Marine Adamov Stojadinović za pesmu „Maštanje“, a Suzana Mančić interpretira pesmu „Majka“, na muziku Jovana Adamova i Lada Leša.

U ovom zborniku predstavljeno je devet pesama Mitra Mitrovića posvećenih zavičaju. U ciklusu *Poetski atlas* nalaze se pesme o mestima koja su značajna za pesnika, a to su upravo Podličak, Sveti Stefan, Budva, Petrovac, Kotor... U njima nema čisto subjektivnog izraza, nego preovlađuje opisivanje predivne prirode pesnikovog rodnog kraja i mesta koja su mu značajna. Ipak, tu su i pesnikove emocije koje izazivaju pojedini toponimi i njihova priroda. U tom opisu je i intenzivno doživljavanje svih pojava i oblika koje pesnik vidi u omiljenim predelima, a koje izražava brojnim epitetima, metaforama, poređenjima... Ove Mitrovićeve pesme pripadaju opisnoj lirici i u njima pesnik iskazuje snažna osećanja prema rodnom kraju.

SVETI STEFAN

*K'o iz oka da si gorske vile
Zlatnom suzom izliven u zoru,
Pa te neke tajnovite sile
Usidrile k'o biser u moru.*

*Maestral ti u svitanja snena
Plavim valom stopala umiva,
Pa postaješ priča bezvremena
U kojoj se sva lepota skriva.*

*Dve plaže pružile ti ruke
Meke prste u kosu ti splele,
Kao da su uz tanane zvuke
Jedne noći samog sveca srele.*

*Najsajjniji Jadranski biseru
Pokraj drevnog skuta od Svetice,
Gledaš bistro prema Miločeru
I umivaš Letnjikovcu lice.*

REŽEVIĆI

*Nad Droblijem pijeskom vetar s brda reži,
Kao da mu studen srp meseca ježi,
Talasi mu morski pučinu zapene,
Posrebrenih griva zapljuskuju stene.*

*Iznenadne bure oživljuju priče,
Iz sna lakog bude stare Paštroviće,
Tad svi pristižu, tren uoči bure,
U Spomen-dom zdanje stecište kulture.*

*Tu na zidinama ispod školskog zdanja,
Duh se Perazića k'o senka naslanja.
I kao da bodri te plemiće ične,
Paštroviće stare mudrostima vične.*

*Da mladost kroz život u sadašnjost vodi
Mudrošću, poštenjem dalje u slobodi.
Nad Drobnijem pijeskom vetar s brda duva,
Prošlost Paštrovića za budućnost čuva.*

PRŽNO

*Pržno je najlepše ribarsko mesto
Gde se maestral igra sa valom,
Kad se rascveta k'o ruža majska
U svome žalu, blista nad žalom.*

*I Kraljičina stolica, tu je
Koja pučinu s visine prati,
Često se Mesec tu zaplاندuje
I cele noći Pržnjane zlati.*

*Raskošni Maestral i Kršić od srebra
Kad gledaš s pučine, remek su dela,
Kao da je zlatne ribarske barke
Večeri jedne Boginja srela.*

*Jutrom kad Sunce s Ličaka sine
Ribarsko Pržno, već hvata rumen,
Kao da je neki Paštrović s puta,
Doneo veliki zlatni grumen.*

BUDVI

*U pitomom zelenilu
Na jugu Jadrana,
Sija, k'o na nebu zvezda,
Drevna Budva osunčana.*

*Talasi joj lice miju,
S maestralom snove sniva,
A biserna rosa sunca
Lepotu joj svu otkriva.*

*Vojevaše vojevnicki,
Uvek vatre beše dosta,
Zemljotresi izgrmeše,
Al' lepota njena osta.*

SPOMEN-ČESMA U PODLIČAKU

*Podličak moje je rodno selo
Sraslo kao šikar na kamenoj grudvi,
Gromovi ljuti lome mu čelo,
Odmara oči na divnoj Budvi.*

*Ratova mnogih vremena je znano,
Kad jaukovke postaše pesme,
Dom svaki ima uklesano
Po drago ime na Ploči česme.*

*Bistrinom voda šumori nežno
Iz vrelog srca svakog junaka,
Priča kako se neizbežno
Umiralo za rodni kamen gorštaka.*

PUČINA

*To tajanstvo što pučina skriva
To su moji još dečaćki snovi,
Oдавно me more izaziva
Da se plovi, samo da se plovi.*

*Od prvoga porinuća broda
Nemirna se duša obruvala,
Sve što želim beskrajna je voda
Društvo plavih i nemirnih vala.*

*Beskraju sam predao se plavom
Svoju mladost s burom podelio
Igrao se snovima i javom
Dok u kosi nisam pobelio.*

*A i sada u kasnom smiraju
Često sebe zateknem da sanjam,
Lutajući po plavom beskraju,
Kako brodim, krstarim, potanjam...*

BEČIĆI I RAFAILOVIĆI

*Od rta Zavale do Đevištenja
Božjom rukom sve je vođeno,
Od morskog bilja i sitnog kamenja
Pod plavim nebom mesto je rođeno.*

*Pred tom lepotom uzdiše more,
Zastaju vali, gnezde se ptići,
Rađaju mlade rumene zore
U Suncu kupaju divni Bečići.*

*Predivni pesak mami stopala
Pa ne znaš više kuda ćeš ići,
Opčinjen lepotom morskih opala
Blistaju pred tobom prekrasni Rafailovići.*

*Kad se pogleda sa Trešnjevica
Pruž a se beskrajni vidik bez mere,
Kako maestral umiva lice
Biserima Budvanske rivijere.*

PETROVAC NA MORU

*Sa brda Bapca, kao na dlanu
Bisernim sjajem Petrovac sine,
Ako je jutro u novom danu
Talasi morski lepšim se čine.*

*Petrovac na Moru biser je u rosi,
Pesma što skladne ima note,
On nosi ponosno kraljevsko ime
I pleni čarima svoje lepote.*

*Lekovit pesak plaže Lučice,
Čini ga rajskom obalom pravom.
Pogledom mami plaža Buljarica,
Nimfama zanosnim na moru plavom.*

*Lahorom ponekad s morske pučine
Uzdasi sete morem prelete,
To Paštrovići neđe iz daljine
Dolaze Petrovcu u posete.*

KOTOR

*U srcu Boke, Jadranske vile,
Sija ogledalo Lovćenskog diva,
Nebeske sile grad su gradile
Od srebrnog i zlatnog prediva.*

*Sa Sandžovanijske bedema stara
Grleći Boku nevestu mladu,
Pružaju se pogled i odmara
Na Kotoru, drevnome gradu.*

*Nižu se uske ulice do stena...
Tu trubaduri osmehe love,
Od Kotoranki najlepših žena
Uzdasi se otimaju i plove.*

*Kada se dan na izmaku kruni
I Sunce svome smiraju krene,
Tada se krčag ljubavi napuni,
Zatrepere noćne kantilene.*

*A prema moru kad prosija Luna,
Akordom nežnog tananog zvuka,
Sa katedrale Svetoga Tripuna
Zabruji pozdrav za morskog vuka.*

*Da l' su lepše noći il' zore bele,
Galeb il' val, kad more čine,
Ili prekrasna Gospa od Škrpjele
Kad blagoslovi sa pučine*

*Srce i oko lepotu dele
Očekujući novu bisernu zoru,
Gde zlato sipaju Tre sorelle,
To nigde nema... samo u Kotoru.*

SVETI STEFAN

Muzika: Jovan Adamov

Tekst: Mitar Mitrović

♩ = 90

Em A7 D Em A7 1. D

Sve-ti Ste-fan, Sve-ti Ste-fan, sun-cem o-bas-jan Sve-ti Ste-fan. Sve-ti

2. D G/A 3. A D Em G A7 D

Ste-fan. Pred to-bom sna-ga is-ko-na ru - di. Stid-lji - va jut - ra
Ti pam-tiš mno-ge da-le-ke da - ne, rat-ni-keslav - ne,

Em G A7 D G A7 D

pro-sip-lju ro - su. U tvo-me o - ku mo-re se bu - di i mje-sec
bit-ke i bu - ne. Le - či - o ti si sve na-še ra - ne. S'to-bom se

Em7 A7 1. D 2. D B Em A7

zlat-nu ras-pli-će ko - su. U tvo-me ko - su. Sve-ti Ste-fan, Sve-ti
bu - di, u te-be ku - ne. Le - či - o ku - ne.

D Em A7 1. D 2. D G/A

Ste-fan, sun-cem o-bas-jan Sve-ti Ste-fan, Sve-ti Ste-fan.

CODA D.S. al Coda

D Bb7 C Eb Cm Fm Ab Bb7 Eb Cm

Ste-fan. O-po-jan ti si po - put pi - ća, s'Paš-trov-ske Go-re

Fm Ab Bb7 Eb Ab Bb7 Gm Cm

što - se sli - va. Naj-sta-ri - ji si brat Paš-tro-vi - ća, što ih o -
sku - pu k'o tam-jan me - ko, tvo - je je

Fm7 Bb7 1. Eb 2. Eb D Fm Bb7

kup-lja i pri - ziv - lja. Na sve-tom le - ko. Sve-ti Ste-fan, Sve-ti
i - me zna-no da -

Eb Fm Bb7 1. Eb 2. Eb

Ste-fan, sun-cem o-bas-jan Sve-ti Ste-fan, Sve-ti Ste-fan, Sun-cem

Fm7 Bb7 Eb Ab Eb

o - bas - jan Sve - ti Ste - fan.

PETROVAC

Muzika: Jovan Adamov

Tekst: Mitar Mitrović

♩ = 116

Instrumental

2. Bb

A Eb Bb Eb Bb Eb Bb

Sa br-da Bap-ca ka-o na dla - nu bi-ser-nim sja-jem Pet-ro-vac
Lje-ko-vit pje-sak pla - že Lu-či-ce či - ni ga raj-skom o-ba-lom

F7 Eb F7 Bb 1. F7

si - ne. A - ko je jut-ro u no-vom da - nu ta-la-si mor - ski lje-p-šim se
pra-vom. Po-gled nam ma-mi pla-ža Bu - lja-ri-ce nim-fa-ma za-nos nim na mo-ru

Bb 2. F7 Bb **B** Eb

či - ne. A - ko je mor - ski lje-p-šim se či ne. Pet-ro-vac na mo - ru
pla - vom. Po-gled nam za-nos-nim na mo-ru pla - vom.

Bb F7 Eb/F Bb Eb

bi-ser je u ro-si. Pjes-ma što sklad-ne i-ma no - te. On no-si po-nos-no

Bb F7 Eb F7 Bb

kra - ljev-sko i - me. i pl'je-ni ča - ri-ma svo - je lje-po-te.

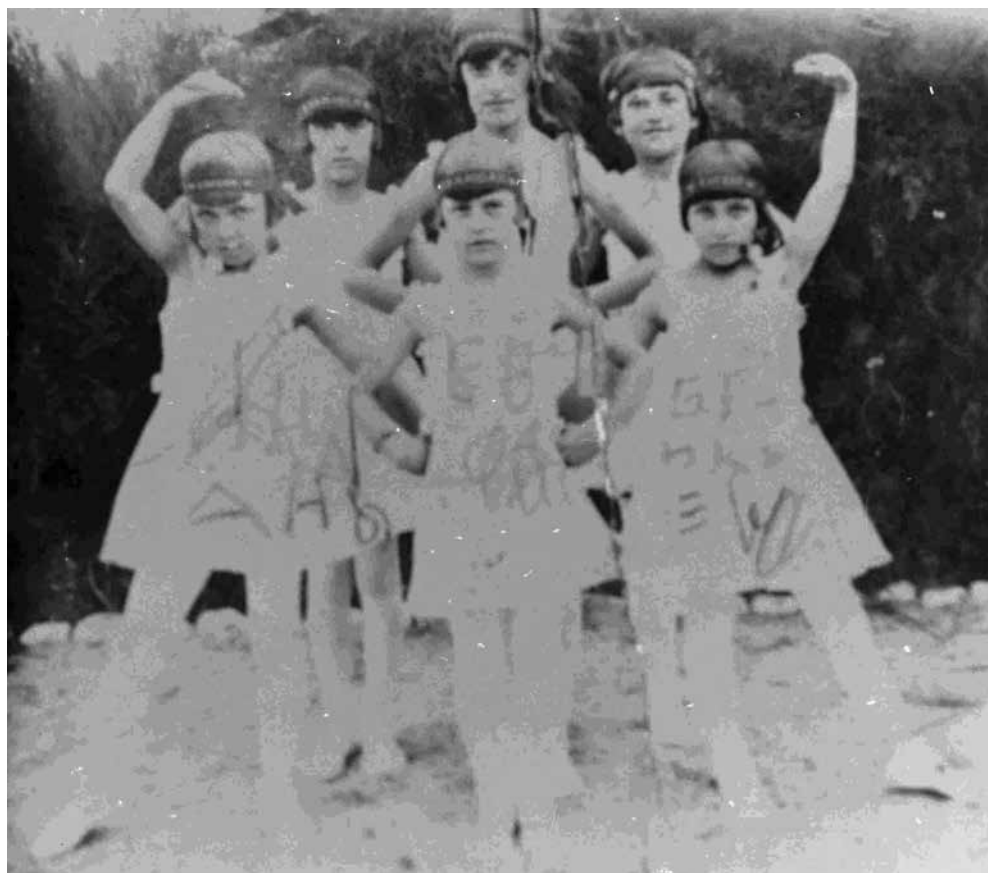
D.C. al Coda

CODA

F7 Eb Bb/F F7 Bb

i pl'je-ni ča - ri-ma svo - je lje - po - te.

Звијезда ће ти свијетлиити:
музички портрети

*Балерине у Пејровицу на Мору између два свјетска рата
(приватна колекција Паштровића)*

O KOMPOZITORU I MUZIČKOM PEDAGOGU NIKOLI GREGOVIĆU

Crnogorska profesionalna muzika u daljoj prošlosti nije se razvijala u kontinuitetu, koji bi svakako uticao na mnogo plodniju stvaralačku i izvođačku delatnost. Razlozi za to su mnogi, ali su svakako najvažniji među njima oni koji se odnose na političke i društveno-ekonomske prilike. Počeci muzičkog profesionalnog stvaralaštva u Staroj Crnoj Gori vezuju se tek za drugu polovinu XIX vijeka, preciznije, za period nakon *Veljeg rata* (crnogorsko-turskog rata 1876–1878).

U tom periodu muzikom se bave prvo stranci, poput Antona Šulca, Roberta Tolingera, Dionisija De Sarna San Đorđa ili Franja Vinavera, koji, shodno svojim kompetencijama i afinitetu, „uzimaju“ muzičke motive stilski bogate i raznolike crnogorske muzičke tradicije, prezentujući ih u različitim muzičkim pravcima (uglavnom onim koji su u njihovo doba aktuelni, poput muzičkog nacionalizma XIX vijeka). To slijede u svojim dijelima i crnogorski kompozitori, od kraja vijeka: Špiro Ognjenović, Jelisaveta Popović, Jovan Ivanišević, Mirko Petrović Njegoš i dr., zasnivajući ih takođe na muzičkoj tradiciji Crne Gore, odnosno uglavnom harmonizujući i obrađujući narodne melodije. Njihova dijela nalaze odjeka u širem društvu, posebno u praksi kulturno-umjetničkih društava.

Nakon Drugog svjetskog rata „muzička slika“ Crne Gore se mijenja, jer su političke i ekonomske prilike povoljne za razvoj muzičkog i umjetničkog stvaralaštva. Kompozitori šire svoj izraz, koriste mnogo opsežniji spektar izražajnih i muzičkih formi, spajaju tradicionalni muzički jezik s modernim jezikom, iz čega proizilaze posebna i prepoznatljiva dijela u melodijskom, harmonskom i ritmičkom izrazu. U njihovim dijelima muzička tradicija je i dalje najvažnija inspiracija, pa se posebno ističe sadržaj poetskog teksta. Ovo je period u kojem nastaju i mnoga slože-

nija kompozitorska dostignuća, gdje su segmenti preuzeti iz tradicije izloženi na savremen muzički način.

Posebno treba naglasiti lokalno stilsko bogatstvo muzičke tradicije Crne Gore koje su kompozitori koristili kao inspiraciju, od guslarskog pjevanja do pjesme stare Podgorice itd., ali će u ovom prilogu pažnja biti posvećena kompozitorskom sagledavanju višeglasnog homofonog pjevanja poteklog s primorja, koje je od druge polovine XX vijeka poznatije kao *klapsko* pjevanje. Ovakvom pjevanju se u Crnoj Gori posvećuju kompozitori poput Tripa Tomasa, Ivana Begua, Dragana Rakića, Milorada Minje Vučetića, Nikole Čučića, Božidara Ivaniševića, Nikole Nikše Čučića, Zlatka Babana i drugih, kao i Nikole Gregovića, kojem su ovi redovi posvećeni.

Nikola Gregović (1926–2010) bio je Kotoranin paštrovskog porijekla. Rođen je u Kotoru, kao i njegov otac Đuro, ali je Đurov otac a Nikolin djed Toni rođen u Budvi. Majka Nikole Gregovića takođe je Kotoranka, Tonka, djevojačko Gega, iz porodice koja se smatra jednom od najstarijih u Kotoru (porijeklom iz Skadra).¹

U Nikšiću je završio Učiteljsku školu, na Cetinju Srednju muzičku školu i, posvetivši se potpuno muzici, studije muzike završio je na Muzičkoj akademiji u Sarajevu. Od 1951. Gregović je radio u prosveti, kao profesor muzičkih predmeta. Iza sebe je ostavio generacije učenika, radeći u srednjim školama u Nikšiću (gdje je bio i direktor) i Kotoru. Između 1974. i 1989. godine Gregović je na Pedagoškoj akademiji u Nikšiću radio kao profesor na predmetu Metodika muzičke nastave, na odsjeku za razrednu nastavu i predškolsko vaspitanje.

Budući da svoj život nije mogao da odvoji od muzičke prakse, Gregović se, osim pedagoškim, bavio i kulturnim radom. Osnovao je i vodio mnoge tamburaške ansamble, kao i horove, na primer orkestar Učiteljske škole iz Nikšića, hor i orkestar „Veljko Čato-
vić“ iz Risna, orkestar Osnovne škole „Njegoš“ iz Kotora, hor „Zahumlje“ iz Nikšića, hor „Nikola Đurković“ iz Kotora i dr. Zabilježeno je da je s mnogim navedenim ansamblima uspješno nastupao, kako u zemlji tako i inostranstvu, te da je zbog ove delatnosti dobio više prestižnih nagrada i priznanja.

Dječak Nikola Gregović

¹ Na ustupljenim biografskim podacima, fotografijama i podršci pri pisanju rada zahvaljujemo gospođi Irmi Marković, ćerki Nikole Gregovića, i ostalim članovima porodice.

Nikola Gregović se bavio i publikovanjem pedagoških radova i knjiga:

- udžbenik *Muzičke radosti: udžbenik muzičkog vaspitanja za III i IV razred osnovne škole* (sa prof. Rudolfom Zakrajšekom i prof. Radonjom Vučekovićem, Titograd, 1981);
- zbirka kompozicija *Pjevajmo svi: priručnik za studente i nastavnike razredne i predškolske nastave* (sa prof. Antunom Homenom, Kotor–Knjaževac, 1982);
- *Škola za melodiku: za studente razredne nastave i učenike osnovne škole* (Knjaževac–Titograd, 1984);
- *Antologija klapskih pjesama* (Kotor, 2006);
- *Horske pjesme iz Crne Gore: štampana muzikalija, notografija* Miodrag Janoski (Titograd, [s. a.]).

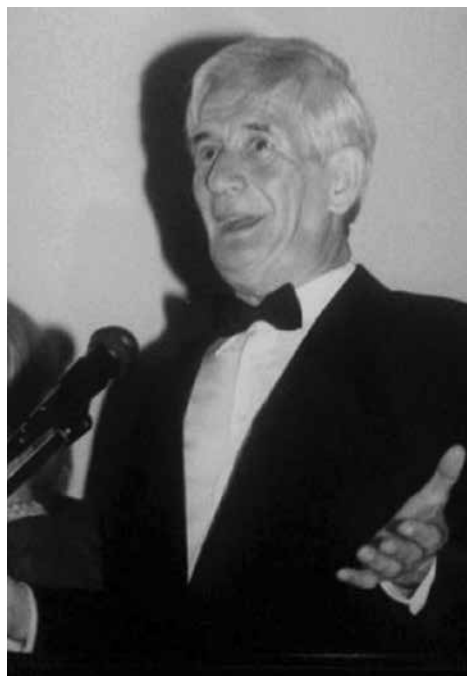
Uporedo s navedenim aktivnostima, Nikola Gregović se posebno i na različite načine posvećuje klapskom pjevanju, pa čak u sopstvenom izdanju publikuje *Antologiju klapskih pjesama* 2006. godine. Riječ je o pjesmama koje su, prema tekstu iz navedene antologije, označene kao dio gradske tradicije, ali prije svega o onim koje su prema njegovom mišljenju najljepše jer su potekle iz druženja i prijateljstva.

Misli se na pjevanje u Boki Kotorskoj, konstatuje dalje Nikola Gregović u svom uvodu *Antologije*, koje se po svojim karakteristikama ne razlikuje od zapadnoevropskog muziciranja, osim što je kod njega posebno naglašen manir da se glasovi slažu i „preliva-ju“, po čemu je to pjevanje prepoznatljivo. Prepoznatljiv je, naposljetku, i repertoar koji Nikola Gregović njeguje, poštujući prije svega tradicionalno pjevanje Kitora, Boke, ali i šireg područja, prevashodno onog dalmatinskog, kojem s aspekta kulture pripada i Boka.

Stoga su i bokeljske klapske pjesme najčešće četvoriglasne, *a cappella*, bez instrumentalne pratnje, ali i uz pratnju mandolina (kao što je zabeleženo u Kotoru još početkom XX vijeka; taj deo tradicije i dalje se poštuje u okviru mandolinskog orkestra HGDCG „Tripo Tomas“), a pjeva ih uglavnom od pet do deset članova.

Početkom XX vijeka u Mulu, malom bokeljskom mjestu nadomak Kitora, češki etnomuzikolog i slikar, Ludvik Kuba zabilježio je pjevanje s pomenutim odlikama, i to ne samo muškaraca nego i djevojaka. Otuda je moguće zaključiti da je klapsko pjevanje u Boki dio tradicije (Primorac, Marjanović 2015). To pjevanje je toliko bitan dio života i rada profesora i kompozitora Nikole Gregovića, da on nalazi vremena i volje da u uvodu svoje antologije iznese podatke o poznatim kotorskim klapama, tada grupama pjevača, kao što su *Deštreгови*, *Maća*, *Vampiri I*, da poimence pobroji njihove članove, voditelje, kompozitore itd. (Gregović 2006).

Nije nimalo slučajno što Nikola Gregović svoju profesionalnu pažnju posvećuje klapskom pjevanju. To su pjesme njegovog djetinjstva i njegovog rodnog grada, nastale u trenucima druženja i odmora, pjevane nakon svakodnevnih poslova – ukratko, to je „pjevanje iz zadovoljstva, gušta“. On, doduše, zna i mnoge paštrovske i budvanske pjesme, ali su mu omiljene bile upravo one klapske, posebno bokeljske i kotorske. Poput klapa koje izdvaja u uvodu svoje antologije, on i dalje njeguje ovaj tradicionalni stil pjevanja. Među takvim pjesmama naročito su mu omiljene pjesme „Karampano, lijepo

Nikola Gregović

ti je ime“, „Šjora Mare štramacera“ i „Pod onom gorom“.

Mnoge bokeljske klape, aktivne tokom druge polovine XX vijeka, vezuju se za lik i djelo Nikole Gregovića, poput *Pet šest sedam*, *Risanke* i *Karampana*.

Karampana je imala veliki broj za-paženih nastupa u gradovima bivše Jugoslavije, kao i izvan njenih granica, a više puta je učestvovala i na čuvenom Omiškom festivalu, te je za mnoge televizijske centre snimala LP ploče i CD-ove. Riječ je o muškoj klapi koju je 1980. u Kotoru osnovao i vodio Nikola Gregović. Naziv klapi njeni članovi dali su po staroj čuvenoj kotorskoj česmi. Na njihovom repertoaru našle su se mnoge pjesme, posebno one porijeklom iz Boke, ali i one sa šireg dalmatinskog područja. Pomenute pjesme je Gregović (osim što ih je publikovao u *Antologiji*), obrađivao i dalje

aranžirao, dajući svoj doprinos razvoju bokeljske klapske pjesme. U decenijama nakon osnivanja, klapa *Karampana* je imala prilike da svoj repertoar uspješno prezentuje širom tadašnje zemlje, ali i u mnogim drugim zemljama.

O navedenom svedoče i reči Tripa Mrkovića, jednog od članova nekadašnje klape *Karampana*, koji je i dalje aktivan kao član klape *Veterani vazda mladi*, na tradicionalnom ljetnjem koncertu u atrijumu tivatskog ljetnikovca „Buća“, posvećenom upravo profesoru Nikoli Gregoviću – prije svega „divnom čovjeku i divnom drugu“: „On je bio stvoren za sve. U klapi *Karampana* nas je bilo devetoro i pjevali smo po inostranstvu. Bili smo prvi koji su poslije rata bili u Sloveniji. Vrijeme provedeno sa profesorom bilo je divno vrijeme. On nije bio samo stručnjak nego se ponašao i kao otac. Vježbao nas je i mnogo toga naučio. Pjevali smo crnogorske, bokeške, makedonske, dalmatinske, starogradske, sve pjesme sa prostora bivše Jugoslavije. Profesor je vazda nešto novo donosio. Mi smo ga pratili i slušali, jer je volio pjesmu i druženje. To fantastično druženje mi nastavljamo i u klapi *Veterani vazda mladi*. Teško jeste. Pjevanje traži velika odricanja, mnogo truda i vremena. Dosta je proba, nastupa, moraš se odricati dosta toga. Ali, sve je to jedna velika ljubav koja nas sve veže. Ljubav prema pjesmi i ljubav prema ljudima. Vidjeli ste večeras koliko je ljudi došlo da nas čuje. To je jedan veliki doživljaj.“

Nikola Gregović svoju pažnju posvećuje i Kotorankama, pa osniva i klapu *Alkima*. Ovo je klapa koja je ime dobila po staroj legendi vezanoj za bokeški svijet vila, posebno za Alkimu, zaštitnicu Kotora. Radeći i s ovom klapom Gregović utiskuje svoj

Sa koncerta u crkvi Sv. Duha u Kotoru

prepoznatljivi pečat, te pored *a cappella* višeglasnog pjevanja, njene članice pjevaju i uz pratnju mandolinskog orkestra. Na repertoaru su im i pjesme drugih muzičkih stilova. Klapa učestvuje na Festivalu klapa u Perastu, i to od osnivanja, gdje je dobijala i nagrade. *Alkima* je imala nekoliko nastupa na televiziji, a gostovala je na koncertima ne samo u Crnoj Gori nego i u Srbiji i Grčkoj. Veliki doprinos dala je i kao vokalna pratnja u pozorišnoj predstavi *Medeja*, režisera Slobodana Milatovića, koja je izvedena na pozorišnom festivalu „Teuta 2008“.

Zbog svojih kompozicija i većeg broja obrada horskih i klapskih pjesama, Nikola Gregović dobija više nagrada i priznanja: Medalju rada (1959), Nagradu oslobođenja grada Kotora (1986), nagradu kulturno-prosvjetne zajednice Crne Gore „Miladin Petrović“ (1989) i druge.

Ostalo je upamćeno i njegovo znanje o dijelu muzičke tradicije rodnog Kotora, koje je zabilježila poznata etnomuzikološkinja dr Zlata Marjanović. Ona je upoznala Nikolu Gregovića 1. oktobra 1996. u Kotoru kada je u hotelu „Vardar“ snimila njegova kazivanja i pjevanja tradicionalnih pjesama: „Ja sam dečko gizdelin“ (u doba božićnih praznika, Marjanović Krstić 1998: pr. 16), đurdevdansku pjesmu „Đurdevdanče, i zelena trava“ (Marjanović Krstić 1998: pr. 22), čuvenu pjesmu koju Peraštani izvode tokom svoje Fašnade, „Oj, vesela veselice“ (Marjanović Krstić 1998: pr. 25), uspavanku „Nini 'pava, zlato moje“ (Marjanović Krstić 1998: pr. 275) i već pominjanu pjesmu „Pod onom gorom zelenom“. Ovu posljednju pjesmu Nikola Gregović tada prezentuje čak i u nekoliko varijanti, jasno naznačivši kako se isti tekst može pjevati na crnogorsku melodiju ali i na melodiju iz Prčanja (Gregović 2006: 36).

Kotoranka dr Gracijela Čulić, lingvistkinja i profesorka francuskog jezika, u tekstu objavljenom u *Godišnjaku Pomorskog muzeja* u Kotoru, oprostila se s posebnim sentimentom od svog dragog prijatelja i saradnika Nikole Gregovića:

„Klapa *Alkima* koju je osnovao kao i *Karampanu* i mnoge druge posvećuje mu ove stihove u znak prijateljstva i zahvalnosti:

*Umoran, pod zvijezdama nisi ni slutio
da je nemirno svitao dan,
i da će poslednja melodija
ostati tvoj vječni san.*

Riječima: „Napustiće temperamentni i skromni profesor Grego ovaj svijet ispred katedrale Svetog Trifuna, u toploj i prazničnoj trinaestojulskoj noći 2010. godine, usnuvši zauvijek uz *Andante spianato* i veliku briljantnu polonezu koju je njegova unuka Vladana Perović uz pratnju nacionalnog simfonijskog orkestra izvodila u Godini Šopena, u zbilja dirljivom i briljantnom finalu jednog bogatog života ispunjenog muzikom“, prof. Tijana Jovović završava *Zapis o Nikoli Gregoviću*.

LITERATURA I IZVORI

- Čulić, G. 2009/2010. Prof. Nikola Gregović: (1926–2010). *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*. Kotor: Pomorski muzej Crne Gore, 443–444.
- Gregović, N. 2006. *Antologija klapskih pjesama*. Kotor: izdanje autora.
- Јововић, Т. 2016. Запис о Николи Греговићу (1926–2010). *Пашићевски алманах II*. Лукетић, М. (ур.). Петровац – Свети Стефан: НБУ „Паштровски алманах“, 204.
- Ковачевић, М. 2015. Nikola Gregović. *Lirica 3: klapska pjesma bokeljskih autora XX vijeka*. Perast: NVO Međunarodni festival klapa Perast, 81–86.
- Марјановић Крстић, З. 1998. *Вокална музичка традиција Боке Коњорске*. Подгорица: Удружење композитора Црне Горе.
- Marjanović, Z. 2015. *Intervju sa Zlatom Marjanović*, decembar 2015.
- Primorac, J. i Z. Marjanović. 2015. *Pjesme dalmatske iz Boke Ludvika Kube (1907. g.)*. Perast: NVO Međunarodni festival klapa Perast.
- [S. n. a.]. *Nikola Gregović (1926–2010)*. [s. a.]. www.festivalklapaperast.com
http://festivalklapaperast.com/fest/index.php?option=com_content&task=view&id=44&Itemid=1
- [S. n. a.]. *Alkima*. www.festivalklapaperast.com
http://festivalklapaperast.com/fest/index.php?option=com_content&task=view&id=120&Itemid=1
- [S. n.]. 2015. *Ljubav prema pjesmi i prema ljudima*. www.radiotivat.com
<http://radiotivat.com/index.php/kultura/18067-ljubav-prema-pjesm.html>
- Vlahović, V. [s. a.]. *Crnogorska muzika*. www.montenegrina.net
http://www.montenegrina.net/pages/pages1/muzika/crnogorska_muzika_v_vlahovic.htm
- Vlahović, V. 1994. *Folklor kao ishodište umjetničkog stvaralaštva u crnogorskoj muzici*. Nikšić: Unireks.

ПЕТРОВЦУ НА МОРУ И БУДВИ: ПОЈ ОД ЉУБАВИ МИЛОРАДА Ђ. ПЕРАЗИЋА

Самоуки музичар, фотограф аматер и наставник музичког васпитања, Петровчанин Милорад Ђ. Перазић (1907–1972) неговао је својом веома широко презентованом музичком делатношћу и музичку традицију Паштровића и Будве (Милошевић 2000: пр. 147а, стр. 183, 184; пр. 166, стр. 191, 192; пр. 167, стр. 192; пр. 165а, стр. 191 и пр. 165б, стр. 191), али је ту традицију „посматрао“ кроз музицирање примерено приморској урбаној култури.¹

Према казивањима његових савременика, али и према доступној литератури, свирао је на различитим инструментима (виолини, гитари, хавајској гитари, хармоници итд.), а бавио се и педагошким радом учећи певању и свирању у хору, тамбурашком ансамблу итд. многе младе у Петровцу на Морју и Будви.

Урбани стил музицирања Перазић је неговао и када је компоновао, у чему не само да се опробао него се и доказао. Према подацима, он је компоновао само две песме, „Пјесму Петровцу на Морју“ и „Пјесму Будви“, које мештани ових градова прихватају и са поносом сматрају делом своје музичке традиције.

Реч је о једноставним, али лепим песмама, за које је сам написао текст, у маниру *далматинске* песме:

¹ Перазић је одрастао у Петровцу на Морју, у којем је упамћен као један од представника музичког и културног живота. Након Другог светског рата преселио се у Будву и живео је у кући породице своје мајке (девојачки Ђуда) у Старом граду. Живот у приморским местима одавно је изнедрио традицију урбаног стила, који је присвојио и Милорад. За више података о Перазићевом деловању на пољу културе у међуратном Петровцу в. Медиговић Стефановић 2013: 65, 66, 67, 72, 101.

Милорад Перазии

„Написао је пјесме 'Петровцу на Мору' и 'Пјесму Будви', те су пјесме баш прави наш приморски мелос, доста су омиљене и слушане“ (Зеновић 2013).

Највероватније је да је ове две песме компоновао у својим познијим данима живота у Будви, као што сведоче казивања његових суграђана: „И то је негдје пред крај компоновао, 'Пјесму о Будви...'“ (Митровић 2014).

Милорадове песме недвосмислено показују какав је он био као човек и као музичар – посветио их је вољеним местима, Петровцу на Мору и Будви, једноставно их тако и назвавши.

Колико је Милорад целим својим бићем посвећен Петровцу на Мору и Будви пре свега „говори“ његов поетски текст. У обе песме он осликава живот ових приморских места; Петровац на Мору „види“ као градић, а Будву омеђује одредницом *Сџари ѓраг*, документујући да је свестан посебне приморске културе коју негују и Петровчани и тзв. Старобудвани. У складу с тим, својом музиком Милорад слика луку, риву, палме, лимун и ловор, растанак заљубљених, дочарава вече у овим местима, када се чују тајновити звуци гитаре највероватније упућени некој „летњој“ љубави, али и песме, његове или налик његовим.

Према уобичајеном принципу, Милорад обе песме компонује строфично. „Пјесма Петровцу на Мору“, у темпу *џанџа*, очигледно је замишљена и као пратња овом плесу, а „Пјесму Будви“ треба изводити полако, као серенаду.

Да су Милорада његови савременици много ценили сведоче не само казивања на основу којих су настали ови редови него и то да су његове песме публиковане у неколико наврата на поштанским разгледницама седамдесетих година XX века. На њима се највероватније налазе нотни запис и рукопис самог Милорада. У архиви породице Зеновић постоји једна, заиста драгоценa, на којој им Милорад честита Нову годину:

„Обје су пјесме публиковане и на разгледницама – на оној из 1970. године Милорад Перазии и његова супруга честитају сретну нову годину мојој породици“ (Зеновић 2013).

Такође, на разгледници насловљеној „Пјесма Петровцу на Мору“ (највероватније и на разгледници с будванском песмом) уз његов нотни запис публиковане су и његове фотографије, јер се овај врли Будванин паштровског порекла бавио и том уметношћу.

Pjesma Petrovcu na moru
Foto i muz. Milorad Perazić

Tingo

1 MA JE DAN GRADICU RED MO-RA TO JE MJE-ŠTO KO IZ NE-KE BAJ-KE SA SVIH STANA ZE-LE-ME-LO, PAL-ME,
IS-POD PALME TU NA MORSKOM ŽA-LU DVOJE MI-LIH SA PU-ĆU O SRC-CI A LA-ZA-RET GLE-DA-O IH ČE-STO
A U LU-CI MIRNO NIŠU BAR-KE A LI TAŠ-MU NIJE HRI-O RE-CI. ČIM SE SUN-CE SA-KRI-JE U MO-RE,
GI-TA-RE ČU-JE SE ZVUK DI-VAN LI JE PETROVA NA MO-RU UZ TA-LA-SA MORSKIH HUK UZ TA-LA-SA MORSKIH HUK

D⁴ 5-7 5-7 A⁹ 6-8 5/4 7 6 5-7 2-4 2-4 2-4 2-4 2-4 2-4 2-4

ПЈЕСМА ПЕТРОВЦУ НА МОРУ

Има један градић поред мора,
То је мјесто ко из неке бајке.
Са свих страна зеленило џалме,
А у луци мирно нишу барке.

Исход џалме љу на морском жалу
Двоје милих шайућу о срећи,
А Лазарећ љедао их чесћо,
Али љајну није хћио рећи

Чим се сунце сакрије у море,
Гићаре чује се звук,
Диван ли је Петровац на Мору,
Уз љаласа морских хук.

У овим нотним записима се препознаје Милорадово музичко опредељење, обликовано урбаним стилем примораца, те он изнад једногласне мелодије петровачке песме, као што се види на разгледници, дописује и ознаке за хармонију који су намењени пратњи гитаре или хармонике.

Када је компоновао ове две песме Милорад није само желео да песмом дочара своју љубав према Петровцу на Мору и Будви него је његова жеља била и да оне послуже као инспирација његовим ученицима, који ће наследити његово схватање музике и традиције.

Међу њима се посебно истиче паштровски композитор и аранжер Бранко Зеновић (1935–2005), који је такође родом из Петровца на Мору.² Следећи пут музике који му је показао Милорад, Бранко исказује колико га цени:

„Сјећам се да је Бранко (Зеновић) покојни много цијенио то што је Милорад радио и да га је упоређивао са неким тада значајнијим именима у свјету музике на ондашњим просторима Југославије, али сматрао је да му није придодата пажња коју је заслуживао и тако даље“ (Хаџић 2014).

Колико су Милорадове песме популарне сведочи не само то што се и даље певају него и то што се јављају у различитим варијантама. Као што јасно напомиње Игор Б. Зеновић, Бранков син, када говори о Милорадовој „Пјесми о Будви“, најдоследнија оригиналу јесте обрада ове песме коју потписује његов отац:

„Са варијацијама је ова што је изводи 'Хармонија', и чуо сам и кад се пјева на неким весељима и концертима, али мислим да је ово варијација. Ово је та

² О професионалном животу и композицијама Бранка Ј. Зеновића, в. у: Зечевић 1999: 63–74; Зечевић, 2012, 182–199; Зечевић 2014: 357–370, Марјановић 2014: 382–384.

тема права коју је гдин М. Перазић записао, то је радио мој тата аранжман и урадио је аранжман за 'Пјесму о Будви'" (Зеновић 2013).³

Уз дозволу Милорада Перазића, Бранко је и аранжирао „Пјесму Петровцу на Мору“. Тај аранжман је првобитно снимљен на магнетофонску траку, али је потом пребачен на компакт-диск, који се сада налази код Игора Б. Зеновића. Песму изводе оркестар Бранка Зеновића и Владо Мрачевић (Зеновић 2013):⁴

„Наиме, снимак је забиљежен са малим саставом извођача од којих данас нико није жив, изузев, чини ми се, Влада Мрачевића – вокал. У овом саставу су се налазили: Мујко Лончаревић – бубњеви, мој отац Бранко Зеновић је свирао клавир, Шпиро Запутовић гитару, Мило Асић флауту, Петар Фатић кларинет и Томо Башић хармонику. То је једини снимак са оригиналном мелодијом 'Пјесме Петровцу на Мору' који нам је доступан“ (Zenović 2014).

Женска вокална група „Хармонија“ из Будве такође веома радо изводи његове песме. Мирјана Пајовић, водитељка групе, написала је аранжман за мешовити хор за „Пјесму Петровцу на Мору“, како би она наставила да се практикује. То се многим допада:⁵

„Његова 'Пјесма Петровцу' знала сам је раније, сад је слушам кад је пјева ова група „Хармонија“, ја иначе волим да слушам њих, моја рођака је Бисерка Боговић, она за мој рачун има изванредан глас“ (Греговић 2013).⁶

³ Овде треба нагласити да Игор Бранков Зеновић посебно негује и поштује Милорадове композиције не само у обрадама него и у оригиналу; тако је на научном скупу „Паштровске музичке теме“, одржаном у Петровцу на Мору 17, 18. и 19. августа 2014, говорио о Милораду Перазићу и извео обе његове композиције, поштујући пре свега, као што је нагласио, „аутентичну мелодију и текст“ (Zenović 2014). Игор (клавир) и његове кћери – Каћа (вокал) и Миља (флаута) често изводе Перазићеве песама у оквиру „Вечери породице Зеновић“, чиме их на леп начин представљају јавности; више на линку: <https://www.youtube.com/watch?v=TxTy8AD4VfM> (приступљено 13. фебруара 2016).

⁴ Игор Зеновић може да говори о Милораду, јер су његов отац и Милорад били не само колеге него и пријатељи: „Били су он и Бранко доста добри, и породично и пословно, Милорад је био доста интересантан човјек“ (Зеновић 2013).

⁵ Женска вокална група „Хармонија“ из Будве готово да је једина група која већ неколико деценија предано негује и изводи песме будванске традиције, као и неке паштровске песме, а њихова водитељка Мирјана Пајовић компонује и нове песме у том стилу (в. Harmonia 1994). У њиховим редовима налазе се и Будванке и Паштровке, што родом, што удајом, сведочећи да се култура Будве столећима унатраг прожима с паштровском културом (више о ЖВГ „Хармонија“ на [S. n. a.] *Ženska vokalna grupa „Harmonija“ Budva*).

⁶ Некима се, опет, такав аранжман не допада: „Пјесме Будви и Петровцу – Има један градић поред мора – они су је мало стилизовали (мисли на ЖВГ 'Хармонија'), мени се то не допада како су је направили!“ (Лукетић 2013).

Pjesma Budvi
Slow Musika i tekst: Milorad Perazić

O div-ni sta-ri gra-de, mi-la bud-vo kra-ju
kad la-ba jsi-ye kre-me, na ra-stanku su-ze

MOJ U TE-BI SRE-ĆU NA-ĐOH MO-RE PAL-ME, CVJE-ĆE SVU-GA. I LI-MUN CVA-JE A LO-VOR STA-RI ŠU-MI U MRA-KU
LE-TE I BEZ-BROJ NEJ-NIH RJE-CI MI-LA DRA-GA DO-VI-DE-NJA. U CVJET-NOM MA-JU, O-PET NA MO- RU

I TI-MO ŠAP-ĆE NAM PJE-SMU DRA-ĆU. O, MI-LA BUD-VO, PU-NA SI ČA-RI LIŠE-PE
I PJE-YAM GRA-DU SVOM PJE-SMU DRA-ĆU.

PLA-ŽE • I FRI-ŠKI MAŠ-TRA-LI A MJE-SEC BLA-ČI DOK SI-JA U NOĆ ČU-JE SE PJE-SMA MI-LI GRA-DE

ПЈЕСМА БУДВИ

О, дивни сѣари ѣраге,
мила Будво, крају мој.
У шеби срећу нађох,
Море, ѡлме, цвјеће свуда.

И лимун цвајѣ,
А ловор сѣари шуми у мраку,
И ѡихо шайѣ нам ѡјесму драју.

Кад лађа с риве крене,
На расѣанку сузе леће,
И безброј њежних ријечи:
Мила драга, довиђења!
У цвјетном мају,
У љетњем жару, ојетѣ на мору,
И ѡјевам ѣраду свом ѡјесму драју.

О мила Будво, ѡуна си чари,
Лијеје ѡлаже и фришки мајсѣрали,
А мјесец блаѣи, док сија у ноћ,
Чује се ѡјесма, мили ѣраге мој!

*

Овај прилог завршавамо некрологом из будванских *Приморских новина* (год. I, бр. 2/1972) којим се непотписани аутор, верујемо мештанин и познаник, опростио од Милорада Перазића:⁷

„Будвани су се, ових дана, са дубоким поштовањем опростили од свог суграђанина Милорада Перазића, учитеља музике у пензији – човјека који је читав свој живот посветио музици и омладини. Многи из генерација младих Будвана, које је овај врсни музички педагог научио да читају и пишу ноте, баш захваљујући томе што им је он био учитељ, завољели су ову племениту умјетност и изабрали је за свој животни позив. У годинама послје рата, када и већи градови нијесу живјели музичким животом, Будва се могла похвалити оркестром, који је био дјело Милорада Перазића. Овај ријетки ентузијаста до краја живота остао је аматер, радећи без икакве накнаде. Највећа награда и радост била му је када би осјетио да звуци његове хавајке допиру до људске душе, када би запазио да је у младом човјеку побудио жељу за музиком, која је читавог њега освојила.

Бројне награде, похвале и признања на музичким смотрама, његова су заслуга. Новчане награде је дијелио до посљедњег динара најдаровитијој ђеци и оним најсиромашнијим. Он није био само врсан педагог већ и изванредан друштвени радник и иницијатор великог броја културних манифестација запажених и ван подручја будванске општине. Много је допринио културном напретку будванског краја, којег је безгранично волио и за којег је компоновао своје најљепше мелодије.

Смрћу Милорада Перазића једно значајно мјесто у културном животу Будве, остало је упражњено. Оно што је урадио на плану културе остаће као драгуљ у богатој културној ризници овога града.

Зато је вијест о његовој смрти од срца забољела сваког Будванина, и сваког човјека који га је познавао.

1907–1972“

LITERATURA I IZVORI

- Греговић, Н. 2013. Интервју са Златом Марјановић, Петровац на Мору.
 Harmonia. 1994. *Harmonia* (audio-kaseta). Budva: Harmonia.
 Зеновић, И. Б. 2013. Интервју са Златом Марјановић, Петровац на Мору.

⁷ Захвалност на овом тексту, фотографијама и двома црно-белим разгледницама дугујем Будванцима – власнику пок. наставнику Милораду Мику Драговићу (1934–2014), и госпођи Марији Шумић која је омогућила да до наведеног материјала дођемо и уступила нам новију – колор разгледницу са Перазићевом „Пјесмом Будви“.

- Zenović, I. B. 2014. Omaž Miloradu Peraziću. U: *Petrovac – Paštrovske muzičke teme*.
<http://butua.com/izvjestaji-reportaze/petrovac-pastrovske-muzicke-teme/> (приступљено 13. фебруара 2016)
- Зечевић, А. М. 1999. Био-библиографија Бранка Зеновића. *Зборник Библиографски вјесник*, година XXVIII, бр. 1/2/3. Цетиње: Централна народна библиотека „Ђурђе Црнојевић“, 63–74.
- Зечевић, А. М. 2012. Приморске мелодије у аранжманима Бранка Зеновића. *Зборник радова Пашићровићи (језик и књижевност)*. Београд – Петровац на Мору: Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, 182–199.
- Лукетић, М. 2013. Интервју са Златом Марјановић, Будва.
- Марјановић, З. 2014. Да се кораци не изгубе: медитеранско-паштровска музика Бранка Ј. Зеновића. *Пашићровски алманах I*. Лукетић, М. и М. Кентера (ур.). Свети Стефан – Петровац: Марко Кентера и Мирослав Лукетић, 357–370.
- Митровић, С. 2014. Интервју са Златом Марјановић, Будва.

ZAGORKA RADULOVIĆ: MUZIKA JE MOJA LJUBAV

Zagorka Radulović, nastavnica muzike u penziji, rođena je 1933. godine u Danilovgradu, od oca Pavla i majke Ane Đedović, rođene Prlja. Bila je udata za pokojnog Đorđa Radulovića, koji je radio kao vozač u Jugopetrolu Kotor. Đorđe je bio ponosan na svoju suprugu Zagu, kao i ona na njega.

Zagorka, koja je bila veoma omiljena kod svih učenika, pripada najstarijoj poslijeratnoj generaciji nastavnika muzike. Radila je kao nastavnica u gimnaziji u Baru i u OŠ „Mirko Srzentić“ u Petrovcu, gdje se i penzionisala. Prije nekoliko godina teško je oboljela i vezana je za postelju. Ona je dala ogroman doprinos školovanju mladih i širenju muzičke kulture. Svojevremeno je sa svojom muzičkom ekipom iz Petrovca bila pobjednik na kvizu Muzičke omladine Crne Gore, u čast Dana mladosti, 25. maja – Titovog rođendana. Za svoj doprinos razvoju muzičke kulture kod mladih dobila je Novembarsku nagradu opštine Budva za 1977. godinu.

Zagorka je za svoj pregalački rad 1961. dobila Medalju rada, a 1979. i jugoslovenski Orden republike sa bronzanim vijencem.

Ova vrijedna žena i prosvjetar bila je i društveno-politički aktivna, član Konferencije SSRN Crne Gore, član Predsjedništva Opštinskog odbora SSRN Budva i Organizacije žena Budve i Petrovca.

Zahvaljujući Organizaciji žena opštine Budva, odnosno predsjednici Ireni Medigović, koja je i predložila da Zagorku uvrstimo u našu knjigu i obavila razgovor sa njom, posjetili smo nekadašnju legendarnu

* Ovaj tekst je objavljen na početku treće knjige Triva Zolaka – *Čudesna moć žene: snaga porodice* (Bar: Adriapublic, 2009). Urednici zahvaljuju autoru na dozvoli da se priča o Zagorki Zagi Radulović nađe i u ovom zborniku.

nastavnicu krajem februara u Petrovcu i saslušali njenu kratku životnu priču. Nerado je pričala o sebi i svojim uspjesima jer smatra da je to davno prošlo vrijeme, a ni njeno zdravlje ne dopušta da se koncentriše na opisivanje svog životnog puta.

Zagorka Zaga Radulović je preminula maja 2009. godine.

EJ, MUŠKO SE RODILO!

Rođena sam u Danilovom gradu 1933. godine, mada nisam bila planirana. Kćerka sam čestitih roditelja, oca Pavla i majke Ane Đedović, rođene Prlja.

Živjela sam u složnoj i harmoničnoj porodici sa roditeljima, dvije sestre i bratom.

Poslije dvije rođene kćerke, roditelji i baba su očekivali da se rodi sin, a rodila sam se ja, treća ćerka. Kako me nisu očekivali, valjda sam zato bila malo zapostavljena, možda nisam dobila svu pažnju koju zaslužuju djeca. Kad je došao brat na svijet, ja sam najednom postala popularna, jer sam bratu pripremila put.

Kad me je pokojna baka Jana povelu u Podgoricu, pitali su je: „Koja ti je to, Jane?“ „Ova je dovela brata“, odgovorila je baba.

Iako sam bila mala kad se brat rodio, ja se i sada rado sjećam svoje nove plišane, plave haljinice, bijelih hulahopkica i crnih lakovanih cipelica, jer me je baba posebno obukla za ovu svečanu priliku. Ej, muško se rodilo! To treba proslaviti, onako kako to i priliči čestitoj crnogorskoj porodici.

Moja sestra Radmila se udala za diplomatu u Beograd, a Slavka je sa završenom srednjom ekonomskom školom radila u nekom preduzeću. Brat Pero je bio visoki privredni rukovodilac u Beogradu i sada je u penziji.

PRVA MUZIČKA GENERACIJA

Moje školovanje do pola mature bilo je u Danilovgradu. Ja sam voljela da idem u fiskulturnu školu, ali je jedina takva škola bila u Zemunu.

Došla je komisija iz Cetinja, koja je tražila talentovanu djecu za srednju muzičku školu. Mnogo je djece bilo ispred osnovne škole u Danilovgradu i samo smo nas dvoje izabrani, ja (Zagorka Đedović) i Svetozar Aleksić. Onda smo nas dvoje, sjedeći na vrh kamiona, u oktobru 1948. došli u Biljardu na Cetinju.

Tako se šest mladih djevojaka iz Kolašina, Andrijevice, Danilovgrada i Cetinja našlo u Srednjoj muzičkoj školi „Njegoš“ na Cetinju, da se, kao prva generacija učitelja muzike, spremi za buduće predavače ove plemenite umjetnosti. Nas šest smo bile nerazdvojne: Lila Ligutić, Mileva Martinović, Milanka Kujačić, Olga Vukićević, Dušanka Krgović i ja, Zagorka Đedović.

I u toj školi smo provele tri godine. Prostorije su bile kao katakombe. Sad je Biljar da moderna i u njoj je muzej. U Biljardi je bila Srednja muzička škola i Vojna muzička

škola, pleh muzika. U internatu su na jednoj strani bili dječaci, a na drugoj djevojke, a kroz sredinu je bio prolaz, dugi hodnik. U sobi je bilo 26 djevojaka. Direktor mi je bio Anton Pogačar, koji je predavao opšti dio predmeta, profesor Šula je predavao klavir, bio je Čeh po narodnosti. Bio je i profesor Jovan Milošević, on nam je predavao solfeđo. Nas šest koje smo završile polumaturu bile smo najprije tu, a onda je tu bilo i djece koja nisu završila polumaturu, pa su morali da se doškoluju da bi dalje pratili nastavu.

Godine 1951. škola se seli u Kotor. Novi grad, novi običaji. Drugačija kultura, to se odmah moglo primijetiti. Direktor škole bio je opet Slovenac Anton Pogačar, a predavali su nam mnogi poznati profesori: Milošević, onaj što je bio admiral Bokeljske mornarice, predavao nam je psihologiju, vrlo kulturni i fin čovjek, zatim profesori Mijušković, Šula, Homen i drugi. Šula nam je predavao i učio nas svirati klavir. Posebno mi je ostao u sjećanju profesor Milošević. Dok bi on predavao, mi djevojke smo ponekad znale da gledamo kroz prozor, a on bi onda rekao: „Djevojke, uđite kroz prozor unutra i zatvorite ga.“ Eto, na kulturni način nam je skrenuo pažnju da smo nekulturne.

Naš internat je bio u Škaljarima, na periferiji grada, a škola se nalazila na drugom kraju, u Dobroti. Do škole smo se prevozili brodom koji je plovio na liniji Kotor – Herceg Novi. Kad zakasnimo na brod, naš šest drugarica smo išle pješice u školu (2 km). Naša škola se nalazila ispod Psihijatrijske bolnice, blizu crkve Sv. Matije. Kada bi padala kiša, a ona je tamo u jesen i na proljeće često padala, mi bismo sve pokisle. Zato smo se trudile da najčešće uhvatimo brod. Naše školovanje u Kotoru bilo je nezaboravno. Grad je lijep i zanimljiv, a i njegovi stanovnici su kulturni i druželjubivi.

Na maturskoj večeri, koja je organizovana u hotelu „Slavija“, bio je prisutan veliki broj zvanica iz Ministarstva prosvjete i mnogo uglednih građana Kotora.

Kad smo završile maturu postale smo prve nastavnice koje su završile srednju muzičku školu. Kako je prosvjeta bila u oskudici za muzički obrazovanim kadrovima, Ministarstvo prosvjete nas je raspoređivalo gdje će ko da radi. Jedni su raspoređeni u Kotor, drugi u Kolašin, neko u Bar, tako da su nas svih šest rasporedili u različita mjesta. Rastale smo se i u početku smo se dopisivale, ali smo kasnije izgubile vezu. Znam za jednu da je umrla, a za druge ne znam ništa. To mi je jako žao jer smo se stalno družile i bile u jednoj sobi. Bogami smo bile i lijepe, pa su u Kotoru mladići zastajkiivali, gledali nas i dijelili nam komplimente. Ali mi smo gledale samo školu. Majka mi je na polasku rekla: „Čuvaj obraz, a za školu kako bude.“

LJUBAV NA PRVI POGLED

U Kotoru se, 1951. godine, upoznajem sa viđenim momkom Đorđem Radulovićem i zaljubljujemo se na prvi pogled. Mladi, lijepi i zaljubljeni vjenčali smo se u Baru 13. decembra 1953. godine. Živjeli smo složno u harmoničnom braku 50 godina. On me je podržavao u svemu, pa sam se mogla uspješno baviti svojim poslom i društvenim aktivnostima. I danas mnogi Petrovčani kažu da smo nas dvoje bili skladan par.

Prva generacija nastavnika muzike u Crnoj Gori, Zagorka je u donjem redu, prva zdesna

Zagorka Radulović u momentu uručivanja poklona predsjedniku Titu

Zagorka sa suprugom Đorđem na obali Dunava u Novom Sadu

Nakon završetka školovanja, 1953. godine, odlazim u Bar i počinjem da radim u gimnaziji u Starom Baru. U ovom zanimljivom gradu se nisam dugo zadržala. Na početku drugog polugodišta, 1954. godine, premještena sam u Petrovac, u OŠ „Mirko Srzentić“. Petrovac je tada pripadao Barskom srezu. U ovoj školi sam doživjela veliki uspjeh kao pedagog i društveno-politički radnik. Sve svoje znanje, sticano godinama, prenijela sam na učenike mnogo generacija, koji su, na moju veliku radost, postigli zapažene uspjehe u daljem radu i životu. Sve što sam radila i za šta sam se zalagala, radila sam sa puno ljubavi, puno volje i entuzijazma. Muzika je za mene posebna ljubav, ljubav kojoj nema ravne.

Moja najveća uspomena iz ove škole, koja je tada imala 200 učenika, jeste ta što je postala prvak u kvizu o Volfgangu Amadeusu Mocartu, kao poklon omladini Crne Gore za Dan mladosti, za Titov rođendan. Pobjedničku ekipu je činilo troje djece: Dubravka Čobrenović, učenica V razreda, Miodrag Vučinić, učenik VI razreda i Zorica Pivić, učenica VII razreda. Oni su sve suparnike eliminisali, i Nikšićane i Podgoričane. I sve su u malom prstu znali. Slušnog dijela bilo je 15 sati, a život i djelo Mocarta 99 stranica. Vrlo lijep koktel su nam pripremili u „Budu Tomoviću“, onda su nam dali na poklon po tri ploče, a za školu magnetofon. Budvani su bili oduševljeni kad su na TV vidjeli da smo mi pobijedili. Đorđe nas je vozio do Podgorice. TV prenos je bio ponedjeljkom. Kako su se tada održavali Dani muzike u Budvi, to troje pobjedničke djece smo svukuda vodili. Taj događaj nikad ne mogu izbrisati iz glave. Bilo je to prije 1977. godine.

Kad je Vlado Stanišić došao da piše o meni poslije tog kviza, ja sam mu rekla da je najbolje da razgovara sa učenicima šta oni misle o meni. Neka oni kažu kakva sam ja, jer to je meni važnije nego bilo čije drugo mišljenje. Onda je Vlado pitao i mog Đoka da li osjeća da je zapostavljen otkako ja radim ovako. Đoko mu je rekao da ne osjeća i da uvijek sve ima spremljeno kad god dođe sa puta. On je bio vozač, pa je dolazio u svako doba dana i noći.

PROZIVKA POSLIJE 50 GODINA

Još me je obradovala jedna stvar. Dok još nisam bila ostala bez noge, zove me moj bivši učenik iz Miločera i kaže: „Mi hoćemo da proslavimo 50 godina polumature i želimo da nas vi prozovete kao nekad.“ Ja znam da se nikad nije slavilo pola mature. Odgovorila sam da ne mogu, jer mi je Đoko skoro umro i ja sam u crnini. On je i dalje navaljivao: „Sve ćemo organizovati, doći će ispred vrata vozač i mi ćemo vas unijeti u kola. Kad dođete u školu vi ćete da nas prozovete kao nekada. Molimo vas prihvatite naš poziv.“

Ja sam rekla da je davno bila 1954. godina kad je završena mala matura i da ja ne znam gdje su sada učenici koje treba da prozovem. On je odgovorio da je to njihova briga, samo da ja dođem. Zovem moje kolegice i pitam šta da radim. Koleginica Lazović kaže da idem, jer bi se i Đoko obradovao da je živ. Noćima ne mogu da spavam i ne znam što da činim. Stevo me zove ponovo. Iako su mi operisane obe noge, ja mu odgovorim da sam se predomislila i da ću doći na proslavu. Njima je bilo mnogo drago.

I na dan proslave dođe mi komšija, koji je nekad bio učenik polumature, i odveze me u novu školu. Na ulazu u školu srijeće me direktor sa buketom cvijeća, a meni suze potekoše. Pribrala sam se i ušla u kabinet biologije, koji je izgledao kao botanička bašta, i svi su me pljeskom pozdravili. Svečanost je otvorena i najprije je govorio direktor, odlično je govorio. Onda je došlo vrijeme da ja prozovem bivše učenike. I ja sad ustajem. Oni mi ne daju da stojim. Rekoh im: kad ste bili mali, ja sam sjedela i prozivala vas, sad ste vi doktori, inženjeri, pravnici, ekonomisti, mnogi možda i dedovi, i ja ne mogu da sjedim. Iako mi je preostala noga strašno otekla, ja sam stajala i prozivala svoje učenike. Pojedinačno sam svakog pitala je li oženjen, udata, šta radi, ima li dece. Kad smo to završili, otišli smo na grob našeg učenika Steva Franovića i tamo položili cvijeće. Poslije dolazimo na terasu „Vile Oliva“, gdje su me čekale brojne čestitke za jubilej i velika torta na kojoj je pisalo: „Srećan jubilej“. Tu smo ručali. Ja ne umijem da ispričam šta su sve ti ljudi o meni govorili, koliko su me hvalili. U sebi sam mislila: E, da ovo sad Đoko čuje, to bi bila radost, mada je on vidio koliko me svi cijene kad je dolazio na priredbe. Ali da čuje šta sad pričaju o meni ovi stariji ljudi, nekadašnja djeca, sigurno bi se divio. Kad sad pogledam sina od Milene, koga sam nekad učila, on je već star. Kakva li tek ja izgledam...?

Voljela sam svoj poziv, iako nisam sa nekim velikim znanjem došla iz muzičke škole. To je bila prva generacija, pa su i naši učitelji učili na nama. Učili su se. Ali, sve

što je o muzici pisano ja sam naručivala, naručivala knjige, naručivala partiture, sve da bih ja to imala, učila i prenosila na svoje učenike.

SUSRET SA TITOM

Još jedno sjećanje. Bio je Kongres SUBNOR-a cijele ondašnje Jugoslavije u Budvi. Ja sam tada bila predsjednica Organizacije žena Budve, šest godina. I kao član Predsjedništva Socijalističkog saveza Crne Gore bila sam delegat na tom kongresu. I Tito je bio, sa njim imam fotografije. Dragan Čulafić je tada bio predsjednik opštine. I mi tu uručujemo poklon drugu Titu, a blicevi sijevaju. Poslije kongresa trebalo je da ručamo u Miločer, ali Kosti Nađu pozli i odmah ga helikopterom odvezoše u Beograd, tako da nijesmo ručali zajedno, nego smo svojoj kući otišli.

Kad sam nešto kasnije došla u Danilovgrad, tata mi daje neku veliku kovertu i kaže da pogledam. Ja otvorih i vidim nekolike slike sa Titom. Umalo da panem u nesvijest. Tata, odakle ti to? On kaže: „Bio je jedan danilovgradski fotoreporter tamo i snimio te sa Titom.“ I tata je, naravno, bio oduševljen.

Kada se u Petrovcu 1980. godine organizovao doček i ispraćaj štafete mladosti, ja sam tom prilikom uputila pozdrav Josipu Brozu, koji se tada već liječio u Ljubljani. Nažalost, umro je naredne godine.

Cijela Jugoslavija je plakala kad je Tito umro, 4. maja 1981. godine. Na njegovoj sahrani u Beogradu bilo je više svjetskih državnika nego na bilo čijoj drugoj.

Čast mi je što imam sliku sa Titom.

NEŽNE BALADE MIMA MITROVIĆA (1941–2010)

Džez je kolektivna igra. Vrhovno uzbuđenje u džezu postiže se stalnom motivišućom tenzijom između solista i ansambla. Uloga svakog člana orkestra neophodan je sastojak u oblikovanju kompletne slike. Istorija je puna primera: diveći se Bejziju, Brubeku, Majlsu i Koltrejnu, zapravo se klanjamo i Frediju Grinu, Polu Dezmondu, Džonu Koltrejnu i Mekoju Tajneru. Na dugom putu džeza taj fenomen opstaje sve do današnjih dana: iza konačnog trijumfa Sonija Rolinsa nenametljivo isijava figura njegovog tromboniste Kliftona Andersona.

Tako je sijao i Nikola Mimo Mitrović.

Rođen je 20. maja 1941. u Budvi. Osnovnu školu završio je u Budvi, gimnaziju na Cetinju, a zvanje hemijskog inženjera stekao na Tehnološkom fakultetu u Beogradu. Trubu je prosvirao još kao dečak, u budvanskoj Gradskoj muzici. Na beogradskim pločnicima je zavoleo džez, pa je ubrzo rešio da pođe u svet, putem na koji su pre njega stupili Lari Vučković, Duško Gojković, Lala Kovačev... Bio je samouk: učio je na otvorenoj sceni sa evropskim džez kolegama. Bio je i radoznao: uz trubu je prosvirao i fligelhornu, flugabon, ventil trombon i flautu, da bi se u kasnijoj karijeri osmelio i da peva, u maniru velikog uzora Četa Bejkera. Spisak njegovih heroja oslikava prirodu njegovog izraza: osim Četa, na njemu su Kliford Braun, Li Morgan, Keni Doram i Majls Dejvis – nežnost i suptilnost nasuprot agresiji i razmetljivosti.

* Tekst je preuzet sa: <http://www.politika.rs/rubrike/Kulturni-dodatak/Nezne-balade-Mima-Mitrovica-1941-2010.lt.html>, a fotografija sa: <http://i0.wp.com/vasapavic.me/wp-content/uploads/2015/04/mimo-mitrovic-1.jpg>. Ilustracija je preuzeta sa: <http://vasapavic.me/legat-nikole-mima-mitrovica>. Priredivači zahvaljuju porodici Mitrović na razumijevanju.

Mimo Mitrović

Posle trinaest godina u pečalbi (Skandinavija, SSSR, Zapadna Evropa...) 1978. godine vratio se u Beograd i odmah dobio stalni posao u trubačkoj sekciji Džez orkestra RTB, umesto Dezidera Repovića. Posle dve godine orkestru će „zafaliti“ trombon, a Mimo će spremno prihvatiti novu ulogu. U međuvremenu, redovno je radio i sa različitim kombo sastavima. Nastupio je na festivalu Pori Jazz, sa YU all-star postavom Trumpets and Rhythm Unit (Duško Gojković, Petar Ugrin, Goce Dimitrovski, Ladislav Fidri, Nikola Mimo Mitrović – trube, Bora Roković – klavir, Krešimir Remeta – bas, Lala Kovačev – bubnjevi) 14. jula 1979. godine. Postao je i stalni član Seksteta Marković–Gut (prva postava: Mića Marković – saksofoni, Stjepko Gut – truba i fligelhorna, Nikola Mimo Mitrović

– flugabon, Miloš Krstić – klavir, Vojin Draškoci – kontrabas, Lazar Tošić – bubnjevi), od njegovog osnivanja u junu 1980. godine. Prvi nastup imali su na Ljubljanskom džez festivalu, pored Dekstera Gordona, Airta Moreire i Jusefa Latifa. Sa ovim sastavom snimio je pet albuma i ponovo obišao svet (Mađarska, Belgija, Italija, Nemačka, Rumunija, Turska, SSSR, Kuba...). Učestvovali su i na čuvenom North Sea Jazz festivalu u Hagu 18. jula 1982. godine. Kao član seksteta ili big benda nastupao je sa legendama džeza, među kojima su Klark Teri, Erni Vilkins, Keni Dru, Toni Skot, Aladar Pege, Alvin Kvin, Sal Nistiko... U leto 1983. godine bio je predstavnik Jugoslavije u orkestru Evropske radiodifuzne unije (EBU Big Band), na koncertu u Stokholmu.

Švedska je i bila njegova sledeća stanica. Otišao je iz zemlje 1988, uspešno nastavljajući karijeru u novoj sredini s različitim velikim orkestrima (orkestar Lansmusiken i Jamtlands Lan, Big Band High Coast) i kombo sastavima. Godine 2004. konačno je objavio (jedinu) album pod svojim imenom (u kvintetu sa bubnjarom Ufeom Flinkom), *This Is The Life* (Liphone Records). Usput, ostvario je još jedan san: osmislio je posvetu Četu Bejkeru (kolaž priče i muzike), predstavljajući ovaj program u Skandinaviji i kod nas. Kasnije je sa sastavom 3 Tool tu ideju raširio uz koncept „Tribute To Trumpet Kings“.

Češći boravci u zemlji u poslednjoj deceniji višestruko su ga inspirisali. U okviru festivala Grad teatar u Budvi učestvovao je u organizaciji džez koncerata, maštajući o međunarodnom džez festivalu u rodnom gradu i o letnjem džez kampu. U sezoni 2006/2007. predavao je džez kao izborni predmet u Umetničkoj školi za muziku i balet

„Vasa Pavić“ u Podgorici. Često je sarađivao s mladim crnogorskim talentom, gitaristom Miloradom Šuletom Jovovićem.

Viđali smo se u hodnicima Radio Beograda, gde je nastavio da dolazi, i na Beogradskom džez festivalu, koji je pratio s velikom pažnjom i radoznalošću. Nikad nije propustio priliku da ukaže na neko novo ime iz Skandinavije koje bi trebalo predstaviti u našoj sredini. Prošlog leta sreli smo se pred zgradom Politike – sa iskrenim oduševljenjem primio je vest o ponovnom okupljanju njegovog seksteta. Sastali su se posle skoro dve i po decenije, 9. oktobra, da puni entuzijazma pripreme program za otvaranje 25. Beogradskog džez festivala. Sa starim društvom iz Big benda RTS bio je ponovo 22. decembra i kao specijalan gost na novogodišnjem koncertu.

Tragično je preminuo u ponedjeljak, 25. decembra 2010. godine.

Za nas džezere ostala je muzika koja će sijati večno. Kao nežna balada „Nancy (With The Laughing Face)“, Džimija Van Hojzena, utisnuta zauvek u rilne jednog davnog albuma Seksteta Marković–Gut.

*Чланови КУД-а „Кањош“ са Тийом, Милочер, март 1975.
(Побједа, 17. март 1975)*

Љубав је ѿјесма:
прикази књига
и компакт-дискова

*Чланови џамбурашкој оркестра из Пејировца између два свјетска рата.
Инструментисте држе (слијева): Милорад Ђ. Перазић, Лейосава – Беба Суђић (?) и Лука Д. Суђић
(љубазношћу Наде Јововић, рођ. Суђић)*

Др Златица Марјановић

МИОДРАГ МИЈО ЗЕНОВИЋ И ЗБИРКА ПЕСАМА *ЂЕВОЈКА* *ЈЕ ГРКИ ПЕЛИН БРАЛА*

Миодрага Мија Зеновића (1944–2012) упознала сам у суботу, 5. јануара 2002, у Петровцу на Мору. Тада се радо одазвао да са мном подели знање о свом музичком наслеђу. Нашли смо се испред Спомен дома „Црвена комуна“, у чијој смо библиотеци провели скоро цело пре подне. Већ након прве песме испоставило се да Мијо зна веома лепо да пева, да у томе неизмерно ужива, а и да уме да пева не било које, већ баш оне традиционалне, паштровске песме. Не штедећи ни себе, ни своје слободно време, тог јануара је Мијо отпевао више од педесет песама.

Казао је тада Мијо и да је родом из села Крстац у Режевићима, описујући своје родно место као „један грумен кућа“. У њему је провео детињство и рану младост, упијајући с великим занимањем знање старијих генерација. То су песме које су, објаснио ми је, „из времена старих, које ја не памтим“. Међу њима му је посебно била драга песма „Бербеђана ружу брала“, коју је у раној младости научио од свога ђеда (који је тада имао око 80 година), а после, са жаљењем је констатовао, „више никад је нисам чуо“. Мијо је и сам на неки начин истраживао, па је од старих Паштровића, иако није имао прилике да сам чује, сазнао и о архаичном *ијевању из љаса* у његовом Крсцу. Казао ми је да је то умео посамом да изведе Крсто Зеновић: „Причали су ми да се пјевало с прстом у уху, потпуно запуши ухо и пјева, нема пратиоца, глас му је дрхтао“. Сазнавао је Мијо да је овакав начин извођења био обавезан део свадбе, али и других народних окупљања, у временима док је, како је објаснио, „село било живо, онда су се скупљали свако вече у другој кући, онда су пјевали из гласа“. Мијо је у детињству радо слушао и *ијевање уз љусле*, поготово када је одлазио

у оближње Каменово, у своју ујчевину, у којем је слушао Стева Дивановића: „Као дијете сам имао вољу да га слушам, пјевао је, а остали су се око огњишта скупљали.“

Није Мијо био само добар познавалац паштровских песама с музичке „стране“, он је такође знао и веома важно место тих песама у свадбеном церемонијалу, потанко ми описујући све детаље који су му познати: од прошње, преко веридбе, до најважнијег дана, недеље, када је венчање.

Мијо је током разговора истакао и да се паштровске традиционалне „пјесме пјевају и дан-данас“, да такође, „не зна да ли ће се сутра пјевати“, али и оно најважније, да ће се „пјевати док их ја будем пјевао!“ Познавање и љубав према паштровским песмама сврстали су Миодрага Мија Зеновића у ред добрих познавалаца паштровске музичке традиције,

те су га његови Паштровићи неизоставно позивали у долове како би својом песмом увеличао разна окупљања. Он је знао да га захваљујући томе веома цене, али се чини да је током разговора са мном добио још једну потврду колико је вредно његово усмено знање, и то од неког са стране, неког ко је објективан.

Вероватно је да се у Мијовој глави годинама рађала и сазревала идеја да своје усмено знање пренесе у писмену форму, да би као преносилац традиције и он имао наследнике. На то је свакако утицао и позив шведског етномузиколога Стена Санда (Sten Sandahl), на моју препоруку, да одабрана група Паштровића – Нико Ђурашевић, Илија Митровић, Жељко Митровић, Јово Митровић, Жељко Рафаиловић, и наравно Мијо, достојно представе делове музичке традиције свог краја (Sandahl 2005). Убрзо после снимања овог компакт-диска два члана ове сјајне скупине су преминула, па је, претпостављам, и то утицало на Мија да реализује своју идеју да сакупи и објави књигу песама из завичаја.¹

И тако, 2011. године Миодраг Мијо Зеновић објављује једну наоко малу, али по садржају и значају велику збирку паштровских песама, разјашњавајући у поднаслову да их је „прикупио и од заборава сачувао“ (Зеновић 2011). У овој збирци Мијо је сабрао неке паштровске епске песме, попут песме Луке Ј. Павловића из

¹ Збирка *Ђевојка је њрки њелин брала* има 40 страна А5 формата и штампана је у тиражу од 200 примерака. Штапање је помогао Радо Миџор из Буњарице. У књизи се налази и пет цртежа Драгана Мијача Брилета који илустрју паштровске песме – „Лука Паштровићима“, „Сјећаш ли се цуро млада“, „Приморкиња коња јаше“, „Љубио се био голуб“ и „Зачух вилу у дубраву“.

1927. године „Са вапора, са Оквитаније“ (којом „отвара“ своју збирку) или песме Андрије Ф. Вукмановића о комитима „Што се оно Тројица замаглила“ (Зеновић 2011: 5–10; 36–39), са објашњењима како су оне настале. Иако каже да је „мало запамтио“, он ипак износи много података, а посебно су важна објашњења која се односе на оне делове свадбене свечаности који су повезани са песмама (Зеновић 2011: 25–30).

Осим тога, у овој збирци он најављује да ће се ускоро појавити једно од најважнијих издања за паштровску музичку традицију, компакт-диск *Пашићровске њјесме: књија ѡрва*, у чијој реализацији активно и с великом вољом учествује, „дижући“ већи број песама (*Пашићровске њјесме: књија ѡрва*, Будва, 2011). Иако већ на почетку наводи „одабрано и записано у Будви, 2004“, Мијо своју збирку заправо повезује са овим компакт-диском, нудећи заинтересованима и поетске текстове свих 14 песама које су одабране да буду снимљене (Зеновић 2011: 13–24).

У збирци је највећи број песама везан за свадбу, било да су оне пригодног текста или љубавног, па се стога, како је и напоменуо током интервјуа са мном, могу изводити и у другим приликама. У збирци објављује оне песме које се певају на свадби, али и оне које се могу певати и у другим приликама, а које нису снимљене на компакт-диску: „С Богом пошли, кићени сватови“, „Добро дошли кићени сватови“, „Ђе поћосмо, доћосмо“, „Текла вода на валове“, „Уз трпезу, низ трпезу, сиви соколе“, „Што у дворе, што пред дворе“, „Полећела два сокола иза планине“, „Ој, ђевојко, душо моја“, „Златни куме и сребрни, лијепо ли сијаш“, „Ој, ђевере, дико наша“, „Јарко сунце на огреву, оће да огре“, „Ој Паштровка горо густа“, „У јаблана високога“ „Честита ти круна била“, „Вазда кад је српска војска“.

Биће да му је међу њима једна од најомиљенијих била песма „Ђевојка је грки пелин брала“, по којој је насловио своју збирку, али чији поетски текст није објавио. Отуда ми то чинимо, управо према певању Миодрага Мија Зеновића:

*Ђевојка је ѡрки ѡелин брала,
Ђевојка је ѡрки ѡелин брала.*

*Ђевојка је ѡрки ѡелин брала,
Пелин брала, ружу мирисала:
– Ој, ружице, и ја бих ѡе брала,
Али не знам коме бих ѡе дала.
Коме сам ѡе ја давала,
Није више међу нама.*

Миодраг Мијо Зеновић (1944),
5. јануара 2002, Петровац на Мору,
Марјановић 2013: пр. 655

Крстац/Петровац

Ђе - вој - ка је гр - ки пе - лин бра - ла,

ђе - вој - ка је гр - ки пе - лин бра - ла:

Ко - ме сам те ја да - ва - ла, ко - ме сам те

ја да - ва - ла."

Миодраг Мијо Зеновић је скроман, те се у својој збирци не потписује као аутор, него као прикупљач. Зато је наш задатак да истакнемо његов значај, јер збирка *Ђевојка је ѿрки ѿелин брала* не само да је настала из племенитих разлога (да и након Мија буде оних који ће паштровске песме певати) него је истовремено и сведочанство традиције једног времена, у коју се својим речима и својом песмом уткао и сам Миодраг Мијо Зеновић.

ЛИТЕРАТУРА

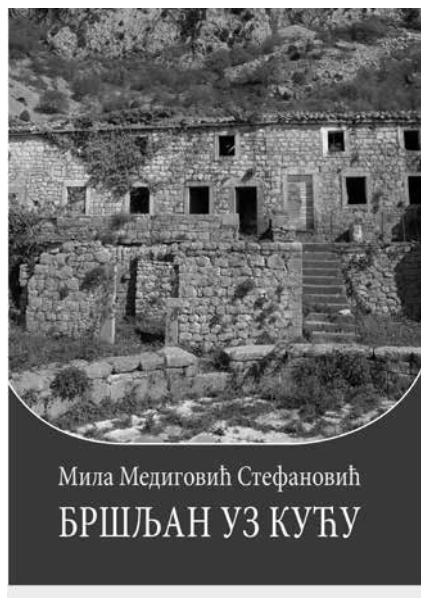
- Зеновић, М. 2011. *Ђевојка је ѿрки ѿелин брала*. Петровац на Мору: самостално издање прикупљача.
- Марјановић, З. 2013. *Народна музика Боке Кошорске и Црнојорској ѿриморја: докѿјорска дисертѿација*. Београд: Факултет музичке уметности.
- Пашѿровске ѿјесме: књија ѿрва. 2011. Компакт-диск. Будва: Будва концерт и Multimedia Group д. о. о.
- Sandahl, S. 2005. *Music from Montenegro*. Caprice Record, CAP21741. CD.

БРШЉАНИ И КУЋЕ МИЛЕ МЕДИГОВИЋ СТЕФАНОВИЋ

Повијушу именовану у наслову књиге Миле Медиговић Стефановић, истраживачи симболичких представа тумаче као „женски симбол који открива потребу за заштитом“ (Ševalije, Gerbran 2004: 90). Трајност флоралне снаге бршљана и његову постојаност има и кућа која, према речима Гастона Башлара, „казује неку интимност“ (Bašlar 2005: 82).

Набројане особине женскости, заштите, трајности, постојаности и интимности поседују тек понеки аутори и написане књиге. Насловом *Бршљан уз кућу* Мила Медиговић Стефановић уписује се у тај пробрани низ публициста који већ деценијама женском руком, постојано и трајно, причама, есејима и научним студијама, указују на важност истраживања културно-историјске баштине родног и изабраног завичаја. У питању су Паштровићи, древно племе опевано у многим записима којима се крајем 2014. прикључује и књига *Бршљан уз кућу*. Низом „паштровских есеја“ ауторка још једном пише о завичајној шкатули, подвижницима Боке Которске и приморја, споменицима које не заобилазе сународници, али ни туристи Будве, Петровца и Светог Стефана.

Осам текстова у првом делу књиге именованом „Есеји“ и двадесет и четири песничка бисера у „Завичајној шкатули“ обједињује жеља ауторке да обнови сећање на духовника и романтичара Дионисија Миковића (1861–1942) и друге знамените Паштровиће. Предана истраживању историје музичког живота, Мила Медиговић Стефановић је, као сарадница Центра за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевцу, проучила и за штампу припремила студију *Музички животи Крајујевца* (1835–1965). Истраживачки напори аутор-

ке *Бршљана уз кућу* о „мермеру и звуцима“ града којим тече Лепеница приближавају Милу Медиговић Стефановић културним посленицима о којима неуморно пише. Један од њих, Дионисије Миковић, био је сарадник у више од тридесет часописа и листова од *Српској мајазина* (чији је био покретач), преко сомборске *Духовне слираже*, до реномиране *Босанске виле* из Сарајева. Можда је најпознатији спис свештеника из Челобрда *Пашћировска свадба* (1891), а свадбени ритуал у ареалу од „Куфина до Бабина Вира“ и до данас се задржао у селима Крстац, Режевићи, Жуковица и Чами До. Везаност ауторке *Бршљана уз кућу* за биографију Дионисија Миковића вишеструка је јер је Мила Медиговић Стефановић, идући Миковићевим „трагом“, савременим сред-

ствима научне анализе интерпретирала етнографску симболику паштровске свадбе (Стефановић 1995). Тумачење свадбених ритуала у Паштровићима призива ритам весела које је неодојиво од музичких образаца. Од просидбе, веридбе, до прве посете нове невесте своме роду (обичај знан као „упрвије“) нижу се текстуални и вокални напеви, јер „свадбени ритуал у драмском низању и редоследу прати свадбена песме“ (Стефановић 1995: 24). Дионисије Миковић, аутор списка *Пашћировска свадба* (објављен 1891. године), истраживач Урош Ј. Зеновић и интерпретаторка свадбених ритуала завичаја Мила Медиговић Стефановић истичу да и у песмама које прате обред „преовлађује свечано расположење које се огледа у раскошној светлости младости, лепоте и богатства...“ (Стефановић 1995: 24).

Обимом највећи текст у књизи *Бршљан уз кућу* проистиче из вишегодишње везаности ауторкине за истраживања паштовских свадбених корака и нарочито музичке културе Паштровића. Иста је била предмет текста Миле Медиговић Стефановић у првом броју *Пашћировској алманаха* (Медиговић Стефановић 2014б: 353–356). У репрезентативној публикацији која сабира искуство друштвеног, привредног и културног живота Паштровића, Мила Медиговић Стефановић је написала прилог „Музичка култура Паштровића“, који стоји на почетку поглавља Музичка дјелатност. Усмено певање код припадника племенске заједнице реализује се током свадбеног обреда, тврди Мила Медиговић Стефановић. Ипак, пре свадбе „пјесма је пратила и препознатљиве моменте успаванки, најблискијег контакта мајке и дјетета“ (Медиговић Стефановић 2014б: 353). Песма за успављивање одојчади пева се одмалена сваком детету и тиме се будући човек припрема за буку и бес свакодневице, али и за слушање хармоничних звукова не само свога, паштровскога

краја. Музичка баштина древних времена оживотворена је у минулим вековима не само примарним контактима (мајке и детета) већ и организацијом установа које баштине грађанску музику поднебља. Први облици удруживања били су оркестар Друштва „Приморје“ за напредак и пољепшање Петровца и околице и Мјесни одбор Јадранске страже у Петровцу на Мору, да би се наставило све до наших дана. Такође, ту је и музички састав при Друштву трезвености у Режевићима.

Поетика писца *Пријовијесџи црногорске и њриморске*, преломљена кроз призму текстова „Скочидјевојка“ и „Горде, или како Црногорка љуби“ у интерпретативном огледалу Миле Медиговић Стефановић истиче покушаје Руже Мркоњић (родом из Шестана крај Скадарског језера) да се уда за домицилног Стевана Калођурђевића из Паштровића. „Дар у процјепу стабла је вјечни закон скривања женске интиме“ (Медиговић Стефановић 2014а: 74), пише ауторка *Урамљених љеђовања* у својој најновијој књизи. Сличну тематску осујећеност Медиговић Стефановић увиђа и у другој Љубишиној приповеци коју анализира „из женског угла“. Женска судбина у патријархалној средини у фокусу је пажње и приче „Горде, или како Црногорка љуби“ и интерпретативног поступка ауторке *Бриљана уз кућу*. Медиговић Стефановић истиче – „кроз колективну нетолеранцију моделована је опресивна парадигма жене жртве“ (Медиговић Стефановић 2014а: 80). Пишући о „семантици женскости“ у приповеткама Стефана Митрова Љубише, Мила Медиговић Стефановић у потпуности успева да „напица“ женски сензибилитет у нарацијама најпознатијег књижевника паштровског поднебља.

Читање текстова Стефана Митрова Љубише у медитеранском контексту преко велелепне Броделове визије Средоземља, ауторка прати од „Причања Вука Дојчевића“, до најличнијег Љубишиног текста „Животопис“. Броделов текст о Медитерану сличан је по структури записа горштачком искуству живота на обалама Јужног Јадрана који еманира Љубишина проза, истиче ауторка монографија о историји библиотека у Крагујевцу и Јагодини.

Осим о литерарним квалитетима књижевног и публицистичког дела Стефана Митрова Љубише, ауторка песме „Медитеранска носталгија“ изјашњава се и о политичкој каријери писца „Кањоша Мацедоновића“. Наслови овог профила у *Бриљану уз кућу* су „Љубиша власник и творац историје“, „Историичност у Љубишиним текстовима“ у којима је скициран друштвени рад „заступника“ Паштровића у Царевинском већу у Бечу.

Књига *Бриљан уз кућу* обилује библиографским изворима и референтном литературом која заинтересованог читаоца „везује“ за текстове о Љубиши и осврте на позоришне инсценације његовог *Кањоша Мацедоновића* у два режијама Виде Огњеновић (1989, 2011). Редитељска решења поставки драме *Кањош Мацедоновић* Виде Огњеновић приближавају „паштровске теме и дилеме“ нашем узаврелом времену, казује Мила Медиговић Стефановић.

Истраживачка парадигма постављена већ у првим реченицама *Бриљана уз кућу* о потреби да се презентује културна историја Паштровића тек предговором

књизи и поглављем „Завичајна шкатула“ добија свој пуни смисао. Ауторка, иначе, у књизи *Бриљан уз кућу* потенцира поетско, митско и музичко искуство које је формирало њен завичајни ареал. У овој књизи тежиште је на „поетској афирмацији Паштровског приморја“ чему доприносе испитивања свадбеног (у здравицама), али и „посмртног корака“ који постоје у поетици паштровских тужбалица. Значајни елемент здравице је „добра молитва“ која почиње стиховима: *Игра се данак и срећа / Данак је: бијел, весео...* (Медиговић Стефановић 2014а: 46), а битни су „припјевци уза здравице“ и почаснице који се такође певају. С друге стране, „нарицање у стиховима“ (како је песме о мрелом називао Вук Стефановић Караџић) проистиче из староставних обредних ритуала које ауторка детаљно анализира. Текст тужбалица праћен је мелодичношћу трагања за тајнама збивања и бивања у Паштровићима чија је музичка баштина постојани основ поезије и збиље чаробног крајолика.

Лични тон близак интимној исповести у приморским песмама које исписује Мила Медиговић Стефановић једна су од многобројних вредности збирке есеја и поезије *Бриљан уз кућу*. У песмама ауторка реферира на познате „паштровске мотиве“ („Скочидјевојка, паштровска пепељуга“) и на теме којима су се бавили драмски писци (песма „Три сореле“, драмски текст Стевана Копривице).

Ипак, песма „Мој родни лист“ само је ауторкин поетски извод из књиге рођених.

ЛИТЕРАТУРА

- Bašlar, G. 2005. *Poetika prostora*. Čačak: Gradac.
- Ševalije, Ž. i A. Gerbran. 2004. *Rečnik simbola: mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*. Novi Sad: Stylos art.
- Стефановић, М. 1995. *Невесџа у свадбеном крућу*. Подгорица: Октоих.
- Медиговић Стефановић, М. 2014а. *Бриљан уз кућу*. Будва: Копирајт.
- Медиговић Стефановић, М. 2014б. Музичка култура Паштровића. *Пашћировски алманах I*. Лукетић, М. и М. Кентера (ур.). Свети Стефан – Петровац: Марко Кентера и Мирослав Лукетић, стр. 353–356.

Др Златица Марјановић

КОМПАКТ-ДИСК ПАШТРОВСКЕ ПЈЕСМЕ: КЊИГА ПРВА

Исконска снага и непобитна лепота паштровске народне музике окупила је групу Паштровића око једне замисли – очувања свог музичког наслеђа. Свој музички либро – *Паштровске пјесме: књига прва* „пишу“ баштинари Миодраг Зеновић, Јово Митровић, Жељко Рафаиловић и Војо Срзентић (Аутохтона пјевачка група „Паштровићи“), одабравши за њен садржај најкарактеристичније паштровске песме.² Као неизоставни део паштровског свадбеног церемонијала, ове песме својим особинама откривају своје некадашње обредно порекло. У прошлости су певане по паштровским селима расутим дуж Паштровске горе, традиционално унисоно, без икакве инструменталне пратње. То су песме засноване на одређеним мелодијским моделима тонског низа ужег опсега, којима се изводи већи број пригодних и често веома дугачких поетских текстова. Учене су од старијих, усменим путем, а на исти начин су и

* Компакт-диск *Паштровске пјесме: књига прва*, са истоименом репрезентативном пратећом брошуром (32 стр.) на којој се налазе стихови свих песама и пратећи материјал, објавили су 2011. године Будва концерт и Multimedia Group д. о. о. из Будве; за издаваче: Зоран Ђулафић и Марко Кентера; главни и одговорни уредник: Зоран Ђулафић; редакција: Зоран Ђулафић, Јово Митровић, Миодраг Зеновић, Војо Срзентић и Жељко Рафаиловић (секретар); рецензент: мр Злата Марјановић; арт директор: Маринко Лугоња; технички уредник: Владимир Владић; фотографија: Славен Вилус и Адам Радосављевић; штампа CD-ова: Змекс, Београд; штампа омота: Публикум, Београд; тираж 1500.

преношене. Уз такво учење, обавезна је била и напомена „учитеља“, припадника старије генерације, која се песма пева у којим деловима свадбе. Начин живота, поготово у последњих неколико деценија, „донео“ је много тога новог и позитивног у Паштровиће. „Примакао“ их је ближе обали Јадранског мора, али је скоро потпуно „однео“ у заборав не само начин живота по селима у залеђу и многе делове свадбених обичаја него и традиционално групно једногласно свадбено певање.

Да би старим паштровским песмама ипак била омогућена даља пракса, и да би их, као што сами Паштровићи кажу, *ђојали*, односно *дизали* (започињали) и млађи, ова група Паштровића се с великим ентузијазмом, али и нескривеном љубављу према песми, упустила у овај значајан подухват. Према сопственом нахођењу, препустили су Зорану Ђулафићу да одабраним паштровским песмама подари ново, модерније „рухо“, те су песме на овом компакт-диску аранжиране на основама дур-мол система и тзв. западноевропске хармоније, уз инструменталну пратњу. Отуда је уз понеку од песама, на пример, „донет“ звук мандолина, као асоцијација на столетни паштровски живот у једном делу приморја, или на музицирање забележено у првој половини XX века у Петровцу на Мору. Истовремено, Паштровићи и њихов пријатељ Ђулафић никако не желе да потпуно отуђе своје песме од оригиналног, традиционалног „звука“ руралног стила својих предака, на којем су и сами поникли, па једна од песама почиње *a cappella* и једногласно („Ћилик тица ћиликтала“), поједине песме су засноване на истим мелодијским моделима, а разликују их поетски текст и аранжмани и, напослетку, неке су осмишљене уз звуке гусала. Тиме чланови ове посебне паштровске певачке групе показују колико су поносни на своју богату, слојевиту, драгоцену и по много чему посебну музичку традицију, а нарочито на паштровске песме, доприносећи оваквим подухватом оном најбитнијем – да их Паштровићи и даље певају.

На овом албуму објављено је 14 песама:

1. „Вријеме се веселити“ (2' 31")
2. „Ој радости веселости“ (2' 47")
3. „Врани се коњи седлају“ (2' 38")
4. „Маглица се поврх брда вила“ (4' 54")
5. „Паде цвјетак неранце“ (2' 26")
6. „Зачух вилу у дубраву“ (8' 54")
7. „Три су ми горе високе“ (7' 55")

8. „Љубио се био голуб“ (5' 12")
9. „Пале су патке“ (2' 52")
10. „Садих дуњу на планину“ (7' 31")
11. „Ћилик тица ћиликтала“ (3' 36")
12. „Вино пије Дојчин Петар“ (3' 57")
13. „Јунак јунака оком погледа“ (3' 52")
14. „Приморкиња коња јаше“ (6' 27")

Композицију и аранжман свих песама потписао је Зоран Ћулафић, извршни продуцент; вокали, су осим четири члана Аутохтоне пјевачке групе „Паштровићи“, били и Небојша Ћулафић, Ранко Вујовић, Мићо Вујовић и Зоран Ћулафић; кларинети: Божидар Милошевић; гусле („Три су ми горе високе“): Зоран Ћулафић; фруле („Маглица се поврх брда вила“, „Зачух вилу у дубраву“): Млађен Василевски; гитаре: Зоран Ћулафић и Миодраг Јововић; мандолине: Зоран Ћулафић.

LJUBAV JE PJESMA – NOVI KOMPAKT-DISK ŽVG „HARMONIJA“

Ženska vokalna grupa „Harmonija“ iz Budve decenijama sakuplja, obrađuje i izvodi pesme Crnogorskog primorja. Sva lepota ovog podneblja sadržana je u prelepim tekstovima pesama objavljenim na četiri nosača zvuka – na jednoj kaseti i tri CD izdanja.¹ Mirjana Pajović je umetnički rukovodilac ove grupe, marljivi sakupljač narodne muzičke baštine i autorka mnogobrojnih originalnih kompozicija posvećenih mediteranskom podneblju.²

Na repertoaru Ženske vokalne grupe „Harmonija“ nalaze se kako izvorne, tako i originalne pesme napisane u duhu primorja. Osim *a cappella* numera, ansambl izvodi i kompozicije uz instrumentalnu pratnju Dana Adrovića (harmonika i klavijature) i učenica budvanske niže muzičke škole – Irene Radonjić (klavijature) i Marije Martić (klavijature). Aranžmane za pesme instrumentalnog, „orkestarskog“ zvuka radili su poznati umetnici, muzičari i ljubitelji muzike primorja: Zoran Proročić – višedecenijski aktivni vođa kotorskih klapa i osnivač Muzičke radio-nice, potom Vladimir Begović – advokat i samostalni umetnik iz Kotora (takođe i član grupe Muzička radionica), zatim, Anđelko Đuranović iz Tivta – samostalni umetnik i član grupe Montenegro singersi, kao i Aleksandar Magovčević – samostalni umetnik i vođa podgoričke grupe Atlas.

¹ Ženska vokalna grupa „Harmonija“ je 2009. za RTCG snimila 18 televizijskih spotova u Budvi, Reževićima i Petrovcu. Reditelj spotova bio je Husein Bato Dukaj iz Podgorice.

² Mirjana Pajović je od osnivanja grupe (pre 33 godine) njen umetnički rukovodilac, a predsednici su bili Dragan Duletić, Branka Medin Stanić i Srđa Popović, dok je aktuelna predsednica ponovo Branka Medin Stanić. Ovaj podatak, kao i mnogobrojne druge korisne podatke o istorijatu Ženske vokalne grupe „Harmonija“, dobili smo iz napisa Mirjane Pajović, kao i iz izvora koje nam je ustupio Dušan Medin, te im od srca zahvaljujem.

Godine 1994. Ženska vokalna grupa „Harmonija“ snima prvu audio-kasetu, nazvanu *Harmonia*, po samoj grupi i po prvoj pesmi na kaseti. Tematika pesama upućuje na primorske teme; obrađeni su, pre svega, motivi prirodnog okruženja – mora, obale, sunčanih dana, morskih ljubavi. Prema rečima Mirjane Pajović, dominira primorsko-zabavni (mediteranski) melos, osim pjesme „Soko“ u kojoj preovlađuje etno-melos. Prvi kompakt-disk *More ljubavi* snimljen je 2001. i sadrži originalne pesme Mirjane Pajović, kao i narodne pesme primorskog kraja. Naredni kompakt-disk pod

nazivom *Sitan kamen*, vokalna grupa „Harmonija“ objavljuje 2007. godine. Ovo je pravi biser folklorne baštine jer čuva i javnosti na uvid pruža devet tradicionalnih paštrovskih, budvanskih i primorskih pesama, izvedenih *a cappella*.

*

Najnoviji projekat *Ljubav je pjesma* posvećen je, pre svega, lepoti drevne Budve. Izdavač je Copyright d. o. o. iz Budve, za izdavača Marko Kentera, urednik izdanja je Nemanja Kuljača, a umetnički urednik izdanja Marinko Lugonja. Fotografije i grafički dizajn delo su Igora Trnskog, Slavena Vilusa i Dragana Milovanovića, CD-ove je štampao Partner prom iz Beograda, a omot firma Publikum iz Beograda.

Na CD-u *Ljubav je pjesma* nalazi se 10 kompozicija. Izvodi ih vokalni ansambl u sledećem sastavu: prvi soprani – Marija Šumić i Marijana Mitrović; drugi soprani – Biserka Bogović, Marija Lazarević i Jadranka Uzelac; prvi altovi – Vesna Milović i Katarina Popović; drugi altovi – Julijana Kalajanović i Mirjana Pajović, pod čijim umetničkim rukovodstvom ansambl deluje godinama.

Autori tekstova i muzike su Mirjana Pajović, Žarko Petrović i Radmila Mudrinić, a autori aranžmana Aleksandar Magovčević, Anđelko Đuranović, Zoran Proročić i Vladimir Begović.

Prva, naslovna kompozicija – „Ljubav je pjesma“ delo je Mirjane Pajović. Autor aranžmana je Aleksandar Magovčević. Ova strofična pesma harmonizovana je na durskoj tonalnoj osnovi. Zbog teme koja simbolizuje večiti ideal ljubavi, kompozicija je himničnog karaktera. Konceptcija je takva da vokalna grupa peva po dve strofe, a zatim refren koji počinje stihom *Ljubav je pjesma* pevaju svi zajedno u svečanom duhu. U finalu je dat još jedan katren u refrenu, kao svečana oda ljubavi.

Druga pesma na CD-u je „Budva u srcu“, autorke Mirjane Pajović. Aranžman baziran na kombinaciji žičanih i duvačkih instrumenata lepršavijeg zvuka napisao je Anđelko Đuranović. Solistkinja započinje strofu i nakon dva katrena pridružuje se još

jedan glas. Tako su izložene prve dve strofe, a zatim svi zajedno pevaju refren: *Budva u srcu mom...* Nakon toga na isti način slēdi treća strofa, pa refren koji se ponavlja dva puta i na kraju lajtmotiv: *Sanjati*. Kompozicija je u celini plasirana na durskoj osnovi, u umerenom tempu.

Narednu pesmu „Sunčan dan“ napisala je, takođe, Mirjana Pajović, dok je autor aranžmana Aleksandar Magovčević. Po tekstu i muzičkom materijalu ovo je kompozicija veselog, igrackog karaktera. Kroz poetski tekst obrađuju se motivi leta – miris ružmarina, topli vazduh, spas na plaži i u hladu, zabava uz vino i more. Sama koncepcija pesme je jednostavna, u pitanju je strofična forma – nakon dve strofe izložen je refren kojim pevači pozivaju sve na plažu Mogren. Zatim slede nove dve strofe, pa opet isti refren.

Četvrta kompozicija na disku je „Budvanska rivijera“. Autor teksta i melodije je Žarko Petrović, a aranžmana Anđelko Đuranović. Ovo je još jedna predivna razglednica Budve. Poetskim tekstom prosto se mame ljudi da dođu i uživaju u lepotama ovog drevnog grada, Svetog Stefana, Miločera i Petrovca. Kompoziciju krase i mediteranski melos koji se posebno čuje u korišćenju tzv. mediteranske vođice – VII stupnja u durskom tonalitetu, koji se kreće pokretom naniže. Vesele teme primorja oslikane su durskim tonalitetom, u umereno brzom tempu, a aranžman sadrži grupu žičanih instrumenata koji dodaju još malo primorskog „folklor“...

Kompoziciju „Kapetan bijelog broda“ napisala je Mirjana Pajović, dok je autor aranžmana Aleksandar Magovčević. Ovo je priča o nostalgичnom kapetanu koji misli na svoju dragu, na staru majku, na rodni kraj. Tuguje, no ipak ga održava sećanje na porodicu, žuti limun iz bašte, smokve, pesme ribara, karnevale. On zna da će se jednom vratiti svome domu. Iako je tekst pesme setan, horski materijal koji u homofonom stavu izvodi vokalna grupa vedrog je duha – u duru, s plesnim ritmom koji potencira diskretna ritam sekcija.

Kompoziciju „Širuni“ napisala je Mirjana Pajović, a autor aranžmana je Zoran Proročić. Ovo je vesela karnevalska pesma kojom se pučani pozivaju na feštu ribara. Horski glasovi su skladni, usklađeni volumenom i bojom i dinamički kontrastiraju prilikom izlaganja strofa i svečanog refrena-zdravice. Strofa se svi pozivaju da dođu na takmičenje ribara, na feštu gde može da se uživa u najlepšim vrstama riba i vina. Nakon dve strofe sledi refren. On je sačinjen od dva katrena, pri čemu prvi ima ulogu zdravice. O tome svedoči završni tekst:

*Gdje ste „Širuni“;
budvanski ribari?
Vina nam crvenog
svima natočite.*

Sedma pesma „More ljubavi“ je kompozicija Mirjane Pajović. Autor aranžmana je Vladimir Begović. Ovo je lirski, elegična kompozicija. Data je u laganom tempu. Nakon dužeg instrumentalnog uvoda solistkinja peva početak strofe, a zatim hor peva refren.

Poetskim tekstom veličaju se more i njegove obale uz koje su generacije rasle, stasavale, volele se i snevale život.

Naredna kompozicija „Priča o ljubavi“ jedna je od tri kompozicije na CD-u, koja je napisana u molskom tonalitету. Autorka muzike i teksta je Mirjana Pajović, dok je aranžman delo Aleksandra Magovčevića. Pravi ljubavni tekst koji u svim strofama govori o nemiru duše i slatkim strastima. Refren potvrđuje da je ljubavna priča najlepša priča.

Deveta pesma na CD-u zove se „Eto to je more“, autorke Mirjane Pajović. Aranžman je napravio Aleksandar Magovčević. Na molskoj tonalno-harmonskoj podlozi tekst je ritmizovan u mešovitom taktu 7/8. Ovaj ritam ističe i ritam sekcija malo naglašenija u aranžmanu pesme. Kao i u prethodnim kompozicijama forma strofa i refrena je pravilna – u pitanju su rečenične strukture u strofama, kao i forma perioda u refrenima.

Poslednja na albumu jeste pesma „Prave ljubavi“ nastala iz pera Radmile Mudrinić. Autor aranžmana je Aleksandar Magovčević. Pesma je izložena u molskom tonalitету. Tekstom se veličaju prirodne lepote Lovčena, čempresa kraj puta, plavi horizont mora, kao i lepota i značaj Budve, grada prave ljubavi. Drevne lepote Budve trebalo bi da se čuvaju i da se nikada ne napuštaju, kao što su u Budvi ostali Kadmo i „Harmonija“.³

Kompakt-disk *Ljubav je pjesma* vreden je projekat crnogorske muzičke produkcije. Tekstovi pesama upućuju recipijente na izuzetne prirodne lepote ovog podneblja. Blaga klima, zdrava hrana i mediteranski šarm neprocenjivi su u crnogorskim resursima turizmologije. Duga i istrajna ljubav primoraca prema svom rodnom tlu ogleda se u neumornim akcijama oživljavanja običaja i kulturnih zaostavština prošlosti. Jedna od takvih vrednih, kulturnih institucija jeste i Ženska vokalna grupa „Harmonija“ koja više od tri decenije oživljava primorske slike i primorske melodije i oblači ih u novo, slušaocima prijemčivo i dragoceno ruho.

³ U Budvi je 1972. osnovano KUD „Kanjoš“ koje je uglavnom radilo kao folklorno društvo. Ubrzo se javljaju i druge sekcije, a među njima i Mješoviti gradski hor KUD-a „Kanjoš“. Ovaj hor se ubrzo transformiše i iz njegovih redova se izdvaja muška klapa Kadmo, a potom ženska vokalna grupa, koja je osnovana 1983. godine, kao vokalna grupa KUD-a „Kanjoš“ iz Budve, u čijem sastavu je radila sve do 1989, kada se osamostalila i dobila sadašnji naziv – ŽVG „Harmonija“.

Podaci govore o tome da je poznati novinar i prevodilac Bratislav Bato Kokolj, inspirisan legendom o postanku Budve, predložio je da ova ženska vokalna grupa preuzme naziv „Harmonija“, po plavokosoj kraljici Harmoniji, ženi feničanskog kralja Kadma, jer su njih dvoje prema legendi osnivači Budve.

Будванска Градска музика, 1955. (фото Јосип Шуљак)
(љубазношћу Лауре Шуљак)

Прилози

*Чланови оркестра Друштва „Приморје“ за најредак и њољейшање Пејировца и околице, слијева:
Нико М. Перaziћ, Милорад Ђ. Перaziћ, Лука Н. Перaziћ и Лука Д. Суђић, Пејировца на Мору, 1928. (?)
(приватна колекција Паштровића)*

МУЗИКА У ПАШТРОВИЋИМА: ПРИЛОГ БИБЛИОГРАФИЈИ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Ова библиографија садржи попис разнородне грађе која се односи на музику у Паштровићима, публиковане као посебна издања (књиге), некњижна грађа (рукописи, разгледнице, плакати, позивнице, CD-ови...) и електронски извори објављени у штампаном или електронском облику до сада. Приликом одабира грађе о музици примјењен је критеријум којим је ова тема третирана у ширем контексту. Тако су, осим прилога из музике, библиографијом обухваћене и разне народне пјесме (сватовске, погребне...) из Паштровића, које су сакупљали и објавили Вук Стефановић Караџић, Вук Врчевић, Дионисије Миковић, Јован Вукмановић и други.

Према начину израде ова библиографија спада у групу примарних, јер је највећи дио библиографске грађе пописан *de visu*, тј. непосредним исписивањем података са примјерка описиване публикације. За прикупљање грађе и израду библиографије коришћени су сви доступни извори, прије свега, већ објављена *Библиографија о Паштровићима* (одјељак Музика), каталози Националне библиотеке Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“ (лисни и електронски), Узајамна каталошко-библиографска база COBIB.CG и COBISS.Net. Прелистано је више годишта дневних листова *Побједа*, *Дан*, *Вијести*, *Дневне новине* и *Приморске новине*.

Грађа је обрађена према актуелним међународним библиотечким стандардима: ISBD(M) – Међународни стандард за библиотечки опис монографских публикација, ISBD(NBM) – Међународни стандард за некњижну грађу и ISBD(ER) – Међународни стандард за електронске изворе.

Приликом израде ове библиографије драгоцену помоћ пружили су ми др Злата Марјановић, др Мила Медиговић Стефановић, мр Ана М. Зечевић и мр Душан Медин, који су доставили дио мени непознате и недоступне грађе, чиме је библиографија знатно комплетирана. Овом приликом им срдечно захваљујем на несебичној помоћи и сарадњи око прикупљања података за ову библиографију. Међутим, због ограничења простора у зборнику радова објављујемо скраћену верзију библиографије *Музика у Пашићровићима*. Због тога је изостављен већи дио библиографије који се односи на попис чланака из периодике (новине, часописи) и посебних издања. У том поглављу је за сада пописано више од 500 библиографских јединица. Удружење „Дробни пијесак“ планира да у догледно вријеме објави интегрално издање ове библиографије у електронском и штампаном облику.

Ова библиографија садржи 164 библиографске јединице. Библиографска грађа је распоређена у три поглавља, и то: „Посебна издања“, „Електронски извори“ и „Именски регистар“. Прво поглавље „Посебна издања“ садржи 61 библиографску јединицу и представља попис књига и разнородне некњижне грађе (рукописи, разгледнице, плакати, позивнице, CD-ови и сл.). Друго поглавље „Електронски извори“ садржи 103 библиографске јединице. Грађа је распоређена унутар поглавља азбучним редом по презимену аутора или наслову прилога. Када постоји више прилога истог аутора грађа је поређана азбучним редом по називу наслова изворника из којег је прилог пописан. У поглављу „Електронски извори“ грађа је поређана азбучним редом по наслову сајта на коме се налази пописани прилог.

Да би библиографија била оперативнија и једноставнија за коришћење, а при томе дала што више информација ураћен је „Именски регистар“. Бројеви уз одреднице у регистру упућују на редни број библиографске јединице, а не на страницу библиографије. Овај регистар садржи имена свих аутора, коаутора, приређивача, преводилаца, илустратора и других лица која се налазе у подручју ауторства у библиографским записима, као и попис свих имена која су предмет библиографске обраде.

Надам се да ће и ова библиографија, богатством свога садржаја, корисно послужити свим истраживачима у музици, етнологији, историји и другим областима у њиховом истраживачком раду.

I. ПОСЕБНА ИЗДАЊА

1. ВУКАЦ Паштровић : драма у три чина по приповјеткама С. М. Љубише – Културни центар Будва, КУД „Стјепан Митров Љубиша“ Петровац / обрада и драматизација Владислав Тишма ; музика Бранко Зеновић ; сценографија Владимир Марковић. – Будва, 1974. (Котор : „Андрија Палташић“). – 1 лист. ; 30 цм
Плакат.
2. ВУЛОВИЋ, Срећко
Паштровска свадба : (из Светог Стефана, Јужна Далмација) / дон Срећко Вуловић. – Загреб : [б. и.], 1892. – 7 стр.
Рукопис се чува у Архиви Одбора за народни живот и обичаје ХАЗУ у Загребу. – Садржи 20 пјесама, исписан је на седам страница сједињених у свеску.
3. ДАНИ музике. Фестивал (2; 1973; Св. Стефан; Будва)
Дани музике = Days of music : Sv. Stefan, Budva, 21–27. V '73 / организација Савез музичких уметника Југославије, Удружење музичких уметника СР Црне Горе, Културни центар Будва. – Будва : Културни центар, [1973] (Београд : Србија). – [64] стр. : илустр. ; 30 цм
Упоредни текст на срп. и енгл. језику.
4. ДАНИ музике. Фестивал (3; 1974; Св. Стефан; Будва)
Дани музике = Days of music : Sv. Stefan, Budva, 27. V-2. VI '74 / ликовно обликовање Добрило М. Николић. – Будва : Културни центар, 1974. (Београд : Издавачко-графички завод). – [49] стр. : илустр. ; 30 цм
Упоредни текст на срп. и енгл. језику. – Тираж 500.
5. ДАНИ музике. Фестивал (4; 1975; Св. Стефан; Будва)
Дани музике = Days of music : Sv. Stefan, Budva, 26. V-1. VI '75 / ликовно обликовање каталога Слободан Пуро Ђурић. – Титоград : Удружење музичких умјетника СР Црне Горе, 1975. (Цетиње : Обод). – 52 стр. : илустр. ; 26 цм
Упоредни текст на срп. и енгл. језику.
6. ДАНИ музике. Фестивал (5; 1976; Св. Стефан; Будва)
Дани музике = Days of music : Sv. Stefan, Budva, 30. V-5. VI '76 / ликовно и графичко обликовање Слободан Пуро Ђурић. – Титоград : Удружење музичких умјетника Црне Горе, 1976. (Цетиње : Обод). – 51 стр. : илустр. ; 26 цм
Упоредни текст на срп. и енгл. језику. – Тираж 300. – Биографски подаци о музичарима: стр. 33–51.
7. ДАНИ музике. Фестивал (6; 1977; Св. Стефан; Будва)
Дани музике = Days of music : Sv. Stefan, Budva, 3. VI-11. VI '77. – Титоград : Удружење музичких умјетника Црне Горе ; Будва : Културни центар, 1977. (Цетиње : Обод). – 28 стр. : илустр. ; 26 цм
Упоредни текст на срп. и енгл. језику. – Тираж 300.

8. ДАНИ музике. Фестивал (7; 1978; Св. Стефан; Будва)
 Дани музике = Days of music : Sv. Stefan, Budva, 5. VI-14. VI '78. – Титоград : Удружење музичких умјетника Црне Горе ; Будва : Културни центар, 1978. (Цетиње : Обод). – 27 стр. : илустр. ; 26 цм
 Упоредни текст на срп. и енгл. језику. – Тираж 300.
9. ЂЕВОЈКА је грки пелин брала / прикупио и од заборава сачувао Миодраг Зеновић. – Петровац на Мору : аутор, 2011. (Ужице : Графичар). – 40 стр. : илустр. ; 20 цм
 Тираж 200. – Објављене паштровске и друге свадбене пјесме, са коментарима.
10. ЗАПИСИ народних пјесама из Црне Горе / [приредио] Јован Милошевић ; [нотграфија Злата Марјановић]. – Подгорица : Удружење композитора Црне Горе, 2000. (Подгорица : Принт). – 212 стр. : ноте ; 24 цм. – (Библиотека Орфеј)
 Тираж 500. – Предговор / Злата Марјановић: стр. 7. – О Јовану Милошевићу / Марко Рогошић: стр. 209–212. – Садржи текстове и нотне записе пјесама из Паштровића.
11. ЗЕНОВИЋ, Бранко
 „Зачух вилу“ : мјешовита група пјевача / Бранко Зеновић.
 Рукописна музикалија.
12. ЗЕНОВИЋ, Бранко
 „Јунак јунака“ / Бранко Зеновић.
 Рукописна музикалија.
13. ЗЕНОВИЋ, Бранко
 „Ко винце пије“ / Бранко Зеновић.
 Рукописна музикалија.
14. ЗЕНОВИЋ, Бранко
 „Лијепо ти је погледати“ / Бранко Зеновић.
 Рукописна музикалија.
15. ЗЕНОВИЋ, Бранко
 Мома приморкиња : [рукописна музикалија] / Бранко Зеновић. – Титоград, 1974.
 Извођено на Данима југословенске забавне музике у Опатији 1974. године.
16. ЗЕНОВИЋ, Бранко
 „Ој, јелова горо“ / Бранко Зеновић.
 Рукописна музикалија.
17. ЗЕНОВИЋ, Бранко
 „Пошли збогом“ – „Добро дошли“ / Бранко Зеновић.
 Рукописне музикалије.

18. ЗЕНОВИЋ, Бранко
Приморкиња : [рукописна музикалија] : игра за оркестар / Бранко Зеновић. – Титоград, 1969.
Обрада паштровског народног кола „Приморкиња коња јаше“.
19. ЗЕНОВИЋ, Бранко
„Приморкиња коња јаше“ / Бранко Зеновић.
Рукописна музикалија.
20. ЗЕНОВИЋ, Бранко
Приморски напјеви. Св. 1 : [рукописна музикалија] / Бранко Зеновић. – Титоград, 1992.
Извођено на Хорским свечаностима у Нишу 1992. године.
21. ЗЕНОВИЋ, Бранко
Приморски напјеви. Св. 2 : [рукописна музикалија] / Бранко Зеновић. – Титоград, 1992.
22. ЗЕНОВИЋ, Бранко
„Савила се златна жица“ / Бранко Зеновић.
Рукописна музикалија.
23. ЗЕНОВИЋ, Бранко
„У ледине гаорице“ : мјешовита група пјевача / Бранко Зеновић.
Рукописна музикалија.
24. ЗЕНОВИЋ, Бранко
„Уз трпезу“ / Бранко Зеновић.
Рукописна музикалија.
25. ЗЕНОВИЋ, Бранко
Црвени Петровац на Мору : [рукописна музикалија] : химна Црвене комуне / Бранко Зеновић.
26. ЗЕНОВИЋ, Бранко
„Што у дворе“ / Бранко Зеновић.
Рукописна музикалија.
27. ЗЕНОВИЋ, Каћа
Примјена паштровске народне пјесме у настави солфеђа : мастер рад / Каћа Зеновић ; ментор Вера Миланковић. – Београд : Факултет музичке уметности, 2014. – 150 стр. ; 29 cm
28. ЗЕЧЕВИЋ, Ана М.
Прожимања уметности : поетолошке студије и огледи / Ана М. Зечевић. – [1. изд.]. – Нови Сад : Змај ; Подгорица : Институт за музикологију и етномузикологију Црне Горе, 2003. (Нови Сад : Scan studio). – 223 стр. : илустр., ноте ; 23 cm. – (Змајеве Студије и огледи. коло 3 ; књ. 4)

Тираж 500. – Белешка о писцу / [Јелица Јововић]: стр. 217. – Биљешке уз текст. – Регистар имена / [Ј. Јововић]. – Библиографија уз сваку студију. – Једна од студија у књизи зове се „Љубишина приповетка 'Кањош Мацедоновић' преточена у оперу 'Паштровски витез' Миховила Логара“.

29. КЕНТЕРА, Ђуро Т.

Здравице паштровске / Ђуро Т. Кентера. – 1952. – 36 стр. ; 20 цм
Рукопис. – Написано 20. марта 1952. године.

30. ЛОГАР, Миховил

Паштровски витез : музичка игра у три чина : према либрету Михаила Ражнатовића : партитура / Миховил Логар. – Београд : [б. и.], 1974. – 311 стр. : ноте ; 33 цм

31. ЛОГАР, Миховил

Паштровски витез : музичка игра у три чина : према либрету Михаила Ражнатовића / Миховил Логар. – Београд : [б. и.], 1974. – 147 стр. : ноте ; 33 цм

32. ЛОГАР, Миховил

Паштровски витез : музичка игра у три чина : према либрету Михаила Ражнатовића / Миховил Логар ; [приредила Ана М. Зечевић]. – [1. изд.]. – Режевићи : Спомен дом „Режевићи“ ; Подгорица : Удружење композитора Црне Горе, 2000. ([б. м.] : Арт Плус). – 184 стр. : ноте ; 24 цм. – (Библиотека Арс ; књ. 1)
Тираж 500. – Епика и музика : о опери Паштровски витез Миховила Логара / Ана М. Зечевић: стр. 9–16. – Биљешка о композитору: стр. 179–180. – Биљешка о приређивачу: стр. 181.

33. ЉУБИША, Стефан Митров

Љубишине пасторалије : Спомен дом – Режевићи, Петровац – Паштровићи : сезона 2007–8 – 30. 6. 2007 / Стефан Митров Љубиша ; режија Славко Ковачевић ; драматизација Славко Ковачевић, Драшко Ђуровић ; уредник Оливера Франовић. – Режевићи : ЈУ Спомен дом – Режевићи, 2007. (Подгорица : Југрафик). – 12 стр. : илустр. у боји ; 22 цм
Тираж 300.

34. МАРЈАНОВИЋ, Злата

Народна музика Боке Которске и Црногорског приморја / Злата Марјановић. – Београд : Факултет музичке уметности, 2013. – 1327 стр. : ноте ; 29 цм
Докторска дисертација одбрањена 2013. године. – У оквиру истраживања музичке традиције наведеног подручја, изучавана је и музичка традиција Паштровића, с разних аспеката, тако да је паштровска традиција тумачена као дио једног ширег културног подручја.

35. МАРЈАНОВИЋ, Злата

Народне песме Црне Горе : по тонским записима и одабраним белешкама из дневника Николе Херцигоње / Злата Марјановић. – 1. изд. – Подгорица : Институт за музикологију и етномузикологију Црне Горе, 2002. (Земун : Академска штампа). – 233 стр. : ноте ; 25 цм
Тираж 500. – Садржи нотне и текстуалне записе више пјесама из Паштровића.

36. МЕДИГОВИЋ-Стефановић, Мила
Бршљан уз кућу / Мила Медиговић-Стефановић. – Будва : Копирајт, 2014. (Ваљево : Штампарија „Топаловић“). – 168 стр. : илустр. ; 24 см. – (Едиција Будва)
Слика аутора. – Тираж 300. – Биљешка о ауторки: стр. 169. – Садржи више пјесама из Паштровића.
37. МЕДИГОВИЋ-Стефановић, Мила
Невјеста у свадбеном кругу / Мила Медиговић-Стефановић. – [2. изд.]. – Београд : Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, 2016. (Ваљево : Штампарија „Топаловић“). – 124 стр. : илустр. ; 21 см. – (Библиотека Културно наслеђе Паштровића)
Тираж 200. – Биографија ауторке: стр. 121–122. – Прерађена магистарска теза о паштровској свадби.
38. МЕДИГОВИЋ-Стефановић, Мила
Урамљена љетовања : прилог туристичкој историји Паштровића / Мила Медиговић-Стефановић. – Београд : Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни Пијесак“, 2013. (Ваљево : Штампарија „Топаловић“). – 288 стр. : илустр. ; 21 см
Тираж 1000. – Ријеч уредника / Душан Медин: стр. 9–11. – Биљешка о ауторки: стр. 279. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 251–252. – Регистри. – Summary: Holidays in frames ; Zusammenfassung: Eingerahmte Sommerurlaube. – Опис културног живота Паштровића, са освртом на музички живот између два свјетска рата.
39. MEDIN, Dušan
Cultural Scene Actors in Petrovac na Moru (Montenegro) : Their Past and Current Situation with Possible Strategies for Further Development / Dušan Medin. – Београд : аутор, 2015. – 209 стр. ; 29 см
Мастер рад. – Кроз осврт на културни живот Петровца на Мору у прошлости и садашњости, приказани су и значајнији сегменти музичког живота мјеста, уз предлог стратегије његовог даљег развоја. – Указано је и на институције, организације и појединце који су дјеловали или и даље дјелују на пољу музике. – О музици на стр.: 30, 39, 40, 44–46, 59–62, 67, 69–72, 124 и 125.
40. МИКОВИЋ, Дионисије
Паштровска свадба / Дионисије Миковић ; приређивач Урош Ј. Зеновић. – Подгорица : Културно-просвјетна заједница, 1998. (Подгорица : Принт). – 129 стр. ; 20 цм. – (Библиотека Културно наслеђе)
Тираж 500. – Предговор / Урош Ј. Зеновић: стр. 9–12. – О писцу: стр. 123–126. – Биљешка о приређивачу / И. М.: стр. 127–128.
41. МИКОВИЋ, Дионисије
Паштровска свадба / Дионисије Миковић ; приређивач Урош Ј. Зеновић. – 2. изд. – Подгорица : Културно-просвјетна заједница, 1998. (Подгорица : Принт). – 150 стр. ; 20 цм. – (Библиотека Културно наслеђе)
Тираж 500. – Предговор / Урош Ј. Зеновић: стр. 9–12. – „Паштровска свадба“ Дионисија Миковића у новом издању / Мирослав Пантић: стр. 123–129. – Свадебни обичаји као обиљежја народног живота. (Дионисије Миковић: Паштровска свадба, Културно-просвјетна заједница,

- Подгорица, 1998, приредио Урош Ј. Зеновић) / Радомир В. Ивановић: стр. 131–138. – Поводом промоције књиге „Паштровска свадба“ Дионисија Миковића : (1. марта 1998. у Спомен дому „Црвена комуна“ у Петровцу на Мору) / Мила Медиговић-Стефановић: стр. 139–141. – О писцу: стр. 145–148. – Биљешка о приређивачу / И. М.: стр. 149–150.
42. МУЗИКА и Паштровићи : информација и инспирација : разговор са др Златом Марјановић ; модератор Душан Медин, недјеља, 6. јул 2014. у 20.30 часова, СД „Црвена комуна“, Петровац на Мору. – Будва : ЈУ Музеји и галерије ; Петровац на Мору : СД „Црвена комуна“ ; Београд : Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду, 2014. – 1 лист ; 29 цм
Програмом је предвиђена и изведба традиционалних пјесама – пјевачи из Паштровића.
43. MUSIC from Montenegro [Аудио снимак]. – [S. l.] : Caprice Records, 2005. – 1 CD (76 min, 50 s) : stereo ; 12 cm + 1 knjižica (26 str.)
Одабир народних пјевача, диглара и гуслара из Боке Которске и Црногорског приморја Злата Марјановић. – Пјесма „Приморкиња коња јаше из Паштровића“ је под редним бројем 20, стр. 21.
44. НАРОДНЕ мелодије Црне Горе / [прикупио] Миодраг А. Васиљевић ; уредник Стана Ђурић-Клајн. – Београд : Научна књига, 1965. (Београд : Научно дело). – XX, 450 стр., [1] лист с таблом, [1] пресавијен лист с геогр. картом : ноте ; 26 cm. – (Посебна издања / Музиколошки институт ; књ. 12)
На спор. насл. стр.: Folk songs of Montenegro. – Тираж 1000. – Миодраг Васиљевић и његов рад на прикупљању црногорског музичког фолклора / Стана Ђурић-Клајн ; Miodrag Vasiljević and his work on the collecting of Montenegrin folk music / Stana Đurić-Klajn: str. VII–XV. – Објашњење знакова ; The explanation of music signs: str. XVII–XX. – Регистри. – Садржи нотне записе паштровских пјесама и здравица (говорних које се за неке свадбене пјесме вузују).
45. НАРОДНЕ песме Црне Горе по тонским записима и одабраним белешкама из дневника Николе Херцигоње / [приредила] Злата Марјановић ; [нотографија] Злата Марјановић; превод приказа на енглески језик Милош Заткалик]. – [1. изд.]. – Подгорица : Институт за музикологију и етномузикологију Црне Горе, 2002. (Земун : Академска штампа). – 233 стр. : ноте ; 24 cm
Тираж 500. – Никола Херцигоња у Црној Гори: стр. 3–7. – Nikola Hercigonja in Montenegro.
46. [О паштровској свадби].
Близикуће. – 34 стр. ; 24 cm
Рукопис, откуцан ћиричним писмом на писаћој машини, у власништву је потомака Ника Ђурашевића.
47. ПАШТРОВСКЕ музичке теме : округли сто, одржан у музејском простору Спомен дома „Црвена комуна“ у Петровцу на Мору 17, 18. и 19. 8. 2014, са почетком у 20.30 часова. – Београд : Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду ; Петровац на Мору : Спомен дом „Црвена комуна“ ; Будва : ЈУ Музеји и галерије, 2014. – 1 лист ; 29 cm
Програм ће водити Данијела Медиговић-Куч и Душан Медин. – Списак учесника Округлог стола.

48. ПАШТРОВСКЕ пјесме [Звучни снимак] / [изводи] аутохтона Паштровска група. – Будва : Будва Концерт : Мултимедија, 2011. (Београд : Змекс : Публикум). – 1 CD (66 мин.) ; 12 цм + текстуални прилог ([34] стр.)
Тираж 1500. – 14 композиција етно-музике на 1 CD-у.
49. ПЕДАГОШКИ, умјетнички и научни портрет мр Ане М. Зечевић теоретичара музике из Београда : поводом двије деценије стваралаштва и богатог опуса на тему паштровске музичке баштине, петак 21. август 2015. у 21 час – СД „Црвена комуна“, Петровац. – Будва : ЈУ Музеји и галерије, 2015. – 1 лист ; 29 цм
О стваралаштву Ане М. Зечевић говориће: Радомир В. Ивановић, Мирослав Лукетић и Душан Медин (модератор). – У умјетничком програму наступиће Јована Тодоровић, која ће говорити дјелове приповијетке „Кањош Мацеџиновић“ и опере „Паштровски витез“.
50. ПЕРАЗИЋ, Милорад
Пјесма Петровцу на Мору / текст и музика Милорад Перацић.
Разгледница. – Нотни запис пјесме са седам фотографија Петровца.
51. ПРИМОРАЦ, Јакша
Пјесме далматинске из Боке Лудвика Кубе : (1907. г.) / Јакша Приморац, Злата Марјановић : [нотна фотографија Марина Мирковић, Данијела Филиповић]. – 1. изд. – Пераст : НВО Међународни фестивал клапа Пераст, 2015 (Пераст : Госпа од Шкрпјела). – 481 стр. : илустр., ноте ; 25 цм + 1 CD-ROM
Слике аутора. – Лудвик Куба : умјесто биографије, импресија... / Злата, Микан и Јакша: стр. 11–16. – Бока / Лудвик Куба ; [превео Бранислав Борозан]: стр. 19–29. – Попис пјесама абecedним редом: стр. 455–458. – Попис пјесама према броју Кубиног записа: стр. 459–465. – Попис локалитета и извођача: стр. 463–465. – Биљешке уз текст. – Биљешке о ауторима: стр. 472–473. – Одабрана библиографија Лудвика Кубе: стр. 411–412. – Библиографија: стр. 413 и уз текст. – Резиме ; Summary ; Riassunto ; Резюме. – На једном мјесту спомиње се паштровска традиција, а у вези са госпођом Стефановић, Которанком, која је Куби 1907. године пјевала пјесме сродне паштровским. – Она их Куби наводи као будванске. – Ријеч је вјероватно о Еми Стефановић, кћерки Тома Липовца, која је по женској линији имала везе са Будвом.
52. РАЂЕНОВИЋ, Петар В.
Паштровски обичаји / Петар Васов Рађеновић. – Будва : Арт прес, 2009.
(Будва : Ултра колор). – 120 стр. : фотогр. ; 17 цм
Слика аутора. – Тираж 500. – Садржи више свадбарских пјесама из Паштровића.
53. СТЕФАНОВИЋ, Мила
Женско писмо у сватовским песмама Паштровског приморја : магистарски рад / Мила Стефановић. – Нови Сад : Филозофски факултет, 1993. – 143 стр.; 29 цм
Рад је одбрањен на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду 1993. године.
54. СТЕФАНОВИЋ, Мила
Невеста у свадбеном кругу / Мила Стефановић. – Подгорица : Октоих, 1995.
(Нови Сад : Арт принт). – 117 стр. ; 19 цм

Тираж 1000. – Слика аутора и биљешка о аутору на корицама. – Прерађена магистарска теза о паштровској свадби.

55. УДРУЖЕЊЕ Паштровића и пријатеља Паштровића „Дробни пијесак“ (Београд)
 Паштровске музичке теме : у почаст Љубиши, субота 1. март 2014. године, свечана сала Етнографског музеја : [програм] / Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ и Етнографски музеј у Београду ; [приређивач Душан Медин]. – Београд : Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, 2014. (Београд : Elite print). – [4] стр. ; 31 cm
 Тираж 100. – „У овом крају се данас мало пјева...“ / Јован Вукмановић: стр. 3. – Садржи имена учесника програма.
56. УДРУЖЕЊЕ Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ (Београд)
 Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ и Етнографски музеј у Београду позивају Вас на културни програм У почаст Љубиши Паштровске музичке теме [Сликовна грађа] / Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“. – Београд : Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, 2014. ([б. м. : б. и.]). – 1 плакат : илустр. у бојама ; 44 x 31 cm
 На плакату су наведени учесници програма Мила Медиговић Стефановић, Злата Марјановић, Каћа Зеновић, Ана М. Зечевић и Бојан Суђић, Андреа Медин (клавир) и Миља Зеновић (флаута) и датум одржавања програма 1. март 2014. године у 16.00 часова. – Модератор Душан Медин.
57. УДРУЖЕЊЕ Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ – улазница за традиционално Паштровско вече, у суботу 26. новембра 2011. у ресторану Дедиње у Београду. – 1 лист. ; 30 cm
 Програм.
58. УДРУЖЕЊЕ Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ – улазница за традиционално Паштровско вече, у суботу 24. новембра 2012 у ресторану Дедиње у Београду. – 1 лист ; 30 cm
 Програм. – У забавном програму учествоваће женска вокална група „Храмонија“ из Будве.
59. УДРУЖЕЊЕ Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ – улазница за традиционално Паштровско вече, 23. новембра 2013. у ресторану Дедиње у Београду. – 1 лист ; 30 cm
 Програм. – У културном програму биће изведене двије паштровске лирске пјесме (Каћа Зеновић – вокал и Миља Зеновић – флаута), а др Злата Марјановић ће говорити о вокалној традицији Паштровића.
60. УДРУЖЕЊЕ Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ и Етнографски музеј у Београду позивају Вас на културни програм У почаст Љубиши Паштровске музичке теме, 1. марта у 16 часова 2014. године, свечана сала Етнографског музеја. – 2 стр. ; 30 cm

Каталог. – У пратећем програму наступиће Женска воклана група „Хармонија“ из Будве. – Аранжмане паштровских народних пјесама извешће Миља Зеновић (флаута), Ана Ђириловић (флаута) и Теодора Арсовска (контрабас).

61. ЦРВЕНИ Петровац на Мору : химна „Петровачке комуне црвене“ за мјешовити хор и симфонијски оркестар / текст Петар Ђурановић ; музика Бранко Зеновић. – Титоград, 1986.

II. ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

62. „ПАШТРОВСКО вече“ у Београду је 13. децембра.
У : В92. – Dostupno na:
http://www.b92.net/putovanja/vesti.php?yyyy=2014&mm=12&dd=05&nav_id=932657.
У организацији Удружења Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ у Дому војске Србије.
63. MARJANOVIĆ, Zlata
Publications, articles, CDs / Zlata Marjanović.
U : Bulletin on the International council for traditional music : online, april 2013, no. 123, str. 61–65. – Dostupno na: https://drive.google.com/file/d/0B5c_W0sKc2MwNIZ1UG5ObWM4NXc/view?pref=2&pli=1.
Приказане су књиге, чланци и CD-ови са тематиком музике у Паштровићима.
64. MARJANOVIĆ, Zlata
Paštrovske muzičke teme – Petrovac, Spomen dom „Crvena komuna“, 17–19. 8. 2014.
U : Bulletin on the International council for traditional music : online, 2015, no. 129, str. 41. – Dostupno na:
<http://www.ictmusic.org/sites/default/files/documents/bulletins/129-ICTM-Bulletin-Oct-2015-better.pdf>.
65. MARJANOVIĆ, Zlata
Symposium „U počast Ljubiši – paštrovske muzičke teme“, 1. marta 2014.
U : Bulletin on the International council for traditional music : online, april 2014, no. 125, str. 29–31. – Dostupno na:
https://drive.google.com/file/d/0B5c_W0sKc2MwQnQ0V0o4VDRrVGc/view?pli=1.
У Етнографском музеју у Београду 1. марта 2014 године, а у организацији Удружења Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ и Етнографског музеја у Београду. – Учесници: Мила Медиговић Стефановић, Злата Марјановић, Ана М. Зечевић, маестро Бојан Суђић, Каћа Зеновић, хор СМШ „Стеван Мокрањец“ из Краљева, Андреа Медин (клавир) и Миља Зеновић (флаута). – Модератор Душан Медин.

66. MARJANOVIĆ, Zlata
 Reports from ICTM National and Regional Representatives, january 2016.
 U : Bulletin of ICTMv: online, januar 2016, no. 130, str. 19–20. – Dostupno na:
<http://www.ictmusic.org/sites/default/files/documents/bulletins/130-ICTM-Bulletin-Jan-2016-good.pdf>.
 О скупу посвећеном композитору Бранку Зеновићу.
67. ПАВИЋЕВИЋ Татар, Јелена
 Многе су пјесме и у сјећању и на уснама : етномузиколошкиња Злата Марјановић, 14. 6. 2015 – 20.38 / Јелена Павићевић Татар.
 У : Вијести онлајн. – Доступно на: <http://www.vijesti.me/caffe/mnoge-su-pjesme-i-u-sjecanju-i-na-usnama-838215>.
 Интервју са З. Марјановић. – Фотографија З. Марјановић.
68. ЖЕНСКА вокална група Хармонија Будва.
 Доступно на: <http://harmonija-budva.com/izdanja/>.
 „Хармонија“ је 1994. године издала аудио-касету са осам пјесама. – Садржи и „Пјесму Петровцу“ у трајању 3.30.
69. ЖЕНСКА вокална група Хармонија Будва – Ситан камен.
 Доступно на: <http://harmonija-budva.com/izdanja/>.
 CD садржи девет пјесама, а снимљен је 2007. године.
70. „ХАРМОНИЈА“ Будва – Море љубави.
 Доступно на: <http://harmonija-budva.com/izdanja/>.
 CD који је издат 2001. године садржи 16 пјесама и „Пјесму Петровцу“.
71. НИКОЛА Греговић (1926–2010).
 U : Kotor art. – Dostupno na: http://festivalklapaperast.com/fest/index.php?option=com_content&task=view&id=44&Itemid=1.
 Некролог.
72. БЕОГРАД – одржана манифестација „У почаст Љубиши – Паштровске музичке теме“.
 U : Portal Butua.com. – Dostupno na: <http://butua.com/category/po-oblastima/muzika-arhiva/page/3/>.
 У Етнографском музеју у Београду 1. марта 2014. – Учесници манифестације: Мила Медиговић Стефановић, Злата Марјановић, Ана М. Зечевић, маестро Бојан Суђић, Каћа Зеновић, хор СМШ „Стеван Мокрањац“ из Краљева, Андреа Медин (клавир) и Миља Зеновић (флаута). – Модератор Душан Медин.
73. БЕОГРАД – одржано „Паштровско вече“, 13. 12. 2014. у Дому војске Србије.
 U : Portal Butua.com. – Dostupno na: <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/beograd-odrzano-pastrovsko-vece/>.
 У музичком дијелу наступале: Миља Зеновић, флаута, Ана Ђириловић, флаута и Теодора Арсовска, контрабас.

74. БЕОГРАД – пратећи програм изложбе „Урамљена љетовања“.
У : Portal Butua.com - kultura i kulturni turizam Budve. – Dostupno na: <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/beograd-prateci-program-izlozbe-uramljena-ljetovanja/>.
Др Злата Марјановић, етномузиколог, 2. септембра 2013. имала је предавање на тему „Народна музика Паштровића“ и паштровску јавност, по први пут, упознала са аудио-записима пјесама старих Паштровића снимљеним педесетих година прошлог вијека, као и са аудио-материјалом који је сачинила истражујући паштровски крај 2002. године. – Предавање др Миле Медиговић Стефановић, културног историографа и библиотекара „Етнографска симболика Паштровске свадбе“ у Етнографском музеју 6. 9. 2013. године.
75. ДАНИ умјетника Будве – музичко-поетско вече породице Зеновић, Будва, Трг пјесника, 28. јуна – 1. јула 2015.
У : Portal Butua.com. – Dostupno na: <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/dani-umjetnika-budve-muzicko-poetsko-vece-porodice-zenovic/>.
Наступили су: Игор Зеновић, Наталија Зеновић, Каћа Шћекић и Миља Зеновић.
76. ЗАГОРКА Радуловић – музика је мој живот.
У : Portal Butua.com. – Dostupno na: <http://www.butua.com/portreti/09/zagorka-radulovic.html>.
Професорица музике у Петровцу. – Фотографија З. Радуловић.
77. КЛАВИРСКИ концерт Драгане Стаменковић : ЈУСД „Црвена комуна“ Петровац.
У : Portal Butua.com. – Dostupno na: http://www.butua.com/ustanove/crvena-komuna/koncert_dragane_stamenkovic19.08.2011.html.
У петак 19. 8. 2011. године.
78. КОНЦЕРТ „The Korinthan trio“ – хотел „Сплендид“ – Бечићи.
У : Portal Butua.com. – Dostupno na: <http://butua.com/category/po-oblastima/muzika-arhiva/page/9/>.
Одржан 7. 8. 2007. године.
79. МОДЕРНА галерија – концерт Паштровска свита, ауторски рад Вјере Николић, 14. марта 2014.
У : Portal Butua.com. – Dostupno na: <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/moderna-galerija-koncert-pastrovska-svita/>.
Поред ауторке, на концерту су наступили Адмир Шабовић (флаута и глас) и Мирјана Рајчић (клавир). – Концерт је организовала ЈУ Музеји и галерије Будве поводом обиљежавања годишњице рођења Стефана М. Љубише.
80. МУЗИКА и Паштровићи – информација и инспирација : разговор са др Златом Марјановић ; модератор Душан Медин.
У : Portal Butua.com. – Dostupno na: <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/muzika-i-pastrovici-informacija-i-inspiracija-razgovor-sa-dr-zlatom-marjanovic/>.
Програм под овим називом одржан је у недјељу 6. јула 2014. године у „Црвеној комуни“ у Петровцу. – Изведба традиционалних пјесама – пјевачи из Паштровића.

81. МУЗИЧКО-поетско вече Зеновића.
 U : Portal Butua.com. – Dostupno na: http://www.butua.com/ustanove/moderna_galerija/09/vece_porodice_zenovic.html.
 У Модерној галерији у Старом граду, 14. 9. 2009. године одржано је Музичко-поетско вече породице Зеновић. – Наступили су: Каћа Зеновић – клавир и вокал, Миља Зеновић – флаута, Наталија Зеновић – аутор стихова и Игор Зеновић – клавир.

82. ПЕТРОВАЦ Jazz & Blues Fest 2010.
 U : Portal Butua.com. – Dostupno na: http://www.butua.com/muzika/petrovac_jazz_festival2010.html.
 Фестивал је трајао од 31. августа до 2. септембра 2010. године. – На фестивалу је наступило преко осам бендова са преко 40 извођача.

83. ПЕТРОВАЦ – одржано Музичко вече посвећено црногорском композитору Бранку Зеновићу : поводом 80 година рођења и 10 година смрти.
 U : Portal Butua.com. – Dostupno na: <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/petrovac-odrzano-muzicko-vece-posveceno-crnogorskom-kompozitoru-branku-zenovicu/>.
 У великој сали СД „Црвена комуна“ у Петровцу, 15. марта 2015. – Учесници програма: Игор Зеновић, Нађа Зеновић, Каћа Зеновић, женска клапа „Алата“ и мушка клапа „Assa Voce“.

84. ПЕТРОВАЦ – Паштровске музичке теме.
 U : Portal Butua.com – kultura i kulturni turizam Budve. – Dostupno na: <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/petrovac-pastrovske-muzicke-teme/>.
 Мултидисциплинарни округли сто по позиву „Паштровске музичке теме“ (ЈУ Спомен дом „Црвена комуна“ – Петровац на Мору, 17–19. 8. 2014). – Учесници: Аника Сковран, Слободан Јерков, Павле Р. Анђус, Мила Медиговић Стефановић, Злата Марјановић, Ана М. Зечевић, маестро Бојан Суђић, Каћа Зеновић, Иван С. Вукчевић, Игор Зеновић, Ђорђе В. Греговић, Даринка Љубиша, Бисерка Боговић, Данијела Медиговић Куч (клавир), Јелена Ђедовић (флаута), Миља Зеновић (флаута) и КУЦ „Стефан М. Љубиша“ из Будве.

85. ПЕТРОВАЦ – програм „Педагошки, умјетнички и научни портрет мр Ане М. Зечевић, теоретичара музике из Београда“ : поводом двије деценије стваралаштва и богатог опуса на тему паштровске музичке теме, петак 21. август 2015. у 21.00 час у СД „Црвена комуна“.
 У : Portal Butua.com. – Dostupno na: <http://butua.com/izvjestaji-reportaze/petrovac-program-pedagoski-umjetnicki-i-naucni-portret-mr-ane-m-zecevic/>.
 О Ани Зечевић и њеном стваралаштву говориће: Радомир В. Ивановић, Мирослав Лукетић и Душан Медин (модератор). – У умјетничком програму наступиће Јована Тодоровић.

86. СОЛИСТИЧКИ концерт ученице Миље Зеновић.
 U : Portal Butua.com. – Dostupno na: http://www.butua.com/obrazovanje/muzicka_skola/10/koncert_milje_zenovic.html.
 У просторијама Школе за основно музичко образовање у Будви, одржан је 9. 6. 2010. први солистички концерт ученице Миље Зеновић.

87. БЕОГРАД – одржана манифестација „У почаст Љубиши – паштровске музичке теме“.
У : Portal Montenegrina – kulturna kapija Crne Gore. – Dostupno na: <http://montenegrina.net/fokus/beograd-odrzana-manifestacija-u-pocast-ljubisi-pastrovske-muzicke-teme/>.
У Етнографском музеју у Београду 1. марта 2014 године, а у организацији Удружења Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ и Етнографског музеја у Београду. – Учесници манифестације: Мила Медиговић Стефановић, Злата Марјановић, Ана М. Зечевић, маестро Бојан Суђић, Каћа Зеновић, хор СМШ „Стеван Мокрањец“ из Краљева, Андреа Медин (клавиру) и Миља Зеновић (флаута). – Модератор Душан Медин.
88. БЕОГРАД – Паштровско вече : Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, организује традиционално Паштровско вече 23. новембра 2013. године у 18.00 часова, у ресторану „Дедиње“ (Дом војске Србије), Француска ул. 2, Београд.
У : Portal Montenegrina kulturna kapija Crne Gore. – Dostupno na: <http://montenegrina.net/fokus/beograd-pastrovsko-vece/>.
У културном програму биће изведене двије паштровске лирске пјесме (Каћа Зеновић – вокал и Миља Зеновић – флаута), а др Злата Марјановић ће говорити о вокалној традицији Паштровића.
89. ЗЕЧЕВИЋ, Ана М.
О опери Паштровски витез Миховила Логара : епика и музика / Ана М. Зечевић.
У : Portal Montenegrina – kulturna kapija Crne Gore. – Dostupno na: http://www.montenegrina.net/pages/pages1/muzika/pastrovski_vitez_m_logar.htm.
У Спомен дому „Режевићи“, 2000.
90. ЈУ Музеј и галерије Будве – концерт Паштровска свита и књига На размеђу свјетова и епоха.
У : Portal Montenegrina – kulturna kapija Crne Gore. – Dostupno na: <http://montenegrina.net/najave-reportaze-izvjestaji/ju-muzeji-i-galerije-budve-koncert-pastrovska-svita-i-knjiga-na-razmedu-svjetova-i-epoha/>.
Одржан 14. марта 2014. године. – Ауторски рад Вјере Николић. – Наступали су и: Адмир Шабовић и Мирјана Рајчић.
91. МУЗИКА и Паштровићи – информација и инспирација : разговор са др Златом Марјановић.
У : Portal Montenegrina – kulturna kapija Crne Gore. – Dostupno na: <http://montenegrina.net/fokus/muzika-i-pastrovici-informacija-i-inspiracija-razgovor-sa-dr-zlatom-marjanovic/>.
У недјељу 6. јула 2014. године у „Црвеној комуни“ у Петровцу. – Разговор водио Душан Медин. – У програму учествовали Каћа Зеновић и Стево Ј. Јовановић.
92. ПЕТРОВАЦ – музичко вече посвећено црногорском композитору Бранку Зеновићу : поводом 80 година рођења и 10 година смрти.

U : Portal Montenegrina – kulturna kapija Crne Gore. – Dostupno na: <http://montenegrina.net/najave-reportaze-izvjestaji/petrovac-muzicko-vece-posveceno-crnogorskom-kompozitoru-branku-zenovicu/>.

Учесници програма: Игор Зеновић, Нађа Зеновић, Каћа Зеновић, женска клапа „Алата“ и мушка клапа „Assa Voce“ (Петровац на Мору, 15. 3. 2015).

93. ПЕТРОВАЦ – програм „Педагошки, умјетнички и научни портрет мр Ане М. Зечевић“.

U : Portal Montenegrina – kulturna kapija Crne Gore. – Dostupno na: <http://montenegrina.net/najave-reportaze-izvjestaji/petrovac-program-pedagoski-umjetnicki-i-naucni-portret-mr-ane-m-zecevic/>.

Ауторско вече „Педагошки, научни и умјетнички портрет Ане М. Зечевић, теоретичара музике из Београда“, поводом двије деценије стваралаштва и богатог опуса на тему музичке баштине (Петровац на Мору, 21. 8. 2015).

94. ПЕТРОВАЦ – округли сто „Паштровске музичке теме“.

U : Portal Montenegrina – kulturna kapija Crne Gore. – Dostupno na: <http://montenegrina.net/najave-reportaze-izvjestaji/petrovac-okrugli-sto-pastrovske-muzicke-teme/>.

Одржан у ЈУ Спомен дом „Црвена комуна“ – Петровац на Мору, 17–19. 8. 2014. – Учесници: Аника Сковран, Слободан Јерков, Павле Р. Анђус, Мила Медиговић Стефановић, Злата Марјановић, маестро Бојан Суђић, Каћа Зеновић, Иван С. Вукчевић, Игор Зеновић, Ђорђе В. Греговић, Даринка Љубиша, Бисерка Боговић, Данијела Медиговић Куч (клавир), Јелена Ђедовић (флаута), Миља Зеновић (флаута) и КУЦ „Стефан М. Љубиша“ из Будве.

95. МЕДИГОВИЋ-Стефановић, Мила

Паштровски свадбени бревијар / Мила Медиговић-Стефановић.

U : Portal Montenegrina – kulturna kapija Crne Gore. – Dostupno na: http://www.butua.com/antropologija/pastrovski_svadbeni_brevijar_mila_medigovic_stefanovic.htm.

Приказ паштровског свадбарског обичаја.

96. ЛАЛОВИЋ, Итана

Музика за свој град : Једна будванска прича / Итана Лаловић.

U : Primorske novine, dnevni izvor informacija sa pjene od Jadrana, 4. novembar 2014, 14.47. – Dostupno na: <http://primorskenovine.me/index.php/tragovi/item/2336-muzika-za-svoj-grad-jedna-budvanska-prica>.

97. МУЗИКА и Паштровићи : информација и инспирација , петак, 4. јул 2014. – 9.18.

У : Приморске новине : дневни извор информација са пјене од Јадрана. – Доступно на: <http://www.primorskenovine.me/index.php/desavanja-najave/item/1927-muzika-i-pastrovici-informacija-i-inspiracija>.

У СД „Црвена комуна“ ће се одржати програм Музика и Паштровићи – информација и инспирација: разговор са др Златом Марјановић. – Модератор Душан Медин.

98. ПАШТИЦАДА за почетак љета у 23 фотографије, субота, 21. јун 2014 – 19.25.
У : Приморске новине : дневни извор информација са пјене од Јадрана. –
Доступно на: <http://www.primorskenovine.me/index.php/desavanja-najave/item/1874-pasticada-za-pocetak-ljeta>.
Гастрономско-музичка фешта.
99. ПАШТИЦАДА фест у Петровцу, недјеља, 28. јун 2015. – 10.12.
У : Приморске новине : дневни извор информација са пјене од Јадрана. –
Доступно на: <http://www.primorskenovine.me/index.php/desavanja-najave/item/2846-pasticada-fest-u-petrovcu>.
Гастрономско-музичка фешта.
100. „ПЕДАГОШКИ, умјетнички и научни портрет мр Ане М. Зечевић, теоретичара музике из Београда“ : поводом двије деценије стваралаштва и богатог опуса на тему паштровске музичке баштине, одржаће се у петак 21. августа 2015. године са почетком у 21 час у Спомен дому „Црвена комуна“ у Петровцу на Мору.
У : Приморске новине : дневни извор информација са пјене од Јадрана. –
Доступно на: <http://www.primorskenovine.me/index.php/desavanja-najave/item/3068-pedagoski-umjetnicki-i-naucni-portret-mr-ane-m-zecevic-teoreticara-muzike-iz-beograda>.
О Ани Зечевић и њеном стваралаштву говориће: Радомир В. Ивановић, Мирослав Лукетић и Душан Медин (модератор). – У умјетничком програму наступиће Јована Тодоровић.
101. ПОЧИЊЕ музика љета, уторак, 8. јул 2014. – 13.52.
У : Приморске новине : дневни извор информација са пјене од Јадрана. –
Доступно на: <http://www.primorskenovine.me/index.php/desavanja-najave/item/1947-pocinje-muzika-ljeta>.
Први у низу концерата у оквиру фестивала „Музика љета“, одржаваће се сриједом у Петровцу до 18. септембра.
102. У почаст Љубиши : паштровске музичке теме, уторак, 25. фебруар 2014. – 22.27.
У : Приморске новине : дневни извор информација са пјене од Јадрана. –
Доступно на: <http://www.primorskenovine.me/index.php/desavanja-najave/item/1372-u-pocast-ljubisi-pastrovske-muzicke-teme>.
Ова културна манифестација се одржава 1. марта 2014. у Етнографском музеју у Београду, а у организацији Удружења Паштровића и пријатеља Паштровића „Дробни пијесак“ у Београду и Етнографског музеја. – Предавања на музичке теме ће одржати: Мила Медиговић Стефановић, Ана М. Зечевић, Злата Марјановић, Каћа Зеновић и Бојан Суђић.
103. У суботу одржана још једна Петровачка ноћ, понедјељак, 31. август 2015. – 11.11.

- У : Приморске новине : дневни извор информација са пјене од Јадрана. – Доступно на: <http://www.primorskenovine.me/index.php/desavanja-najave/item/3093-petrovacka-noc>.
У музичком дијелу наступила је група Неон и рок група Парни ваљак.
104. „МУЗИКА и Паштровићи – информација и инспирација“ : разговор са др Златом Марјановић ; модератор Душан Медин.
У : Radio Dux. – Доступно на: <http://www.radiodux.me/vijesti/kultura/muzika-i-pastrovici-informacija-i-inspiracija>.
Програм под овим називом одржан је у недјељу 6. јула 2014. године у „Црвеној комуни“ у Петровцу. – Изведба традиционалних пјесама – пјевачи из Паштровића.
105. МУЗИКА и Паштровићи – информација и инспирација : разговор са др Златом Марјановић ; модератор Душан Медин.
У : Радио Телевизија Будва. – Доступно на: <http://www.rtvbudva.me/vijesti/muzika-i-pastrovici-informacija-i-inspiracija-razgovor-sa-dr-zlatom-marjanovic/5936>.
Програм под овим називом одржан је у недјељу 6. јула 2014. године у „Црвеној комуни“ у Петровцу. – Изведба традиционалних пјесама – пјевачи из Паштровића.
106. „ПЕДАГОШКИ, умјетнички и научни портрет мр Ане М. Зечевић, теоретичара музике из Београда“ : поводом двије деценије стваралаштва и богатог опуса на тему паштровске музичке баштине, одржаће се у петак 21. августа 2015. године са почетком у 21 час у Спомен дому „Црвена комуна“ у Петровцу на Мору.
У : Радио Телевизија Будва. – Доступно на: <http://www.rtvbudva.me/vijesti/pedagoski-umjetnicki-i-naucni-portret-mr-ane-m-zecevic/9464>.
О Ани Зечевић и њеном стваралаштву говориће: Радомир В. Ивановић, Мирослав Лукетић и Душан Медин (модератор). – У умјетничком програму наступиће Јована Тодоровић.
107. ВЕЧЕ теоретичарке музике, Ане Зечевић.
У : Radio Televizija Crne Gore. – Dostupno na: <http://www.rtcg.me/kultura/pozoriste/101256/vece-teoreticarke-muzike-ane-zecevic.html>.
У Спомен дому „Црвена комуна“ у Петровцу, 15. 8. 2015. – Биће приказани и фрагменти ТВ опере „Паштровски витез“ (режија Арсеније Милошевић, РТБ, 1982).
108. ЖИКИНА шареница, субота 23. новембар 2013.
У : РТС. – Доступно на: <http://www.rts.rs/page/tv/sr/story/22/RTS+Satelit/1449095/%C5%BDikina+%C5%A1arenica.html>.
У емисији је емитована оригинална музика из Паштровића. – Трајање 84.49.
109. УРАМЉЕНЕ петровачке приче, 1. септембар 2013.
У : РТС – ризница. – Доступно на: <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/24/Radio+Beograd+2/1387682/Riznica.html>.
Разговор са др Милом Медиговић Стефановић, ауторком изложбе „Урамљена љетовања“ и истоимене књиге.

110. ПАШТРОВСКЕ музичке теме, округли сто, одржан у ЈУ Спомен дом „Црвена комуна“ 17–19. 8. 2014.
У : TV Budva, emisija Polis, 19. 8. 2014. – Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=Ecim-tSxZRA&feature=youtube_gdata.
Трајање 29.49.
111. ТВ опера „Паштровски витез“ Арсе Милошевића (РТВ, 1982), Трезор, петак 27. март 2015.
У : Youtube.com. – Dostupno na: www.facebook.com/groups/154907071206775/1047801111917362/?notif_t=group_activity.
112. ПЕДАГОШКИ, умјетнички и научни портрет мр Ане М. Зечевић теоретичара музике из Београда : поводом двије деценије стваралаштва и богатог опуса на тему паштровске музичке баштине, петак 21. август 2015. у 21 час – СД „Црвена комуна“, Петровац.
У : Culture corner. – Доступно на:
<http://www.culture-corner.me/dogadjaji.php?id=3786>.
113. БАЛАШЕВИЋ, Ђорђе
Паштровићи / Ђорђе Балашевић.
У : Youtube.com. – Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=prYsDW15PmQ&ebc=ANyPxKr2sQAF-a7_sNrKWVoXOiOvKqfGDV-Unxw7gZQ6rLFtL9T2og2lNrKqM9eYsYxPCwTHAWvI7udci20jj5XZyd27bhSlDw
Пјесма. – Траје 3.57.
114. ВЕЧЕ Зеновића одржано у ЈУСД „Црвена комуна“ у Петровцу на Мору, субота, 22. 8. 2009. у 20.30 h.
У : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=EiaKgeqaeuA>.
Програм: „Chariots of fire“ – музика из истоименог филма – композитор – Vangelis, флаута – Миља Зеновић, клавијатура – Каћа Зеновић.
115. БАЛАШЕВИЋ, Ђорђе
Паштровићи / Ђорђе Балашевић.
У : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=prYsDW15PmQ>.
Музика. – Објављено: 4. 11. 2010, трајање 3.57.
116. БАЛАШЕВИЋ, Ђорђе
Паштровићи / Ђорђе Балашевић.
У : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=uI0MLTtVFHw>.
Необјављена пјесма. – Објављено 5. 9. 2012, трајање 3.37.

117. БАЛАШЕВИЋ, Ђорђе
 Паштровићи / Ђорђе Балашевић.
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=bhqjXngab1M>.
 Пјесме. – Објављено 27. 6. 2014. – Трајање 3.56.
118. БАЛАШЕВИЋ, Јована
 Lepi bambino Montenegrino / vokal Jovana Lola Balašević ; autor muzike i teksta Đorđe Balašević.
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=30Y5jnXnqxc>.
 Пјесма са мотивима из Паштровића. – Објављено 1. 9. 2012. – Трајање 4.28.
119. БАЛАШЕВИЋ, Јована Лола
 Lepi bambino Montenegrino & Snajke sa Salayke / vokal Jovana Lola Balašević ; autor muzike i teksta Đorđe Balašević.
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=3--TUMxT0J8>.
 Пјесма са мотивима из Паштровића. – Објављено 1. 9. 2012. – Трајање 4.32.
120. БАЛАШЕВИЋ, Јована Лола
 Lepi bambino Montenegrino & Snajke sa Salayke : novo / vokal Jovana Lola Balašević ; autor muzike i teksta Đorđe Balašević.
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=2YRz6Zj8AQ8>.
 Пјесма са мотивима из Паштровића. – Објављено 4. 9. 2012. – Трајање 4.35.
121. БАЈЕК, Lidia
 Murinsel-Celtica – Primorkinja konja jaše (live) / Lidia Bayek.
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=rwj6EzR-Pp0>.
 Паштровска пјесма „Приморкиња коња јаше“ у аранжману Lidie Bayek, текст је аутентичан, музика новокомпонована.
122. БУДВА – Музичко-поетско вече породице Зеновић, Будва, Трг пјесника, 31. јул 2015.
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=TxTy8AD4VfM>.
 Учествовали: Наталија, Каћа, Миља и Игор Зеновић. – Објављено 1. 8. 2015. – Трајање 23.9.
123. ВОЈВОДИЋ, Александра
 Приморкиња коња јаше / Александра Војводић.
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=XZ6opiPdJh4>.
 Гостовање у „Неђељом увече“. – Објављено 23. 11. 2010. – Трајање 4.00.

124. ВОЈВОДИЋ, Александра
Приморкиња коња јаше / Александра Војводић.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=34ovehc4C3w>.
Отпјевано у емисији гостовање у „Недељом увече“ на ТВ Црне Горе. – Објављено 23. 5. 2011. – Трајање 4.00.
125. ВОЈВОДИЋ, Александра
Приморкиња коња јаше / Александра Војводић.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=ojQkJ5LY6o>.
Нови албум „Коријени“. – Објављено 21. 2. 2012. – Трајање 3.37.
126. ВОЈВОДИЋ, Александра
Приморкиња коња јаше / Александра Војводић.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=f3rbWU5bZBE>.
На Сателитски програм РТЦГ. – Објављено 25. 8. 2012. – Трајање 2.53.
127. КЛАПА „Хармонија“ – Будва – О јелова горо.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=7luhX7NacSw>.
Паштровска пјесма у обради Мирјане Пајовић. – Објављено 30. 10. 2013. – Трајање 2.39.
128. КЛАПА „Хармонија“ – Будва – Приморкиња коња јаше.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=mCj8gohwgyo>.
Пјесма, обрада Мирјане Пајовић. – Објављено 30. 8. 2012. – Трајање 2.32.
129. КЛАПА ФА Линђо – Приморкиња коња јаше.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=a6I2a05qxiU>.
Народна пјесма – К. Магдић. – Концерт Дајем ти срце, Кнежев двор, мај 2011. – Поетскотекстуална варијанта, различита мелодија (обрађена за клапско пјевање). – Објављено 2. 8. 2011. – Трајање 1.26.
130. КОНЦЕРТ Паштровска свита, ауторски рад Вјере Николић.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Lm4MTyqvtGY>.
Премијерно извођење 14. марта 2014. године у ЈУ Музеји и галерије Будва. – Учесници: Вјера Николић – клавири и глас, Мирјана Рајчић – клавири и Адмир Шабовић – флаута и глас. – Трајање 19.58.
131. ЛОГАР, Миховил
ТВ опера Паштровски витез (1982.) / Миховил Логар.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=bRA4KV1M2Hk>.
Трезор, петак 27. март 2015. – Објављено 9. 4. 2015. – Трајање 51.07.

132. МУЗИКА и Паштровићи – информација и инспирација : разговор са др Златом Марјановић ; модератор Душан Медин.
У : Youtube.com. – Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=vnvemUB3bAs>.
Објављено 8. 7. 2014. – Трајање 17.45.
133. ПАШТРОВСКА игра – полазнице будванског вртића „Љубица Јовановић Маше“, 2011. Играју паштровску игру уз паштровску пјесму „Ситан камен“.
У : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=B6i2V2AhFP>.
134. ПАШТРОВСКЕ музичке теме, I дио : округли сто, одржан у ЈУ Спомен дом „Црвена комуна“ 17–19. 8. 2014.
У : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=o1AmcmSgJTM>.
Објављено 21. августа 2014. – Трајање 29.01.
135. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Вино пије Дојчин Петар.
У : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=JuIVpwdWWl4>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 8. 10. 2012. – Трајање 8.56.
136. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Врани се коњи седлају.
У : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=E6UVHI2JmV8>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 8. 10. 2012. – Трајање 2.37.
137. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Вријеме се веселити.
У : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=ZqwI2fLxw4E>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 9. 10. 2012. – Трајање 6.24.
138. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Зачух вилу у дубраву.
У : Youtube.com. – Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=SL54N_SlXwk.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 8. 10. 2012. – Трајање 8.52.
139. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Јунак јунака оком погледа.
У : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=e63PS-Ughys>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 8. 10. 2012. – Трајање 3.50.
140. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Љубио се био голуб.
У : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=lcR9dzlYu00>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 8. 10. 2012. – Трајање 5.11.

141. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Маглица се поврх брда вила.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=fwQUXuPd6gc>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 8. 10. 2012. – Трајање 4.53.
142. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Ој радости веселости.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=jBjoUCiNMG0>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 8. 10. 2012. – Трајање 2.46.
143. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Паде цвјетак неранце.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=WcRERIIYgIk>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 8. 10. 2012. – Трајање 2.24.
144. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Пале су патке.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=ZqwI2fLxw4E>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 9. 10. 2012. – Трајање 6.24.
145. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Приморкиња коња јаше.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=ZqwI2fLxw4E>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 9. 10. 2012. – Трајање 6.24.
146. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Садих дуњу на планину.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=I6iviBeUvv8>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 9. 10. 2012. – Трајање 7.30.
147. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Три су ми горе високе.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=KZ8IRGfQOBU>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 9. 10. 2012. – Трајање 7.54.
148. ПАШТРОВСКЕ пјесме – Ћилик тица ћиликтала.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=aHDeWahqBI>.
Компакт диск „Паштровске пјесме“. Књ. 1, 2011. – Објављено 8. 10. 2012. – Трајање 3.35.
149. ПЕТРОВАЦ – Паштровске музичке теме, други дио, 18. август 2014. године, „Црвена комуна“, Петровац.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=5uMOrYoNhJs>.
Објављено 23. 8. 2014. – Трајање 44.01.

150. PERCIVAL live! Czarnogórska Primorkinja w Norwegii! Borre 2013!
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=lhfe-DTQWgw>.
 Изведба паштровске пјесме „Приморкиња“, иако је насловљена „црногорска“. – Објављено 14. 8. 2013. – Трајање 3.35.
151. ПЕТРОВАЦ – Музичко вече поводом 80 година од рођења и деценију од смрти познатог црногорског композитора Бранка Зеновића, Петровац, СЦ „Црвена комуна“, 15. март 2015. године.
 У : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=QbNdjFL-0uQ>.
 Објављено 17. марта 2015. – Трајање 31.31.
152. ПРИМОРКИЊА – Концерт црногорске соло пјесме / сопран Александра Војводић Јововић, пијанисткиња Мирјана Рајчић, флаутисткиња Тамара Стијеповић изводе паштровску пјесму „Приморкиња“.
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=d8VeRMJ37A8>.
 Објављено 26. 2. 2012. – Трајање 2.46.
153. РАСКОВНИК – Мила Медиговић Стефановић, 13. 8. 2015.
 U : Youtube.com. – Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=T_Yd4f4iyLI.
 Разговор водила Александра Вуковић. – Трајање 51.40.
154. РАСКОВНИК – Ана Зечевић, 8. 10. 2015.
 U : Youtube.com. – Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=T_Yd4f4iyLI.
 Разговор водила Александра Вуковић. – Трајање 55.20.
155. ХАРМОНИЈА – Будва – О јелова горо (www.rtcg.me)
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=16IdHd0Eb5I>.
 Паштровска пјесма у обради Мирјане Пајовић. – Објављено 15. 11. 2012. – Трајање 2.23.
156. ХАРМОНИЈА– О јелова горо (www.rtcg.me)
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=bR5pDDfIrfl>.
 Паштровска пјесма у обради Мирјане Пајовић. – Објављено 2. 4. 2010. – Трајање 2.36.
157. ХАРМОНИЈА – Приморкиња.
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=jM1G4f5bb50>.
 Пјесма Женске вокалне групе „Хармонија“ из Будве. – Објављено 19. 2. 2010. – Трајање 3.17.
158. ХАРМОНИЈА – Приморкиња коња јаше (www.rtcg.me)
 U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=oJD-cYIKiVo>.
 Објављено 2. 4. 2010. – Трајање 2.31.

159. ХАРМОНИЈА – Приморкиња коња јаше (РТC1, 24. 11. 2012.).
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=WhtHotuZer0>.
Пјесма. – Објављено 25. 11. 2012. – Трајање 2.31.
160. ХАРМОНИЈА – О, радости веселости (www.rtcg.me).
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=FfJ5OeeKSGk>.
Паштровска пјесма у обради Мирјане Пајовић. – Објављено 2. 4. 2010. – Трајање 1.49.
161. ХАРМОНИЈА – Ситан камен.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Wt25BRIM1JQ>.
Пјесма Женске вокалне групе „Хармонија“ из Будве. – Објављено 19. 2. 2010. – Трајање 2.43.
162. ХАРМОНИЈА – Ситан камен (www.rtcg.me).
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=NNHUSkHHhcY>.
Паштровска пјесма у обради Мирјане Пајовић. – Објављено 2. 4. 2010. – Трајање 1.56.
163. ХАРМОНИЈА – Ситан камен до камена (www.rtcg.me).
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=nIzLABmcmow>.
Паштровска пјесма у обради Мирјане Пајовић. – Објављено 18. 11. 2012. – Трајање 1.56.
164. ХОР Антивари – Приморкиња коња јаше.
U : Youtube.com. – Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=0E1Wa67DARM>.
Хор Антивари из Бара изводи паштровску верзију пјесме „Приморкиња коња јаше“ приликом промоције „Паштровског алманаха I“ (Пржно, хотел Маестрал, 27. 11. 2014). – Трајање 2.15.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

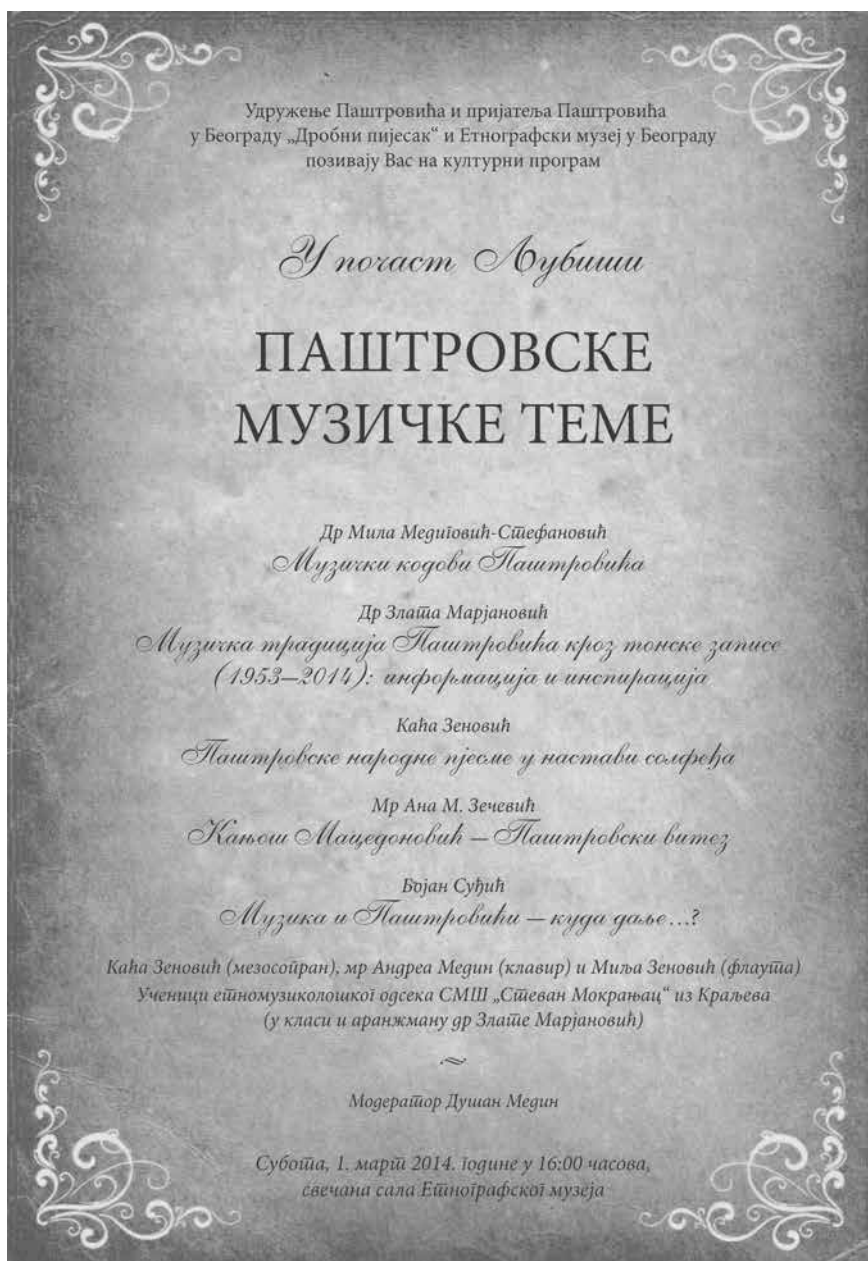
Анђус, Павле Р. 84, 94
 Арсовска, Теодора 60, 73
 Балашевић, Ђорђе 113, 115–120
 Балашевић, Јована 118–120
 Бајек, Lidia 121
 Боговић, Бисерка 84, 94
 Борозан, Бранислав 51
 Васиљевић, Миодраг А. 44
 Војводић, Александра 123–126
 Војводић Јововић, Александра 152
 Вуковић, Александра 153, 154

Вукмановић, Јован 55
 Вукчевић, Иван С. 84, 94
 Вуловић, Срећко 2
 Греговић, Ђорђе В. 84, 94
 Греговић, Никола 71
 Ђедовић, Јелена 84, 94
 Ђурановић, Петар 61
 Ђурашевић, Нико 46
 Ђурић, Слободан Пуро 5, 6
 Ђурић Клајн, Стана 44
 Ђуровић, Драшко 33

- Заткалик, Милош 45
 Зеновић, Бранко 1, 11–26, 61, 83, 91, 151
 Зеновић, Игор 75, 81, 83, 84, 92, 94, 122
 Зеновић, Каћа 27, 56, 59, 65, 72, 81, 83, 84, 87, 91, 92, 94, 102, 114, 122
 Зеновић, Миља 56, 59, 60, 65, 72, 73, 75, 81, 83, 84, 86, 87, 94, 114, 122
 Зеновић, Миодраг 9
 Зеновић, Наталија Нађа 75, 81, 83, 92, 122
 Зеновић, Урош Ј. 40, 41
 Зечевић, Ана М. 28, 32, 49, 56, 65, 72, 84, 84, 87, 89, 93, 100, 106, 107, 112
 И. М. 40, 41, 102, 106
 Ивановић, Радомир В. 41, 49, 85, 100, 106
 Јерков, Слободан 84, 94
 Јовановић, Стево Ј. 91
 Јововић, Јелица 28
 Кентера Ђуро Т. 29
 Ковачевић, Славко 33
 Куба, Лудвик 51
 Лаловић, Итана 96
 Липовац, Томо 51
 Логар, Миховил 28, 30–32, 89, 131
 Лукетић, Мирослав 49, 85, 100, 106
 Љубиша, Даринка 84, 94
 Љубиша, Стефан Митров 1, 33, 55, 56, 60, 65, 72, 79, 87, 102
 Магдић, К. 129
 Марјановић, Злата 10, 34, 35, 42, 43, 45, 56, 59, 63–67, 72, 74, 80, 84, 87, 88, 91, 94, 97, 102, 104, 105, 132
 Марковић, Владимир 1
 Мацедоновић, Кањош 28, 49
 Медиговић Куч, Данијела 47, 84, 94
 Медиговић Стефановић, Мила 36–38, 41, 56, 65, 72, 74, 84, 87, 94, 95, 102, 109, 153
 Медин, Андреа 56, 65, 87
 Медин Душан 38, 39, 42, 47, 49, 55, 56, 65, 72, 80, 85, 87, 91, 97, 100, 104–106, 132
 Миковић, Дионисије 40, 41
 Миланковић, Вера 27
 Милошевић, Арсеније 107, 111
 Милошевић, Јован 10
 Мирковић, Марина 51
 Николић, Вјера 79, 90, 130
 Николић, Добрило М. 4
 Павићевић Татар, Јелена 67
 Пајовић, Мирјана 127, 128, 155, 156, 160, 162, 163
 Пантић, Мирослав 41
 Паштровић, Вукац 1
 Перазић, Милорад 50
 Приморац, Јакша 51
 Радуловић, Загорка 76
 Рађеновић, Петар В. 52
 Ражнатовић, Михаило 30–32
 Рајчић, Мирјана 79, 90, 130, 152
 Рогошић, Марко 10
 Сковран, Аника 84, 94
 Стаменковић, Драгана 77
 Стефановић, Ема 51
 Стефановић, Мила 53, 54
 Стијеповић, Тамара 152
 Суђић, Бојан 56, 65, 72, 84, 87, 94, 102
 Тишма, Владислав 1
 Тодоровић, Јована 49, 85, 100, 106
 Ћириловић, Ана 60, 73
 Филиповић, Данијела 51
 Франовић, Оливера 33
 Херцигоња, Никола 35, 45
 Шабовић, Адмир 79, 90, 130
 Шћекић, Каћа 75

ПЛАКАТИ И ФОТОГРАФИЈЕ СА ОКРУГЛИХ СТОЛОВА
„ПАШТРОВСКЕ МУЗИЧКЕ ТЕМЕ“

Плакат и фотографије са округлог стола „У почаст Љубиши:
Паштровске музичке теме“, Београд, 1. март 2014.

Др Павле Р. Анђус

Лазар Рађеновић

Душан Медин

Др Мила Медиговић Стефановић

Др Злата Марјановић

Каћа Зеновић

Мр Ана М. Зечевић

Бојан Суђић

Миља Зеновић

Андреа Медин

Ђаци СМШ „Стеван Мокрањац“, Краљево

Бројни посјетиоци

Аутори фотографија: Ђорђе Радоњић, Владимир Милићевић и Марко Кентера

Плакат и фотографије са округлог стола „Паштровске музичке теме“,
Петровац на Мору, 17, 18. и 19. августа 2014.

УДРУЖЕЊЕ ПАШТРОВИЋА И ПРИЈАТЕЉА ПАШТРОВИЋА У БЕОГРАДУ „ДРОБНИ ПИЈЕСАК“
уз подршку Спомен дома Црвена комуна из Петровца на Мору (ЈУ Музеји и галерије Будве)

Приређује Округли сто

ПАШТРОВСКЕ МУЗИЧКЕ ТЕМЕ

*Са жељом да допринесе очувању завикајног музичког наслеђа,
омогући његово представљање јавности и подстакне уједињеничко
стваралаштво и научно истраживање на ову тему*

Округли сто ће се одржати 17, 18. и 19. августа 2014. године са почетком у 20:30 часова (све три вечери)
у музејском простору Спомен дома Црвена комуна у Петровцу на Мору. Улаз је слободан, добродошли!

НЕДЕЉА, 17. АВГУСТ

проф. др Павле Анђус – Свејато стварање Округлог стола

Данијела Медиговић Куч и Душан Медин – *О Паштровским музичким токовима*

*др Мила Медиговић Стефановић – Музичка култура
Паштровића*

Игор Зеновић (клавир и глас) – *Сваки Милораду Перазићу
Песма Паштровцу, Песма Будви*

*др Каћа Зеновић – Паштровске народне песме
у музичком сфабриковању*

Јелена Ђедовић (флуата), Данијела Медиговић Куч
(клавир) и Миља Зеновић (глас) – *Што у дубе,
Ајдемо ми је наслезати*

*др Злата Марјановић – Да се керамичке не засуве:
Медитеранске-паштровске музика Ђулијана Зеновића*

Игор Зеновић (клавир), *др Каћа Зеновић* (глас)
и Миља Зеновић (флуата) – *Свама се златна жаца*

ПОНЕДЕЉАК, 18. АВГУСТ

*проф. др Слободан Јерков – Паштровића у еквифру
археолошких истраживања*

Бисерка Боговић (глас) – *Ој, јасна гери*

Иван Вукчевић – *Култура и музика Будве
и Паштровића: етнолошки*

Јелена Ђедовић (флуата), Данијела Медиговић Куч
(клавир) и Миља Зеновић (глас) – *Паше паше керамичке,
Јуно, јуно, Шетали се београдца*

Даринка Љубиша – *Наре из Паштровића – нево гитате*

Чланови КУЦ-а „Стефан М. Љубиша“ (Будва) – *Изведба
аутоентичних и стилизованих керамичких паштровских песама*

Ђорђе Греговић – *Паштровска музичка традиција
и амерички блуз – вођуе параволе*

маестро Бојан Суђић – Музика и Паштровића – куда даље...?

проф. др Павле Анђус – Сјајна ријек

УТОРАК, 19. АВГУСТ

др Ана Зечевић – Калеси Милосевић – Паштровски битез

Пројекција ТВ опере *Паштровски битез* (Арса Милошевић, РТБ 1982)

проф. др Аника Сковран – Ријек на крају

Програм ће водити Данијела Медиговић Куч и Душан Медин

Др Павле Р. Анђус

Данијела Медиговић Куч, Игор Зеновић,
др Злата Марјановић, др Мила Медиговић
Стефановић и Каћа Зеновић

Игор Зеновић и Каћа Зеновић

Данијела Медиговић Куч,
Јелена Ђедовић и Миља Зеновић

Посјетиоци

Посјетиоци

Иван С. Вукчевић, др Слободан Јерков,
Даринка Љубиша и Душан Медин

Ђорђе В. Греговић, Иван С. Вукчевић,
др Слободан Јерков и Даринка Љубиша

Бисерка Боговић

Данијела Медиговић Куч,
Миља Зеновић и Јелена Ђедовић

Посјетиоци

Ивана Батрићевић, Ивана Гилић и Ива Куљача

Посјетиоци

Посјетиоци

Душан Медин, др Аника Сковран
и Нико ПерацићДанијела Медиговић Куч,
др Павле Анђус и др Аника Сковран

ПРИЛОГ ОЧУВАЊУ ЗАВИЧАЈНОГ НАСЛЕЂА И КУЛТУРЕ

Са великим задовољством погледао сам зборник радова о музици Паштровића и Будве који ми је достављен на оцену и мишљење.

Аутори радова у зборнику, који су врсни познаваоци паштровског и будванског музичког наслеђа у својим прилозима веома добро су умели да уоче у представе особености вишевековног музичког развоја овога краја и његовог утицаја на шире залеђе. Због тога се зборник може сврстати у изванредно прегледну студију која читаоца упознаје са настанком и развојем паштровске и музичке културе, која се може пратити од најранијег, па до савременог доба. То потврђују имена сарадника и уредника зборника.

Зборник изванредно показује како се данас, у време глобализације, чувају завичајна предања и аутохтона култура. Целину за себе представљају радови у зборнику у којима се говори о паштровској музици уопште и о њеном развоју кроз векове. Другу групу чине радови који говоре о настанку и развоју музичке културе у Будви од најстаријих времена до савременог доба. У трећу групу издвојено је неговање и представљање паштровске културе у Удружењу Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, итд. Посебно је добро у зборнику приказана паштровска музика у контексту црногорског музичког развоја. Обрађена је и примена паштровске народне песме у настави солфеђа. Указано је и на могућност повезивања цез и блуз музике са паштровском музиком.

Садржај зборника јасно показује историјат развоја паштровског културног наслеђа и његово уклапање у време које је утицало на савремени музички развој паштровског краја и Будве. Зборник на

најбољи начин успоставља нераскидиву везу с паштровским музичким старинама и чува од заборава свест о културном идентитету.

Осим реченог, зборник јасно указује на то како и у ком смеру треба развијати музичко наслеђе Паштровића и Будве и уклапати га у културне токове савременог света.

Тим који је формирао зборник показао је да је веома квалификовано, на најбољи начин, усмерио даљи развој паштровског и будванског музичког културног идентитета. Због тога најтоплије препоручујем његово објављивање.

Београд, 1. фебруар 2016.

ПАШТРОВСКЕ КАДЕНЦЕ

Не тако давно, откриће античке виле са мозаицима, на простору Миришта у Петровцу на Мору, савременице вили са мозаицима у Пјаци Армерини из IV века на Сицилији, као и трагови древног пристаништа у близини, указују на вероватноћу да је некадашња Кастил Ластва била патрицијско летовалиште, за разлику од Будве, знатно већег града, који је имао, кроз сва времена, другачију структуру, од античког центра до значајног трга соли у средњем веку.

У времену када су овим просторима господарили Балшићи, Ђураћ и његов малолетни син Балша, са мајком, регенткињом Јеленом Балшић Лазаревић, сестром српског деспота Стефана Лазаревића, господара Србије, изграђено је већ много сакралних споменика, манастира украшених фрескама и иконама домаћих мајстора, при којима су биле и школе и преписивачке радионице, а учило се и појање. Многи од ових манастира су метоси славних Дечана, чији су калуђери, веома учени, попут Инока Саве, монаха манастира Дечани, родом из Паштровића. Инок Сава био је писац првог српског буквара, који је, заједно са Молитвословом, штампао у Венецији 1597. код штампара Рампацотија.

Недалеко од простора Паштровића, на Скадарском језеру, налази се група средњовековних споменика, међу којима у најзначајније спада Старчева Горица, а где се преписују и илуминирају књиге и негује црквено песништво, у присуству чувеног теолога Никона Јерусалимца, духовника Јелене Балшић, господарице Зете, као монахиње. Зна се са колико је залагања и успеха деспот Стефан Лазаревић, на своме двору и манастирима, попут Ресаве и других које је подигао, истрајавао на неговању музике, имајући и своје про-

топласте, уз дворски церемонијал. Верска дихотомија, такође, нешто је што је овај приморски појас са залеђем чинило а и даље га чини особеним.

Све наведено вековима је стварало одличну полазну основу за континуирани развој културе, уметности и музике будванског и паштровског краја, како у минулим временима, тако и данас.

*

Повод и основна идеја за покретање и настанак зборника радова о паштровској и будванској музичкој традицији и сродним темама покренули су расправе о односу традиције и савремености у нашем друштву, посебно истицане на скуповима Удружења Паштровића „Дробни пијесак“ из Београда, које постоји и траје преко пола века. Поменимо етномузиколошке записе, аналитичке осврте на уметничка дела и њихове ауторе, чијом су заслугом паштровски и будвански крај и култура доспели у европски значајна остварења.

Подручје Будве и Паштровића изнедрило је неколико светски значајних имена из области политике, културе, књижевности, музике, ликовне уметности... Појединима од њих, можда широј јавности мање познатим, посвећени су и натписи у зборнику, попут изврсног прилога о будванском канонику др дон Крсту Ивановићу, учитељу, песнику, хроничару, либретисти, члану Филхармонијске академије, Делфијске академије и Академије умерених у Венецији, који је деловао у средишту европске оперске продукције, где је написао својих пет драма либрета од 1663. до 1674. године.

Културни живот Будве крајем XVIII и почетком XIX века, умногоме је, својим делом, обележио још један будвански племић дон Антун Којовић, песник, писац, дипломата, режисер значајних догађања у граду. Школован је у Италији, на Илирском колегију у Лорету, постао је доктор права и теологије. Године у којима је Којовић стварао, крај XVIII и почетак XIX века, биле су веома бурне. У Будви су се, за кратко време, смењивале различите стране управе млетачка, француска, руска, црногорска, аустријска... Којовић је учествовао и у спасавању народа са острва Катич у време напада Махмут-паше Бушатлије, који је направио покољ у Паштровићима. У својим *Мемоарима*, Којовић је забележио и да су у част руског императора Александра, 24. децембра 1806, његови ученици игром представили битку звану „морешка“, коју су по граду играли и приликом доласка Наполеоновог генерала Мармона, 13. јуна 1808, у Будву. Којовић је своје стихове прилагођавао намени, а врхунац умешности био му је спектакл са Јупитеровим кочијама, не само због митологије него и због приказа кочија, као новине. Којовићева дела нису била религиозно рефлектирана, него претежно окренута свакодневном животу и народу. У његовим песмама често се налазе примери из народне лирике, као код Вука Караџића, који је, за Којовићево време, два пута боравио у Будви, могуће је да су се и срили...

Истраживање паштровске и будванске културне баштине, која је, захваљујући публикавању овог веома садржајног зборника, свестрано сагледана, сигурно ће унапредити сазнања о култури и музици наших предака и учинити да се потруди-мо да и из нашег времена оставимо нешто лепо, достојно памћења. Све наведено препоручује ову књигу за штампу.

Београд, 8. март 2016.

dani muzike
days of music

sv.stefan.budva

*Дейтаљ са програма фестивала
„Дани музике Св. Стефан – Будва“, 1981.
(Љубазношћу ЈУ Град театар Будва)*

МУЗИЧКЕ ТЕМЕ ИЗ ПАШТРОВСКЕ И БУДВАНСКЕ РИЗНИЦЕ

Обнављање успомена на догађаје и људе чије је дјеловање у одређеном времену представљало вриједан допринос култури у најширем смислу, важан је повод за организовање сусрета и покретање активности промишљања, сагледавања и тумачења простора у ком живимо.

Наслијеђено нематеријално добро које нас је обликовало као људе овог поднебља, и као народ међу многим народима, својеврсна је ризница у којој тражимо могуће одговоре на питања о смислу и вриједностима, у вјечитој потрази за љепотом и редом у нашем животу.

Вођени сличним унутрашњим поривом као и њихови претходници, Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“ покренуло је пројекат „Паштровске музичке теме“. Обиљежавањем годишњице рођења знаменитог Паштровића, Стефана Митрова Љубише, пројекат је започео округлим столом „У почаст Љубиши“ одржаном у Београду, а настављен другим, вишедневним округлим столом одржаним у Петровцу, у оквиру којег су се одвијали илустративни концерти и презентација ТВ опере *Пашићровски вићез*. Мјерило успјешности овог замашног подухвата је зборник радова – *Зачух вилу у дубраву ће њјесан њоје*. Ова вишеслојна публикација радова о музичким и музици блиским темама са јасним обрисима појединачног, посебног и општег, дефинисана је кроз низ различитих тематских цјелина.

Поглавље о култури и музици, у виду теренског и архивског истраживања, третира проблематику пионирских подухвата у записивању обичаја и народних пјесама Паштровића и Будве, као инте-

гралног дијела јужнословенског музичког фолклора, затим вишевијековни музички развој поднебља сагледан кроз културну и музичку дјелатност, те културну историографију овог подручја оплемењену антрополошко-етнографским елементима.

У наредном поглављу нарочито квалитетно су обрађени кључни подаци о традиционалним играма Паштровића (са терена и из литературе), са аспекта њихове друштвене функције и мјеста гдје се играју. Пратећи линију од најстаријих облика ове музичке праксе, до њених савремених појава, истакнута је сличност, без обзира на промјене и развојни континуитет на плану материјалне и духовне културе које су наступиле.

Нове могућности исказане су у истраживању пређашњег кроз повезаност музичке баштине и образовног процеса, и упоредно промишљање и ослушкивање простора с пројекцијом „куда даље“.

Посматрајући музички развој у свијетлу историјско-социјалних збивања, с одговарајућом пажњом приказан је друштвени живот у Паштровићима и Будви, с посебним освртом на музичке институције и организације, манифестације и пројекте.

Музичке композиције Паштровића и о Паштровићима, компакт-дискови и књиге о њиховој музици, са становишта садржаја, обима и начина интерпретације цјелокупне грађе ове публикације, могу послужити као добро полазиште за будућа истраживања и надахнућа.

Музички портрети, као залихе сјећања преточене су у текст о ствараоцима једног времена и њиховом умијећу креирања облика и форми важних за промоцију музике и општи друштвени развој.

Опсежна библиографија о музици у Паштровићима, поговор и прилози, вриједна су база података, систематизованих према важећим издавачким стандардима.

Све ово су увјерљиви прикази о времену које је за нама. Жива свједочења, анализе и тумачења онога што је таложено током времена, до данашњих дана, уједно су незаобилазна карика између насљеђа и савременог стваралаштва.

Познавање прошлости, значење дјела и догађаја постаје потпуније ако га читамо у контексту времена из којег је изникло. Везу тог времена са садашњим тренутком можемо схватити проучавањем и откривањем резултата дјеловања људског духа. С обзиром на то да зборник пружа обиље материјала који може бити користан будућим истраживачима, указује на даље могуће изворе, те доприноси проучавању области музичког фолклора, топло га препоручујем за објављивање.

Цетиње, 12. фебруар 2016.

ПАШТРОВИЋИ И МУЗИКА: ПОГОВОР

Неколико музичких „слика“ везујем за рад у удружењу „Дробни пијесак“: почетак традиционалних *Пашићровских вечери* у Београду уз песму „Приморкиња коња јаше“ на виолини маестра Мишка Алабанде, музички дар – наступ Женске вокалне групе „Хармонија“, прелепо појање Каће Зеновић Шћекић попут чарлијања поподневног маестрала, пионирски етно-пројекат Жељка Рафаиловића, Марка Кентере и дружине *Пашићровске њјесме: књија њрва*, опера Миховила Логара *Пашићровски виџез* – актуелизована и „разоткривена“ у студији Ане Зечевић, маестро Бојан Суђић међу нама и са нама... Ако овоме додамо и појаву-откриће Злате Марјановић и њених талентованих ђака етномузикологије из Краљева, имамо прави музички колоплет из кога је природно изнедрена ова књига – зборник радова о паштровској музичкој заоставштини. Наиме, идеја о једном скупу који би први пут објединио стручни осврт на музичке записе и традицију Паштровића родила се у Удружењу сасвим спонтано. Удружење „Дробни пијесак“ у свом трајању од преко пола века у Београду поседује велико искуство у организовању стручних и научних трибина посвећених паштровској култури и историји. Ипак, иако сам и сâм био један од иницијатора пројекта, код мене се у почетку јавила бојазан да је ово можда тематика за коју у Удружењу немамо довољно стручних потенцијала, јер се до сада овим нисмо бавили. Брзо се, међутим, показало да мојој бојазни нема основа. Као прво, младе снаге Удружења на челу са изданицима породице нашег композитора Бранка Зеновића, Данијелом Медиговић Куч и незаобилазним Душаном Медином биле су покретачка снага пројекта. Неопходну професионалну супервизију и рецензију целог рада

са очаравајућим еланом и љубављу изнела је наша „златна“ Злата Марјановић. Када је цео пројекат добио безрезервну подршку и допринос нашег „витеза од музике“ маистра Бојана Суђића било је јасно да смо на правом путу. Резултат су биле две дивне вечери пуне песме, музике, игре и поучних речи – једна у Београду у Етнографском музеју (хвала директору Мирославу Тасићу и сарадницима), а друга у Петровцу на Мору у „Црвеној комуни“ (хвала директору Нику Перaziћу и сарадницима). Традиција и добар обичај Удружења јесте да сваки сличан скуп, а поготово овакав пионирски стручни подухват буде забележен за поколења, а и за будуће истраживаче културе поднебља. Из те потребе за остављањем културолошког трага настао је и овај зборник. Ова књига је и више од зборника приказа са стручног скупа, она је права мала енциклопедија музичког прегалаштва са обала од Бабина Вира до Куфина. Овде су етномузиколошки записи, аналитички осврти на музичка дела од раних времена до данас, преглед постојеће музичке литературе, нотних и музичких записа, пројеката... Кад се све овако сагледа на једном месту постаје јасно каква је важност музике у животу и историографији једног поднебља. Музика је, кажу, свуда око нас као нераздвојни природни елемент сваког битисања, али треба је умети и саслушати, препознати и записати. Велику захвалност дугујемо уредницима и свим ауторима ове књиге што су умели да нам пренесу културолошки значај ове музичке семантике нашег поднебља. Посебну захвалност дугујемо и Националном савјету црногорске националне мањине у Србији што је препознао шири културни значај овог пројеката и подржао га финансијски.

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

Абдовић, 183
Адам, 139
Адамов, Јован, 294, 301, 302
Адамов Стојадиновић, Марина, 294
Адровић, Дано, 164, 165, 257, 258, 342
Аксамит, Габриела, 153
Аксамит, Павел, 153, 158, 160
Алабанда, Миодраг Мишко, 225, 389
Александар, император, 23, 384
Алексић, Пурко, 186
Алексић, Светозар, 320
Алкима, вила-заштитница, 308
Андерсон, Клифтон, 325
Андрић, Вјера, 117, 128
Андрић, Ивана, 190
Андрић, Марија, 153
Анђус, Емилија, 224
Анђус, Павле Р. 12, 225, 227, 229, 362, 364, 373,
376, 379, 380, 389
Анзуловић, Бранко, 82
Антониоли, А. 24
Апендини, Франческо, 18
Арменко, Марија, 224
Арменко, Никола, 78
Арсин, Милан, 84

Арсовска, Теодора, 359, 360, 373
Артур, 193
Асин, Мило, 315
Ацић, Бисерка, 154

Бабан, Златко, 209, 210, 215, 216, 217, 221, 306
Багарић, Биљана, 153
Бајковић (рођ. Тичић), Љубица, 134
Бајковић, Слобо, 186
Бакић, Игор, 153
Балашевић, Ђорђе, 367, 368, 373
Балашевић, Јована Лола, 368, 373
Баловић, Јулио, 38
Балшић, Балша, 383
Балшић, Ђурађ, 383
Banai, Szilard, 193
Барац, Власта, 167
Барац, Љиља, 167
Бастаћ, Веселин, 179
Батрићевић, Ивана, 100, 380
Бахтин, 26, 27
Баца, Срећко, 179
Башић, Томо, 315
Башлар, Гастон, 335
Bayek, Lidia, 368, 373

* У регистар су унијета лична имена аутора сваког појединачног рада у зборнику, затим имена заступљена у основним текстовима, предговорима, напоменама при дну текста, нотном материјалу, потписима илустрација, биографијама уредника, потом лична имена обухваћена радом „Музика у Паштровићима: прилог библиографији“ (стр. 351–373), као и имена хероја, богова, светитеља, митских бића и ликова из литературе. Имена која се појављују у различитим верзијама у радовима аутора биљежена су под једном референцом. Нијесу унијета имена садржана у насловима и поднасловима радова обухваћених у зборнику, садржају, те имена из назива пјесама и стихова пјесама, библиографских јединица и цитиране литературе, назива установа и догађаја. Регистар израдили Јасмина Живковић, Милена Давидовић и Душан Медин.

- Беговић, Владимир, 164, 165, 166, 342, 343, 344
Бегу, Иван, 306
Бејзи, 325
Бејкер, Чет, 325, 326
Белтраме, Марко, 17
Бенић, Наза, 167
Бећировић Требјешки, Хаџи Радован, 43
Бечић, Лука, Н. 39
Бешлагих, Шефик, 16, 93
Бискуповић, Ранка, 153
Бисмиљак, Бошко, 155
Блажена Дјевица Марија, 19
Богетић, Ивана, 155
Богишић, Валтазар, 38
Боговић, Бисерка, 128, 167, 228, 256, 257, 258, 261, 263, 265, 271, 315, 343, 362, 364, 373, 380
Божовић, Андријана, 189
Божовић, Петра, 153
Бојанић, Ивана, 153
Бојовић, Т. 45
Борета, Јован, 85
Борета, Милош, 166, 171, 172
Боро, 134
Борозан, Бранислав, 357, 373
Бороје, Стефко, 179
Боснић, Митар, 78, 83
Бошковић, Веселин Бели, 185
Брадић, Вера, 167
Браић, Дијана, 167
Брајак Молчанов, Ана, 153, 158, 161, 293
Брајовић, Воја, 210
Брајовић Пајковић, Биљана, 189, 230, 275
Брајовић, Саша, 180, 185
Брајс, Џенифер, 190
Браун, Клифорд, 325
Бродел, 337
Броз, Јосип Тито, 158, 160, 319, 322, 324, 328
Бронше, Сесил, 191
Брубек, (Дејв), 325
Брумалије, 26
Бубања, Јелена, 167
Бубић, Доминик, 42
Бубић, Стјепан, 23
Бује, Етјен, 191
Булатовић, Раде, 186
Булатовић, Срђан, 192
Бурзановић, Јовица, 184
Бурић, Тихомир, 179
Бурмазов, Љиљана, 204
Бучевац, Слободан, 185
Бушатлија, Махмут-паша, 23, 384
Вајт, Бери, 184
Валчић, Драган, 186
Вангелис, 219
Василевски, Млађен, 341
Васиљевић, Миодраг, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 75, 76, 94, 136, 137, 146, 217, 219, 225, 226, 356, 373
Васић, Оливера, 104, 111, 112
Вејновић, Миле Мићко, 233
Вела, Карло, 157, 160
Велашевић, Бранимир Бањо, 181
Венигер, Петер, 192
Верди, 160
Веселиновић, Милош, 204
Вивалди, Антонио, 18
Видак, Драган, 186
Видмарк, Ричард, 176
Виђен, Ивица, 186
Вилијамс, Енди, 180
Вилкинс, Ерни, 326
Вилус, Славен, 339, 343
Винавер, Фрањо, 305
Винету, 176
Vič, Антун Тонћи, 179
Влагић, Владимир, 339
Владимир „Рус“, 78
Влаовић, Зоран, 186
Влаховић, Петар, 10, 12, 382
Војводић, Богић, 45
Војводић, Зоран, 180, 185
Војводић Јововић, Александра, 368, 369, 373
Војновић, 82
Волтер, 17
Врабец, Младен Маџо, 181
Врчевић, Вук, 25, 38, 41, 43, 77, 92, 93, 225, 349
Вугделић, Душица, 167
Вугделић, Миодраг, 163
Вујовић, Велимир, 94, 106
Вујовић, Душка, 154
Вујовић, Марија, 153

- Вујовић, Мићо, 341
Вујовић, Ранко, 341
Вујошевић Мандић, Тамара, 209
Вукићевић, Јелена, 153
Вукићевић, Мирко, 79
Вукићевић, Олга, 320
Вукмановић, Андрија Ф. 333
Вукмановић, Јован, 38, 40, 75, 95, 96, 97, 107, 112, 116, 120, 123, 128, 130, 141, 144, 145, 225, 349, 358, 373
Вукмановић, С. 85
Вуковић, Александра, 372, 373
Вуковић, Брано, 210
Вуковић, Јовица, 110
Вуковић, Митар, 210
Вуковић, Чедо, 168
Вукотић, Лука, 83
Вуксановић, Вицко, 78
Вуксановић, Вуле, 184
Вукчевић, Иван С. 15, 228, 362, 364, 373, 379
Вукчевић, Нико (Нико Крпа), 178, 179, 180
Вукчевић Сковран, Аника, 12, 230, 362, 364, 374, 380, 385
Вукчевић, Спасоје, 179
Вулијанац, Мићо, 185
Вуловић, дон Срећко, 38, 351, 373
Вучековић, Радоња, 307
Вучетић, Милорад Миња, 306
Вучинић, Владо, 210
Вучинић, Миодраг, 322
Вучковић, Драган Гага, 184
Вучковић, Лари, 325
Вучковић, Марија, 167
Вучковић, Никола, 152, 153, 155
Вучковић, Слободан, 181, 184
- Гаврановић, Филип, 190, 191
Гагић, Милорад, 204
Гаговић, Василије, 155
Гаговић, Василиса, 155
Гајић, Саша, 118
Гаковић, Марко, 155
Гаспарини, Квирино, 18
Гатолин, Пеко, 177
Гилић, Ивана, 380
Гледић, Данко, 181
- Гломазић, Момчило Момица, 183, 186
Глук, 17
Гојковић, Душко, 325, 326
Големовић, Димитрије О. 52, 409
Гордон, Декстер, 326
Госпић, Катица, 134
Грба, Рада, 154
Грбић, Братислав, 204
Грић, Маја, 190
Греговић, Ђорђе В. 138, 229, 362, 364, 373, 379
Греговић, Ђуро, 306
Греговић (рођ. Медин), Невенка, 105
Греговић, Никола, 165, 225, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 360, 373
Греговић, Саво, 186
Греговић, Тони, 306
Греговић (рођ. Гера), Тонка, 306
Грин, Фреди, 325
Грубач, Шимун, 41, 42
Грубић, Мирослав, 379, 380
Гут, Стјепко, 326, 327
- Д'Аламбер, 17
Дабковић, Јово С. 83, 84
Дабовић, Лана Асја, 155
Дабовић, Љубо, 180
Давидовић, Анђица, 78
Давидовић, Ђуро, 38
Давидовић, Милена, 391
Давидовић, Саво Л. 78
Давичо, Оскар, 199
Дамјановић, Бранислав, 204
Де Сарно Сан Ђорђо, Дионисије, 38, 39, 199, 305
Дедић, Арсен, 232, 234
Дедић, Саша, 184
Дезмонд, Пол, 325
Деј, Дорис, 180
Дејвис, Реверенд Гари, 141
Деклић, Драгутин-Скит, 234, 235
Делоик, Весна, 134
Делоик, Крешо, 134
Дерања, Ивица, 186
Дивановић, Стево, 332
Дидић, Вјера, 50
Дидона, 18

Димитријевић, Љубомир Љуба, 293
 Димитровски, Гоце, 326
 Дионисије, 26
 Добрковић, Слободан Мишко, 180
 Дојчевић, Вук, 210
 Дорам, Кени, 325
 Драгутиновић, Ранко, 210
 Драновић, Оливера, 210
 Драшкоци, Војин, 326
 Дробни, Ивана, 135, 136
 Дру, Кени, 326
 Дукај, Хусеин Бато, 165, 342
 Дулетић, Драган, 164, 342
 Дулетић (рођ. Стијовић), Јованка, 105
 Dutkiewicz, Arthur, 193

 Ђедовић (рођ. Прља), Ана, 319, 320
 Ђедовић, Јелена, 153, 228, 362, 364, 373, 379, 380
 Ђедовић, Јован, 78
 Ђедовић, Олга, 166
 Ђедовић, Павле, 319, 320
 (Ђедовић), Перо, 320
 (Ђедовић), Радмила, 320
 (Ђедовић), Славка, 320
 Ђикановић, Грана, 155
 Ђириловић, Ана, 359, 360, 374
 Ђорђевић, Драгомир, 182
 Ђукановић, Јелена, 166, 170, 210, 221
 Ђукић, Јован, 100
 Ђукић, Трифун, 85
 Ђуковић, Илија, 154
 Ђурановић, Александар, 257, 258
 Ђурановић, Анђелко, 164, 165, 166, 220, 342, 343, 344
 Ђурановић, Здравко, 194
 Ђурановић, Петар, 359, 373
 Ђурашевић, Нико, 39, 332, 356, 373
 Ђурђевић, Гордана, 203
 Ђурић-Клајн, Стана, 356, 373
 Ђурић, Регина, 167
 Ђурић, Слободан Пуро, 351, 373
 Ђуричић, Драгољуб, 182, 186
 Ђуровић, Драган Гага, 179
 Ђуровић, Драшко, 209, 210, 221, 354, 373

 Елијаде, Мирча, 26
 Енеј, 18

Жарковић, Видоје, 176
 Живковић, Јасмина, 12, 391, 403

 Закрајшек, Златко, 181
 Закрајшек, Рудо(лф), 181, 307
 Замбелић, Раде, 83, 85
 Зановић, Мирослав, 23
 Зановић, Примислав Марко, 19
 Зановић, Стјепан Анибал, 17, 18, 19, 228
 Запутовић, Шпиро, 315
 Зарјан, Ага, 190, 191
 Заткалик, Милош, 356, 374
 Зденко, 134
 Зејниловић, Енес, 194
 Зеновић, Алекса, 83
 Зеновић, Бранко, 47, 48, 136, 220, 222, 225, 226, 227, 228, 230, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 250, 252, 254, 292, 293, 314, 315, 351, 352, 353, 359, 360, 362, 372, 374, 389
 Зеновић, Видо, 105
 Зеновић, Игор, 153, 227, 228, 283, 285, 286, 291, 292, 293, 314, 315, 361, 362, 364, 368, 374, 379
 Зеновић, Илија, 179
 Зеновић, Крсто, 331
 Зеновић, Лидија, 292
 Зеновић, Марко, 80
 Зеновић, Миља, 155, 226, 228, 292, 293, 315, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 367, 368, 374, 377, 379, 380
 Зеновић, Миодраг Мијо, 39, 120, 126, 258, 283, 285, 286, 291, 331, 332, 333, 334, 339, 352, 374
 Зеновић, Наталија Нађа, 281, 283, 285, 286, 291, 292, 293, 361, 362, 364, 368, 374
 Зеновић, Никола К. 78
 Зеновић, Олга, 167
 Зеновић, Томо, 79
 Зеновић, Урош Ј. 38, 39, 78, 93, 336, 355, 356, 374
 Зеновић Шћекић, Каћа, 135, 146, 147, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 287, 292, 315, 353, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 374, 376, 379, 389
 Зеџ Медин, Марина, 233
 Зеџ (рођ. Вуковић), Нада, 39, 98, 105, 111
 Зечевић, Ана М. 12, 146, 199, 209, 216, 217, 220, 226, 230, 239, 342, 350, 353, 354, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 372, 374, 377, 389

- Зечевић, Емина, 210
Златичанин, Илија, 45
Златковић, Нинослава, 151, 153
Злоковић, Вера, 204
Злопаша, Срђа, 232, 233
Золак, Триво, 319
Зора, Луко, 16, 93
Зорзи, Александар, 23
(Зорзи), Кјара, 23
Зорић, Милка, 203
Зубац, Перо, 234
Зуровац, Милош, 194, 195, 196
- И. М. 355, 356, 374
Иванишевић, Божидар, 306
Иванишевић, Јован, 107, 305
Иванишевић, подбан Мих. 83
Ивановић, дон Крсто, 16, 17, 19, 228, 384
Ивановић, Милутин Лимили, 180, 181
Ивановић, Миро, 159
Ивановић, Радомир В. 39, 356, 357, 362, 365, 366, 374
Иво, дондо, 234
Ивовић, Драгица, 179, 180
- Јагић, Ватрослав, 42
Јагушт, Младен, 204
Јаку, Маја, 191
Јана, 320
Јанкетић, Михаило Миша, 210
Јанковић, Блажо, 183
Јанковић, Душан, 204
Јанковић Пивљанин, Станка, 12, 22
Јаноски, Миодраг, 307
Јањић, Драган, 185
Јевтовић, Гордана, 204
Јекнић, Јанко, 184
Јеленић, Мики, 185
Јеремић, Бобан, 195, 196
Јерков, Слободан, 74, 228, 362, 364, 374, 379
Јестровић, Владан, 194
Јефтимијадес Ћосић, Татјана, 132
Јовановић, Лаура, 153
Јовановић, Маја, 167
Јовановић, Рајко, 185
Јовановић, Сава, 204
Јовановић, Стево Ј. 363, 374
Јовић, Софија, 155
Јововић, Ивана, 153
Јововић, Јелица, 354, 374
Јововић, Миодраг Шулe, 190, 194, 327, 341
Јововић (рођ. Суђић), Нада, 330
Јововић, Тијана, 310
Јоксимовић, Никола, 155
Јупитер, 23
Јурић, Луиђи, 158, 160
- Кавали, Франческо, 17
Кадмо, краљ, 163
Кажанегра, Тања, 153
Кажић, Вања, 153
Казанова, 17
Калајановић, Јулијана, 167, 343
Калезић, Зоран, 183
Калезић, Џиле, 177
Калођурђевић, Стеван, 337
Камбасковић, Бранка, 204
Каписода, Јована, 167
Караџић, Вук Ст. 24, 25, 38, 40, 41, 43, 44, 62, 64, 66, 67, 68, 77, 92, 93, 126, 225, 257, 338, 349, 384
Караџић, Милан, 188
Кардиф, Цек, 176
Карин, Весна, 103, 104
Качић Миошић, Андрија, 42
Качић, Берислав Бери, 180, 183
Квин, Алвин, 326
Кентера, Ђуро Т. 39, 354, 374
Кентера (рођ. Љубиша), Ката, 116, 128
Кентера, Марко, 339, 343, 377, 389
Керндл, Звонко, 179
Киселички, Симод, 194
Кнежевић, Божидар, 155
Кнежевић, Љубинка, 153
Кнежевић, Мили, 177, 179, 185
Кнежевић, Стефан, 155
Кнезовић, Славен, 194
Ковачев, Лала, 325, 326
Ковачевић, Емилија, 210, 221
Ковачевић, Милан Микан, 179, 183, 357
Ковачевић, Ненад, 179
Ковачевић, Предраг В. 39, 97

Ковачевић (рођ. Суђић), Љубица, 97
 Ковачевић, Славко, 209, 210, 221, 354, 374
 Ковачичек, Зденка, 192
 Кодаљ, Золтан, 136, 137
 Козлица, Драган, 177
 Којић, Немања Којот, 195
 Којовић, дон Антун, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 27,
 28, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 228, 384
 Кокољ, Братислав Бато, 163, 179, 182, 345
 Колтрејн, Џон, 325
 Копривица, Стеван, 338
 Кордић, Душица, 153
 Кортус, Јацек, 189
 Костић, Лаза, 214
 Краљевић, Кики, 186
 Краповић, Слобо, 178
 Кре(ј)овић, Душанка, 45
 Крговић, Душанка, 320
 Кривокапић, Бато, 179
 Кркељић, Татјана, 153
 Крстић, Милош, 326
 Крстовић, Антон, 182
 Крулановић, Небојша, 192
 Куба, Лудвик, 43, 225, 307, 357, 374
 Кузњецов Бољевић, Марица, 195
 Кујачић, Миланка, 320
 Кукић, Жак, 204
 Куљача, Ива, 380
 Куљача, Марко Л. 39, 98
 Куљача, Немања, 343
 Куљача, Шпиро, 105
 Кусовац, Мишко, 183
 Кухач, Фрањо, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 62, 225

Лазаревић Балшић, Јелена, 383
 Лазаревић, Марија, 167, 343
 Лазаревић, Снежана, 204
 Лазаревић, Стефан, деспот, 383
 Лазић, Милоје, 203
 Лазовић, (Јасна), 323
 Лалић, Мишко, 178, 179
 Лаловић, Итана, 157, 162, 366, 374
 Лалошевић, Ана, 153
 Латиф, Јусеф, 326
 Латковић, Миодраг Лате, 184
 Лековић, Милена, 211

Лековић, Сенада, 167
 Лешо, Ладос, 294
 Лигутић, Лица, 320
 Липовац, Томо, 357, 374
 Лирој Џонс, Еверет, 139
 Логар, Миховил, 39, 147, 199, 200, 201, 202, 203,
 204, 205, 214, 222, 226, 354, 363, 369, 374, 389
 Логар, Радмила, 200
 Лонгхер, 140
 Лончаревић, Мујко, 315
 Лопичић, Бели, 210
 Лорен, Софија, 176
 Лугоња, Маринко, 339, 343
 Лузинска, Луција, 193
 Лукетић, Мирослав, 81, 357, 362, 365, 366, 374
 Лукетић, Петар, 85
 Лукић, Драган, 204
 Лукић, Лепа, 187
 Лукшић, Маја, 153
 Луперкалије, 26

Љубиша, Андрија, 117
 Љубиша, Андрија, 123
 Љубиша, Давид, 82, 83, 84, 130
 Љубиша (рођ. Кентера), Даница, 116, 117, 128
 Љубиша, Даринка Даја, 100, 115, 228, 229, 362,
 364, 374, 379
 Љубиша, Лазар, 117, 128
 Љубиша, Мило, 82, 83
 Љубиша, Саво, 116
 Љубиша, Стана Сека, 116, 128
 Љубиша, Стефан Митров, 38, 39, 84, 85, 199,
 200, 201, 202, 203, 205, 209, 210, 211, 212, 224,
 226, 276, 337, 351, 354, 358, 361, 365, 374, 387

Магдић, К. 369, 374
 Магић, Станко, 78
 Маговчевић, Александар, 164, 166, 342, 343,
 344, 345
 Мазаровић, Никола, 38
 Мајлс, Дејвис, 325
 Максимилијан, цар, 42
 Максимовић, Велизар, 204
 Мактил, Вили, 143
 Малвина, 196
 Маловић, Мили, 210

- Манчић, Сузана, 294
Маричић, Маја, 153
Марјановић, Злата, 9, 11, 37, 39, 46, 50, 91, 95, 99, 100, 104, 105, 109, 115, 124, 129, 146, 169, 221, 224, 225, 226, 227, 230, 239, 256, 257, 258, 309, 311, 331, 339, 350, 352, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 370, 374, 376, 379, 389, 390, 409
Марковић, Вењо, 181, 182
Марковић, Владимир, 351, 374
Марковић, Ирма, 306
Марковић, Мирјана, 153
Марковић, Мића, 326, 327
Марковић, Павле, 203
Мармон, генерал, 23, 384
Мармонтел, 17
Маровић, Иван, 190
Маровић, Лана, 167
Мартинети (Martinetti), Зоран, 182
Мартиновић, Јулија, 154
Мартиновић, Маријана, 98
Мартиновић, Милева, 320
Мартић, Марија, 164, 342
Марчетић, Данијела, 155
Масењах, Јах, 195
Матјан, Вида, 217
Мацедоновић, Кањош, 39, 199, 201, 202, 210, 211, 212, 213, 214, 217, 218, 220, 222, 226, 337, 374
Медиговић, Ана, 210
Медиговић, Ања, 224
Медиговић, Ирена, 319
Медиговић, Јован М. 79
Медиговић Куч, Данијела, 153, 224, 227, 228, 229, 356, 362, 364, 374, 379, 380, 389
Медиговић Стефановић, Мила, 39, 76, 97, 99, 146, 222, 224, 225, 227, 335, 336, 337, 338, 350, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 372, 374, 376, 379
Медин, Андреа, 224, 226, 358, 359, 360, 363, 374, 377
Медин, Душан, 9, 11, 39, 91, 115, 136, 172, 193, 209, 211, 215, 221, 224, 225, 227, 230, 342, 350, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 370, 374, 376, 379, 380, 389, 391, 403, 410
Медин, Мила, 91, 100, 105, 111, 224
Медин, Милица, 224
Медин (рођ. Кажанегра), Сенка, 105
Медин Станић, Бранка, 151, 153, 164, 171, 209, 210, 342
Медин, Томо, 17, 19
Мемишевић, Зинаид, 204
Мијач, Драган Бриле, 190, 332
Мијушковић, 321
Миковић, Дионисије, 38, 40, 78, 93, 94, 98, 101, 106, 108, 109, 110, 116, 127, 142, 225, 335, 336, 349, 355, 356, 374
Миковић, Иво, 130
Микула, Паво, 157, 160
Миладиновић, Миљан, 153
Миланковић, Вера, 281, 292, 353, 374
Милатовић, Слободан, 309
Милачић, Бранко, 181
Милачић, Вања, 209, 210
Милеуснић, Биљана, 153
Милинковић, Петар, 204
Милић, Ђорђе, 85
Милићевић, Владимир, 377
Милкин, Карлхајнц, 192
Миловановић, Драган, 343
Миловић, Веселин Веско, 166, 379, 380
Миловић, Весна, 153, 167, 343
Миловић, Жељко, 174, 175
Миловић, Милорад Т. 349
Милошевић, 321
Милошевић, Андрија, 210
Милошевић, Антон, 107
Милошевић, Арсеније Арса, 203, 204, 214, 226, 229, 366, 367, 374
Милошевић, Божидар, 341
Милошевић, Гавро, 83
Милошевић, Иван Ивица, 180
Милошевић, Илија, 179
Милошевић, Јелена, 179
Милошевић, Јован, 45, 46, 50, 52, 94, 216, 225, 352, 374, 409
Милошевић, Љубица, 45
Милошевић, Марјан, 179
Милошевић, Милош, 38
Милошевић, Соња, 179
Миљковић, Зоран, 204

- Минић, Братимир Браца, 181
 Минић, Емилија, 167
 Минов, Ђорђе, 204
 Минот, Доналд, 196
 Мирковић, Жарко, 184
 Мирковић, Марина, 357, 374
 Митровић, Давид, 155
 Митровић, Жељко, 332
 Митровић, Илија, 332
 Митровић, Јово, 63, 140, 332, 339
 Митровић, Маријана, 153, 167, 343
 Митровић, Митар А. 294, 301, 302
 Митровић, Никола Мимо, 190, 225, 325, 326
 Митровић, Паола, 155
 Мићуновић, Соња, 294
 Михаиловић, Винко, 188, 192
 Мицовић, Мики, 204
 Мићуновић, Соња, 294
 Миџор, Марко А. 78
 Миџор, Радо, 332
 Младеновић, О. 107
 Млакар, Пие, 85
 Млакар, Пина, 85
 Молчанов, Алексеј, 153
 Морган, Ли, 325
 Мореира, Аирто, 326
 Моросини, Зорз, 16
 Моцарт, Волфганг Амадеус, 322
 Мрачевић, Владо, 315
 Мурко, Матија, 47
 Мрковић, Трипо, 308
 Мркоњић, Ружа, 337
 Мудринић, Радмила, 166, 343, 345
 Muller-Wieferig, Matthias, 192
 Мутић, Саша, 191
 Мушура, дон Анте, 82, 84
- Нађ, Коста, 324
 Накићеновић, Сава, 38
 Наполеон, 23, 24, 384
 Наранџић, Давид, 19
 Наранџић Зорић, Симеон, 19
 Никезић, Ана, 167
 Никезић, Бато, 180, 185
 Николић, Вјера, 191, 273, 277, 361, 363, 369, 374
 Николић, Данијела, 167, 170
- Николић, Добрило М. 351, 374
 Николић, Ксенија, 167
 Никон Јерусалимац, 383
 Никчевић, Дарко, 153, 192
 Никчевић, Маријетка, 153
 Нистико, Сал, 326
 Новак, Винко, 153
 Новак, Давор, 153
 Новак, 186
 Nothof, Gabriella, 153
- Његомир, Мерима, 294
- Огњеновић, Вида, 337
 Огњеновић, Шпиро, 305
 Омеричић, Аблах Бао, 183
 One Lion, 196
 Опанчина, Ранко, 153
 Оташевић, Зоран, 182
 Оташевић, Јелена, 167
- Павићевић, Мићун, 96
 Павићевић, Панто, 185
 Павићевић, Стефан, 153
 Павићевић Татар, Јелена, 360, 374
 Павлик, Роберт, 190, 191
 Павлов, Миленко, 204
 Павловић (рођ. Андровић), Драгица, 105
 Павловић, Драгољуб, 27
 Павловић, Лука Ј. 332
 Павловић, Марина, 204
 Пајовић, Мирјана, 118, 124, 153, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 171, 210, 220, 256, 257, 258, 260, 262, 264, 266, 268, 270, 272, 315, 342, 343, 344, 345, 372, 373, 374
 Палунко, Матко, 179
 Паљарди, 17
 Пандур, Јое, 190
 Пантић, Војислав, 325
 Пантић, (Мирослав), 39, 355, 374
 Паповић, Радован, 158
 Парापид, Јово, 176
 Патерно, Ђовани Доменико, 17
 Патруно, Лино, 193
 Пеге, Аладар, 326
 Пејан, Младен, 179

- Пејановић, Бојана, 153
Пејовић, Кристина, 153
Пејовић, Милица, 153
Пејовић, Недељко, 153
Перацић, Бранко, 80
Перацић, Димитрије, 99
Перацић, Злата, 48, 79
Перацић, Лука Н. 48, 78, 99, 348
Перацић, Милорад Ђ. 45, 46, 47, 52, 78, 94, 165, 225, 227, 258, 272, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 330, 348, 357, 374
Перацић, Нико, 230, 380, 390
Перацић, Нико Л. 39, 52, 95, 96, 109
Перацић, Нико М. 78, 348
Перацић, Рената, 153, 194
Перишић, Слободан Лутка, 182
Перовић, Владана, 310
Перовић, Славко, 180
Персел, Хенри, 18
Перуновић, Ранка, 167
Перућица, Миљивоје, 219
Петковић, Миљивој, 32
Петковић, Небојша Небо, 185
Петричевић, Момир, 153
Петровић, Богољуб, 204
Петровић, Вјеко Пољак, 180
Петровић, Драгољуб, 204
Петровић, Жарко, 165, 343, 344
Петровић, Марио Пољак, 183
Петровић, Миљивоје, 204
Петровић Његош, Мирко, 305
Петровић Његош, Никола I, 160
Петровић Његош, Петар II (владика Раде), 50, 85, 203, 214
Петровић, Тонко (Тончи), 185
Пешић, Чедо, 185
Пивић, Зорица, 322
Пилтон, Харис, 195
Пиштељић, Катарина, 12
Пламенац, Драго, 179
Платон, 148
Поатје, Сидни, 176
Погачар, Антон, 239, 321
Покорни, Темира, 204
Половић, Јелена, 155
Понти, Карло, 176
Поповић Бобот, Љиљана, 153, 166, 167, 171
Поповић, Боривоје, 136
Поповић, Вук, 25
Поповић, Данијела, 193, 195, 196
Поповић, Добрила, 12, 388
Поповић, Драган Поп, 177
Поповић, Јелисавета, 305
Поповић, Јован Стерија, 199
Поповић, Катарина, 153, 167, 343
Поповић, М. 83
Поповић, Миро, 177
Поповић, Мићо, 184
Поповић, Радован, 204
Поповић, Срђа, 164, 342
Поповски, Саша, 191
Пражић, Бранко, 189
Премужић, Миро, 180
Приморац, Јакша, 169, 357, 374, 409
Присли, Елвис, 180
Пророчић, Зоран, 164, 166, 342, 343, 344
Путниковић, Петар, 203
Рабич, Михаела, 190, 191
Радикс, Метју, 195
Радикс, Џек, 196
Радимири, Зоран, 183
Радимири-Каменаровић, Паве, 217
Радованлија, Маја, 153
Радовић, Александар, 335
Радовић, Ратка, 153
Радовић (рођ. Милутиновић), Славка, 90, 105
Радовић, Славко, 180
Радовић, Срђа, 184
Радоичић, Јелена, 153
Радојковић, Радисав, 204
Радоман, Блажо, 153
Радоман, Милица, 153
Радоњић, Дејан, 210
Радоњић, Ђорђе, 377
Радоњић, Ирена, 164, 165, 256, 258, 342
Радоњић, Миодраг Џемо, 181, 185, 187
Радосављевић, Адам, 339
Радуловић, Анђелика, 82
Радуловић, Бато, 185
Радуловић, Ђорђе, 319, 321, 322, 323

- Радуловић (рођ. Ђедовић), Загорка Зага, 76,
 99, 225, 319, 320, 322, 361, 374
 Радуловић, Мања, 17
 Радуновић, Миодраг, 179
 Радуновић, Никола, 179
 Радуновић, Попај, 179
 Радусиновић, Гане, 179
 Рађеновић, Дано, 110
 Рађеновић, Лазар, 169, 225, 376
 Рађеновић, Петар В. 39, 48, 99, 357, 374
 Ражнатовић, Михаило, 201, 214, 226, 354, 374
 Раичевић, Југослава, 153
 Раичковић, Сања, 193, 194
 Рајам, Герти, 192
 Рајић, Дарка (МЦ Дарка), 195
 Рајовић, Нада, 153
 Рајчић, Мирјана, 275, 361, 363, 369, 372, 374
 Ракић, Драган, 306
 Раковић, Александар, 177, 178
 Ракоњац, Божидар, 153
 Ракочевић, Далиборка, 153
 Ракочевић, Селена, 103, 108
 Ралевић, Никола, 194
 Рампацоти, 383
 Рафаиловић, Жељко, 332, 339, 389
 Рачета, Саво Ст. 38
 Ребел, Франсоа, 18
 Ремета, Крешимир, 326
 Реповић, Дезидер, 326
 Решетар, Милан, 42
 Рибарић, Митар, 78
 Ривах, Џордан, 196
 Ричард, Клиф, 177
 Ровлес, Џон, 182
 Рогановић, Гордана, 104
 Рогошић, Марко, 45, 231, 305, 352, 374
 Роковић, Бора, 326
 Ролинс, Сони, 325
 Росандић, Невена, 153
 Русо, 17, 18
 Сава, инок, 383
 Саети, 194
 Санда, Стен (Sten Sandalh), 332
 Св. Иван Крститељ, 19
 Св. Марко, 202
 Св. Роко, 19
 Седлак, Вања, 155
 Седларевић, Давор, 12, 91, 92, 96, 100, 103, 107,
 111, 409
 Секулић, Ања, 155
 Селлер, Борис, 193
 Сеовић, Миодраг, 204
 Серхатлић, Мирсад, 183, 185
 Симовић, Драган, 179
 Симоновић, Рајко, 185
 Сјаце, Драга, 83
 Скендербег, Ђерђ Кастриот, 18
 Скот, Тони, 326
 Скутари, Тони, 82, 86, 158, 160, 234
 Смекја, Трипо, 18
 Совиљ, Мишо, 181
 Сокољ, Вуљај, 165
 Солски, Адам, 191
 Соња Со (Sonya So), 193
 Средановић, Веселин Дуле, 182
 Срећко, 185
 Срзентић, Војо, 338
 Стаменковић, Драгана, 361, 374
 Станић, Томо В. 233
 Станишић, Владо, 323
 Станишић, Зоран, 165
 Станковић, Милош, 155
 Станковић, Слободан, 204
 Стефановић, Ема, 357, 374
 Стешевић, Стефан, 153, 155
 Стијеповић, Тамара, 372, 374
 Стијовић, Веселин, 204
 Стојановић, Соња, 154
 Суђић, Бојан, 12, 146, 224, 226, 227, 229, 230,
 358, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 374, 377,
 389, 390
 Суђић, Васо, 78
 Суђић, Душан, 78, 83
 Суђић, Лепосава Беба, 78, 330
 Суђић, Лука Д. 48, 78, 83, 94, 146, 330, 348
 Суђић, Љубица, 97
 Суђић, Марко, 17
 Супило, Иван, 43
 Тајнер, Мекој, 325
 Таминцић, Зоран, 181

- Тарле, Мато, 179
 Тасић, Мирослав, 230, 390
 Терзић, Јасминка, 293
 Тери, Кларк, 326
 Тиоцо, Анка, 78
 Тишма, Владислав, 351, 374
 Тодорица, Анђе, 50, 95
 Тодоровић, Јована, 357, 362, 365, 366, 374
 Тодоровић, Славко, 181
 Тозовац, 187
 Толингер, Роберт, 305
 Томас, Иван, 153
 Томас, Трипо, 45, 158, 160, 306
 Томић-Арменко, Андрија, 39, 83
 Томић, Даница, 167
 Томшић, Никша, 186
 Тошић, Лазар, 326
 Трајковић, Александра, 153
 Трајковски, Јовица, 210
 Тржан, Гордана Гоца, 294
 Трипковић, Лазар, 185
 Трифуновић, Душко, 190
 Трнски, Игор, 343
 Трнски, Радмила, 153

 Ђирић, Живојин, 204
 Ђоровић, Жељко, 153
 Ђосић, Милица, 153
 Ђосо, Раде, 179, 183
 Ђосовић, Дејан, 186
 Ђудин, Антун, 24
 Ђудо, Милица, 45
 Ђулафић, Драган, 324
 Ђулафић, Зоран, 339, 340, 341
 Ђулафић, Небојша, 341
 Ђулафић, Тихана, 210
 Ђурчија, Тончи, 182

 Угрин, Петар, 326
 Узелац, Јадранка, 167, 343
 Ујевић, Тин, 234
 Урбан, Анте, 160, 179
 Урбан, Зденка, 134
 Урбан, Власта, 179

 Урбан, Љубо, 158, 160
 Фанфани, Јелица, 179

 Фатић, Зоран, 166
 Фатић, Петар, 315
 Фидри, Ладислав, 326
 Филиповић, Данијела, 357, 374
 Флинко, Уфе, 326
 Франићевић (рођ. Давидовић), Радмила, 105
 Франкер, Франсоа, 18
 Франовић, Оливера, 209, 210, 354, 374
 Франовић, Стево, 323
 Фрањо Јосип I, цар, 42
 Фрањо Први, 23
 Фрањо Други, 24

 Хампердинк, Енгелберт, 183
 Хармонија, краљица, 163, 345
 Харт, Џон Мисисипи (Mississippi John Hurt), 142
 Хаус, Син (Son House), 140
 Хегедиш, Тибор, 204
 Хејли, Бил, 184
 Херцигоња, Никола, 46, 50, 51, 52, 95, 104, 125, 225, 256, 257, 258, 266, 268, 354, 356, 374
 Хојзен ван, Џими, 327
 Хомен, Антун, 239, 307, 321
 Хомен, Зоран, 179
 Хоцић, Зекија, 186
 Хуарез, Марита Албан, 192

 Церчић, Лана, 192
 Цијани, Пијетро Андреа, 17
 Цикић, Ивана, 153
 Цимај, Линдон, 191
 Цицварић, Ксенија, 45
 Цицмил, Васко, 179
 Цуне, 187
 Цуца, Анита, 153

 Чавор, Мишко, 186
 Чедић, Јован, 203
 Челебић, Данило, 209, 210
 Чобреновић, Дубравка, 322
 Чулић, Грацијела, 310
 Чучић, Никола Никша, 165, 169, 306,

 Џаферовић, Слобо, 177
 Џејкобс, Валтер (Little Walter Jacobs), 143
 Џејмс, Елмор (Elmore James), 144

Џејмс, Скип (Skip James), 143

Џејмс, Томи, 182

Џенис, Џоплин, 179

Џонсон, Роберт (Johnson Robert), 144

Џудовић, Дана, 153

Шабовић, Адмир, 275, 361, 363, 369, 374

Шалго, Ласло, 165

Шарчевић, Милица, 154

Шаулић, Станко, 45

Шахинпашић, Хамдија, 45

Шекспир, 214

Шетерхенд, Олд, 176

Шиз, Миша, 192, 194

Шилер, Герд, 191

Шимун, Марко, 42

Шобић, 234

Шољага, Марија, 224

Шољага, Милица, 224

Шопен, 189, 310

Шоћ, Владимир, 104, 105

Шпадијер, Ђуро, 45

Шпадијер, Рајка, 167

Шпилар, Владимир, 50

Шћепановић, Зоран, 204

Шула, 321

Шулц, Антон, 305

Шуљак, Јелка, 134

Шуљак, Јосип, 86, 87, 150, 162, 346

Шуљак, Лаура, 14, 87, 150, 162, 346

Шуљак, Марика, 167

Шумић, Марија, 99, 105, 117, 127, 129, 130, 167,

168, 233, 234, 257, 258, 271, 343

Шумић, Нико, 160

Шушић, Предраг, 105

РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ ОДРЕДНИЦА

- Албанија (Арбанија), 17, 40, 194
Алфама, 233
Америка, 139, 141, 293
Амстердам, 17
Андријевица, 320
Андровићи, 105
Арапско полуострво, 138
Аустрија, 82, 189, 190, 191, 192, 193, 194
Аустријска Арбанија, 40, 41, 57, 59, 62
Аустроугарска, 16, 41
Африка, 138, 139, 140, 141, 229
Африка (западна), 139, 229
- Бабин Вир, 146, 336, 390
Банат (горњи), 107
Банат (јужни), 107
Баошићи, 179
Бар, 16, 84, 175, 176, 179, 180, 185, 319, 321, 322
Бари, 175, 176
Бачвице, 105
Белгија, 20, 79, 85, 136, 146, 160, 171, 191, 192, 196, 200, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 326
Београд, 11, 12, 20, 79, 80, 84, 85, 117, 136, 146, 160, 172, 180, 186, 192, 196, 200, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 239, 281, 282, 292, 293, 294, 320, 324, 325, 326, 327, 343, 375, 381, 382, 384, 385, 387, 389, 390, 409, 410
- Беране (Иванград), 45
Берлин, 192
Беч, 17, 77, 126, 211, 337
Бечић (!), 57
Бечићи, 39, 41, 42, 59, 83, 187
Бијела, 45
Бијело Поље, 45, 50, 104, 186
Биоградска гора, 176
Бјеласица, 176
Блатина, 50
Блато (Корчула), 105
Близикуће, 39
Блиски исток, 139
Бојана (ријека), 33
Бока Которска (Бококоторски залив), 25, 41, 47, 76, 83, 91, 93, 105, 121, 160, 165, 176, 185, 258, 307, 308, 335
Босна, 93
Босна и Херцеговина, 178
Брајићи, 33, 101
Брда, 105

* У регистар су унијети називи географских одредница из основног текста, предговора, напомена при дну текста, нотног материјала, потписа илустрација и биографија уредника. Називи административних цјелина (држава, бановина, општина, градова и сл.), било да су географска или предметна одредница – унесени су у регистар, као и називи организација, предузећа, установа, медија и сл., који су себи садрже називе држава или мјеста. У регистар нијесу заступљене географске одреднице садржане у: насловима и поднасловима радова објављених у овом зборнику, насловима коришћене литературе и извора (публикације, радови, интернет портали итд.), називима пјесама и стиховима пјесама, називима догађаја и фестивала, библиографским јединицама и пратећим описима у раду „Музика у Паштровићима: прилог библиографији“ (стр. 351–373). Овим регистром такође нијесу обухваћени називи манастира, црква, утврђења и сл. Регистар израдили Јасмина Живковић и Душан Медин.

Бријег од Будве (Ричардова глава), 176

Бугарска, 196, 240

Будва, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 27, 33, 41, 42, 43, 45, 46, 52, 69, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 91, 92, 94, 99, 100, 101, 105, 110, 115, 117, 118, 119, 128, 129, 130, 134, 136, 147, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 194, 200, 205, 209, 210, 211, 216, 217, 225, 227, 228, 229, 230, 234, 238, 241, 256, 257, 258, 261, 263, 265, 271, 276, 281, 282, 292, 293, 294, 306, 311, 312, 314, 315, 317, 319, 322, 324, 325, 326, 333, 335, 339, 342, 343, 344, 345, 381, 382, 383, 384, 386, 387, 388, 410

Буљарица, 23, 52, 105, 117, 332

Ваљевска Колубара, 111

Венеција (Млетачка република, Млеци), 16, 17, 22, 40, 120, 200, 201, 202, 203, 212, 213, 214, 220, 221, 383, 384

Вилино гумно (Будва), 20

Врата од града (Будва), 169

Враћеновићи, 219

Врба, 48

Горње приморје, 41

Горњи Милановац, 181

Грац, 191, 192

Грбаљ, 47, 111

Грчка, 309, 410

Гуангжу, 194

Гусиње, 220

Далмација, 16, 40, 44, 66, 258

Далмација (Краљевина), 41

Даниловград, 319, 320, 324

Доброта, 218, 321

Доња улица (Петровац на Мору), 211

Дробнићи, 198

Дубровник, 43, 120, 160, 184, 185, 257

Дунав, 322

Дурмитор, 123

Ђуровићи, 52, 117

Европа, 15, 139, 163, 175, 239, 292, 293

Европа (западна), 326

Енглеска, 176

Жабљак, 45

Жуковица, 79, 336

Загреб, 38, 176, 178

Задар, 18

Запад, 39, 74, 120, 178, 203

Земун, 320

Зета, 383

Зетска бановина, 84

Израел, 189

Индија, 194

Исток, 39, 74, 178

Италија, 17, 22, 27, 176, 189, 191, 193, 194, 240, 326, 384

Јагодина, 337

Јадран (Јадранско приморје), 168, 169, 234, 252

Јадрански пут, 175

Јадранско море, 340

Јаз, 158

Јамајка, 195, 196

Јапан, 193

Језерски врх (Ловћен), 176

Југославија (Краљевина), 80, 83

Југославија (СРЈ), 184

Југославија (СФРЈ), 16, 104, 158, 160, 177, 178, 182, 227, 240, 241, 314, 324, 326

Јужни Јадран, 337

Калудерац, 105

Каменово, 332

Кастел Ластва (Ластва), 16, 23, 42, 79, 383

Каштели (Кастели), 44

Катич (острво), 23, 384

Катун, 99, 256, 261, 263, 265, 271

Кина, 194

Књажевац, 307

Колашин, 50, 91, 100, 104, 106, 186, 320, 321, 409

Корчула, 105

Котор, 18, 23, 24, 42, 45, 82, 84, 120, 151, 160, 164, 171, 176, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 239, 294, 306, 307, 308, 309, 310, 319, 321, 342

Косово, 54, 409

Крагујевац, 335, 337

Краљево, 226, 377, 389, 409

- Кривошије, 106
Крстац, 105, 126, 227, 239, 331, 334, 336
Круче, 176
Крушевац, 226
Крушевица, 79, 83
Крушчић, 105, 112
Куба, 326
Куљаче, 105
Куфин, 146, 158, 336, 390
- Леденице, 106
Лепеница, 336
Лисабон, 233
Лион, 410
Ловћен, 176, 345
Лорето, 22, 384
- Љубљана, 324
- Мађарска, 137, 189, 191, 192, 193, 326
Маини Крајњи, 83
Маини Средњи, 83
Маини, 41, 47, 83, 85, 101
Македонија, 178, 190, 192, 194
Мало брдо (Петровац на Мору), 147
Мантова, 17
Мексико, 42
Медитеран (Средоземље), 234, 337
Милано, 184
Милочер, 84, 166, 323, 324, 328, 344
Мириште (Петровац), 383
Могрен, 344
Морача (област), 100
Морињ, 106
Муо, 84, 307
- Никшић, 166, 175, 185, 192, 219, 306
Ниш, 409
Нови Сад, 160, 178, 189, 195, 322
- Њемачка, 139, 189, 192, 193, 326
Њу Делхи, 194
- Опатија, 240
Ораховац, 106
Охрид, 293
- Падова, 17
- Панчево, 409
Паштровићи, 11, 12, 15, 16, 20, 23, 25, 27, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 52, 62, 64, 65, 66, 75, 76, 79, 80, 82, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 136, 137, 142, 148, 201, 202, 203, 210, 212, 221, 224, 225, 228, 230, 257, 258, 275, 292, 311, 336, 337, 338, 340, 349, 381, 382, 383, 384, 387, 388, 389, 410
Паштровска гора, 47, 339
Паштровско приморје, 225, 338
Пекинг, 194
Пераст, 39, 42, 166, 184, 309
Перој, 47
Петровац на Мору, 11, 15, 20, 39, 42, 45, 47, 48, 50, 52, 71, 72, 73, 75, 78, 79, 83, 94, 95, 99, 100, 104, 105, 106, 108, 111, 115, 124, 125, 126, 128, 136, 147, 148, 151, 152, 154, 155, 165, 166, 170, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 205, 209, 210, 215, 219, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 239, 241, 258, 267, 269, 281, 282, 292, 293, 294, 304, 311, 312, 314, 315, 319, 320, 322, 324, 330, 331, 333, 334, 335, 337, 340, 342, 344, 348, 378, 383, 387, 390, 410
Петрово село, 47
Пива, 91, 109, 110
Пијаца Армерина (Сицилија), 383
Пљевља, 45, 110, 186
Побори, 41, 83, 101
Подгорица, 45, 83, 105, 118, 164, 165, 166, 183, 190, 193, 209, 240, 241, 292, 293, 306, 320, 322, 327, 342
Подличак, 63, 140, 294
Подострог, 83
Пољска, 160, 189, 190, 191, 192, 193, 195
Поморишје, 107
Пржно, 82, 105, 124
Пријеворац, 105
Пријеполје, 186
Прчањ, 309
- Режевићи, 48, 79, 80, 83, 88, 99, 105, 109, 165, 170, 198, 200, 209, 210, 211, 223, 227, 239, 256, 331, 336, 337, 342
Ресава, 383

- Ријека, 177
 Рим, 233
 Рисан, 41, 45, 92, 106, 306
 Ричардова глава (Бријег од Будве), 176
 Ровци, 100
 Румунија, 196, 326, 240

 САД, 180
 Сан Ремо, 240
 Санкт Петербург, 158
 Сарајево, 85, 189, 306, 336
 Свети Марко (Будва), 20
 Свети Марко (острво), 182
 Света Неђеља (острво), 132
 Свети Стефан, 20, 48, 80, 82, 83, 99, 105, 116, 117, 123, 124, 128, 148, 166, 170, 176, 187, 294, 335, 344
 Сицилија, 383
 Сјеверна Америка, 75, 139
 Сјеверна Африка, 138
 Скадар, 306
 Скадарско језеро, 337, 383
 Скандинавија, 326, 327
 Славенска обала (Венеција, La riva degli Slavonsi), 214
 Словачка, 189, 192, 193, 240
 Словенија, 178, 189, 191, 193, 308
 Спич, 75, 101
 Сплит, 160
 Сплет (Сплит), 44
 Србија, 11, 99, 112, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 293, 294, 309, 383, 390, 409, 410
 Средњи исток, 139
 СССР, 326
 Стањевићи, 41
 Стара Црна Гора, 11, 91, 104, 126, 305
 Стари Бар, 322
 Стари град (Будва), 19, 81, 84, 117, 129, 130, 151, 157, 159, 166, 170, 232, 234, 292, 311, 312
 Старчева Горица, 383
 Стокхолм, 326
 Сутоморе, 45

 Тиват, 160, 164, 176, 179, 184, 185, 186, 342
 Титоград (Подгорица), 175, 176, 177, 178, 181, 182, 186, 187, 240, 307
 Торино, 18

 Трг палми (Стари град Будва), 232
 Трг пјесника (Стари град Будва), 157, 166, 292
 Требиње, 43, 185
 Требјеса, 185
 Трогир, 44
 Тудоровићи, 39, 48, 82, 83, 127
 Тузи, 165
 Турска, 326

 Ђемовско поље, 176

 Убли, 106
 Улцињ, 176

 Фиренца, 17, 27
 Француска, 17, 189, 191

 Хаг, 326
 Хановер, 17
 Харвард, 293
 Херцег Нови, 83, 175, 176, 177, 182, 185, 186, 192, 321
 Херцеговина, 42, 43, 92
 Холандија, 192, 240
 Хрватска, 190, 192, 194

 Цавтат, 186, 257
 Цариград, 120
 Централна Африка, 138
 Цетиње, 18, 45, 50, 83, 84, 85, 119, 160, 176, 179, 182, 185, 306, 320, 325, 388
 Црмница, 75, 94, 101
 Црна Гора, 9, 11, 41, 43, 45, 47, 50, 74, 75, 76, 81, 91, 92, 93, 94, 99, 103, 104, 106, 109, 111, 112, 115, 123, 130, 131, 136, 137, 155, 156, 160, 169, 175, 176, 177, 178, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 200, 209, 210, 228, 231, 240, 241, 292, 293, 294, 305, 306, 309, 319, 322, 324, 342, 349, 409, 410
 Црна Гора (књажевина), 16, 20
 Црна Гора (Стара), 91, 104, 126, 228, 305
 Црна Гора (источна), 75
 Црна Гора (западна), 75
 Црна Гора (сјеверна), 75

Црна Гора (централна), 75

Црногорско приморје (Приморје), 20, 41, 47,
75, 83, 103, 105, 188, 240, 258, 292, 342

Чами До, 336

Челобрдо, 336

Чехословачка, 85

Чешка, 189

Ћемовско поље, 176

Шангај, 194

Шведска, 326

Шестани, 213, 337

Шкаљари, 321

Шпанија, 192

Штировник (Ловћен), 176

БИОГРАФИЈЕ УРЕДНИКА

Злата Марјановић рођена је у Београду 1966. године. На Катедри за етномузикологију Факултета музичке уметности у Београду дипломирала је 1990. године, гдје је магистрирала 1997. с радом *Вокална музичка традиција Боке Коџорске*, и докторирала 2013. с темом *Народна музика Боке Коџорске и Црнојорској приморја*, под менторством др Димитрија О. Големовића. Од 1988. до 2003. године је радила као професор музичких предмета у неколико средњих музичких школа у Србији и као виши предавач етномузикологије на Вишој музичкој школи у Нишу, а од 2005. ради као професор етномузикологије, традиционалног пјевања, традиционалног свирања и народних ансамбала у Средњој музичкој школи „Стеван Мокрањац“ у Краљеву.

Од студија истражује проблеме вокалне, вокално-инструменталне и инструменталне традиције у Црној Гори (Бока Которска, приморје са залеђем, Цетиње и околина, Колашин) и Србији (источна, југоисточна и сјеверозападна Србија, југоисточно Косово).

Објавила је књиге: *Вокална музичка традиција Боке Коџорске* (Подгорица, 1998), *Народне њесме Црне Горе по њонским записима и одабраним белешкама Николе Херцићоње* (Подгорица, 2002), *Народна музика Грбља* (Грбља–Подгорица, 2005) и *Приморју на велико знамење* (Београд – Петровац на Мору, 2016), а коауторка је књиге *Пјесме далматинске из Боке Лудвика Кубе (1907. г.)* са др Јакшом Приморцем (Пераст, 2015). Приредила је за штампу књигу Јована Милошевића *Записи народних њесама из Црне Горе* (Подгорица 2000). Уредила је *Зборник радова учесника: први етнокамп Колашин (1–6. август 2015)* са Давором Седларевићем (Колашин, 2016).

Живи у Панчеву.

Душан Медин рођен је 1990. године у Котору. Дипломирао је 2014. на Одељењу за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Године 2015. одбра- нио је мастер рад на тему културни живот Петровца на Мору некада и данас са препорукама за будући развој на UNESCO Chair in Cultural Policy and Management, заједничком програму Универзитета уметности у Београду у Универзитета Лимијер Лион 2. Похађа мастер студије археологије на Филозофском факултету у Београду.

Професионално је заинтересован за античку и нововековну археологију, посебно источне обале Јадрана, историју и теорију археологије, рецепцију про- шлости и културног наслеђа, студије материјалне културе, менаџмент у култури и културну политику. Објавио је неколико стручних и научних чланака из домена класичне археологије и културне историје Паштровића и Будве; иницијатор је и аутор пројеката „Паштровске музичке теме“ и „Лазарет и Кастело: надахнуће и мотив“. Уредник је и приређивач неколико публикација, аутор и сарадник више изложби, учесник десетак научних конференција, археолошких истраживања (Црна Гора, Србија, Грчка), и организатор више културних и научних пројеката из домена културне историографије завичаја.

Члан је Друштва археолога Црне Горе, Српског археолошког друштва и Друштва конзерватора Србије. Вишегодишњи секретар и члан управног одбора Удружења Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, сада у секцији за културу. Члан је редакције *Пашићровскої алманаха* за области култура и културна баштина.

Живи у Петровцу на Мору и у Београду.

ЗАЧУХ ВИЛУ У ДУБРАВУ ЋЕ ПЈЕСАН ПОЈЕ
*Зборник радова о паштровској и будванској
музичкој традицији и сродним темама*
Друго кориговано и допуњено издање

Издавачи

Секретаријат за друштвене дјелатности Општине Будва
Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“
Друштво за културни развој „Бауо“, Петровац на Мору

За издаваче

Ђорђије Прибиловић
Др Павле Р. Анђус
Мила Медин

Службени сарадници

Станка Јанковић Пивљанин, МА
Давор Седларевић

Лектура и коректура

Катарина Пиштељић

Дизајн корица и техничко уређење

Јасмина Живковић

Штампа

Биро Конто, Игало

Тираж

300

Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
ISBN 978-9940-9182-0-0 (Друштво за културни развој Бауо)
COBISS.CG-ID 34156816

ISBN 978-9940-9182-0-0

9 789940 918200